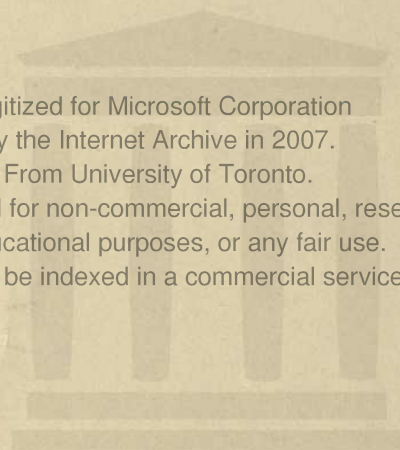

INTERNET ARCHIVE

Digitized for Microsoft Corporation
by the Internet Archive in 2007.
From University of Toronto.

May be used for non-commercial, personal, research,
or educational purposes, or any fair use.
May not be indexed in a commercial service.

NOTE.

(PRELIMINARY.)

This edition of the *Kaṣmīraçabdāmṛta* of Īçvara-kaula has been prepared from a single MS. which the Editor owes to the courtesy of Bābū Nilāmbara Mukarji. The MS. was presented to that gentleman by the Author himself, and has been carefully revised by him in his own handwriting. It may therefore be taken as the Author's final statement of his views on Kāṣmīrī Grammar. Considering the authoritative nature of the MS. the Editor has not felt justified in making any alterations when preparing it for the Press. All that he has done has been to correct obvious slips of the pen. In most cases, when the Author in the course of his revision, altered a rule, he carefully made the necessary corrections in other portions of the work to which the rule incidentally applied. Here and there he has omitted to do so, and the Editor has exercised his discretion in making the necessary corrections or not. When it has been merely a question of spelling, he has usually done so, so as to secure uniformity in this most important particular. In more serious points, even when the Author is clearly wrong, *e.g.*, when he marks the first उ *u* in गुर् *gur*, a horse, as modified when it is certainly not modified (thus, गुर् *gur*), the Editor has left the text unaltered, and has contented himself with adding a footnote. Any additions made by the Editor, which are principally cross-references and a few rules added to make the work more accurate and more complete, are enclosed in square brackets. The reader can thus at once see what is the Author's and what is the Editor's.

Īçvara-kaula's work is a Grammar of the Kāṣmīrī language written in Sanskrit, on the model of an ordinary *vyākaraṇa*. It is an excellent work, and might have been composed by Hēmacandra himself. Kāṣmīrī is a language which is very little known, but which is of great importance for the purposes of comparative philology. Existing Grammars of it have been made by foreigners, and are imperfect. They all suffer from at least one grave fault, *viz.*, that they are based on the representation of the language which is displayed to them by the Persian alphabet, a system of characters which is quite unable to express the many broken vowel sounds in the language. Īçvara-kaula has adopted the Dēvanāgarī character, ingeniously modified to suit his purpose. With his system, there is no doubt, whatever, as to what is the exact sound of each word in the language. The phase

of the language which is illustrated by him is that spoken by Hindūs of the City of Çrīnagar. It differs slightly from the dialect used by Musalmāns and from that used in the rest of the valley. Former Grammarians have been based on the Musalmān language, which is that used by 90 per cent. of the population of the Happy Valley. The Hindū dialect has, however, its value. It is the language of the educated ruling class, and its contamination with Persian has been prevented by a wholesome tradition, which had no hold on the Muḥammadan inhabitants. It is hence much the purest form of the tongue.

Īçvara-kaula is not always consistent in his spelling. At least in two cases, he represents the same sound by various modes of spelling. It is important to note these in order to understand his Grammar. In the first place, he treats ञ् \tilde{n} and ञ् \tilde{n}^u as convertible terms. He nowhere says this, and unless the reader is forewarned he will find himself puzzled more than once. Thus on p. 14 he writes चामञ् $tsāmañ^u$, but on p. 24 छपरामञ् $çpārāmañ$, and again, on p. 103, he writes words like वञ् $vañ$, although he has, only a page or two back, said that these feminines must end in \tilde{u} -mātrā, and we should hence except वञ् $vañ^u$. In the second place, he is not consistent in his spelling of words which etymologically end in i followed by a consonant followed by u -mātrā. Take, for instance, the word कित् kit^u . This is no doubt the correct etymological spelling, but the word is pronounced क्युत् $kyut$, and thus he occasionally writes similar words, as in the case of मङ्गुम् $manzyum$, on p. 64. He generally, however, spells it क्युत् $kyut^u$, which is no doubt the best way of dealing with the problem; for to omit the u -mātrā would be to play havoc with all the Author's rules of declension. Sometimes Īçvara-kaula uses one system of spelling, and sometimes another, and, in this case, the Editor has not felt himself at liberty to choose only one method, as it would entail too free a treatment of the text.

The Editor had intended to prefix to the present instalment of the Grammar, an account of the rules of the Kāçmīrī language, as given by the Author; but an affection of the eyes has put a stop for the present to his studies, and he must postpone a formal introduction to the completion of the work. The part now issued takes the student down to the end of Declension. The work will be completed in one more instalment which will deal with the Verb. The Author commences his Grammar with a chapter on the rules of Sandhi or Combination of Vowels only. Then follows a chapter on Declension, divided into three sections, the first describing the declension of Nouns, Substantive and Adjective, the second the luxuriant varieties of the Vocative Case, and the third the declension of

Pronouns. We next have a short chapter on Concordance and Composition of Nouns, and a long one on Secondary Suffixes, or the Formation of Nouns and Adjectives from other nouns and adjectives. The first part, now issued, concludes with a chapter on Indeclinables and another on the Formation of Feminines. The second part will contain a *Dhātupāṭha*, a chapter on Conjugation, and a chapter on Primary Suffixes, or the formation of Substantives, Adjectives, and various Verbal Forms from Roots.

In default of an exposition of the peculiarities of Kāçmīrī pronunciation, which, for the reason above stated the Editor is unable at present to give, he would refer the reader to his article on the Kāçmīrī vowel system which has appeared in the *Journal* of the Bengal Asiatic Society for 1896, pp. 280 & ff. This will be found to give all the necessary information, and to explain the system of spelling adopted by Īçvara-kaula.

The Editor has read the Grammar carefully through with Paṇḍit Mukunda Rāma Çāstrī, a Kāçmīrī born and bred in Çrīnagar, who came down to Patna for the purpose. The Paṇḍit has also read the proof sheets with him and has elucidated many doubtful points. The Editor is glad to have an opportunity of acknowledging the assistance which he has received from so learned and intelligent a co-worker.

The printing, which was a more complicated business than ordinary, has been carried out at Patna, under the Editor's personal supervision, and his thanks are due to the printers, Babu Rām Dīn Singh and Babu Sāhib Prasād Singh for the care with which the work has been carried out.

BANKIPUR :
17th March, 1897. }

ॐ श्रीगणेशाय नमः ।

अथ

कश्मीरशब्दामृतं

लिख्यते ॥

यत्प्रसादादना विघ्नगणा यान्ति ह्यगण्यताम् ।
अभीप्सिताय तं वन्दे शरदीव घनाघनाः ॥ १ ॥
तां वन्दे या चतुष्पष्टिवर्णरूपेण भारती ।
वागर्थरूपवन्यायां क्रीडयत्यखिलान्कृतीन् ॥ २ ॥
कश्मीरे संस्कृता भाषा ह्यभूदित्यनुमीयते ।
पूर्वं सैवाधुना कालवशात्संकरतामिता ॥ ३ ॥
सूत्रधातुनिबन्धेन शब्दाश्चाधुनिकाः क्रियाः ।
व्याक्रियन्ते तथा नोपभ्रष्टाः स्युस्ते पुनर्यथा ॥ ४ ॥
यस्य हृत्सदने वाङ्मे प्रभातो ऽच्छप्रपूरिते ।
इवाभीक्ष्णमसापत्न्यसूचके धरणीपतेः ॥ ५ ॥
तस्य राजाधिराजस्य जम्बूकश्मीरभूभुजः ।
श्रीमच्छ्रीरणवीराख्यसिंहस्यामिततेजसः ।
अतिवेलप्रसादासृष्टिना क्रियते त्विदम् ॥ ६ ॥
संवीक्ष्य कल्पनाभोगं हृष्यन्त्वस्मिन्सुपूरुषाः ।
स्वोत्पादने पितृद्रेषी कुहनो ऽन्यस्य का कथा ॥ ७ ॥

वेदव्याकरणे किल त्रिनयनाभ्यस्ते च सारस्वत
ऐन्द्रे सादर ऐन्दवे सुमनसां यो बाहुलेये ऽपि च ।
प्रीत्या इश्वरकौल ईशनिरतः कश्मीरशब्दामृतं
सद्वर्षे सुतिथौ शुभोडुनि शुभे घस्ते च मासे व्यधात् ॥ ८ ॥

[८ । अस्य श्लोकस्य श्लिष्टार्थपदेभ्यो ऽयमर्थान्तरो व्यज्यते, वेदव्याकरणे वेदा इति संख्यार्थे चत्वारि, व्याकरणानि अष्टौ, अङ्कानां वामतो गतिरिति नयेन तच्चतुरष्टरूपं संख्यानं चतुरशीतिर्भवति तस्मिन्चतुरशीत्यात्मके ८४ संख्याने त्रिनयनाभ्यस्ते त्रिभिर्नयनाभ्यां द्वाभ्यां पूर्वरीत्या त्रयोविंशत्या अभ्यस्ते गुणिते सति द्वि१त्रि३नव९एका१त्मिका संख्या अर्थात् एकोनविंशतिः शतं द्वाविंशच्च जायते, तत्संख्यात्मके सद्वर्षे एकोनविंशतिशताधिकद्वाविंशे वैक्रमे संवत्सरे इत्यन्वयः, तथा सारस्वते सुतिथौ सरस्वतीदेवतायां तिथौ पञ्चम्यामिति यावत्, पुनश्च ऐन्द्रे शुभोडुनि सति इन्द्रदेवतात्मके ज्येष्ठानक्षत्रे, घस्ते च शुभे ऐन्दवे इन्दुदेवता-स्येत्यैन्दवः सोमवासरे इत्यर्थः, मासे च बाहुलेये बहुलाः कृत्तिकाः तद्युता पौर्णमासी यस्मिन्मासे कार्तिके इत्यर्थः शुभपदेन अवशिष्टः शुक्लपक्षो ऽवगम्यते इति भावः ॥ तथाकृते । संवत् १९३२ कार्तिकशुक्लपञ्चम्यां सोमवासरे ज्येष्ठानक्षत्रे ईशनिरतः शिवभक्त ईश्वरकौलः सुमनसां सहृदयानां देवानां च प्रीत्यै कश्मीरशब्दामृतम् नाम इदं कश्मीरभाषाव्याकरणं व्यधात् निरमादिति ॥]

ॐ अक्षरसंकेतपरिपाटीयम् ।

तत्रादौ काश्मीरभाषायां वर्गचतुर्धाक्षराणि कचिन्नोच्चार्यन्ते अकारश्च
प्रसिद्धोच्चारणतया न शब्दायत इति बोध्यम् ॥

प्रसिद्धा वर्णाः ।

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ ओ औ अं अः क ख ग ङ च छ
ज ट ठ ड त थ द न प फ ब म य र ल व श ष स ह क्ष ॥

अप्रसिद्धानां संकेतः ।

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ज्ञ झ ॥

भाषाशब्दाः । अगुनु । अलुनु । आशिद् । उंजुलुं । ऋथ् ॥

संस्कृताः शब्दाः । अग्निः । अलक्तः । आश्विनः । उज्ज्वलः । ऋतुः ॥

भाषाशब्दाः । पंपु । तनु । दारु । गुरु [?] । तुरु । कृमू ॥

संस्कृताः शब्दाः । पक्कः । तनु । श्मश्रु । अश्वः । शीतम् । कूर्मः ॥

भाषाशब्दाः । बेरि । पंपि । दरि ॥ कुरु । पंपु । दुरु ॥

संस्कृताः शब्दाः । वलयाः । पकाः । दृढाः ॥ वलयः । पक्कः । दृढः ॥

भाषाशब्दाः । दुरु । पंपु । कुरु ॥ चुरु । छुरु । जुरु । पोङ्ग ॥

संस्कृताः शब्दाः । दृढा । पका । अपसूता ॥ बहु । रिक्तम् । बधिरः । पानीयम् ॥

अत्रोर्ध्वचिह्नं स्वरस्याधोविन्दुवर्जजनस्य ज्ञेया । तथा ऊकारमात्रा (पू)
इकारमात्रा (रि) उकारस्य (रु) ज्ञेया ॥

[^१ वृजुलु इत्यादि ॥]

[^२ सर्वदा हि गुरुइत्यत्र गकाराश्रित उकारः प्रसिद्धतयोच्चार्यते ॥]

कश्मीरशब्दामृतम् ।

तत्रादौ ।

संधिप्रकरणम् ॥ १ ॥

संधिसिद्धिः पदेषु ॥ १ ॥

अत्र वक्ष्यमाणशब्दशास्त्रे संधेः (अक्षरसंयोगस्य) सिद्धिः (विधानं)
पदेषु (लिङ्गस्वरूपेषु धातुस्वरूपेषु च) विज्ञेया ॥

॥ न वाक्येषु ॥ २ ॥

अत्र तिङन्तसुबन्तसमुदायरूपेषु वाक्येषु संधिर्नावधार्यः ॥

॥ व्यञ्जनं परेण संधेयम् ॥ ३ ॥

ताप् उक् । अनेन संधौ कृते । तापुक् । आतपस्य ॥ इति सिद्धम् ॥ कट्
यान् । अनेन संयोगे कृते कर्णान् । चकार । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम् । तिम्
आय् । त आयाताः । अत्रोभयोः सुबन्ततिङन्तयोर्विद्यमानत्वात्संधिनिषेधः ॥

॥ असवर्णे ऽकारस्य लोपः ॥ ४ ॥

ड्यक् उक् । गाट उलु । अनेन अकारस्य लोपे कृते । ड्यकुक् । ललाटस्य ॥
गाटुलु । बुद्धिमान् । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम् । च्छ्व वृल्ल । त्वम् एहि । अत्र

संधिर्न भवति ॥ [काचित्को ऽयं विधिरुकारादिष्वसवर्णेण विध्यन्तरस्य वक्ष्य-
माणत्वात्] ॥

॥ स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपौ ॥ ५ ॥

करान् छ्य आ । अलि इट् । अनेन दीर्घे परलोपे च कृते । करान् छ्या ।
[सा किं नु करोति] । अलीट् । [दुर्दृष्टिः] [सू० ४।३६] । इति सिद्धम् ॥ पदेषु
किम् । पलि इम् । अतिथय एते । इत्यत्र संधिर्न भवति ॥

[॥ अकारे ऽकारलोपः ॥ ५ क ॥

गर अन् । अनेन अकारस्य लोपः । गरन् । गृहाणि । इति सिद्धम् ॥]

॥ अकार इकार ए ॥ ६ ॥

अकार इकारे परे एकारो भवति परलोपश्च ॥ च्य इन् । [च्येन् । तेन
पीतानि] ॥ च्यकारादकारविश्लेषं कृत्वानेनाकारस्यैकारे कृते च्येन् इति
सिद्धम् ॥

॥ उकार ओ ॥ ७ ॥

अकार उकारे परे ओकारो भवति परलोपश्च ॥ रुय उन् । रुयोन् । तेन
खादितम्] ॥ च्य उन् च्योन् । [तेन पीतम्] ॥ अत्राकारोकारयोः संधौ
कृते अनेन ओकारपरलोपौ ॥

॥ एकार ऐ ॥ ८ ॥

अकार एकारे परे ऐ संपद्यते ॥ ग एय् । [गैय् । ते गताः] ॥ प्य एय् ।
[प्यैय् । ते पतिताः] ॥ अनेन संधौ कृते गैय् प्यैय् इति भवति ॥

[क । इदं सूत्रं ग्रन्थकृतात् लिखितं नास्ति लिङ्गपादस्थ १२ सूत्रमध्ये त्वनुकृष्टम् ।
तस्मादवश्योपयोग्यत मध्ये प्रक्षिप्तम् ॥]

॥ ओकार औ ॥९॥

अकार ओकारे परे औ भवति ॥ ग ओव् । प्य ओव् ॥ अनेन संधौ कृते ।
गौव [। स गतः] ॥ प्यौव् [। स पतितः] ॥

॥ इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोपः ॥ १०॥

इकारो ऽसवर्णे स्वरे न परलोपो यस्य तथाविधो यः संपद्यते ॥ करि
उकृ । इकारस्य यत्वे परलोपाभावे च व्यञ्जनं परेण संधेयमिति (सू० ३) ।
कर्युकृ । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम् । कति आय् । कुत आगताः । इत्यत्र वाक्य-
योर्विद्यमानत्वात्संधिनिषेधः ॥

॥ उकारो वः ॥ ११ ॥

उकारो ऽसवर्णे स्वरे परे वकारो भवति परलोपाभावश्च ॥ करान् लु आ ।
अनेन वत्वे कृते । करान् ल्वा [। स किं तु करोति] । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम्
पट्ट अन् । और्णमानय । अत्र संधिनिषेधः ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्तभाषाव्याकरणे

कश्मीरशब्दामृते संधिप्रकरणम् ॥१॥

अथ लिङ्गप्रकरणे ॥२॥

लिङ्गपादः ॥१॥

॥ अकारान्तानां प्रथमैकबहुत्वे लिङ्गवत् ॥ १ ॥

अकारान्तानां लिङ्गानामेकवचनं बहुवचनं च स्त्रीपुंसोर्लिङ्गवद्विज्ञेयम् ॥
ड्यक । ललाटम् ॥ ड्यक । ललाटानि ॥ व्यञ्ज । भगिनी ॥ व्यञ्ज । भगिन्यः ॥

॥ ऊदन्तानां पुंसि ॥ २ ॥

ऊकारान्तानां च लिङ्गानां प्रथमाया एकवचनं बहुवचनं च लिङ्गवद्विज्ञेयं
पुंलिङ्ग एव ॥ अत्र शारदाक्षेत्रभाषाशब्दशास्त्रे इकारान्तं लिङ्गमुवर्णान्तं च लिङ्गं
तत्तन्मात्रिकान्तमेव बोध्यम् । न तु संपूर्णम् । किंतु तेषु पूर्ववर्णसंबन्धिनः स्वरस्या-
प्रसिद्धता विज्ञेया । [७० सूत्रोक्तो विधिरयम्] । सा च आकारस्य अकारप्लुत-
त्वशब्दवद्भवतीति परिभाष्यते ॥ दानू । करकः । अनार ॥ दानू । करकाः ।
बहुत अनार ॥ पुंसि किम् । बहू । महती । बही ॥ बज्य । महत्यः । बडियाँ ॥

॥ व्यञ्जनान्तानां च ॥ ३ ॥

व्यञ्जनान्तानां पुंलिङ्गानां प्रथमैकबहुत्वे लिङ्गवद्भवतः ॥ दय् । ईश्वरः ।
ईश्वर ॥ दय् । ईश्वराः । बहुत ईश्वर ॥

॥ इप्रत्ययस्याकारो व्यञ्जने ॥ ४ ॥

व्यञ्जनान्तानां पुंलिङ्गानामकारान्तानां च व्यञ्जने परे इप्रत्ययस्य अकारो भवति ॥ गर स्रूतिन् । गृहेण । घर कर के ॥ वाल स्रूतिन् । वालेन । बाल कर के ॥ गर शब्दात् वाल शब्दात् च । हेतौ स्रूतिन्नन्तौ स्रूत्यन्तौ वा (सू० ५९) इत्यनेन इ स्रूतिन्प्रत्ययः । अनेन इकारस्य अकारः । अकारव्यञ्जनान्तानां किम् । गुरि स्रूतिन् । अश्वेन । घोडे कर के ॥ व्यञ्जने किम् । गुरि लोयु । अश्वेन हतः । घोडे ने मारा ॥ पुंसि किम् । मालि स्रूतिन् । मालया । माला कर के ॥

॥ न संख्यावाचिभ्यः ॥ ५ ॥

संख्यावाचिभ्यो व्यञ्जनान्तेभ्यो लिङ्गेभ्यः इप्रत्ययस्य अकारो न भवति ॥ सति स्रूतिन् । सप्तभिः । सात कर के ॥ ऐठि स्रूतिन् । अष्टाभिः । आठ कर के ॥ सत् शब्दात् ऐठ् शब्दात् इ स्रूतिन् प्रत्ययः ॥

॥ इतो लोपः ॥ ६ ॥

इकारात् इप्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ पोथि स्रूतिन् । पुस्तिकया । पोथी कर के ॥ पूथि शब्दात् इ स्रूतिन् प्रत्ययः । पूर्ववर्णोकारस्यौकारः स्त्रियाम् (सू० ३३) इत्यनेन उपधाया ऊकारस्य ओकारः । अनेन इकारलोपः ॥

॥ यडाव्थर्कठ्वड्भ्य ऊकारमात्रादेशः ॥ ७ ॥

एभ्यः शब्देभ्यः इप्रत्ययस्य ऊकारमात्रादेशो भवति ॥ यडू स्रूतिन् । उदरेण । पेट कर के ॥ यड् शब्दात् इ स्रूतिन् प्रत्ययः । अनेन इकारस्य ऊकारमात्रादेशः । उदन्तत्वे सिद्धे पूर्वस्वरस्याख्यातता ज्ञेया । व्यञ्जनं परेण संघेयम् (सू० ११३) यडू स्रूतिन् । इति सिद्धम् ॥ एवं । गोवू (सू० ७२) स्रूतिन् । गवा । गऊ कर के ॥ थरू स्रूतिन् । पृष्ठेन । पीठ कर के ॥ कठू स्रूतिन् । कुष्ठेन । कुठ कर के ॥ वडू स्रूतिन् । व्याजेन । व्याज कर के ॥

॥ उदन्तानां लिङ्गवदेकत्वमेव ॥ ८ ॥

स्पष्टम् ॥ कंङ् । कटकः । कटा ॥

॥ स्त्रियामिदूदन्तानाम् ॥ ९ ॥

इकारान्तानामूकारान्तानां च स्त्रियामेकवचनमेव लिङ्गवद्भवति ॥ पूथि । पुस्तिका । पोथी ॥ पटू । पट्टिका । फट्टी ॥ एकवचनं किम् । पोथ्य । पुस्तिकाः । पोथियाँ ॥ पच्य । पट्टिकाः । फट्टियाँ ॥ स्त्रियां किम् । बाँचू । कुटुम्बजनाः । टब्बर ॥

॥ व्यञ्जनान्तानां च ॥ १० ॥

व्यञ्जनान्तानां स्त्रीलिङ्गानामेकवचनमेव लिङ्गवद्भवति ॥ कक् । कोलाहलः । ऊँचा शब्द ॥ क्रक्शब्दस्य । वर्गप्रथमान्तानां प्रथमायां द्वितीय (सू० ६६) इत्यनेन कस्य खः ॥ एकवचनं किम् । क्रक । कोलाहलाः । ऊँचे शब्द ॥

॥ बहुत्वे ऽकारागमः ॥ ११ ॥

व्यञ्जनान्तानाम् [इद्] उदन्तानां च स्त्रीलिङ्गानां बहुवचने अकारागमो भवति ॥ [पोथ्य । पुस्तकानि । पोथियाँ ॥] पच्य । पट्टिकाः । फट्टियाँ ॥ क्रक । कोलाहलाः । ऊँचे शब्द ॥ पटू शब्दात् अनेन अकारागमे कृते । उदन्त-टवर्गस्य चवर्गः प्रथमाबहुत्वादिषु स्त्रियाम् (सू० २२) इत्यनेन सूत्रेण टकारस्य चकारे कृते । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इति ऊमात्राया इकारः । इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । अन्यत् स्पष्टम् ॥

॥ न्प्रत्यये सर्वत्र ॥ १२ ॥

सर्वत्र स्त्रीलिङ्गे पुंलिङ्गे च न् प्रत्यये पर अकारागमो भवति ॥ गुर्गन् लुह खसान् । अश्वानारोहति । घोडियाँ को चढता है ॥ कोर्गन् लुह रछान् । कन्याः पाति । कूडियाँ को पालता है ॥ कटन् लुह मारान् । मेपान्हन्ति । भेडुओं को

मारता है ॥ गुरु शब्दात् । द्वितीयायां स्ताव् (सू० ३८) इति न् प्रत्ययः । अनेना-
कारागमः । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इतीकारः ॥ कूरु शब्दस्य । पूर्ववर्णो-
कारस्यौकारः स्त्रियाम् (सू० ३३) इत्यनेनोपधाया ऊकारस्यौकारः । यत्वम् ।
शेषं पूर्ववत् ॥

॥ नोदन्तानां पुंसि ॥१३॥

ऊकारमात्रान्तानां पुलिङ्गानां न् प्रत्यये परे अकारागमो न भवति ॥ दानून्
छुह् ख्यवान् । करकान् खादति । अनारों को खाता है ॥ लारून् । इन्द्रवारुणीः ।
खीरों को ॥ कान्जून । काञ्चिकानि [। काँजी] ॥

॥ कृतादेशव्यञ्जनान्तेभ्यश्च ॥ १४ ॥

येषां व्यञ्जनान्तानां लिङ्गानामादेशः कृतो भवति न तु ऊमात्रान्तानां
तेषां न् प्रत्यये परे अकारागमो न भवति ॥ रात् । ग्रन्द् । कथ् । इति शब्दाः
(सू० २३) ॥ राचून् छुह् परान् । रात्रीः पठति । रात्रियों को पढ़ता है ॥ ग्रन्जून
छुह् बुछान् । संख्याः पश्यति । गिनतियों को देखता है ॥ कछून छुह् बुछान् ।
[सूत्रतन्तुराशीन् वेष्टयति । लच्छे के सूत बाँटता है] ॥ कृतादेशव्यञ्जना-
न्तेभ्यः किम् । पच्यन् छुह् गरान् । पट्टिका घटयति । फट्टियों को गड़ता है ॥

॥ वा गन्जूगासूबाचूहान्जूम्यः ॥ १५ ॥

एभ्यः शब्देभ्यः पुंस्त्वादकारागमो वा विकल्पेन भवति ॥ गन्जून छुह्
मारान् । चर्मकारान्मारयति । चमिआरों को मारता है ॥ गासून । [तृणवि-
क्रेतृन् । घसियारों को] ॥ बाचून छुह् प्यतरान् । कुटुम्बजनान्पाति । कुटुम्ब
को पालता है ॥ हान्जून छुह् रछान् । नाविकान्पाति । हाँजियों को
पालता है ॥ वा ॥ गन्जन् । गासन् । हान्जन् । बाचन् ॥

॥ कृतादेशानामूमात्रा आगमः ॥ १६ ॥

कृतादेशशब्दस्य पुनर्ग्रहणम् । यत्र यत्र वचने व्यञ्जनान्तानां लिङ्गानामादेशः
कृतः स्यात्तत्र ऊमात्रा आगमो भवति ॥ रात् । सत् । कथ् । ग्रन्द् । हान् । इति
लिङ्गानि (सू० २३) । राञ्चू । रात्रयः । रातियाँ ॥ सञ्चू । आशाः । आशाओं ॥ कञ्चू ।
[सूत्रतन्तुराशयः । लच्छे] ॥ ग्रन्जू । संख्याः । गिन्तियाँ ॥ हाञ्चू । हानयः ।
हानियाँ ॥ ऊमात्रान्तत्वे पूर्वस्वरस्याप्रसिद्धता ॥

॥ यङ्गाव्कठ्थर्वडां च कृतादेशविधिः ॥ १७ ॥

एषां शब्दानां च कृतादेशलिङ्गवद्विधिरागमनिषेधौ भवतः । अकारागमस्य
निषेधः ऊमात्रागमस्य विधिः स्यात् ॥ यद्दू । उदराणि । पेटाँ ॥ गोवू (सू० ७२) ।
गावः । गऊआँ । कटू ॥ कुष्ठानि [औषधविशेषः] । कुठाँ ॥ थरू । पृष्ठानि
पीठाँ ॥ वडू । कलान्तराणि । व्याजाँ ॥

॥ खार्मासार्माशादीनां च ॥ १८ ॥

एतदादीनां व्यञ्जनान्तानां स्त्रीलिङ्गानां चाऽकारागमनिषेध ऊमात्राग-
मश्च भवति ॥ खार् । खारी । खारू । खार्यः ॥ मार । नाम नदी । मारू ।
नद्यः ॥ सार । पट्टीभेदः । सारू । पट्ट्यः ॥ राश् । वणिग्धनम् । राशू । धनानि ॥

॥ हान्तानां शश्च ॥ १९ ॥

हकारान्तानां स्त्रीलिङ्गानां प्रथमाबहुत्वादिव्हाकारागमनिषेध ऊमात्रागमा-
प्तिर्भवति अन्त्यस्य हकारस्य च शकारो भवति ॥ काह् । एकादशी । काशू । एका-
दश्यः ॥ बाह् । द्वादशी । बाशू । द्वादश्यः ॥ पाह् । विष्टा । पाशू । विष्टाः ॥ एवं ।
काशूव् सूतिन् । एकादशीभिरित्यादि ॥

॥ ऊकारादौकारस्य वत्वम् ॥ २० ॥

ऊमात्रायाः परस्य औकारस्य सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च वकारः स्यात् ॥
 राञ्चूव् सूतिन् । रात्रिभिः । रात्रियौ कर के ॥ यद्वूव् पुच्छ्य । उदरेभ्यः । पेटौ
 वास्ते ॥ दानूव् सूतिन् । करकैः । अनारौ कर के ॥ वाञ्चूव् सूत्य । कुटुम्बैः ।
 टव्वरौ कर के ॥

॥ ऊदितोरकारागमः स्त्रियां सकारे ॥ २१ ॥

ऊकारान्तस्येकारान्तस्य च लिङ्गस्य सकारे परे ऽकारागमो भवति स्त्रियाम् ॥
 पटू । तञ्जू । हटू । पृथि । शब्दाः ॥ पच्य । पट्टिकाम् । फट्टी ॥ तज्य । तन्वीम् ।
 पतली ॥ हच्य । काष्ठम् । लकड़ी ॥ पोथ्य । पुस्तिकाम् । पोथी ॥ द्वितीयायां
 स्नाव् (सू० ३८) इति स् प्रत्ययः [। स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र (सू० ४०) इति सका-
 रस्य । लोपः] । ऊदन्तवर्गस्य (सू० २२) इति टस्य च ; । उवर्णान्तानामिकार
 (सू० ३०) इति ऊमात्राया इकारः । इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति
 यत्वम् । अनेनाकारागमः ॥ पृथि शब्दस्य चानेनाकारागमः । इकारो ऽसवर्णे
 यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ।
 पूर्ववर्णोकारस्यौकार (सू० ३३) इत्युकारस्यौत्वम् ॥

॥ ऊदन्तवर्गस्य चवर्गः प्रथमाबहुत्वादिषु ॥ २२ ॥

प्रथमाया बहुवचनादिषु ऊमात्रायुतस्य टवर्गस्य चवर्गादेशो भवति स्त्रीलिङ्गे ॥
 पटू । काटू । बटू । इति शब्दाः ॥ पच्य छ्यह् । पट्टिकाः सन्ति । फट्टियाँ हैं ॥ पच्यन्
 छुह् गरान् । पट्टिका घटयति । फट्टियों को गडता है ॥ पच्य सूतिन् । पट्टिकया ।
 फट्टी कर के ॥ काछ्य छ्यह् । शाकादिकाष्ठानि सन्ति । सागों की लकडियाँ हैं ॥
 काछ्यन् छुह् फुटरान् । काष्ठानि भनक्ति । सागों की लकडियों को तोडता है ॥
 काछि सूतिन् । शाककाष्ठेन । सागों की लकड़ी कर के ॥ वज्य छ्यह् । महत्यः

सन्ति । बढियाँ हैं ॥ बज्यन् छुह दपान् । महतीर्वदति । बडी इस्त्रियों को कहता है ॥ बज्यौ सूतिन् । महतीभिः । बडी स्त्रियों कर के ॥

॥ तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ॥ २३ ॥

तवर्गान्तानां स्त्रीलिङ्गानां क्रमेण अप्रसिद्धः चवर्गादेशो भवति अप्रसिद्धो दन्त्यः ॥ रात् । कथ् । ग्रन्द् । ईरन् । ज्ञामन् । इति शब्दाः ॥ राञ्छू छ्यह् । रात्रयः सन्ति । रातियाँ हैं ॥ राञ्छून् छुह निशान् । रात्रीर्हरति । रातियों को लेता है ॥ राञ्छूव् सूतिन् । रात्रिभिः । रातियों कर के ॥ कञ्छू छ्यह् [। सूत्रतन्तुराशयः सन्ति । लच्छे हैं] ॥ कञ्छून् छुह बुठान् [। सूत्रतन्तुराशीन् वेष्टयति । लच्छों को बाटता है] ॥ कञ्छूव् सूतिन् [। सूत्रतन्तुराशिभिः । लच्छों कर के] ॥ ग्रन्जू छ्यह् । संख्याः सन्ति । गिनतियाँ हैं ॥ ग्रन्जून् छुह गन्जूरान् । संख्या गणयति । गिनतियों को गिनता है ॥ एवं । ईरञ्जू [। स्थूणाः । निहाइयाँ] ॥ ईरञ्जूव् सूतिन् [। स्थूणाभिः । निहाइयों कर के] ॥ ज्ञामञ्जू [। आमिक्षाः । पनीर] ॥ ज्ञामञ्जूव् सूतिन् [। आमिक्षाभिः । पनीरों कर के] ॥ (सू० १४, १६, २०) ॥

॥ न ख्वन्तन्नान्स्वन्हन्बनादीनाम् ॥ २४ ॥

एषां शब्दानां वर्गाक्षरादेशो न भवति ॥ ख्वन् । कफोणिः । आरकी ॥ ख्वन । कफोणयः । आरकियाँ ॥ तन् । तनुः । देह ॥ तन । तन्वः ॥ तनौ सूत्य् ॥ नान् । नाभिः । नाभि ॥ नान । नाभयः ॥ नानौ सूतिन् ॥ स्वन । सपत्नी । साकन् ॥ स्वन । सपत्न्यः । स्वनौ सूतिन् ॥ हनि सूतिन् । अल्पेन ॥ बनि सूतिन् । पुञ्जेन ॥

॥ कथादीनां च ॥ २५ ॥

कथ् [। कथा] ॥ वथ् [। मार्गः] ॥ व्यथ् । [वितस्ता नाम नदी] ॥ लथ् [। लत्ताप्रहारः] ॥ दथ् [। लोट्फ] ॥ ध्वथ् [। अन्तरायः] ॥ च्वथ् [। गुदम्] ॥ च्रित्थ् [। नाडीस्तम्भः] ॥ चैथ् [। शरीरपरिवर्तनेन क्रीडाविशेषः] ॥ गथ् [। नदीप्रवाह]

वेगः] ॥ पीथ् [। लेशः] ॥ तौथ् [। चञ्चुः] ॥ इति कथादयः ॥ एषां
शब्दानां च वर्गाक्षरादेशो न भवति ॥ कथ । कथाः । बातौ ॥ लत । लताः ।
लताँ ॥ दत । लोष्ठानि [। ठेले] ॥ ध्वत । अन्तरायाः [। विघ्न] ॥ च्वत । गुदानि ।
गाँडाँ ॥ चित । नाडीस्तम्भनानि । थंभना ॥ कथौ सूतिन् । कथाभिः ॥ लतौ
सूत्य् । लताभिः ॥ दतौ पुङ्ग्य् । लोष्ठेभ्यः ॥ ध्वति सूतिन् । अन्तरायेण ॥
च्वतन् प्यद् । गुदेषु ॥ च्रिति सूतिन् । नाडीस्तम्भनेन ॥ चैति सूतिन् ॥ गति
सूत्य् । प्रवाहेन ॥ पीति सूत्य् । अल्पेन ॥ तौति सूतिन् । चञ्च्वा ॥

॥ टवर्गान्तानां च ॥ २६ ॥

टवर्गान्तानां ऊमात्रारहितानां स्त्रीलिङ्गानां च वर्गादेशो न भवति ॥ नट् ।
गर्वेठ् । हट् । इति शब्दाः ॥ नटि सूतिन् । कम्पेन ॥ गर्वेठि पुङ्ग्य् । गृहोपकरणाय ॥
हटि सूतिन् । हटेन ॥ ऊमात्रारहितानां किम् । च्वट् । अपूपः ॥ च्वच्य लुह् ख्यवान् ।
पूपान् खादति ॥ च्वच्यौ सूतिन् । अपूपैः ॥

॥ वालसालजालकलां जः ॥ २७ ॥

एषां शब्दानां अन्त्यस्य जकारो भवति स्त्रियाम् ॥ वाल् । सर्पादिविलम् ॥ साल् ।
स्याली ॥ जाल् । जालिका ॥ कल् । चिन्ता ॥ वाजू । विलानि ॥ साजू । स्याल्यः ॥
जाजू । जालिकाः ॥ कजू । चिन्ताः ॥ वाजूव् सूतिन् ॥ साजूव् सूतिन् ॥ जाजूव् सूत्य् ॥
कजूव् सूतिन् ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ स्त्रियां किम् । वाल् सूतिन् ॥ एषां शब्दानां
किम् । गल् । कपोलादधो गल्संज्ञः ॥ गलौ सूतिन् ॥ जालि सूत्य् । कम्पेन ॥

॥ हालशब्दस्य स्त्रियां समासे ऽपि ॥ २८ ॥

हाल् शब्दस्य लकारस्य जकारो भवति स्त्रीलिङ्गवर्तमानसमासपदान्ते ऽपि ॥
हाल् । शाला । हाजू किन्य् । शालातः । हाजू प्यद् । शालोपरि ॥ समासान्ते यथा ।
स्वरहाजू अंदर् । महानसे ॥ हस्तिहाजू अंदर् । हस्तिशालायां ॥ स्त्रीलिङ्गे किम् ।
चाटहाल् अंदर् । पाठशालायाम् ॥

॥ वा कुंडलकर्तलोः ॥ २९ ॥

कुंडल कर्तल् इत्यनयोः शब्दयोर्वा विकल्पेन लकारस्य जकारो भवति ॥
कुंडल् । कपालिका । कुंडलि सूतिन् । कुंडजू सूतिन् ॥ कर्तल् । खड्गः । कर्तलि
सूतिन् । कर्तजू सूतिन् ॥

॥ उवर्णान्तानामिकारः ॥ ३० ॥

उकारान्तानां ऊकारान्तानां च लिङ्गानां प्रथमाबहुत्वादिविभक्तिगणे
अन्त्यस्वरस्य इकारो भवति ॥ गुरु । घोटकः ॥ गुरिस् लुह् खसान् । अश्वमारो-
हति ॥ एवं । गुर्यन् । गुरि सूतिन् । इत्यादि । गुरु शब्दात् द्वितीयायां स्त्वा
(सू० ३८) इति स् न् प्रत्ययौ । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारा-
गमः । अनेन उकारस्य इकारः । यत्वम् ॥ पटू । पट्टिका । पच्य ।
पच्यन् । पचि सूतिन् ॥ प्रथमे । बहुत्वे ऽकारागमः (सू० ११) इति । अपरत्र
न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः । ऊदन्तवर्गस्य (सू० २२)
इति टकारस्य चकारः । अनेन ऊकारस्य इकारः । तृतीये । इतो लोप
(सू० ६) इति इप्रत्ययस्य लोपः ॥

॥ नोदन्तानां पुंसि ॥ ३१ ॥

ऊकारान्तानां लिङ्गानां पुंलिङ्गे अन्त्यस्वरस्य इकारो न भवति ॥
दानू । करकः ॥ दानू । दाडिमान् । दानूस् सूतिन् । दाडिमैः ॥ हान्जुस्
सूत्य् । नाविकैः ॥ बाञ्जुस् सूत्य् ॥ कुटुम्बैः ॥ गन्जुस् सूत्य् । चर्षकारैः ॥
ऊदन्तानां पुंसि (सू० २) इति बहुवचनं लिङ्गवत् । द्वितीयायां स्त्वा (सू०
३८) इति न् प्रत्ययः । ऊकारादौकारस्य वत्वम् (सू० २०) इति सूत्रेण
औ सूतिन् औ सूत्य् प्रत्यययोः औकारस्य वत्वम् । पुंसि किम् । व्यछ्यौ
सूतिन् । स्थूलाभिः ॥

॥ व्यञ्जनान्तस्योकारोपधाया अन् ॥३२॥

व्यञ्जनान्तस्य शब्दस्य उपधाभूतस्य उकारस्य प्रथमाबहुत्वादिषु अकारो भवति ॥ वाँदुर् शब्दः । वाँदुर् । वानराः ॥ वाँदरौ सूत्य् । वानरैः ॥

॥ पूर्ववर्णोकारस्योकारः स्त्रियाम् ॥ ३३ ॥

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्य पूर्ववर्णसंबन्धिन उकारस्य ओकारो भवति प्रथमाबहुत्वादिविभक्तिगणे ॥ पूथि (प्र० ए०) । पुस्तकम् ॥ कूरु (प्र० ए०) । कन्या ॥ पोध्य (प्र० व०) । पोध्य (द्वि० ए०) छुह परान् । पोथि सूतिन् (तृ० ए०) । पोध्यौ पुछ्य् (च० व०) । इत्यादि ॥ कोर्य (प्र० व०) । कन्याः । कोर्य (द्वि० ए०) छुह रछान् । कोर्यन् (द्वि० व०) । कोर्यौ सूत्य् (तृ० व०) । इत्यादि ॥ अनेन पूर्ववर्णोकारस्य ओकारः । साधनं पूर्ववत् ॥

अत्र स्थाने ऽन्तरतम [पा० १।१।५०।] इति वचनाद्यथा पूर्ववर्णसंबन्धिन उकारस्य ओकारो भवति तथैव ईकारस्य एकारो भवतीति बोध्यम् ॥ सीरु । इष्टिका । सेर्य । इष्टिकाः ॥ स्त्रीति । क्षेत्रम् । खेत्य । क्षेत्राणि ॥ इत्यादि ॥ गीरादीनां तु न ॥ गीरादयस्तु । गीरु [गैरिकम्] ॥ गीहू [अर्भकविष्टा] ॥ चीरि [चीरिका] ॥ टीढू [अहंकारः] ॥ टीरु [शीतस्थौदनस्य घनीभूतो राशिः] ॥ पीरु [पीठकम्] ॥ इत्यादयः प्रायशो ज्ञेयाः । गीरु । गैरिकम् । गीरि सूतिन् । गैरिकेण ॥ इत्यादीनि स्वरूपाणि भवन्ति ॥

॥ बहुषु पुंस्यप्रथमायाम् ॥ ३४ ॥

प्रथमाबहुवचनं वर्जयित्वा पुल्लिङ्गे विद्यमानस्य पूर्ववर्णसंबन्धिन उकारस्य बहुवचनेषु ओकारो भवति ॥ गूरु । गोपः ॥ गूलु । फलसारः ॥ गोर्यन् (द्वि० व०) । गोल्यन् । गोर्यौ सूतिन् । इत्यादि ॥ द्वितीयार्यान् प्रत्ययः । तृतीयायां औ सूतिन् प्रत्ययः ॥ उवर्णान्तानामिकारः (सू० ३०) न प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इत्यकारागमः । अनेनोपधाया उकारस्य ओकारः । यत्वम् ॥ बहुषु किम् । गूरिम् ।

गोपम् ॥ गूलिस् । फलसारम् ॥ अप्रथमायां किम् । गूरि । गोपाः ॥ गूलि ।
फलसाराः ॥ पुंसि किम् । कोर्य । कन्याः ॥ पोध्य । पुस्तकानि ॥

॥ न मूलादीनाम् ॥ ३५ ॥

मूल् [। मूलम्] ॥ कस्तूर्ह [। पक्षि-विशेषः] ॥ कूट् [। वृक्षस्तम्भः] ॥ चूट्
[। पालीवतः, सेव इति भाषायाम्] ॥ छूल् [। निर्झरः] ॥ दूल् [। पात्र-विशेषः,
स्त्रीभिर्यस्मिन्नन्नं भुज्यते] ॥ दूर्ह [। पुष्पादिलघुवाटिका] ॥ हूस् [। गदा विशेषः] ॥
तूर्ह [। शीतम्] ॥ दूर्ह [। अल्पमार्गः, गलीति भाषायाम्] ॥ नस्तूर्ह
[। नस्तितः] ॥ बूह [। भूतः] ॥ मूर्ह [। अल्पशाखा] ॥ रूद् [। वृष्टिः] ॥
लूह [। लोकाः, लोह इति भाषायाम्] ॥ लूद् [। लोलुभः] ॥ लूब्
[। लोलुभः] ॥ वूद् [। उष्ट्रः] ॥ सूर् [। भस्म] ॥ हूस् [। कोलाहलः] ॥
इत्यादयः प्रायशो बोध्याः ॥ एषां शब्दानां पूर्ववर्णोकारस्य ओकारो न भवति ॥

मूल् शब्दः ।

	प्र०	द्वि०	तृ०	च०
ए०	मूल् ।	मूलस् वा मूल् ।	मूलं सूतिन् ।	मूलं पुच्छ्य ।
ब०	मूल् ।	मूलन् वा मूल् ।	मूलौ सूतिन् ।	मूलौ पुच्छ्य ।
	पं०	प०	स०	आ०
ए०	मूलं निश ।	मूलकु	मूलस् प्यद् ।	हा मूल ॥
ब०	मूलौ निश ।	मूलन् हन्द् ।	मूलन् प्यद् ।	हा मूलौ ॥

॥ व्यञ्जनान्तादकारागमो व्यञ्जने ॥ ३६ ॥

व्यञ्जनान्तात्पुंलिङ्गात् व्यञ्जने परे अकारागमो भवति ॥ काव् । काकः ।
काव सन्द् ॥ काव् शब्दात् । स्त्रीसंबन्धैकानेकत्वे स्त्रौ हन्द् (सू० ४२) इति
स् हन्द् प्रत्ययः । पुंप्राणिन (सू० ४६) इति हस्य सः ॥ पुंसि संबन्धषष्ठ्यां च
(सू० ४१) इति आदिसकारस्य लोपः । अनेन अकारागमः ॥ पुंसि किम् ।

मालि ह्नु ॥ व्यञ्जनान्तानां किम् । गुरि सन्हु । अश्वस्य ॥ व्यञ्जने किम् ।
कावौ सूतिन् । काकैः ॥

॥ स्त्रियामिकारः ॥ ३७ ॥

व्यञ्जनान्तात् स्त्रियां वर्तमानात् लिङ्गात् व्यञ्जने परे इकारागमो भवति ।
माल् । माला ॥ मालि ह्नु । मालायाः ॥ माल् शब्दात् । स्त्रीसंबन्धैकानेकत्वे स्त्री
ह्नु (सू० ४२) इत्यादिना स् ह्नु प्रत्ययः । स्लोपः स्त्रियां (सू० ४०) इति स्लोपः ।
अनेन इकारागमः । व्यञ्जनान्तात् किम् । पच्य ह्नु । पट्टिकायाः ॥ व्यञ्जने
किम् मालौ सूतिन् । मालाभिः ॥

॥ द्वितीयायां स्नावसंबन्धषष्ठां च ॥ ३८ ॥

स्न् इत्येतौ द्वितीयायाः एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः । संबन्धषष्ठीं वर्जयि-
त्वा षष्ठ्याश्च क्रमेण प्रत्ययौ भवतः ॥ गुरु । घोटकः ॥ गुरिस् छुह् खसान् ।
अश्वमारोहति ॥ गुर्यन् छुह् रछान् । अश्वान्पालयति ॥ गुरु शब्दात् अनेन
स् न् प्रत्ययौ । बहुत्वे । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः ॥ उव-
र्णान्तानामिकार (सू० ३०) इति उकारस्य इकारः । यत्वम् ॥ षष्ठ्यां
यथा । ग्वरस् करिजि नमस्कार् । गुरोर्नमस्क्रुयात् ॥ द्व्यन् दिजि चादह् ।
रजकानां वृहत्किं दद्यात् ॥ ग्वर् शब्दात् अनेन स् प्रत्ययः । व्यञ्जनान्तादका-
रागमो व्यञ्जने (सू० ३६) इति अकारागमः ॥ द्व्यु शब्दात् अनेन न् प्रत्ययः ।
न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः । उवर्णान्तानामिकारः (सू० ३०) ।
यत्वम् ॥

॥ वा प्रथमावदसर्वनाम्नः ॥ ३९ ॥

सर्वनामशब्दान् वर्जयित्वा द्वितीयाया एकत्वबहुत्वे प्रथमावद्वा विकल्पेन

भवतः । द्वितीयाषष्ठीसमुदायवाक्ये तु नित्यं प्रथमावद्भवत इति बोध्यम् ॥
 केह् छुह् गरान् । वा । करिस् छुह् गरान् । वलयं घटयति ॥ च्च्य छुह्
 खयवान् । वा । च्च्यन् छुह् खयवान् । अपूपान्भक्षयति ॥ समुदायवाक्ये
 यथा ॥ द्वबिस् दिजि ज्ञादद् । रजकस्य दृढतिकां दद्यात् ॥ अत्र द्वबिस् इति
 षष्ठी । ज्ञादद् इति द्वितीया । समुदायवाक्यत्वान्नित्यं प्रथमावदेव स्यात् न तु
 द्वबिस् दिजि ज्ञादरि इति संभवेत् ॥ असर्वनाम्नः किम् । तमिस् दपिजि ।
 तं वदेत् ॥ कमिस् वनि । कं वदेत् ॥ इत्यादि ॥

॥ स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र ॥ ४० ॥

सर्वेषां स्त्रीलिङ्गानां सर्वत्र द्वितीयायां षष्ठ्यां च स् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥
 मालि छुह् छुनान् । मालां पातयति ॥ मालि ह्न्दु पोष् । मालायाः पुष्पम् ॥
 माल् शब्दात् प्रथमे स् प्रत्ययः । स्त्रियामिकार (सू० ३७) इति इकारागमः ।
 अनेन स् प्रत्ययलोपः । अपरत्र स् ह्न्दु प्रत्ययः । शेषं प्रथमवत् सर्वेषां
 स्त्रीलिङ्गानां बोध्यम् ॥

॥ पुंसि संबन्धषष्ठ्यां च ॥ ४१ ॥

सर्वेषां पुलिङ्गानां संबन्धषष्ठ्यां स् प्रत्ययस्य लोपो भवति । ग्वर सन्दु ज्ञाद् ।
 गुरोः शिष्यः ॥ ग्वर् शब्दात् । स्त्रीसंबन्ध (सू० ४२) इति स् ह्न्दु प्रत्ययः ।
 अनेन स्कारलोपः । पुंमाणिन (सू० ४६) इति हस्य सः । व्यञ्जनान्ताद्
 (सू० ३६) इत्यकारागमः ॥ ड्यकुक् । ललाटस्य ॥ ड्यक शब्दात् । अप्राणिना
 (सू० ४८) इति स् उक् प्रत्ययः । अनेन स्लोपः । असवर्णे ऽकारस्य
 लोपः (सू० १।४) । संबन्धषष्ठ्यां किम् । ग्वरस् छुह् नमस्कारं करान् ।
 गुरोर्नमस्कारं करोति । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ स्त्रीसंबन्धैकानेकत्वे स्त्री हन्धन्तावेकत्वे ॥४२॥

पुंलिङ्गानां स्त्रीलिङ्गशब्दस्य एकत्वेन संबन्धे सति संबन्धलिङ्गादेकवचने स् हन्द् प्रत्ययः स्यात् । बहुत्वेन संबन्धे सत्येकवचने न् हन्द् प्रत्ययः स्यात् ॥ माज्य हन्द् न्यचिञ् । मातुः पुत्रः ॥ माज्यन् हन्द् न्यचिञ् । मातृणां पुत्रः ॥ न्यचिञ् शब्दस्यैकस्य पुंलिङ्गस्य माजू शब्देन स्त्रीलिङ्गेन संबन्धात्संबन्धलिङ्गात् माजू शब्दात् स् हन्द् प्रत्यय न् हन्द् प्रत्ययौ । [ऊदितोरकारागमः स्त्रियां सकार (सू० २१) इत्यकारागमः] । स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र (सू० ४०) इति सकार-लोपः । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इत्यनेन ऊमात्राया इकारः । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः । यत्वम् ॥

॥ बहुत्वे हन्धन्तौ ॥ ४३ ॥

पुंलिङ्गानां स्त्रीलिङ्गस्यैकत्वेन संबन्धे सति संबन्धलिङ्गादेकवचने स् हन्दि प्रत्ययः । बहुत्वेन संबन्धे न् हन्दि प्रत्ययो भवति ॥ माज्य हन्दि न्यचिवि । मातुः पुत्राः ॥ माज्यन् हन्दि न्यचिवि । मातृणां पुत्राः ॥ अत्र न्यचिवि शब्दस्य बहु-वचनत्वात् माजू शब्दात् स् हन्दि न् हन्दि प्रत्ययौ । स्लोपः । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ स्त्रियां हन्ज् अन्तावेकत्वे ॥ ४४ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य स्त्रीलिङ्गैकत्वेन संबन्धे सति संबन्धलिङ्गादेकवचने स् हन्ज् प्रत्ययः स्त्रीलिङ्गानेकत्वेन संबन्धे सति न् हन्ज् प्रत्ययो भवति ॥ माज्य हन्ज् कुरू । मातुः कन्या ॥ माज्यन् हन्ज् कुरू । मातृणां कन्या ॥ अत्रापि कुरू शब्दस्यैकत्वात्संबन्धलिङ्गात् माजू शब्दात् स् हन्ज् न् हन्ज् प्रत्ययौ । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ बहुत्वे हन्ज् अन्तौ ॥ ४५ ॥

स्त्रीलिङ्गानां बहुवचने स्त्रीलिङ्गैकानेकत्वसंबन्धतः संबन्धलिङ्गात् स् हन्ज्

न् हन्ज प्रत्ययौ भवतः ॥ माज्य हन्ज कोर्य । मातुः कन्याः ॥ माज्यन् हन्ज कोर्य । मातृणां कन्याः ॥

॥ पुंप्राणिन एकत्वसंबन्धे हस्य सः सर्वत्र ॥४६॥

पुंलिङ्गस्य प्राणिन एकवचनेन सह संबन्धे सति सर्वत्र स्त्रीलिङ्गे पुंलिङ्गे च हकारस्य सकारो भवति ॥ मालि सन्दु न्यचिबु । पितुः पुत्रः ॥ मालि सन्ज कोर्य । पितुः कन्याः ॥ दान्द सन्दु हंग् । वृषभस्य शृङ्गम् ॥ गुरि सन्दु लट्ट । अश्वस्य पुच्छः ॥ प्राणिनः किम् । कनुक्क वाल् । कर्णस्य वालः ॥ ज्ञांग्यक्क तील् । दीपस्य तैलम् ॥ अथक्क माज् । हस्तस्य मांसम् ॥ अत्र अथ कन् शब्दयोः प्राणित्वसंभवे ऽपि खण्डप्राणित्वादप्राणित्वमेव । प्राणिनः कर्णे छिन्ने ऽपि कर्णस्य प्राणिसंज्ञा । नापि छिन्नकर्णेन प्राणिनो ऽप्राणित्वम् ॥ पुंलिङ्गस्य किम् ॥ गोवू हन्दु वेल्ह । गावो वत्सः ॥ गोवू हन्जु वेल्ह । गावो वत्सा ॥ कज् हन्दु प्यत् । शिलाया अग्रम् ॥ कज् हन्जु छल् । शिलायाः खण्डम् ॥ माज्य हन्दु मोल् । मातुः पिता ॥ माज्य हन्जु माजू । मातुर्पिता ॥

॥ स्वनं रूपं शब्दयोर्वा ॥ ४७ ॥

स्वनं शब्दस्य रूपं शब्दस्य चैकत्वेन संबन्धे सति सर्वत्र स्त्रीलिङ्गे पुंलिङ्गे च विकल्पेन पुंप्राणिवत्स्वरूपं भवति ॥ स्वनं सन्दु कर्ह । स्वर्णस्य कटकः ॥ रूपं सन्दु खोम् । रौप्यस्य कंसः ॥ स्वनं सन्जु गंग्जु । स्वर्णस्य गलन्तिका ॥ रूपं सन्जु लूर् । रौप्यस्य दण्डः ॥ स्वनुक्कु छथर् । स्वर्णस्य छत्रम् ॥ रूपुक्कु थाल् । रौप्यस्य थालः ॥ स्वनैचू वाजू । स्वर्णस्यार्मिका ॥ रूपैचू रज् । रौप्यस्य रज्जुः ॥

[४७ अत्र मूलपुस्तके रूपं इति पाठः । शुद्धोच्चारणं तु र्वप् इत्यस्ति ॥]

[४७ स्वनुक्कु छथर्, रूपुक्कु थाल्, स्वनैचू वाजू, रूपैचू रज्, अस्मिन्वाक्यचतुष्टये

॥ अप्राणिना पुंसोऽकुव्यौ पुंसि ॥ ४८ ॥

प्राणिव्यतिरिक्तस्य पुलिङ्गस्य एकत्वेन संबन्धे सति पुलिङ्गात् उक्त्वा किं क्रमेण भवतः । एकवचने उक्त्वा प्रत्ययः बहुवचने किं प्रत्ययो भवति ॥ दाशुकृ त्वमुल् । धान्यस्य तण्डुलः ॥ हारुकृ पृग् । आपाठस्य मुद्गः ॥ कुलिकि वथर् । वृक्षस्य पत्राणि ॥ मागकिं द्वद् । माघस्य दिवसाः ॥ एकत्वेन किम् । कुल्यन् हन्दि वथर् । वृक्षाणां पत्राणि ॥ कुल्यन् हन्द् वथर् । वृक्षाणां पत्रम् ॥ अप्राणिना किम् ॥ काव सन्दु । काकस्य ॥ गोवू हन्द् । गोः ॥

॥ चूचौ च स्त्रियाम् ॥ ४९ ॥

स्त्रीलिङ्गानां प्राणिव्यतिरिक्तस्य पुलिङ्गस्यैकत्वेन संबन्धे संबन्धिपुलिङ्गादेकवचने चू प्रत्ययः बहुवचने च प्रत्ययो भवति ॥ कुलिचू लण्डू । वृक्षस्य शाखा ॥ कुलिच लञ्ज्य । वृक्षस्य शाखाः ॥ नागचू नारिज् । नागस्य प्रणालिका ॥ नागच नारिज् । नागस्य प्रणालिकाः ॥ एकत्वेन किम् ॥ कुल्यन् हन्ज लञ्ज्य । वृक्षाणां शाखाः ॥ नागन् हन्ज नारिज् । अखातानां प्रणालिकाः ॥ अप्राणिना किम् । गुरि सन्जु जंग् । अश्वस्य जङ्घा ॥ कट सन्ज् ओर्य । शेषस्य खुराः ॥

॥ मनुष्यसंज्ञयोऽनुन्यौ पुंसि ॥ ५० ॥

मनुष्यनाम्ना संबन्धे सति पुलिङ्गे एकत्वबहुत्वयोः उनु नि प्रत्ययौ भवतः ॥ गण इति संज्ञा । गणुन् न्यचिवु । गणस्य पुत्रः ॥ राधाकृष्ण इति नाम ।

सुवर्णाद्विन्नं छत्रम्, रौप्यस्याधाराद्यर्थं थाली, स्वर्णाद्यर्थं तद्विन्नोर्मिका, रौप्यस्य बन्धनार्थं तद्विन्नरूपा रज्जुरित्येवमर्थो विवक्षितश्चेत्तदा मूलपाठः संगच्छते—अन्यथा स्वर्णमयं छत्रम्, रौप्यमयी थाली, स्वर्णमय्यूर्मिका, रौप्यमयी रज्जुरस्मिन्नर्थे, स्वन सन्दु छथर्, र्वप सन्दु थाल्, स्वन सन्जु वाज् । र्वप सन्जु रज् इत्येवं रूपाणि शुद्धानि सन्तीति ॥]

राधाकृष्णनि गुरि । राधाकृष्णस्याश्वाः ॥ ड्यकुन् बत । ललाटस्य भक्तम् ॥
अत्र ड्यक शब्दस्य दैवार्थकत्वात् उन् प्रत्ययः । अन्यत्र ड्यकुक् रथ् । लला-
टस्य रक्तम् ॥

॥ स्त्रियां ज्ञौ च ॥ ५१ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य मनुष्यनाम्ना संबन्धे सति संबन्धिलिङ्गादेकबहुवचनयोः ज्ञ-
ज्ञ प्रत्ययौ भवतः ॥ मनु इति नाम । मनिज्ञ कुरू । मनु इत्यस्य कन्या ॥
मनिज्ञ कोर्य । मनु इत्यस्य कन्याः ॥ कृपाराम इति नाम । कृपारामेज्ञ मांजू ।
कृपारामस्य माता ॥ कृपारामज्ञ व्यञ्ज । कृपारामस्य भगिन्यः ॥

॥ सप्तम्यां रुनावन्दर्मन्ज्प्यठन्तौ स्वार्थभेदतः ॥ ५२ ॥

मनौ प्रत्ययौ । अन्दर् अन्तौ । मन्ज् अन्तौ । प्यट् अन्तौ । स्वस्वार्थभेदतः
सप्तम्यां प्रत्ययौ भवतः । अन्तरार्थे अन्दरन्तौ । मध्यार्थे मन्जन्तौ । उपर्यर्थे प्यठन्ता
विति ॥ अन्तर्वाणिभाषायां तु वेषान्तावपि प्रयुज्येते इति निर्णयम् ॥ गरस्
अन्दर् । गृहस्यान्तरे ॥ नावि मन्ज् । नौकाया मध्ये ॥ गरन् अन्दर् । गृहाणा-
मन्तरे ॥ नावन् मन्ज् । नौकानां मध्ये ॥ गुरिस् प्यट् । अश्वस्योपरि ॥ गुर्यन्
प्यट् । अश्वानामुपरि ॥ गर शब्दात्स् अन्दर् न् अन्दर् प्रत्ययौ ॥ न्प्रत्यये सर्वत्र
(सू० १२) इत्यकारागमः । अकारे ऽकारलोपः (सू० १ । ५ क) । नाव्
शब्दात्स् मन्ज् न् मन्ज् प्रत्ययौ । स्त्रोपः सर्वत्र (सू० ४०) इति सकारलोपः ।
स्त्रियामिकार (सू० ३७) इति इकारागमः ॥ गुरु शब्दात्स् प्यट् न् प्यट्
प्रत्ययौ । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इति उकारस्य इकारः । न्प्रत्यये
सर्वत्र (सू० १२) इत्यकारागमः । यत्वम् ॥

॥ अधिकरणे क्यथन्तौ ॥ ५३ ॥

स् नौ प्रत्ययौ क्यथ् अन्तावाधारसप्तम्या एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः ॥
थालस् क्यथ् । थाले ॥ नावि क्यथ् । नौकायाम् ॥ थालन् क्यथ् । थालेषु ॥
नावन् क्यथ् । नौकासु ॥

॥ चतुर्थ्या कितुकिचूअन्तौ पुंस्त्रीकर्मैकतः ॥ ५४ ॥

वाक्येषु पुंलिङ्गैकत्वे कर्मणि सति स् नौ प्रत्ययौ कितु अन्तौ स्त्रीलिङ्गै-
कत्वे कर्मणि स् नौ किचू अन्तौ चतुर्थ्यामेकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः ॥
मालिस् कितु अनुन् पोञ् । पित्रे [तेन] आनीतं पानीयम् ॥ मालिस् किचू
अञ्जुन् गाव् । पित्रयानीता गौः ॥

॥ किति किचान्तौ कर्मबहुत्वतः ॥ ५५ ॥

वाक्ये पुंलिङ्गस्य बहुत्वे कर्मणि सति स् नौ प्रत्ययौ किति अन्तौ स्त्रीब-
हुत्वे कर्मणि सति स् नौ किच अन्तौ चतुर्थ्या प्रत्ययौ भवतः ॥ गुरिस् किति
अनिन् रव । अश्वायानीताः कम्बलाः ॥ गुर्यन् किति । अश्वेभ्यः ॥ ग्वरस् किच
अञ्जन् पोथ्य । गुरवे आनीतानि पुस्तकानि ॥ ग्वरन् किच । गुरुभ्यः ॥
अत्रेदं ध्येयम् । कर्मिधातूनां कर्मणः स्त्रीपुंकर्मानुसारतः प्रोक्ताः प्रत्यया विज्ञेयाः ।
कर्तृधातूनां तु कर्तुः स्त्रीपुंलिङ्गैकवचनबहुवचनानुसारतो बोध्याः ॥ यथा ।
व्यठनस् कितु आव् । स्थूलीभवनायागतः ॥ व्यठनस् किति आय् । स्थूली-
भवनायागताः ॥

॥ कर्तृवृत्तीयायामिदौतौ ॥ ५६ ॥

तिसृषु कर्तृवृत्तीयाहेतुवृत्तीयासहार्थवृत्तीयासु मध्यात् इदौतौ इ औ

इत्येतौ प्रत्ययौ कर्तृतृतीयाया एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः । अत्रापि पुंलिङ्गे
इकारस्यार्धमात्रता बोध्या । स्त्रीलिङ्गे तु पूर्णता विज्ञेया ॥ गुरि मोह् । अश्वेन हतः ॥
तामि वन्तु । तेन बणितम् ॥ गुर्यौ मोह् । अश्वैर्हतः ॥ तिमौ वन्तु । तैर्वणितम् ॥ कौरि
दंष्टु । कन्यया प्रोक्तम् ॥ कौर्यौ दंष्टु । कन्याभिः प्रोक्तम् ॥

॥ अन्द्रान्तौ निर्धारणे च ॥ ५७ ॥

इ औ प्रत्ययौ अन्द्र अन्तौ निर्धारणे एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः ।
एकत्वे इ अन्द्र प्रत्ययः । बहुत्वे औ अन्द्र प्रत्ययो भवति ॥ गर अन्द्र छुह् जान्
लैंक । गृहे ऽमुकः साधुरस्ति ॥ गरौ अन्द्र छुह् जान् आङ्गुन् । गृहाणां साध्व-
जनमस्ति ॥

॥ अकारव्यञ्जनान्तानां पुंस्येकवचने वा- ऽन ऽसर्वनाम्नाम् ॥ ५८ ॥

चानुकृष्टं नानुवर्तते इति निर्धारण इति निवृत्तम् । पुंलिङ्गानामकारव्यञ्ज-
नान्तानां कर्तृतृतीयाया एकत्वविषये विकल्पेन अन् भवति असर्वनाम्नाम्
सर्वनामशब्दान्वर्जयित्वा । तत्रेदानन्तिनभाषायामप्रत्यय एव साधुतयोच्चार्यते ।
इ प्रत्ययविकल्पः प्राचीनभाषयैवेति बोध्यम् ॥ ईश्वरन् दंष्टु । ईश्वरेणोक्तम् ।

[५७ । गर अन्द्र छुह् जान् लैंक । ईदृशेषु वाक्येषु स्वरे परे ऽपि (सू० ४)
उक्तो विधिरिप्रत्ययलोपो ऽवगन्तव्यः ॥ किं चैतद्वाक्यार्थं विवक्षिते प्रायशो गर मन्ज
छुह् जान् लैंक इत्येवं रूपवाक्यमेवोच्चार्यते इति । एवं गाम अन्द्र इत्यादिष्वपि
ज्ञेयम् ॥]

[५८ । ऊमात्रान्तानामपि कचित्प्रत्ययादिलोपश्चेष्यते ॥ कर्तृतृतीयाया एकत्वे अन्
प्रत्ययस्तदाद्यक्षरस्याकारस्य च लोप इत्यर्थः ॥ दानून् गन्जून हान्जून इत्यादि ॥]

दायि दंपु । ईश्वरेणोक्तम् ॥ ड्यकन् करु । ललाटेन कृतम् ॥ खरन् नेचु । खरेण
नर्तितम् ॥ अकारव्यञ्जनान्तानां किम् । गुरि वट्टु । बालेन रुदितम् ॥ पुंसि
किम् । जंगि लोयु । जङ्घया क्षिप्तम् ॥ एकवचने किम् । ईश्वरौ दंपु । ईश्वरैः
प्रोक्तम् ॥

॥ हेतौ सूतिन्नन्तौ सूत्यन्तौ वा ॥ ५९ ॥

इ औ प्रत्ययौ सूतिन् अन्तौ सूत्य् अन्तौ वा हेतुतृतीयायामेकत्वबहु-
त्वयोः प्रत्ययौ भवतः । अत्र इकारस्य पूर्णता बोध्या ॥ अथ सूतिन् ख्योन् ।
हस्तेन भुक्तम् ॥ अथौ सूतिन् ख्योन् । हस्तैर्भुक्तम् ॥ आकि सूतिन् मोरुन् ।
छुरिकया हतः ॥ आकौ सूतिन् मोरुन् । छुरिकाभिर्हतः ॥ ख्वर सूत्य् आव् ।
पादेनागतः ॥ ख्वरौ सूत्य् गौव् । पादैर्गतः ॥

॥ सहार्थायां स्त्रौ ॥ ६० ॥

स्न् प्रत्ययौ सूतिन् अन्तौ सूत्य् अन्तौ वा सहार्थतृतीयायामेकत्वबहुत्वयोः
प्रत्ययौ भवतः ॥ मालिस् सूतिन् आव् । पित्रा सहागतः ॥ बायिस् सूतिन्
म्यूलु । भ्रात्रा साकं संगतः ॥

॥ हेतोः संबन्धषष्ठीकर्तृतृतीययोः प्रयोगलिङ्गा-
त्प्रत्ययौ वा ॥ ६१ ॥

हेतुभूतस्याश्वादेर्यः संबन्धषष्ठीप्रयोगः कर्तृतृतीयाप्रयोगो वा स एव लिङ्गं
तस्मात्प्रोक्तौ इ सूतिन् औ सूतिन् प्रत्ययौ वा इ सूत्य् औ सूत्य् प्रत्ययौ हेतु-
तृतीयाया एकत्वबहुत्वयोर्भवतः । लिङ्गग्रहणं तु तेषां प्रयोगानामागमादेशाद्य-
र्थम् ॥ गुरि सन्दि सूतिन् आव् । अश्वेनागतः ॥ नावि हन्दि सूत्य् वोतु ।
नौकया प्राप्तः ॥ महनिव्यन् हन्दि सूत्य् मौव् । पुरुषैर्गतः ॥ गुरि सूत्य् आव् ।

अश्वेनागतः ॥ नावि सूत्य् वोतु । नौकया प्राप्तः ॥ महनिव्यौ सूत्य् गौव् । पुरुषै-
र्यातः ॥ गुरि सन्दु शब्दात् इ सूतिन् प्रत्ययः । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०)
इत्यनेन सन्दु इत्यस्य उकारस्य इकारः । एवं सर्वेषाम् ॥

॥ खृत निश वा ऽपायपञ्चम्याम् ॥ ६२ ॥

तस्मादेव संबन्धपट्टीप्रयोगलिङ्गात्तृतीयाप्रयोगलिङ्गाद्वा खृत प्रत्ययो निश
प्रत्ययो वा अपायपञ्चम्याः स्वरूपं भवति । निशस्थाने निशिन् इति खृत-
स्थाने खृतन् इति च व्यवह्रियत इति बोध्यम् ॥ ग्वर सन्दि खृत छुह् गादुल्लु ।
गुरोः सकाशादक्षो ऽस्ति ॥ यद्वा । कञ् हन्दि खृत छुह् व्रकुरु । शिलायाः कठि-
नो ऽस्ति ॥ रुप निश छुह् स्वन् जान् । रौप्यात्स्पर्णं साध्वस्ति ॥ यद्वा । रुपौ खृत
छिह् घाह् जान् । रौप्याद्धनं शुभमस्ति ॥

॥ सामान्यचतुर्थ्यां पुछ्य् ॥ ६३ ॥

संबन्धपट्टीप्रयोगलिङ्गात्तृतीयाप्रयोगलिङ्गाद्वा चतुर्थ्यां पुछ्य् प्रत्ययः
स्यात् । एकबहुत्वे लिङ्गादेव बोध्येते ॥ पुत्र पुछ्य् आव् । पुत्रायागतः ॥ यद्वा ।
पुत्र सन्दि पुछ्य् । पुत्राय ॥ पुत्रौ पुछ्य् आव् । पुत्रेभ्य आगतः ॥ यद्वा । पुत्रन्
हन्दि पुछ्य् । पुत्रेभ्यः ॥

॥ उकुप्रत्ययस्योकारस्याऽकारः ॥ ६४ ॥

पट्टीप्रयोगसंबन्धिन उकु प्रत्ययोकारस्य अकारः स्यात् ॥ पठ्यकि पुछ्य् ।
और्णवस्त्राय ॥ पठ्यकु प्रयोगलिङ्गात्पुछ्य् प्रत्ययः । अनेन उकारस्य अकारः ।
उवर्णान्तानाम् (सू० ३०) इति इकारागमः ॥

॥ पञ्चम्यामिदौतौ प्यठान्तौ निशान्तावन्द्रान्तौ वा ॥६५॥

लिङ्गात् इ औ प्रत्ययौ प्यठ अन्तौ वा निश अन्तौ वा अन्द्र अन्तौ पञ्च-
म्या एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः । ते च स्वस्वस्थानेषु प्रयुज्यन्ते ॥ गाम
प्यठ । ग्रामात् ॥ सर्प निश । सर्पात् ॥ गामौ प्यठ । ग्रामेभ्यः ॥ सर्पौ निश । सर्पे-
भ्यः ॥ गर अन्द्र द्राव् । गृहान्निर्गतः ॥ नावि अन्द्र द्राव् । नावो निर्गतः ॥

॥ वर्गप्रथमान्तानां प्रथमायां द्वितीयः ॥६६॥

वर्गप्रथमान्तानां लिङ्गानां प्रथमाविभक्तौ स्वस्ववर्गसंबन्धी द्वितीयाक्षरो
भवति ॥ ऋक् । द्रोणः ॥ काङ् । काचः ॥ कट् । मेषः ॥ ऋक् । द्रोणाः ॥ काङ् ।
काचाः ॥ कट् । मेषाः ॥ हथ् । शतम् ॥ हथ् । शतानि ॥ ताप् । आतपः ॥
ताप् । आतपाः ॥ प्रथमायां किम् । ऋक् सूतिन् । द्रोणेन ॥ काङ् सूतिन् ।
यक्ष्मणा ॥ कट् पुच्छ्य् । मेषाय ॥ इतुकु । शतस्य ॥ तापस् प्यट् । आतपोपरि ॥

॥ स्त्रियामेकवचन एव ॥ ६७ ॥

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्य वर्गप्रथमान्तस्य प्रथमाया एकवचने एव स्वस्ववर्ग-
द्वितीयाक्षरो भवति ॥ ऋक् । कोलाहलः ॥ रङ् । गुञ्जा ॥ नट् । कम्पः ॥ वथ् ।
मार्गः ॥ ज्ञाप् । भुक्तिः ॥ एकवचने किम् । ऋक् । कोलाहलाः ॥ रङ् । गुञ्जाः ॥
नट् । कम्पाः ॥ वत । मार्गाः ॥ ज्ञाप । भुक्तयः ॥ एवं । द्वितीयादिविभक्तिषु
बोध्यम् ॥

॥ न संयोगे तचोः ॥ ६८ ॥

लिङ्गान्ते पूर्ववर्णसंयुक्तयोस्तकारञ्कारयोर्द्वितीयाक्षरादेशो न भवति ॥

[६९ । गर अन्द्र । अत्रापि (सू० १७) लिखितसंकेतो (नोट्) द्रष्टव्यः ॥

सञ्च । सौचिकः ॥ बत्च । वर्तिका ॥ ब्वक्ञ्च । बाला शुनी ॥ मक्ञ्च । परशुः ॥
मस्त । शिरोरुहः ॥ नस्त । नासिका ॥ तन्नोः किम् । रेम्फ् । अल्यार्थः ॥ चाम्फ् ।
सान्त्वम् ॥ संयोगे किम् । रथ् । रक्तम् ॥ ऋञ्छ । उपजातिः ॥

॥ उदन्तानामोदुपधाया आत्वमप्रथमैकत्वे ॥६९॥

प्रथमैकवचनं वर्जयित्वा उदन्तानामुकारान्तानां लिङ्गानामुपधाभूतो य ओका-
रस्तस्य आत्वं भवति शेषासु विभक्तिषु । तत्रादेशागमादिना इकारान्तीभूतस्थाने
उपधाया वक्ष्यमाणसूत्रेण (सू० ७०) अप्रसिद्धता विज्ञेया ॥ मालि । पितरः ॥
मालिस् । पितरम् ॥ मालि संन्दु । पितुः ॥ बालि । कुण्डलानि ॥ बालिस् । कुण्ड-
लम् ॥ बालि दंपु । कुण्डलेनोक्तम् ॥ बायि । भ्रातरः ॥ बायिस् । भ्रातरम् ॥
बायि संन्दु । भ्रातुः ॥ मोलु । बोलु । बोयु शब्देभ्यः । उवर्णान्तानामिकार
(सू० ३०) इति सूत्रेण उमात्राया इकारमात्रादेशः । अनेनोपधाया ओकारस्य
आत्वम् । उदन्तानां किम् । पोष् । पुष्पाणि ॥ पोष् सूतिन् । पुष्पेण ॥

॥ इदुदूदन्तानामवर्णाप्रसिद्धता ॥ ७० ॥

इमात्रान्तानामुमात्रान्तानामूमात्रान्तानां च लिङ्गानां शब्दानां चोपधाया अवर्ण-
स्याप्रसिद्धता निर्णया । उदाहरणानि पूर्वसूत्रोक्तानि (सू० ६९) । अन्यान्यपि यथा ॥
पटु [। और्णवस्त्रम्] ॥ हटु [। कण्ठः] ॥ तनु [। तनुः] ॥ इत्यादीनां शब्दानां स्वय-
मुकारमात्रान्तत्वादुपधाया अकारस्याऽप्रसिद्धता । एषामेव शब्दानाम् । उवर्णान्ता-
नाम् (सू० ३०) इत्यादिसूत्रेण बहुत्वविषये उकारस्य इकारे कृते इकारान्तीभूत-
त्वात्तत्राप्यप्रसिद्धता ॥ पटि । हटि । तनि ॥ उमात्रान्तानां यथा ॥ मौजू

[७० । येषां शब्दानां पूर्वसूत्रेण (६९) उपधाभूतस्योकारस्याकारः कृतस्तेषा-
मेव तस्योपधाकारस्य द्वितीयैकत्वे ऽप्रसिद्धता विज्ञेया । यथा । मालिस् बायिस् इत्यादि ।
नावन्येषामिदुदूदन्तानाम् । यथा । पटिस् करिस् इत्यादि ॥]

[।माता] ॥ काटू [।काष्टम्] ॥ अत्र स्वयम्मात्रान्तत्वादप्रसिद्धता । बहुत्वे तु । बहुत्वे ऽकारागमः (सू० ११) इति सूत्रेणाकारागमे कृते । उदन्तवर्गस्य (सू० २२) इत्यादिना उकारस्य छकारे च कृते । उवर्णान्तानामिकारः (सू० ३०) इत्युकारस्य इकारः यत्वे च कृते उपधाया अकारस्य प्रसिद्धता सिद्धा इति [। माज्य । काष्ठ्य] ॥

॥ जाम् ओत्वं परस्वरलोपश्च ॥ ७१ ॥

जाम् शब्दस्योपधाया ओत्वं भवति तस्मात्परस्य प्रत्ययागमादिजस्य स्वरस्य च लोपः स्यात् अप्रथमैकत्वे ॥ जाम् । ननन्दरः ॥ जोम् वन् । ननन्दरं वद् ॥ जोम् । ननन्दः ॥ जोम् दंष्ट्र । ननन्द्रोक्तम् ॥ जोम् । ननन्दभिः ॥ जोम् ह्नु । ननन्दुः ॥ इत्यादि ॥

॥ गाव् शब्दस्योकारः ॥ ७२ ॥

गाव् शब्दसंबन्धिन उपधाया आकारस्य ओकारो भवति प्रथमैकवचनं वर्जयित्वा ॥ गोवू । गावः । गोवून् । गावः ॥ गोवू ह्नु । गोः ॥ गाव् शब्दात्सर्वत्रानेनोपधाया ओकारे कृते । यद्गाव्कृद्द्व्यर्था च कृतादेशविधि (सू० १७) इति सूत्रेण अकारागमनिषेधः ॥

॥ उदन्तत्र्यक्षराणामुकारस्याकारः ॥ ७३ ॥

उदन्तानां त्र्यक्षरादीनां लिङ्गानामुपधाभूतस्य उकारस्य अकारो भवति प्रथमैकवचनं वर्जयित्वा ॥ गाटलिस् । दक्षम् ॥ गाटल्पन् । दक्षान् ॥ गाटल्यौ । दक्षैः ॥ गाटलिस् प्यठ । दक्षात् ॥ गाट्लु शब्दात् । द्वितीयायां स्त्रौ (सू० ३८) स् न् प्रत्ययौ । उवर्णान्तानामिकारः (सू० ३०) । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) अकारागमः । अनेनोपधाया अकारः । त्र्यक्षराणां किम् । कुलिस् । वृक्षम् ॥ कुल्यन् । वृक्षान् ॥

॥ न कृल्लादीनां शेषं कर्म ॥ ७४ ॥

कल्लु । ज्वलु । चक्रु । ग्वगुलु । वातुलु । वतुकु । गगुर् । म्वंगुर् ।
 इत्यादयः ॥ एषां शब्दानामुकारान्तलिङ्गशेषक्रिया न भवति किंतु उपधाया
 अकारादेशो भवति ॥ कल्लु । भारिकाः ॥ ज्वतल् । स्वव्यभिचारकारयितारः ॥
 चक्रल् । चक्राकाराः ॥ ग्वगल् । वर्तुलाकाराः ॥ वातल् । चण्डालाः ॥ वतक्
 वर्तकाः ॥ गगर् । मूपकाः ॥ म्वंगर् । छागपोताः ॥

॥ इकारे लोपः ॥ ७५ ॥

त्र्यक्षराधिकानामुकारान्तानामिकारे परे उपधाया उकारस्य लोपो भवति ॥
 गाद्लि । दक्षाः ॥ गाद्लि वन्तु । दक्षेणोक्तम् ॥ गाद्लि सन्दि पुच्छ । दक्षाय ॥
 गाद्लि सन्तु । दक्षस्य ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ इकारे किम् । गाद्लिस् । दक्षम् ॥
 साधितचरमेव ॥

॥ युकारोपधाया इत् ॥ ७६ ॥

उकारान्तानां लिङ्गानामुपधाभूतस्य युकारस्य इत् भवति । प्रथमैकवचनं
 वर्जयित्वा ॥ जिठि । वृद्धाः ॥ जिठिस् । वृद्धम् ॥ ज्युठु शब्दात् । उवर्णान्ता-
 नाम् (सू० ३०) इत्यनेन इकारे कृते । अनेन यु उपधाया इत्वम् ॥

[७६।७९ ॥ महन्युवु । महनिवु ॥ न्यच्युवु । निचिवु ॥ क्युतु । किनु ॥ ज्युठु ।
 जिठु ॥ इत्यादयः शब्दा उभयरूपेणात्र लिखिता अपि प्रथमरूपेणैव महन्युवु इत्याद्या-
 त्माकेन शुद्धोच्चारणाः संगताश्चावगन्तव्याः ॥]

॥ यूकारस्येसोरीत् ॥ ७७ ॥

उकारान्तानां लिङ्गानाम् इ स् इत्येतयोः परयोरुपधाया यूकारस्य ईकारो भवति ॥ च्रीनि । भित्तयः ॥ च्रीनिम् । भित्तिम् ॥

॥ शेषेष्वेकारः ॥ ७८ ॥

उकारान्तानां यूकारोपधायाः शेषप्रत्ययेषु एकारो भवति ॥ च्नेन्यन् । भित्तीः ॥ च्नेन्यौ सूतिन् । भित्तिभिः ॥ च्नेन्युकृ । भित्तेः ॥ च्नेन्यन् प्यट् । भित्तिषु ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ न गुरुत्वं ह्रस्वस्य संयोगे ॥ ७९ ॥

संयोगे परे पूर्ववर्णसंबन्धिनो ह्रस्वस्य गुरुत्वं नोच्चार्यते इति परिभाष्यते ॥ महन्गुड् । पुमान् ॥ अत्र हकारसंबन्धिनः अकारस्य न गुरुत्वम् । एवं सर्वत्र विज्ञेयम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

लिङ्गप्रकरणे लिङ्गपादः प्रथमः ॥ २।१॥

[७७ । न्यूलु शब्दस्य सर्वत्र ॥ सर्वेषु प्रत्ययेषु परेषूपधाया ईकारो विधेय इत्यर्थः । नील्यन् । नील्यौ सूतिन् । इत्यादि ॥]

अथ लिङ्गप्रकरणे ॥२॥

संबुद्धिपादः ॥२॥

॥ आमन्त्रणे ॥१॥

इत उत्तरं ये प्रत्ययास्त आह्वाने विज्ञातव्याः ॥

॥ पुमादराद्धाने विशिष्टान्नाम्नो वा पूर्वे हे ॥२॥

पुंसा पुरुषस्यादरेण संबोधने कर्तव्ये जात्यादिना जुब् शब्दादिना विशिष्टान्नाम्नो वा शब्देन केवलान्नाम्नो वा पूर्वं हे शब्दः प्रयोज्यः ॥ हे नारान् जुब् ॥ हे गण कौल् ॥

॥ अन्ते सां प्रत्ययश्च ॥३॥

तस्मादेव हे-शब्दपूर्वाद्विशिष्टात्केवलान्नाम्नो वा आदरसंबोधनविषये सां प्रत्ययो भवति ॥ हे नारान् जुब् सां ॥ हे राम कौल् सां ॥ हे नारान् सां ॥

॥ हतसांहे पूर्वे वा ॥४॥

तस्मादेव विशिष्टात्केवलाद्वा नान्नः हतसांहे शब्दः वा पूर्वं प्रयोज्यः । तकारः सर्वत्र विकल्पेन बोध्यः ॥ हतसांहे नारान् जुब् ॥ हतसांहे राम कौल् ॥ वा । हतसांहे नारान् जुब् सां ॥ हतसांहे राम कौल् सां ॥ विकल्पे तु ॥ हसांहे

नारान् जुब् । इत्यादि ॥ केवलान्नाम्नस्तु सा प्रत्ययो ऽवश्यं प्रयोज्यः ॥ हत-
साहे गण सा ॥ हतसाहे गण इति न भवति ॥

॥ वा प्रत्ययः पुरोहितसामान्यदासेषु ॥५॥

पुरोहितस्य श्राद्धादिकारयितुः सामान्यजनस्य दासस्य च संबोधने कर्तव्ये
केवलान्नाम्नो वा प्रत्ययो भवति हे शब्दश्च पूर्वं प्रयोज्यः ॥ हे नारान् वा ॥
केवलान्नाम्नः किम् ॥ हे गण ब्रेट् वा । इति तु न भवति । ब्रेट् अत्र जातिर्विज्ञेया ॥

॥ हतसाहे पूर्वं वा वृद्धेषु ॥६॥

तेषु पुरोहितादिषु वृद्धेषु सत्सु हतसाहे पूर्वं प्रयोज्यः । वा शब्दात् हत-
बाहे च ॥ हतसाहे सहज् वा ॥ हतबाहे जन वा ॥

॥ आ प्रत्ययः कनिष्ठनीचयोः ॥७॥

कनिष्ठस्य नीचस्य च संबोधने कर्तव्ये विशिष्टात्केवलान्नाम्नो वा आ प्रत्ययः
स्यात् ॥

॥ हताशब्दः पूर्वं च ॥८॥

स्पष्टम् ॥ हता माना ॥ हता मान कौला ॥ हता गुल्या ॥ तृतीयस्यात्र
गुलु शब्दस्योकारान्तत्वादुवर्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०) इत्यनेन सूत्रेण
इकारः । यत्वम् ॥ व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) । इत्थं पुंलिङ्गानां स्त्रीलिङ्गानां
च यत्किंचिद्वितीयादिष्वगमादिकमभिहितं तत्सर्वं संबोधने चावधार्यम् ॥

॥ हा दूरविषादयोराप्रत्ययस्य चोकारः ॥९॥

स्पष्टम् ॥ हा नारानो ॥ हा काको ॥

॥ हतो वा ॥१०॥

नाम्नः पूर्वं हूतो विपादतो वा संबोधने विधेये सति हतो शब्दः पूर्वं वा प्रयोज्यः ॥ हतो पर्यो ॥

॥ मांजू प्रत्ययो वृद्धस्त्रियो नाम्नः ॥११॥

पुरुषेण वृद्धाया ज्येष्ठायाः स्त्रियाः संबोधने कर्तव्ये केवलान्नाम्नो मांजू प्रत्ययो भवति ॥

॥ विञ् सामान्यायाः ॥१२॥

सामान्यायास्तुल्यायाश्च स्त्रिया आदाने विञ् प्रत्ययः अग्रे प्रयोज्यः ॥

॥ हतपूर्वो पूर्वे च ॥१३॥

तौ मांजू विञ् प्रत्ययौ हतशब्दः पूर्वो ययोस्तथाविधौ पूर्वे च प्रयोज्यौ ॥ हतमांजू पार्वत् मांजू ॥ हतविञ् सरस्वत् विञ् ॥ वा । हतविञ् पार्वत् मांजू ॥

॥ य् प्रत्ययः कनिष्ठनीचयोः ॥१४॥

पुरुषेण कनिष्ठाया नीचाया वा संबोधने कर्तव्ये नाम्नः य् प्रत्ययो भवति । तत्र नीचायां वृद्धायां सत्यां पूर्वप्रयुक्तप्रत्ययादग्रे वा प्रयोज्यः ॥

॥ हा हत हता पूर्वः पूर्वे च ॥१५॥

स एव य् प्रत्ययः हापूर्वो हतपूर्वो हतापूर्वो वा नाम्नः पूर्वं प्रयोज्यः ॥ हाय् वळरिय् ॥ हतय् वळरिय् ॥ हताय् वळरिय् ॥

॥ स्त्रियादराहूते पुंनाम्नो वा प्रत्ययः ॥१६॥

स्त्रिया पुरुषस्यादरेणाहाने कर्तव्ये पुंनाम्नो वा प्रत्ययो भवति ॥ तत्र प्रायः पुरोहितादिष्वेवात्र प्रयुज्यते ॥

॥ औ प्रत्ययः प्रियकनिष्ठयोः ॥१७॥

स्पष्टम् ॥

॥ हतपूर्वौ पूर्व च ॥१८॥

तौ वा औ प्रत्ययौ हतपूर्वौ हत शब्दः पूर्व ययोस्तथाविधौ पूर्व च प्रयोज्यौ ॥ हतवा हिमत् वा ॥ हतौ हिमत् कोलौ ॥ हतवा काकौ ॥ हतौ काकौ ॥

॥ अ वा ॥१९॥

नाम्नः अग्रे अप्रत्ययो वा प्रयोज्यः ॥ हतवा काक ॥ हतौ गण ॥

॥ बाय बायो सामान्यसंज्ञायाश्च ॥२०॥

सामान्यसंज्ञाया लोकेषु ख्यातायाः परौ बाय बायो वा प्रयोज्यौ ॥ हत वा महादेव बाय ॥ हतौ महादेव बायो ॥ सामान्य संज्ञायाः किम् । हत वा काक बाय । इति न भवति ॥ काक् शब्दस्य पित्रादिष्वेव विशिष्टत्वात् ॥

॥ दूरे पूर्व हतोव् च ॥२१॥

स्त्रिया पुरुषस्याहाने दूरतः कर्तव्ये हतोव् शब्दः पूर्व प्रयोज्यः ॥ हतोव् मनसा रामौ ॥

॥ पत्याह्ने म्लेच्छयापि ॥२२॥

म्लेच्छस्त्रिया भर्तुराह्ने कर्तव्ये नाम्नो हतोव् शब्दः प्रयुज्यते ॥

॥ ब्राह्मण्यां पतिसंबोधनाभावः ॥२३॥

॥ केवलो हतशब्दः क्वचिन्नैकव्ये ॥२४॥

क्वचिद्विविक्ते निकटस्थस्य भर्तुराह्ने कर्तव्ये नामजात्यादिरहितः केवलो हतशब्दः प्रयुज्यते ॥

॥ स्त्रीसंबोधने पुंवत् ॥२५॥

स्त्रिया स्त्रियः संबोधने कर्तव्ये पुंवत् प्रत्यया भवन्ति ॥ यथा पुरुषेण स्त्री-संबोधनं क्रियते तथैव स्त्रियापीत्यर्थः ॥

॥ अङ्गीकारे संबोधनमुख्यप्रत्यया आहन्शब्दा-
त्परा उक्त्युपक्रमे ॥२६॥

अङ्गीकारे कर्तव्ये प्रोक्ताः संबोधनस्य मुख्याः प्रत्यया उक्तेरारम्भे आहन् शब्दात्परे प्रयोज्याः ॥ आहन्ता ॥ आहन्वा ॥ आहनो ॥ आहन् माजू ॥ आहन् बिन् ॥ आहनिय् ॥ आहनू ॥ आहनुव् ॥

॥ हपूर्वाश्च केवलक्रियाया अन्ते ॥२७॥

केवलक्रियाया अङ्गीकारे कर्तव्ये ते सा आदिप्रत्यया हपूर्वाः केवलक्रिया-याश्चान्ते प्रयोज्याः ॥

॥ वर्तमानायां प्रत्ययादावेव ॥२८॥

वर्तमानायां विभक्तौ ते हपूर्वाः सा आदि प्रत्ययाः प्रत्ययात्पूर्वं प्रयोज्याः ॥
आहन्सा करान् हसां छुह् ॥

॥ तदभावे नपूर्वाः ॥२९॥

तस्याङ्गीकारस्याभावे सति नपूर्वा वाक्यारम्भे क्रियान्ते च प्रयोज्याः ॥
नवा करान् नवा छुह् ॥ एवमन्यत् ॥

॥ कर्मयुक्तायाः कर्मान्ते ॥३०॥

कर्मयुक्तायाः क्रियाया अङ्गीकारे अभिधेये सति वाक्यारम्भे आहन्सा
आदयो भवन्ति कर्मान्ते तु हसा आदयो भवन्ति ॥ आहन्सा वत हसां छुह्
रनान् ॥

॥ कर्तृयुक्तायाः कर्तुरन्ते च ॥३१॥

कर्तृकर्मयुक्तायाः क्रियायाः अङ्गीकारे गम्यमाने वाक्यारम्भे आहन्सा आदयः
प्रयोज्याः कर्तुरन्ते हसा आदयो भवन्ति ॥ आहन्सा नारान् हसां छुह् पूथि
परान् ॥ आहन्वा रामहवा छुस् न्यन्दर् करान् ॥ इत्यादयो बुद्धिमता स्वयमूढाः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

लिङ्गप्रकरणे संबुद्धिपादो द्वितीयः ॥२॥१॥

अथ लिङ्गप्रकरणे ॥२॥

सर्वनामपादः ॥३॥

॥ तिह् यिह् क्याह् इह् हुह् शब्दाः
पुंस्यप्राणिनि ॥१॥

प्राणिव्यतिरिक्तानां तदादीनां पुंसि तिह् आदयः शब्दा भवन्ति ॥ तद्
शब्दस्य तिह् । यद् शब्दस्य यिह् । किम् शब्दस्य क्याह् । इदम् शब्दस्य इह् ।
अदम् शब्दस्य हुह् शब्दो बोध्यः ॥ प्रथमैकवचनं सर्वत्र लिङ्गवदेव ज्ञेयम् ॥

॥ सुह् युस् कुस् इह् हुह् शब्दाश्च प्राणिनि ॥२॥

प्राणिनां मनुष्यादीनां तदादिशब्देषु सुह् आदिशब्दा अवधार्याः ॥ सुह् ।
सः ॥ युस् यः ॥ कुस् । कः ॥ इह् । अयम् ॥ हुह् । असौ ॥ अत्राप्येकवचनं
लिङ्गवत् ॥

॥ उकारोपधायाः स्त्रियां वत्वमप्राणिनि च ॥३॥

प्राणिनां स्त्रीलिङ्गानां तदादिशब्देष्वभिधेयेषु सुह् आदिशब्दानामुपधाभूतो
य उकारस्तस्य वत्वं भवति अप्राणिनि स्त्रीलिङ्गे च ॥ स्वह् । सा । वा । स ।
सा ॥ इह् । असौ ॥

॥ युस्कुसोरन्त्यस्य द्वित्वमकारागमश्च ॥४॥

युस् कस् इत्येतयोः शब्दयोः स्त्रियामन्त्यस्य द्वित्वं भवति अकारागमश्च ॥
यवस्स । या ॥ कस्स । का ॥

॥ उभयेषां तम् यम् कम् इम् हुमो द्वितीयाद्येकवचनेषु ॥५॥

उभयेषां प्राणिवाचिनामप्राणिवाचिनां च तिहादिशब्दानां द्वितीयादीना-
मेकवचनेषु क्रमेण तम् आदय आदेशाः स्युः ॥ तमिस् । तम् ॥ यमिस् । यम् ॥
कमिस् । कम् ॥ इमिस् । इमम् ॥ हुमिस् । अमुम् ॥ सुह् शब्दादिभ्यो
द्वितीयायां स्ताव् (सू० २।१।३८) इत्यादिना स्पत्ययः । स्पत्यय इकारागम
(सू० १७) इति इकारागमः । अनेन तम् आदय आदेशाः ॥ केषांचिन्मते इह्
शब्दस्य न्वम् आदेशो भवति । तन्मते । न्वमिस् । एनम् । इति स्वरूपं भवति ॥

॥ अन्त्यस्य वा ऽमिसोः ॥६॥

अन्त्यस्य हुह् शब्दस्य इकारसकारयोः परयोर्विकल्पेन अम् आदेशः
स्यात् ॥ अमिस् । अमुम् ॥ अमि । अमुना ॥ इसोः किम् । हुमौ । अमीभिः ॥

॥ अप्राणिनि स्पत्ययलोपस्तकारादेशश्च ॥७॥

अप्राणिनि अभिधेये सति तम् आदीनां स् प्रत्ययलोपो भवति । अन्त्यस्य
च तकारादेशः स्यात् ॥ तथ् छुह् च्छटान् । तच्छिनत्ति ॥ यथ् । यत् ॥
कथ् । किम् ॥ इथ् । इदम् ॥ हुथ् । अदः ॥ तिह् आदिशब्देभ्यो । द्वितीयायां
स्ताव् (सू० २।१।३८) इति स्पत्ययः । उभयेषाम् (सू० ५) इत्यादिसूत्रेण तम्
आदय आदेशाः । अनेन स्पत्ययलोपः अन्त्याक्षराणां तकारः । वर्गप्रथमा-
न्तानाम् (सू० २।१।६६) इति सूत्रेण तस्य थः ॥

॥ च्छ्वहोश्च्यम्यौ च ॥ ८ ॥

त्वम् अहम् इति शब्दवाचकयोः च्छ्व भव् शब्दयोर्द्वितीयादीनामेकवचनेषु क्रमेण ह्य म्य आदेशौ भवतः स्पत्ययलोपश्च ॥ ह्य लुह् वनान् । त्वां वदति ॥ च्छ्व शब्दाद्वितीयायां स्त्राव् (सू० २।१।३८) इति स्पत्ययः । अनेन ह्य आदेशः स्पत्ययलोपश्च । एवमन्यत् ॥

॥ प्रत्ययस्य लोपो द्वितीयाकर्तृतृतीययोः ॥९॥

च्छ्व भव् इत्येताभ्यां शब्दाभ्यां द्वितीयायां कर्तृतृतीयायां च प्रत्ययस्य लोपः स्यात् ॥ ह्य लुह् वनान् । त्वां वदति ॥ त्वह्य लुह् वनान् । युष्मान् वदति ॥ ह्य वनुथ् । त्वया प्रोक्तम् ॥ त्वह्य वनुव । युष्माभिः प्रोक्तम् ॥

॥ सश्च ॥ १० ॥

च्छ्व भव् शब्दाभ्यां स् इत्यस्य लोपो भवति चशब्दात्कर्तृतृतीयासंबन्धिनोः इ औ प्रत्यययोश्च लोपः स्यात् ॥ ह्य सूतिन् । त्वया सह ॥ म्य सूत्य् । मया सह ॥ च्छ्व भव् शब्दाभ्याम् इ सूतिन् प्रत्ययः । च्छ्वहोश्च्यम्यौ च (सू० ८) इति सूत्रेण ह्य म्य आदेशौ । प्रत्ययस्य लोप (सू० ९) इत्यनेन इकारस्य लोपः । अनेन स् लोपः ॥

॥ षष्ठ्यामन्त्यस्वरस्य च्यख्यातत्वं च ॥११॥

च्छ्व भव् शब्दाभ्यां षष्ठ्यामन्त्यस्वरस्य लोपो भवति ह्यसंबन्धिनश्चकारस्य ख्यातत्वं च स्यात् ॥ च्योनु । तव ॥ म्योनु । मम ॥ च्छ्व भव् लिङ्गाभ्यां मनुष्यसंज्ञयोनु (सू० २।१।५०) इति उनु प्रत्ययः । च्छ्वहोश्च्यम्यौ च (सू० ८) इति ह्य म्य आदेशौ । अनेन अकारलोपः । प्रत्ययादेरोत्पुंसि (सू० १३) इत्युकारस्यौकारः । चकारस्य च ख्यातता बोध्या ॥

॥ स्त्रियामाकारः पुंवहुत्वे च ॥ १२ ॥

स्त्रियां वर्तमानाभ्यां च्छ्वब्द् शब्दाभ्यां पठ्याभेकत्ववहुत्वयोरन्त्यस्वर-
स्याकारो भवति पुंलिङ्गस्य बहुवचने ऽपि ॥ च्याञ् । तव । स्त्रीलिङ्गवाची शब्दः ॥
च्याञ् । तव स्त्रीलिङ्गवाचिनः शब्दाः ॥ च्यानि न्यचिवि । तव पुत्राः ॥
म्यानि न्यचिवि । मम पुत्राः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ प्रत्ययादेरोत्पुंसि ॥ १३ ॥

तयोः पुंलिङ्गस्य एकवचने प्रत्ययादेरुकारस्य ओकारो भवति ॥ च्योनु ।
तव ॥ म्योनु । मम ॥ साधितचरावेव ॥

॥ प्रयोगलिङ्गस्यौकारोपधाया आत्वं सर्वत्र ॥ १४ ॥

सर्वनामशब्दानां यत्र प्रयोगलिङ्गस्य उपधाभूत ओकारः स्यात्तत्र आत्वं
भवति ॥ च्यानि सूतिन् । त्वद्धेतुना ॥ म्यानि सूतिन् । मद्धेतुना ॥ सानि
सूतिन् । अस्पद्धेतुना ॥ तुहन्दि सूतिन् । युष्मद्धेतुना ॥ च्योनु । म्योनु । सोनु ।
इति प्रयोगलिङ्गेभ्यः इ सूतिन् प्रत्ययः । उवर्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०)
इति उमात्राया इकारः । इतो लोप (सू० २।१।६) इति इ प्रत्ययस्य लोपः ।
अनेनोपधाया आत्वम् ॥ च्यानि सन्दि सूतिन् । त्वदीयेन ॥ म्यानि सन्दि
सूतिन् । मदीयेन ॥ अत्र च्योनु म्योनु शब्दाभ्यां पूर्वं सन्द् प्रत्ययः । उवर्णा-
न्तानाम् (सू० २।१।३०) इति इकारः । अनेनोपधाया आकारः । पष्ठीप्रयोगात्
इ सूतिन् प्रत्ययः । शेषं पूर्ववत् ॥ बहुत्वे तु । च्यान्यौ सूतिन् । त्वदीयैः ॥
म्यान्यौ सूतिन् । मदीयैः ॥ तुहन्द्यौ सूतिन् । युष्मदीयैः ॥ सान्यौ सूतिन् ।
अस्पदीयैः ॥ तृतीयाया औ सूतिन् प्रत्यय एव भवति । तुहन्दि सन्द्यौ सूतिन् ।
इति ग्राम्याः । एवं सर्वनामशब्देषु सर्वत्र बोध्यम् ॥

॥ त्वह्यस्यो बहुत्वे ॥१५॥

चूह् ब्वह् शब्दयोः सर्वत्र बहुत्वे त्वहि अस्मि आदेशौ भवतः ॥ त्वहि । यूयम् ॥ अस्मि । वयम् ॥ त्वह्य । युष्मान् ॥ अस्य । अस्मान् ॥ द्वितीयायां न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० २।१।११) इत्यकारागमे कृते प्रत्ययस्य लोपः (सू० ९) इत्यादिमूत्रेण नकारलोपः । यत्वम् ॥

॥ तिम् यिम् कम् इम् हुमश्चोभयेषाम् ॥१६॥

उभयेषां प्राणिवाचिनामप्राणिवाचिनां च शब्दानां सर्वत्र बहुत्वे तिम् आदय आदेशा भवन्ति ॥ तिमन् । तान् । तानि ॥ यिमन् । यान् । यानि ॥ कमन् । कान् । कानि ॥ इमन् । इमान् । इमानि ॥ हुमन् । अमून् । अमूनि ॥ तिह् आदिशब्देभ्यो । द्वितीयायां स्तान् (सू० २।१।३८) इति न् प्रत्ययः । अनेन तिम् आदय आदेशाः । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० २।१।१२) इत्यकारागमः ॥ एवं तिमौ स्तूतिन् ॥ तिहन्दि पुल्य् । तिमौ प्यड । तिहन्द् । तिमन् प्यह् । इत्यादि विज्ञेयम् ॥

॥ स्पृत्यय इकारागमः ॥१७॥

तिह् आदिशब्दानां सकारे परे इकारागमो भवति ॥ तमिस् । तम् ॥ एवं सर्वेषाम् । अत्र लोपविधेर्वलीयस्त्वात् अप्राणिविषये सकारस्य लोपे कृते प्रोक्त आगमो न भवतीति ॥

॥ त्वहेर्हन्दौ हिलोपः पुंस्त्रियोर्वस्योत्वं च ॥१८॥

चूह् शब्दबहुत्वनियतस्य त्वहेः पुलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च हन्दौ परे हिलोपो भवति वकारस्य च उत्वं भवति । पुलिङ्गकथनात् हकारस्य सकारनिषेधः ॥

तुहन्टु । युष्माकं पुं ॥ तुहन्जु । युष्माकं स्त्री ॥ स्हन्टु स्हन्जु प्रत्ययौ । एकत्र सध (सू० १०) इति । अपरत्र स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र (सू० २।१।४०) इति स् लोपः । अनेन हिलोपः वकारस्य उत्वं च ॥

॥ असेराद्यन्तस्वरयोर्लोपाकारावुनुजोः ॥ १९ ॥

व्वह् शब्दस्य बहुत्वे नियतस्य अमिपदस्य उनु व् इत्येतयोः परयो-
रादिस्वरस्य लोपः अन्त्यस्वरस्य चाकारो भवति ॥ सोनु । अस्माकम् ।
एकवचनम् ॥ सांनि । अस्माकम् । बहुवचनम् ॥ व्वह् शब्दात् उनु
नि प्रत्ययौ । त्वह्स्वयौ बहुत्वे (सू० १५) इति अस्ति आदेशः ।
अनेनाकारस्य लोपः । इकारस्य च अकारः । एकत्र प्रत्ययादेर्गेत्पुंसि (सू०
१३) उकारस्य ओकारः । पष्ठ्यामन्त्यस्वरस्य (सू० ११) इत्यादिना अकार-
लोपः । अपरत्र स्त्रियामाकारः पुंवद्वत्त्वे च (सू० १२) इति आकारः । स च
इदन्तत्वादप्रसिद्धः (सू० २।१।७०) ॥ एवं । साञ् । अस्माकम् । एकवचनं
स्त्रीलिङ्गवाचकम् ॥ साञ् । अस्माकम् । बहुवचनं स्त्रीलिङ्गवाचकम् ॥ साधनं
पूर्ववत् ॥

॥ प्राणिनि मिलोपो वा सकारे ॥ २० ॥

प्राणिवाचिनां तदादिशब्दानां सकारे परे मिकारस्य विकल्पात् लोपो
भवति ॥ तस् । तम् वा तस्य ॥ तमिस् । तम् वा तस्य ॥ तसन्टु । तस्य ॥ तमि
सन्टु । तस्य ॥ सुह् शब्दात्प्रत्ययः । उभयेषाम् (सू० ५) इति तम् आदेशः ।
प्रत्यये इकारागमः (सू० १७) । अनेन एकत्र मिलोपः ॥ एवं । यस् ।
यम् वा यस्य ॥ यमिस् । यम् वा यस्य ॥ यसन्टु । यस्य ॥ यमि सन्टु ।
यस्य ॥ कस् । कम् वा कस्य ॥ कमिस् । कम् वा कस्य ॥ कसन्टु । कस्य ॥
कमि सन्टु । कस्य ॥

इम् हुम् शब्दयोः संबन्धपठ्यामेव । इमन्हु । अस्य ॥ इमिसन्हु
अस्य ॥ हुमन्हु । अमुष्य ॥ हुमि सन्हु । अमुष्य ॥ अमन्हु । अस्य ॥
अमि सन्हु । अस्य ॥

बहुत्वे तु सर्वेषां मन् इत्यस्य विकल्पेन लोप इष्यते ॥ तिहन्हु वा तिमन्
हन्हु । तेषाम् ॥ यिहन्हु वा यिमन् हन्हु । येषाम् ॥ कहन्हु वा कमन्
हन्हु । केषाम् ॥ इहन्हु वा इमन् हन्हु । एषाम् ॥ हुहन्हु वा हुमन् हन्हु ।
अमीषाम् ॥

संबन्धपठ्यां किम् । इमिस् । इमं वा अस्य ॥ हुमिस् । अमुं वा अमुष्य ॥
अत्र विकल्पाभावः ॥ प्राणिनि किम् । तस्युक् । तस्य वस्तुनः ॥

॥ निश्चयार्थे धातुलिङ्गस्वरूपान्ते यः प्रत्यय- योर्मध्ये वा ॥ २१ ॥

धातुस्वरूपस्य वर्तमानादिषु लिङ्गस्वरूपस्य च प्रथमादिषु तद्धितादिषु च
निश्चयार्थे गम्यमाने अन्ते यः प्रत्ययो भवति । द्वयोः प्रत्यययोर्मध्ये वा भवति ॥
तसन्हुय् । तस्यैव ॥ तमि सन्हुय् । तस्यैव ॥ ग्वरसूय् अन्दर् । गुरावेव ॥ ग्वर-
नूय् अन्दर् । गुरुष्वेव ॥ एवं सर्वेषां लिङ्गानां सर्वासु विभक्तिषु बोध्यम् ॥
प्रत्यययोर्मध्ये यथा ॥ ग्वरनूय् हन्दि पुछ्य् । गुरुभ्य एव ॥ ग्वर सन्दिद्य्
पुछ्य् । गुरवे एव ॥ अत्र एकवचने स् प्रत्ययस्य लोपे कृते सन्हु पुछ्य्
इत्येतयोर्मध्ये य् प्रत्ययः ॥ ग्वरन् हन्दिद्य् पुछ्य् । वा ग्वरन् हन्दि पुछ्य् ।
इत्यपि साधु ॥ तद्धितप्रत्ययेभ्यो यथा । गाट्लुय् । दक्ष एव ॥ धातुस्व-
रूपेभ्यो यथा । करानूय् ल्ह् । करांत्येव ॥ कर्योन्नुय् । अकृतैव तेन ॥ करिद्य्
करिष्यत्येव ॥ उपमायामपि क्वचिद्वचनह्रियते । यथा ज्ञाद् ति गौब् न्यचिनुय् ।
शिष्यो ऽपि पुत्र एवास्ति ॥

॥ सोरुशब्दस्वरूपेभ्यो नित्यमेव ॥ २२ ॥

सोरु शब्दस्य यानि स्वरूपाणि तेभ्यः प्रायशो नित्यमेव य् प्रत्ययो भवति ॥ सोरु । सर्वः ॥ सोरुय् । सर्व एव ॥ सारि । सर्वे ॥ सारिय् । सर्वे एव ॥

॥ यप्रत्यये औकारस्याव् ॥ २३ ॥

प्रत्ययसंबन्धिन औकारस्य य् प्रत्यये परे अव् भवति ॥ गुर्यव्यू सूतिन् । घोटकैरेव ॥ नमव्यू सूतिन् । नखैरेव ॥ गुर्यौ सूतिन् । नमौ सूतिन् इत्यनयो-
र्मध्ये य् प्रत्यये कृते अनेन औकारस्य अव् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ॥

॥ व्याख् शब्दस्य विय् प्रथमाबहुत्वादिषु ॥ २४ ॥

स्पष्टम् ॥ विय् । अपरे ॥ वियन् । अपरान् ॥ वियौ । अपरैः ॥ अनेन विय् आदेशे कृते व्यञ्जनान्तलिङ्गवत्साधनम् ॥

॥ कूतुशब्दस्योपधायाः प्रथमाबहुत्वे द्वितीयाद्ये-
कवचनादिषु चाप्रसिद्धता ॥ २५ ॥

स्पष्टम् ॥ कूति । कियन्तः ॥ कूतिस् । कियन्तम् ॥ कूति । कियता ॥

॥ बहुत्वे वैत्वम् ॥ २६ ॥

कूतु शब्दस्य द्वितीयादिबहुत्वे वा ऐत्वं भवति विकल्पेनाप्रसिद्धता च ॥ कूत्यन् । कियतः ॥ कैत्यन् । कियतः ॥ कूत्यौ सूतिन् । कियद्भिर्हेतुभिः ॥ कैत्यौ सूतिन् । कियद्भिर्हेतुभिः ॥ एवं सर्वत्र विज्ञेयम् ॥

॥ व्यूतुत्यूतुयूतुशब्दानामीत्वमप्रथमैक- वचने ॥२७॥

प्रथमैकवचनं वर्जयित्वा एषां शब्दानां यूकारस्य ईत्वं भवति ॥ यीति ।
यावन्तः ॥ तीति । तावन्तः । ईति । इयन्तः ॥ एवं सर्वत्र ज्ञेयम् ॥

॥ मूष ऐत्वम् ॥२८॥

मूष् शब्दोपधायाः प्रथमा बहुत्वादिषु ऐत्वं भवति ॥ मैष् । महिष्यः ॥ मैषन् ।
महिषीः ॥ मैषौ सूतिन् । महिषीभिः ॥

॥ कूँहो ऽन्त्यस्य सश्च ॥२९॥

कूँह् शब्दस्य उपधाया ऐत्वं भवति अन्त्याक्षरस्य च सकारो भवति ॥
कैसि दप् । कंचिद्वद् ॥ कैसि दंष्टु । केनचिदुक्तम् ॥ कैसि हंष्टु ।
कस्यचित् ॥ इत्यादि । साधनं पूर्ववत् ॥ कूँह् शब्दापरपर्यायस्य काँह्
शब्दस्य चेत्यं बोध्यम् । किंचानयोः शब्दयोरुभयलिङ्गत्वात् द्वितीयायां स्
प्रत्ययः । स्त्रियामिकार (सू० २।१।३७) इति इकारागमः । स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र
(सू० २।१।४०) इति स् लोपः ॥

॥ केन्च् शब्दो नित्यं बहुत्वे ॥३०॥

स्पष्टम् ॥ केन्च् । केचित् ॥ केन्नन् । कांश्चित् ॥ केन्चौ । कैश्चित् ॥

॥ काँछाह् कैँछाह् शब्दावेकत्वे ॥३१॥

स्पष्टम् ॥ काँछाह् । कश्चित् ॥ कैँछाह् । किंचित् ॥

॥ जृह् शब्दस्य तु द्वितीयादिषु ॥३२॥

द्विवाचकस्य जृह् शब्दस्य द्वितीयादिविभक्तिषु तु आदेशः स्यात् ॥ द्वन् ।
द्वौ ॥ द्वयौ सूतिन् । द्वाभ्याम् ॥

॥ अयागमः स्वरे ॥३३॥

तस्मादादेशकृतात् तु शब्दात्स्वरे परे अयागमो भवति ॥ द्वयि सूतिन् ।
द्वयेन ॥ द्वयौ सूतिन् । द्वाभ्याम् ॥ जृह् शब्दात् औ सूतिन् प्रत्ययः । पूर्वसूत्रेण
तु आदेशः । अनेन अय् आगमः । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ॥

॥ त्रिह् षहोरन्त्यलोपश्च ॥३४॥

त्रिह् षह् शब्दाभ्यां स्वरे परे अयागमो भवति । अन्त्याक्षरस्य च लोपो
भवति ॥ त्रययौ सूतिन् । त्रिभिः ॥ षयौ सूतिन् । षड्भिः ॥

॥ वा चोर्शब्दस्य न्प्रत्यये ह्रस्वश्च ॥३५॥

चोर् शब्दस्य न्प्रत्यये परे विकल्पेनान्त्याक्षरस्य लोपः ओकारस्य च उकारो
भवति ॥ च्वन् । चतुरः । वा । चोरन् । चतुरः ॥ चोर् शब्दात् द्वितीयायां न्प्रत्ययः
अनेन रकारलोपः ओकारस्य च उकारः । उकारो वः (सू० १।११) इति वत्वम् ।
व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) । अन्यत्र न्प्रत्यये (सू० २।१।१२) अकारागमः ॥

॥ पानशब्दादिप्रत्ययलोपः ॥३६॥

अयं शब्दो नित्यमेकवचन एव । देहार्थवाचकस्य पान् शब्दस्य तु एकानेकत्वं
भवति ॥ पान । स्वयम् ॥ पानस् । स्वम् ॥ पान । स्वेन ॥

॥ अकारलोपोपधाह्रस्वौ चोनुञोः ॥३७॥

तस्यैव पानशब्दस्य उनुञ् इत्येतयोः प्रत्यययोः परयोरकारस्य लोप
उपधायाश्च ह्रस्वो भवति ॥ पनुनु । स्वस्य पुंलिङ्गे ॥ पनञ् । स्वस्य स्त्रीलिङ्गे ॥
साधनं पूर्ववत् ॥ देहार्थवाचकस्य पान् शब्दस्य । पानुक् । देहस्य पुंलिङ्गे ॥
पानचू । देहस्य स्त्रीलिङ्गे ॥ इत्यादिस्वरूपाणि भवन्ति ॥

॥ अख्जोरयोराहागमो निश्चयसामान्ये ॥३८॥

अख्शब्दात् द्विवाचकाजोरशब्दाच्च निश्चयसामान्ये गम्यमाने आह
आममो भवति ॥ अखाह् । एककः ॥ जोराह् । द्विकम् ॥ अख्शब्दस्य प्रथ-
मायामेव विज्ञेयम् । अपरस्य सर्वासु विभक्तिषु । अख्शब्दग्रहणात्प्रथमैकवच-
नान्तेभ्यः सर्वेभ्यः शब्देभ्यो भवति ॥ कथाह् । एक आलापः ॥ जोराहौ
सूतिन् । द्विकेन ॥

॥ त्रिहस्तारादेशः ॥ ३९ ॥

निश्चयसामान्ये त्रिह्शब्दस्य तार आदेशो भवति ॥ तार । त्रिकम् ॥ निश्च-
यसामान्ये किम् । त्रिप् । त्रय एव ॥

॥ चोरश्च्वमरः ॥ ४० ॥

चोर् शब्दस्य च्वमर आदेशो भवति निश्चयसामान्ये ॥ च्वमर । चतुष्कम् ॥
निश्चयसामान्ये किम् । चोरप् । चत्वार एव ॥

॥ पान्चः पैंशः ॥ ४१ ॥

पान्चशब्दस्य पैंश आदेशो भवति निश्चयसामान्ये ॥ पैंश । पञ्चकम् ॥
निश्चयसामान्ये किम् । पान्चय् । पञ्चैव ॥

॥ षहो ऽन्त्यस्य खाह् ॥ ४२ ॥

षहशब्दस्यान्त्याक्षरस्य खाह् आदेशो भवति निश्चयसामान्ये ॥ षखाह् ।
षट्कम् ॥ निश्चयसामान्ये किम् । षय् । षडेव ॥

॥ सतष्ट एठागमश्च ॥ ४३ ॥

सतशब्दस्यान्त्याक्षरस्य टकारो भवति एठ आगमश्च निश्चयसामान्ये ॥
सटेट । सप्तकम् ॥ निश्चयसामान्ये किम् । सतय् सप्तैव ॥

॥ ऐठादिभ्यो ऽमरागमश्च ॥ ४४ ॥

ऐद् आदिभ्यः संख्याभ्यो निश्चयसामान्ये अमर आगमो भवति ॥ ऐठ-
मर । अष्टकम् ॥ नवमर । नवकम् ॥ दहमर । दशकम् ॥ निश्चयसामान्ये किम् ॥
ऐठय् । अष्टादेव ॥ नवय् । नवैव ॥

॥ एकत्वनिर्दिष्टपरिमाणादिशब्दात्खण्डा च ॥ ४५ ॥

एकवचनेन निर्दिष्टो यः संख्यापरिमाणादिशब्दस्तस्मान्निश्चयसामान्ये खण्डा
प्रत्ययो भवति । चशब्दात् आह् आगमो ऽपि भवति ॥ अखाह् खण्डा । एकमात्रम् ॥
त्राखाह् खण्डा । चतुष्टयमात्रम् ॥ दहाह् खण्डा । दशकमात्रम् ॥
हथाह् खण्डा । शतमात्रम् ॥ क्रुहाह् खण्डा । क्रौशमात्रम् ॥ ब्रहाह् खण्डा ।

दिनमात्रम् ॥ ऋथाह् खण्डा । ऋतुमात्रम् ॥ रुपयाह् खण्डा । मुद्रिकामात्रम् ॥
 एकत्वनिर्दिष्टात्मिकम् ॥ तार । त्रयः ॥ इवमर । चत्वारः ॥ चोराह् खण्डा । इति
 तु न भवति ॥ चाख्शब्दस्य त्वेकत्वनिर्देशाद्भवत्येव । परं तु यत्नैव आह् आगमो
 भवति तत्रैव खण्डा प्रत्ययः सस्वरः स्यात् । यत्र तु केवलः स्यात्तत्र खण्ड
 प्रत्ययो भवति । यथा । क्रुह् खण्ड । क्रोशमात्रम् ॥

॥ सर्वेभ्यो बहुवचनान्तेभ्यो जू ॥ ४६ ॥

बहुवचनान्तेभ्यः सर्वेभ्यः शब्देभ्यो निश्चयसामान्ये जू प्रत्ययो भवति ।
 कर्तृजू । मेपाः ॥ गुरिजू । अन्वाः ॥ रुपयजू । रुपिकाः ॥ कर्त्रजू । शिलाः
 इत्यादि ।

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

लिङ्गप्रकरणे सर्वनामपादस्तृतीयः ॥ १ ॥

समाप्तं चेदं लिङ्गप्रकरणम् ॥ २ ॥

अथ समासप्रक्रिया ॥३॥

शब्दाः संज्ञाविभक्त्यव्ययधातुभेदाच्चतुर्धा भवन्ति ॥ तत्र विभक्तिः केवलं स्वयमर्थदानाभावात्संज्ञया संगत्य कारकार्थं जनयति । धातुना च संगत्यातीतादिकालबोधिनी क्रिया भवतीति ॥ अव्यया हि स्वार्थदाने विभक्तिनिरपेक्षा इति ॥ विभक्तियोगात्संपन्नयोः क्रियायोर्वक्ष्यमाणसमासरीतिवत्संयोगो ऽसंभाव्यो ऽस्ति किंवच्ययभूतैः कृतप्रत्ययैरेवेति ॥ संज्ञा तु विशेष्यपदविशेषणपदभेदाद्विविधा । तत्र द्वयोर्विशेष्यपदविशेषणपदयोः परस्परसंयोगो युक्तः विशेष्याद्विशेषणस्य बहिरनवस्थानादिभि । विशेष्ययोस्तु पदयोः संयोगः कदाचित्संभाव्यः स्यात् । संयोगसंभवे तु पदे विशेष्ये वा भवतां । विशेष्यविशेषणे वा भवतामिति तुल्यमस्ति । कदाचित्त्वसंभाव्यः । इति द्वे स्वरूपे । तयोस्तु तुल्यातुल्यविभक्तिसंयोजनया चत्वारि स्वरूपाणि भवन्तीत्यतः समासाश्चत्वार एव भवितुमर्हन्त्येतदर्थं युक्तायुक्तेति समासलक्षणं सूत्रयति ॥

॥ युक्तायुक्तपदविभक्तीनां संगतिकृतसमासः ॥१॥

युक्तानां योग्यानामयुक्तानामयोग्यानां पदानां विभक्तीनां च संगतिकृतसंयोगकारकः समासो ऽवगन्तव्यः ॥ तत्रायुक्तपदसमविभक्तीनां संधायको द्वन्द्वः ॥ युक्तपदसमविभक्तीनां योगकारी कर्मधारयः ॥ युक्तपदभिन्नविभक्तीनां संधायकस्तत्पुरुषः ॥ अयुक्तपदायुक्तविभक्तीनां संयोगकारको बहुव्रीहिरिति ॥ संबन्धसंज्ञायां समासे विशेषः । तत्र संबन्धसंज्ञा द्विविधा ॥ एका

सामान्यसंबन्धसंज्ञा । द्वितीया विशेषसंबन्धसंज्ञा ॥ तत्र तदादिशब्दाः सामान्यसंबन्धसंज्ञकाः ॥ यथैकस्मिन्नेव मनुष्ये स्वयं वक्तुरिति सति अहमिति संज्ञा कथ्यते ॥ तस्मिन्नेव श्रोतृतया संनिधिस्थेन येन केनचित्प्रोक्ते त्वमिति संज्ञा ॥ अश्रोतृतया संनिधिस्थेन प्रोक्ते अयमिति संज्ञा ॥ असंनिधिस्थेन येन केनचित्प्रोक्ते स इति संज्ञा ॥ द्वापरतया क इति संज्ञा ॥ सामान्यतया य इति संज्ञा । इति सामान्यसंबन्धसंज्ञा । अत्र संबन्धषष्ठीतत्पुरुषं विना समासा-
बाप्तिर्नावधार्येति ॥ विशेषसंबन्धसंज्ञापि सामान्यविशेषाभ्यां द्विविधा ॥ तत्राद्या शिल्पवशात्सूपादिसंज्ञा तस्मिन्सूपत्वशिल्पस्य समवायिसंबन्धान्न हि तदादिशब्दवदेकेन सूप इत्युच्यते अपरेण स्वर्णकार इत्युच्यत इति विशेषत्वम् । परं तु सर्वैः सूप इत्युच्यत इति सामान्यत्वमिति ॥ अपरा पितृपुत्रादिवत्संबन्धसंज्ञा ॥ यथा हे पितरिति पुत्रेणैव कथ्यते बैजिक-
संबन्धात् नान्येन ॥ स एव सहोदरेण भ्रातेति कथ्यते समानोदर्यत्वात् ॥ इत्या-
दयो विशेषसंबन्धसंज्ञकाः ॥ अत्र समासाबाप्तिर्धर्मिभिरवधार्या इति ॥

द्वन्द्वोदाहरणं यथा ॥ ताप् गट । आतपान्धकारौ ॥ अत्रातपेन साकं न को ऽपि ध्वान्तस्य संबन्धः किंतु समविभक्तित्वात् द्वन्द्वेन संबन्धः संपन्नः ॥

कर्मधारयोदाहरणं यथा ॥ म्रटि गुरि सूतिन् गौव् । स्थूलघोटकेन गतः ॥ अत्र य एव स्थूलः स एव घोटक इति युक्तपदत्वम् । स्थूलेन घोटकेन गत इति समविभक्तित्वमित्यतः कर्मधारयेण संगतिः ॥

तत्पुरुषोदाहरणं यथा ॥ राज् न्यच्युब् । राजपुत्रः ॥ अत्र राज्ञा सह पुत्रस्य योग्यत्वे ऽपि राज्ञः पुत्र इत्यनयोर्भिन्नविभक्तित्वमित्यतस्तत्पुरुषेण संगतिः ॥

बहुव्रीह्युदाहरणं यथा ॥ हूनि बुध् । श्वमुखः ॥ अत्र श्वन्शब्दमुखशब्दयोर्न च योग्यत्वसंबन्धः नापि श्वन्मुखं यस्य स श्वमुख इति निरुक्त्वा विभक्तिसं-
बन्ध इत्यतो बहुव्रीहिना संगतिः ॥

॥ समासमध्ये विभक्तिलोपो व्यञ्जनाद्यवयवस्य

॥ २ ॥

समासे कर्तव्ये पदयोर्मध्ये या विभक्तिस्तस्या व्यञ्जनाद्यवयवस्य लोपो भवति । “एको ह्यवयवो यस्य को ऽसाववयवी भवेत्” इति कथनान्न केवल-
व्यञ्जनरूपप्रत्ययस्य लोपः स्यात् ॥ छल्यौ गुर्यौ सूतिन् आव् । श्वेतघोटकै-
रागतः ॥ नीलिस् गुरिस् । अत्र स् प्रत्ययस्य केवलत्वान्न लोपः । छतु शब्दाद्-
गुरु शब्दाच्च औ सूतिन्प्रत्ययः अनेन मध्याविभक्तेः सूतिन् इति विभक्त्यवयवस्य
लोपः । प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् (पा० सू० १।१।६२) इति उवर्णान्तानामिकारः
(२।१।३०) इति यत्वम् ॥

॥ सजातीयविभक्तिकानां विजातीयपदानामन्त्य- पदविभक्त्या कथनं द्वन्द्वः ॥३॥

येषां वस्तूनां लोकेषु संयोगो ऽसंभाव्यो ऽपि स्यात्तेष्वपि शब्देषु तुल्यवि-
भक्तिकेषु सत्सु स्वकल्पितस्यान्त्यपदस्य विभक्त्या तेषां कथनं द्वन्द्वसमासो
विज्ञेयः ॥ नब् नम् फल् । नभोनखफलम् ॥ एषां पदानां यद्यपि संयोगो ऽसं-
भाव्यो ऽस्ति तथाप्यनेन संगतिः ॥ वारि कुलि फल जल पुच्छ् आव् । वाटि-
कावृक्षफलजलायागतः ॥ वारुशब्दात् कुलुशब्दात् फल्शब्दात् जलशब्दाच्च इ
पुच्छ् प्रत्ययः । समासमध्ये (सू० २) इति सूत्रेण मध्यमानां पुच्छ् इति प्रत्यया-
वयवानां लोपः । प्रथमयोरुवर्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०) इति ऊकारोकार-
योरिकारः । इतो लोप (सू० २।१।६) इति इप्रत्ययस्य लोपः । अपरयोर्व्यञ्ज-
नान्तत्वादिकारस्याकारः (२।१।४) ॥ माज्य कोर्य । मातापुत्रिके ॥ मालि पुत्र् ।
पितापुत्रौ ॥ हश् न्वष । श्वश्रूस्नुषे ॥ जौम् काकज । ननन्दाप्रजावत्यौ ॥ पच्य
कूच्य । पट्टिकादारुणी ॥

॥ विशेषणविशेष्ययोः पूर्वोत्तरपदस्थयोरेकपदे- नाभिधानं कर्मधारयः ॥४॥

विशेष्यविशेषणयोर्योग्यसंबन्धत्वाद्युक्तपदत्वं विशेष्याद्वाहिर्विशेषणस्यानव-
स्थानात् तयोः समविभक्तित्वमपि नित्यमेव स्यात्तयोर्विशेषणे पूर्वपदस्थे विशेष्ये
उत्तरपदस्थे सति एकविभक्त्या यत् कथनं स कर्मधारयसमासो विज्ञेयः ॥ वञ्च्यन्
धारन् छुह ज्ञेनान् । महद्गव्याण्यर्जयति ॥ म्वचि च्वचि मूतिन् । स्थूलपूपेन ॥
त्रिछि कोरि पुछ्य् । दक्षकन्यायै ॥ बजि लरि प्यठ । महद्गृहात् ॥ बज्य ग्रन्जु
ह्नु । महत्संख्यायाः ॥ बडिस् गुरिस् प्यद् । महदश्वोपरि । अत्र प्रथमान्त्ययोः
न् स् प्रत्ययोः केवलत्वान्मध्ये ऽपि न लोपः । किंतु न् प्रत्यये सर्वत्र (सू०
१।१।१२) इति अकारागमः । उवर्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०) इति सर्वत्र
इकारः । ऊदन्तटवर्ग (सू० २।१।२२) इत्यादिसूत्रेण क्रमेण टवर्गान्तस्य चवर्गः ।
शेषं पूर्ववत् ॥

॥ अप्रथमान्ते पूर्वपदे विभिन्नविभक्तिकयोः पद- योर्युगपत्कथनं तत्पुरुषः ॥५॥

संभाव्यसंयोगसत्ताकयोः पदयोर्मध्यात्प्रथमाविभक्तिव्यतिरिक्ते पूर्वपदस्थे
सति तुल्यातुल्यप्रथमादिविभक्तिके उत्तरपदस्थे तयोर्युगपत्कथनं स तत्पुरुष-
समासो बोध्यः ॥ श्राकि खग् । छुरिकाच्छेदः ॥ टोपि फल्लु । शिरस्त्रप्रान्तम् ॥
सर्प बय मूतिन् । सर्पभयेन ॥ राज्ञ न्यचिवि पुछ्य् । राजपुत्राय ॥ बट कोर्य
ह्नु । ब्राह्मणकन्यायाः ॥ स्वन डव अन् । स्वर्णपुटकमानय ॥ म्यञ्चि फल्लु
थव् । मृत्कटोलं निधेहि ॥

॥ उत्तरपदस्थस्य पोञ्जुशब्दस्य पो वः ॥६॥

समासविषये पोञ्जुशब्द उत्तरपदस्थे सति पोञ्जु शब्दसंबन्धिनः पकारस्य

वकारः स्यात् ॥ गंग वोञ्जु । गङ्गाजलम् ॥ व्यथ वोञ्जु । वितस्ताजलम् ॥ शीत वो-
ञ्जु । हिमजलम् ॥ वुग वोञ्जु । ओघजलम् ॥ मार वोञ्जु । मारीजलम् ॥ क्रीर वो-
ञ्जु । कूपपानीयम् ॥ रुद वोञ्जु । वर्षापानीयम् ॥ नाग वोञ्जु । अस्त्रातजलम् ॥
समासे किम् । व्यथि हन्दि पाञ्जि सूतिन् । वितस्तायाः पानीयेन ॥

॥ पूर्वपदस्थे ञ्स्यानुस्वारः ॥७॥

समासविषये पोज्जुशब्दे पूर्वपदस्थे सति ञ्कारस्यानुस्वारो भवति ॥ पाँ
त्रस् । पानीयद्रोणः ॥ पाँ नदु । पानीयकुम्भः ॥ समासे किम् । पाञ्जुकु त्रस् ।
पानीयस्य द्रोणः ॥

॥ दाञ्जशब्दस्यापि ॥८॥

समासविषये दाञ्जशब्दे पूर्वपदस्थे सति ञ्कारस्यानुस्वारो भवति ॥ दाँ
खार् । धान्यखारी ॥ दाँ क्तु । धान्यकटोलः ॥ अपिशब्दादन्येभ्यो ऽपि ॥ वाँ
यलु । वणिक्कणं ॥ वाँ कूरु । वणिक्कन्या ॥ समासे किम् । दाञ्जचू खार् ॥

॥ पथर्शब्दस्य पुंलिङ्गे च ॥९॥

पथर्शब्दः स्त्रियं पुंलिङ्गः समासे ऽपि पुंलिङ्गेन निर्देशे कर्तव्ये पकारस्य
वकारो भवति ॥ वोञ्जि वथर् [। छायावृक्षपत्रम्] ॥ पोष वथर् [। पुष्पपत्रम्] ॥
खल्ल वथर् । पन्नवृगात्रम् ॥ हाक वथर् । शाकपत्रम् ॥ पुंलिङ्गेन किम् । मुजि
पथर् । मूलिकापत्रम् ॥ गुग्गुजि पथर् । इत्यादि ॥

॥ पंचाहः समासे ॥१०॥

समासविषये पंचाहशब्दस्य पकारस्य वकारो भवति ॥ अकवन्जाह ॥
द्ववन्जाह । कुनवन्जाह । इत्यादि ॥

॥ शौठः शस्य हः ॥११॥

कुनहैद् । अकहैद् । द्वहैद् । इत्यादि ॥

॥ च्वटूशब्दस्य म्वंडू आदेशः सस्यव्यति-
रिक्ते ॥१२॥

सस्यव्यतिरिक्तस्य वस्तुनः अपूपार्थके च्वटूशब्दे उत्तरपदस्थे म्वंडू आदेशो
भवति ॥ टूल-म्वंडू । अण्हापूपः ॥ नदूरि-म्वंडू । विसापूपः ॥ च्चामेन्-म्वंडू । आमि-
क्षापूपः ॥ अद्रक्-म्वंडू । आद्रकापूपः ॥ सस्यव्यतिरिक्ते किम् ॥ त्वम्ल-च्वटू ।
सण्डुलापूपः ॥ कन्क-च्वटू । गोधूमापूपः ॥ बुष्कि-च्वटू । यवापूपः ॥ सस्ये ऽपि
पुंलिङ्गनिर्देशेन म्वंडू आदेश इष्यते ॥ त्वम्ल-म्वंडू । अव-म्वंडू । इत्यादि ॥

॥ पूर्वोत्तरपदस्थभेद्यभेदकोभयविशिष्टान्य-
पदबोधको बहुव्रीहिः ॥१३॥

विशेष्ये पूर्वपदस्थे विशेषणे चोत्तरपदस्थे सति तदुभयेन विशिष्टस्यान्य-
पदस्य ज्ञानविधायको बहुव्रीहिर्येयः ॥ यड-वड्ड । वृहदुदरः ॥ दारि-डूडू ।
दीर्घमश्रुः ॥ कन-च्वटू । छिन्नकर्णः ॥ दु-वहृ । द्विवार्षिकः ॥ दु-वरिश् ।
द्विवार्षिकी ॥ सत-बोचु । सप्तकुटुम्बः ॥ पाँच-पुत्र । पञ्चपुत्रः ॥ हनि-बुधू ।
अमुखः ॥ अत्र मध्यपदलोपो बुद्धिमत्तावधार्यः ॥

॥ द्विरुक्तेन च ॥१४॥

एकेनैव पदेन द्विरुक्तेन विशिष्टस्यान्यपदस्यावबोधकश्च बहुव्रीहिर्येयः ॥
स च स्त्रीलिङ्गः ॥ वल वल् । गृङ्गागृङ्गि ॥ टप टप् । खुराखुरि ॥ ठूँक ठूँक् ।
गृङ्गागृङ्गि ॥ चप चप् । दन्तादन्ति ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
समाप्तप्रक्रिया समाप्ता ॥३॥

अथ तद्धितप्रक्रिया ॥४॥

॥ जातेरपत्यार्थे पूतु ॥१॥

अपत्ये ऽभिधेये सति जातेर्जातिवाचकाच्छब्दात् पूतु प्रत्ययो भवति ॥ द्र-
पूतु । कौल-पूतु । तिक्कि-पूतु । इत्यादि ॥ द्र कौल् त्युक् इति जातिवाचकाः शब्दाः ।
अनेन सूत्रेण पूतु प्रत्ययः । व्यञ्जनान्तानामकारागमः (सू० २।१।३६) ।
तृतीये युकारोपधाया इत्वम् (सू० २।१।७६) । उवर्णान्तानामिकारः
(सू० २।१।३०) एवमुत्तरत्र ज्ञेयम् ॥ जातिशब्दग्रहणात्पशुपक्ष्यादीनां जातिर्गृ-
ह्यते ॥ काव-पूतु । काकपोतः ॥ पछिन्-पूतु । पक्षिपोतः ॥ ककर-पूतु । कुक्कुटपोतः ॥
कट-पूतु । मेषपोतः ॥ म्याँ-पूतु । मेषपोतः ॥ कोतर-पूतु । कपोतपोतः ॥ इत्यादि ॥

॥ न संज्ञायाः ॥२॥

पित्रादिनाम्नः परः पूतु प्रत्ययो न भवतीति परिभाष्यते ॥

॥ चूरशब्दाद्वालक्रीडायां च ॥३॥

पित्रादौ स्तनन्ययं क्रीडयति सति चूरशब्दात् पूतु प्रत्ययो भवति । च-
शब्दाच्चौरपुत्रे ऽभिधेये ऽपि ॥ चूर-पूतु । चौरपोतः ॥

[१ ककर कोतर इत्यादीनि पदानि उकारान्तशब्दव्युत्पन्नान्यपि कळलादि (सू०
२।१।७४) गगनध्वगत्वात्साधूनि विज्ञेयानि ॥]

॥ मिञ्शब्दात्स्वार्थे ॥४॥

चुम्बनवाचकात् मिञ्शब्दात्स्वार्थ एव पूतु प्रत्ययो भवति ॥ मिञ्-पूतु ।
चुम्बनम् ॥ मिञ् इत्यस्य म्वञ् च कथ्यते ॥ तेन । म्वञ्-पूतु । चुम्बनम् ॥
इत्यपि भवति ॥

॥ अनादरापत्यार्थे ऽधमशब्देभ्यः कट् ॥५॥

अनादरेण क्रोधेन च अपत्ये अभिधेये सति अधमशब्देभ्यः परः कट्
प्रत्ययो भवति ॥ चूर-कट् । चौरपुत्रः ॥ गान-कट् । विटपुत्रः ॥ पोग-कट् । नाशपुत्रः ॥
वाज-कट् । सूदपुत्रः ॥ रास-कट् । जारजः ॥ क-कट् । कुपुत्रः ॥ सुशब्दादपि
दृश्यते ॥ स्व-कट् । सुपुत्रः ॥ स्वख-कट् । सुखपुत्रः ॥

॥ स्वस्वकार्योद्यमेनाभिधेये कटु ॥६॥

जातिवाचकानां शिल्पवाचकानां च शब्दानां निजनिजकार्यस्योद्यमेनापत्ये
अभिधेये सति कटु प्रत्ययो भवति ॥ बट-कटु । ब्राह्मणपुत्रः ॥ दर-कटु । कौल-
कटु । स्वनर-कटु । स्वर्णकारपुत्रः ॥ मन्-कटु । शाद्विकपुत्रः ॥ छान-कटु ।
तक्षकपुत्रः ॥

॥ मूष्शब्दाच्च ॥७॥

महिषीवाचकस्य मूष्शब्दस्यापत्ये अभिधेये कटु प्रत्ययो भवति ॥ मूष् कटु ।
महिषः ॥ मूष्शब्दात् कटु प्रत्ययः । व्यञ्जनान्तानामकारागमः (सू० २।१।३६) ।
मूष् ऐत्वम् (सू० २।१।२८) इति सूत्रेण ऊकारस्य ऐत्वम् ॥

॥ पित्रोः सहजापत्न्यसंबन्धे पुंसि तुर् ॥८॥

पित्रोर्जनयितुर्जनन्याश्च सहजौ पितृभ्राता पितृभगिनी मातृभ्राता मातृ-
भगिनी च तयोः पुमपत्यसंबन्धिनि संबन्धे अभिधेये सति तत्तच्छब्दात् तुर्
प्रत्ययो भवति ॥ प्वफतुर् बोधु । पैतृष्वस्त्रीयः ॥ मासतुर् बोधु । मातृष्वस्त्रीयः ॥
मामतुर् बोधु । मातुलपुत्रः ॥

॥ स्त्रियां तर् ॥९॥

तेषामेव शब्दानां स्त्र्यपत्यसंबन्धिनि संबन्धे अभिधेये सति तर् प्रत्ययः
स्यात् ॥ प्वफतर् व्यञ् । पैतृष्वस्त्रीया ॥ मासतर् व्यञ् । मातृष्वस्त्रीया ॥ माम-
तर् व्यञ् । मातुलपुत्रिका ॥

॥ पितृशब्दात्तर्लोपः ॥१०॥

स्पष्टम् ॥ पितुर् बोधु । पैतृव्यः ॥ पितृ व्यञ् । पितृव्यपुत्री ॥ एवं प्वफ-
तर् बाँयि काकञ् । पतृष्वस्त्रीयभार्या ॥ मासतर् बाँयि काकञ् । मातृष्वस्त्रीय-
भार्या ॥ मामतर् बाँयि काकञ् । मातुलपुत्रभार्या ॥ पितृ बाँयि काकञ् । पै-
तृव्यभार्या ॥

॥ व्यञ्बोधुशब्दाभ्यां पुमपत्ये थ्रन्त्ययोर्न-

बौ च ॥११॥

व्यञ्बोधुशब्दयोः पुमपत्ये ऽभिधेये सति थ्र् प्रत्ययो भवति अन्त्याक्षरयोश्च
क्रमेण नकारवकारादेशौ भवतः ॥ व्यञ् थ्र् । भागिनेयः ॥ बाव थ्र् । भ्रातृव्यः ॥

॥ स्त्र्यपत्ये जो नवौ च ॥१२॥

तयोर्व्यञ्जचोयुशब्दयोः स्त्र्यपत्ये ऽभिधेये सति ज्ञ प्रत्ययो भवति अन्त्या-
क्षरयोश्च नकारवकारौ भवतः ॥ व्यन्ज । भागिनेयी ॥ बाव्ज । भ्रातृपुत्री ॥

॥ द्वियुशब्दस्य द्यारादेशश्च ॥१३॥

देवरवाचकस्य द्वियुशब्दस्य पुंस्त्र्यपत्ये ऽभिधेये पूर्वोक्तौ प्रत्ययौ भवतः ।
द्वियुशब्दस्य च द्यार आदेशः स्यात् ॥ द्यारथ् । देवरपुत्रः ॥ द्यारज । देवर-
पुत्री ॥

॥ तदस्यास्तीत्यलादयः ॥१४॥

तत् अस्ति अस्य इत्यस्मिन्नर्थे वक्ष्यमाणा अलादयः प्रत्ययाः स्युः ॥

स्वमूर्तिवर्तमानद्रव्यगुणवत्त्वाभिधेये ऽल् ॥१५॥

प्राणिनो ऽप्राणिनो वा निजमूर्तौ वर्तमानं यद्द्रव्यं गुणो वा तद्वत्त्वेन
तस्मिन्नभिधेये सति द्रव्यशब्दाद्गुणशब्दाच्च अल् प्रत्ययो भवति । न
चात्र गुणशब्देन शुक्लादिगुणा गृह्यन्ते इति ॥ दार्यल् । श्मश्रुलः ॥
गोछल् । गुम्फवान् ॥ ढखल् । काकपक्षवान् ॥ बबल् । स्तनवती ॥
कोछल् । कोष्ठवान् ॥ ह्यङ्गल् । शृङ्गी ॥ टूँकल् । शृङ्गाघाती ॥ ठलल् । शृङ्गाघाती ॥
न्नयल् । दन्ताघाती ॥ फशल । वेशवान् ॥ ग्यङ्गल् । वलिनः ॥ स्यसल् । सीमा-
वान् ॥ प्वंदल् । क्षुतवान् ॥ मछ्यय्यचल् । तिलकालकः ॥ ज्ञासल् । कासवान् ॥
घूँटल् । पर्दी ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ हाचो ऽभियोक्तरि ॥१६॥

अभियोगकृद्र्थे हाच् शब्दादल् भवति न त्वाभियोज्यार्थे ॥ हाचल् । अभि-
योक्ता ॥

॥ ज्यवः सूचके ॥१७॥

ज्यव् शब्दात्सूचकार्थे अल् प्रत्ययो भवति ॥ ज्यवल् । सूचकः ॥ न तु जि-
ह्वावान् । किंतु तत्र । ज्यविसस्तु । वा ज्यविवोलु (सू० २४) इति भवति ॥

॥ व्यञ्जकूशब्दाभ्यामश्लीले ॥१८॥

स्पष्टम् ॥ व्यञ्जल् । कोर्यल् ॥ अश्लीले किम् । व्यञ्जवोलु (सू० २४) ।
भगिनीवान् ॥ कोरिवोलु । कन्यावान् ॥

॥ दाहूशब्दाद्यागमो वा ॥१९॥

स्पष्टम् ॥ दाहियाल् । इमश्चुलः ॥

॥ कचिल्लदपि ॥२०॥

द्रव्यगुणवत्त्वे ऽभिधेये सति कचित् लट् प्रत्ययो ऽपि भवति । स च प्रायो दोष
एव ॥ फकलट् । दुर्गन्धः ॥ ल्लुकलट् । विदग्धः ॥ ल्लुकलट् । व्रणी ॥ बक-
लट् । भषणवान् ॥ द्रखलट् । दुःखी ॥ द्रागलट् । दुर्भिक्षहतः ॥ कचिद्द्रहणात् ।
गोछलट् । डखलट् । बबलट् । इति न भवति । किंतु ग्यञ्जलट् । स्यसलट् ।
प्नासिलट् । इत्यादीनां द्रयमेव भवति ॥

॥ फश उन्मादिनि ॥२१॥

फशशब्दादुन्मत्तस्यार्थे लङ् भवति ॥ फशलङ् । उन्मत्तकल्पः ॥ अन्यत्र ।
फशल । वेशकारी ॥

॥ पञ्जुअपञ्जुशब्दाभ्यां योर् ॥२२॥

आभ्यां शब्दाभ्यां सहितत्वे वाच्ये योर् प्रत्ययो भवति ॥ पञ्जियां ।
सत्यवक्ता ॥ अपञ्जियोर् । असत्यवक्ता ॥

॥ मन्ज्युमशब्दाद्वृत्तार्थे ॥२३॥

दूतस्यार्थे मन्ज्युमशब्दात् योर् प्रत्ययो भवति ॥ मन्ज्युम्योर् । दूतः ॥

॥ मूर्तिबाह्यवस्तुवत्त्वे वोलुग्राकौ ॥२४॥

निजमूर्तेर्भिन्नैर्वस्तुभिः सहितत्वे अभिधेये ग्राक्वोलु प्रत्ययौ भवतः ॥
घारवोलु । धनवान् ॥ लरिवोलु । गृहवान् ॥ शायिवोलु । स्थानवान् ॥ कोरि-
वोलु । कन्यावान् ॥ न्यचिविवोलु । पुत्रवान् ॥ गुपवोलु । गोपश्वान् । इत्यादि ॥
एवं । लरिग्राक् । इत्यादिस्वरूपाणि भवन्ति ॥ गरशब्दस्य गृहाध्यक्षार्थे ऽकार-
लोप इष्यते ॥ गर्वोलु । गृहाधिपः ॥ अन्यत्र । गरवोलु । गृहवान् ॥

॥ जीवादिव्यथाकारिभ्यो हंतु ॥२५॥

यैर्यैरान्तरीयैर्बाह्यैर्वा वस्तुभिर्जीवादिनैव पीडा भुज्यते न तु देहेन तत्सा-
दित्ये अभिधेये सति हंतु प्रत्ययः स्यात् ॥ न्यद्रिहंतु । निद्राहतः ॥ त्रेपहंतु ।
तृषाहतः ॥ ब्रूहंतु । बुभुक्षाहतः ॥ क्रूदहंतु । क्रोधाहतः ॥ गुमहंतु । स्वेदा-
हतः ॥ तापहंतु । आतपाहतः ॥ तूरिहंतु । शीताहतः ॥ आरहंतु ।

दयाहतः ॥ लवहंतु । [जलकणाहतः ॥] तावहंतु । [दाहहतः ॥] इति द्वयमन्य-
स्मिन्नपि विशेषणीक्रियते । तावहंतु चतुस्रस्य । [दाहहता पृथ्वी इति ॥]

॥ मंदछमोदमानेभ्यो व्यंतु ॥२६॥

एभिस्त्रिभिः शब्दैः सहितत्वे अभिधेये व्यंतु प्रत्ययो भवति ॥ मंदछव्यंतु ।
मन्दाक्षयुतः ॥ मोदव्यंतु । आदरयुतः ॥ मानव्यंतु । मानयुतः ॥

॥ वसांशब्दादाढ्यार्थे ॥२७॥

स्पष्टम् ॥ वसांव्यंतु । आढ्यः ॥

॥ दन्दनस्तोरनिष्ठार्थे आन् ॥२८॥

दंद्नस्तशब्दाभ्यामनिष्ठार्थाभ्यां सहितत्वे ऽभिधेये सति आन् प्रत्ययो
भवति ॥ दंदान् । दन्तुरः ॥ नस्तान् । दुर्नासिकः ॥

॥ उ वा ॥२९॥

आभ्यां शब्दाभ्यां विकल्पेन उ प्रत्ययो भवति ॥ नस्तु । दंद् ॥ पक्षे ।
नस्तूरु । दंदूरु ॥

॥ यड्शब्दादृद्धावल् ॥३०॥

स्पष्टम् ॥ यडल् । तुन्दिलः ॥

॥ जिघत्सावलोपश्च ॥३१॥

स्पष्टम् ॥ यडल् । कुक्षिभरिः ॥

॥ हरशब्दात्ताच्छील्ये ॥३२॥

अस्माच्छब्दात्ताच्छीले अर्थे अल् प्रत्ययो ऽकारलोपश्च स्यात् ॥ हर्ल् ।
कलदशीलः ॥

॥ जत्शब्दात्तद्वति ॥३३॥

स्पष्टम् ॥ जच्ल् । रोमवान् ॥

॥ वैसो जैवात्के ऽट् ॥३४॥

वैशब्दादायुष्मन्त्वे ऽभिधेये अट् प्रत्ययो भवति ॥ वैसट् । आयुष्मान् ॥

॥ र्षस्ताच्छील्ये ॥३५॥

र्षशब्दात्ताच्छील्यार्थे अट् प्रत्ययो भवति ॥ र्षट् । ईर्ष्यालुः ॥

॥ अछिशब्दादुदृष्टाविट् ॥३६॥

दुदृष्टौ पुरुषे ऽभिधेये सति अछिशब्दात् इट् भवति ॥ अछीट् । दुदृष्टिः ॥

॥ रूपलूवाभ्यामतिशये ॥३७॥

रूपलूवशब्दयोर्भूरिवन्त्वे ऽभिधेये सति इट् प्रत्ययो भवति ॥ रूपिट् ।
अतिमुन्दरः ॥ लूविट् । लोलुभः ॥

॥ ज्यवश्च ॥३८॥

ज्यविट् । सूचकः ॥

॥ ल्यकल्शब्दादूर् ॥३९॥

स्पष्टम् ॥ ल्यकलूट् । अश्लीलदः ॥

॥ भावे ॥४०॥

इत उत्तरं ये प्रत्ययास्ते भावे विज्ञेयाः ॥ भावस्तु संज्ञाभावधातुभावभेदा-
द्विविधः । संज्ञाभावे अधिकारो ऽयम् । धातुभावस्तु कृत्प्रक्रियायां निरूपयिष्यते ॥

॥ विशेष्यायत्तानामर् ॥४१॥

विशेष्यस्य भेद्यस्य अधीना ये विशेषणशब्दास्तेषां भावे अर् प्रत्ययो भ-
वति । उदाहरणान्यग्रे सर्वत्र ॥ रतुशब्दस्य तु देहशुभतायामेव भावप्रत्ययः
स्यादिति वेद्यम् ॥

॥ व्यक्षराधिकानामार् ॥४२॥

ते नित्यविशेष्यनिघ्नाः शब्दाश्चेत् व्यक्षरास्तदधिका वा स्युस्तदा आर् प्र-
त्ययो भवति ॥ व्वज्ज्यार् । रक्तता ॥ म्वकज्यार् । मुक्तता ॥

॥ टोठोर्वा ऽनागमो ऽन्त्यस्वरलोपश्च ॥४३॥

टोटुशब्दाद्विकल्पेन आर् प्रत्ययः अन् आगमश्च भवति अन्त्यस्योकारस्य
च लोपः स्यात् ॥ टाठज्यार् । प्रियता ॥ अत्र लिङ्गस्य अनागमव्यवहितत्वात्
टवर्गान्तानां च (सू० ४९) इत्यनेन ठकारस्य छकारो न भवति किंतु तवर्गान्ता-
नामप्रसिद्ध (सू० ५०) इत्यनेन नकारस्य जकारः । पक्षे । टाछ्यर् । प्रियता ॥

॥ कचित्पूर्व एव ॥४४॥

व्यक्षराधिकानां कचित्स्थाने पूर्वः अर्ह प्रत्यय एव भवति ॥ अपञ्जर । असत्यता ॥ कृहञ्जर । कार्पण्यम् ॥ काञ्जर्यर् । कपिलता ॥ काव्यर् । नीलता ॥ कृपञ्जर । कार्पण्यम् ॥ काय्यर् । असारता ॥ खोव्यर् । वामता ॥ ग्यश्याम्यर् । श्यामता ॥ चतुर्यर् । चतुरता ॥ विसम्यर् । विषमता । इत्यादि ॥

॥ हशो ऽश्लीले ॥४५॥

हश्शब्दादश्लीले ऽर्थे अर्ह भवति ॥ हशर् । गालिदानेन श्वश्रूत्वम् ॥ अश्लीले किम् । हशतोत्तु । श्वश्रूत्वम् ॥ (सू० ६३) तोत्तु प्रत्ययः ॥

॥ कवुगंशुभ्यां वा लोपः ॥४६॥

आभ्याम् शब्दाभ्यां विकल्पेन भावप्रत्ययलोपः स्यात् ॥ कव्यर् । कुब्जता ॥ गश्यर् । जालमता ॥ पक्षे । कङ्गु । कुब्जता ॥ गंशु । जालमता ॥

॥ कवर्गान्तानां चवर्गादेशः क्रमात् ॥४७॥

तेषां विशेष्यनिघ्नानां व्यक्षराणां व्यक्षराणां च अन्त्यस्य उकारविशिष्टस्य कवर्गीयाक्षरस्य क्रमेण चवर्गीयाक्षरादेशो भवति ॥ निकु । निच्यर् । क्षुद्रत्वम् ॥ टकु । टच्यर् । तैक्ष्ण्यम् ॥ द्विगु । द्विच्यर् । शुष्कता ॥ त्र्यगु । त्रिच्यर् । दक्षता ॥ द्विगु । द्विच्यर् । दुर्लभता ॥ चतुर्गु । चतुच्यर् । सुलभता ॥ निकुशब्दाद्विशेष्यायत्तानामर् (सू० ४१) अनेन ककारस्य चकारः । उवर्गान्तानामिकारः (सू० २।१।३०) यत्वम् । त्र्यगुशब्दोपधायुकारस्य इकारः (सू० २।१।७६) । सर्वत्र यत्वम् ॥

॥ न च्वकुखूखुशब्दयोः ॥४८॥

च्वकुशब्दखूखुशब्दसंबन्धिनोः ककारखकारयोश्चवर्गादेशो न भवति ॥
च्वकु । च्वक्यर् । अम्लत्वम् ॥ खूखु । खूख्यर् [। अवनाटवद्वचनम्] ॥

॥ टवर्गान्तानां च ॥४९॥

टवर्गान्तानां विशेष्यनिघ्नानां शब्दानां च क्रमेण चवर्गादेशो भवति ॥
म्बटु । म्बच्यर् । स्थौल्यम् ॥ गटु । गच्यर् । अलपोज्ज्वलता ॥ द्रोटु । द्राँछ्यर् ।
कठोरता ॥ मूँटु । मैँछ्यर् । मन्दता ॥ म्वँटु । म्वँज्यर् । कुण्ठता ॥ बँटु । ब-
च्यर् । महत्ता ॥ प्रोण्टु । प्राञ्ज्यर् । पुराणता ॥

॥ तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ॥५०॥

तवर्गान्तानां विशेष्यनिघ्नानां शब्दानामन्त्याक्षरस्य क्रमेणाप्रसिद्धश्चवर्गा-
देशो भवति अप्रसिद्धो दन्त्यः ॥ तँटु । तञ्ज्यर् । तप्तता ॥ मँटु । मञ्ज्यर् । मत्तता ॥
वँटु । वञ्ज्यर् । विस्तृतता ॥ थँटु । थञ्ज्यर् । औन्नत्यम् ॥ मँटु । मञ्ज्यर् । मान्द्यम् ॥
तँटु । तञ्ज्यर् । तनुता ॥ गुमँटु । गुमञ्ज्यर् । ईषन्मालिन्यम् ॥ तमँटु । तमञ्ज्यर् ।
काष्ण्यम् ॥ तूरँटु । तूरञ्ज्यर् । शीतता ॥ कटमलिनु । कटमलिञ्ज्यर् । धूसरता ॥
पनुनुशब्दस्यादिस्वरस्य दीर्घ इष्यते ॥ पानञ्ज्यर् । आत्मीयता ॥

॥ अप्रसिद्धादिलोपः ॥५१॥

अप्रसिद्धाच्चवर्गात् इकारस्य लोपो भवति उदाहरणानि पूर्वसूत्रोक्तानि
अप्रसिद्धचवर्गात्परस्य इकारस्य लोपः स्वयं बुद्धिमता निर्णयः ॥ लँटु । लञ्ज्यर् ।
रिक्तता ॥ अँटु । अञ्ज्यर् । नैर्बल्यम् ॥ पँटु । पञ्ज्यर् । सत्यता ॥ अँटु । अञ्ज्यर् ।
अन्धता ॥

॥ लान्तानां जः ॥५२॥

लकारान्तानां विशेष्यनिघ्नानामन्त्यस्य जकारो भवति ॥ खलु । खज्यर् । विस्तृतत्वम् ॥ [बलु ।] बोज्यर् । चाञ्चल्यम् ॥ कुमुलु । कुमज्यार् । कोमलता ॥ एवं । वज्जज्यार् । उज्ज्वलता ॥ म्वकज्यार् । मुक्तता ॥ जाय्ज्यार् । सूक्ष्मता ॥ पिशज्यार् । पेशलता ॥ लान्तानां किम् ॥ बिय्यर् । पर्युषितत्वम् ॥ चर्यर् । आधिक्यम् ॥ फहर्यर् । पारुष्यम् ॥ नव्यर् । नवीनता ॥

॥ त्रकुरुशब्दस्य च ॥५३॥

अन्त्यव्यञ्जनस्य रकारस्य जकारो भवति ॥ त्रकज्यार् । कठोरता ॥ पक्षे । त्रकर्यर् ॥

॥ हान्तानां शः ॥५४॥

स्पष्टम् ॥ हिहु । हिश्यर् । सादृश्यम् ॥ चोहु । चाश्यर् । कटुता ॥ हान्तानां किम् । गश्यर् । जालमता ॥ चाष्यर् । कटुत्वम् ॥ फरिश्यर् । पारुष्यम् ॥

॥ सान्तानां वा छः ॥५५॥

स्पष्टम् ॥ कूँयु । कैँछर् । कनिष्ठता ॥ पक्षे ॥ कैँसर् । कनिष्ठता ॥ पवर्गान्तान्युदाहरणानि यथा ॥ पंपु । पप्यर् । पक्ता ॥ फफु । फप्यर् । लोहलत्वम् ॥ ग्वंवु । ग्वव्यर् । गुरुत्वम् ॥ ओमु । आम्ब्यर् । आमता । इति ॥

॥ बडुशब्दादीमी वा ॥५६॥

बडुशब्दात्परो विकल्पेन ईमी प्रत्ययो भवति । आदेशाभावश्च ॥ बडु । वडीमी । महत्ता ॥ पक्षे । बज्यर् । इति ॥

॥ श्रूचुछ्यटुशब्दाभ्यां यारू च ॥५७॥

आभ्यां शब्दाभ्यां पक्षे भावे यारू च भवति ॥ श्रूचु । श्रूचियारू । शुद्ध-
ता ॥ छ्यटु । छ्यटियारू । उच्छिष्टता ॥ पक्षे । श्रोत्ररू । छ्यच्यरू ॥ इति
भवतः ॥

॥ योरूशब्दान्ताज्ज् ॥५८॥

योरूशब्दाद्भावविषये ज् प्रत्ययो भवति ॥ मंजिमूयारज् । दूतता ॥
पंजियारज् । सत्यता ॥ अपंजियारज् । असत्यता ॥ यारज् । मित्रता ॥
श्रूचियारज् । शुद्धता ॥ छ्यटियारज् । अशुद्धता ॥

॥ विशेष्यानायत्तानामिल्आज्प्रत्ययौ ॥५९॥

भावे इत्यनुवर्तते स्वयं विशेष्यशब्दानां भावे अभिधेये इल् प्रत्ययः आज्
प्रत्ययश्च भवति ॥ पण्डिताज् । पण्डितता ॥ पक्षे । पण्डितिल् ॥ छानिल् । वा ।
छानाज् । तक्षकता ॥ गूरिल् । वा । गोराज् । पुरोहितता । इत्यादि ॥

॥ क्वचिदेकतरः ॥६०॥

क्वचिच्छब्दे एकतर एव प्रयुज्यते ॥ द्वमित्ताज् । लेपकता ॥ द्विसिलिल् ।
इति न साधुशब्दः ॥

॥ क्वचियुगपच्च ॥६१॥

क्वचित्स्थाने प्रोक्तौ प्रत्ययौ युगपत्प्रयुज्येते ॥ मतिल् । वा । मत्तिताज् ।

[६१ । युगपच्छब्दो ऽत्रोभयार्थको ज्ञेयः न तु समवायार्थकः समवेतयोः प्रत्यययोरेक-
स्माच्छब्दात्प्रयोगासंभवात् ॥]

उन्मत्तता ॥ अत्र मंतुशब्दस्य विशेष्यनिघ्नत्वात्पूर्वं मन्त्रस्वरूपे सिद्धे ऽपि प्रोक्तकर्माधिमेव पुनरुदाहृतम् ॥ गूरिलाज् । छानिलाज् । ब्रीठिलाज् । इत्यादि ॥

॥ लौल्लिशब्दस्योपधाया ऊत्वं वा ॥६२॥

लौल्लिल् । पक्षे । लौल्लिल् । नपुंसकता ॥

॥ संबन्धिनं तोनु ॥६३॥

नाडीसंबन्धिनं भावे अभिधेये सति तोनु प्रत्ययो भवति ॥ मालितोनु । पितृत्वम् ॥ माजितोनु । मातृत्वम् ॥ वायितोनु । भ्रातृत्वम् ॥ पुत्रतोनु । पुत्रत्वम् ॥ हशतोनु । श्वश्रूत्वम् । इत्यादि ॥ कृत्रिमसंबन्धिनं भावे तु तकारस्य प्रकार इष्यते ॥ व्यसपोनु । वयस्यात्वम् ॥ दायपोनु । धात्रीत्वम् ॥ पाजिपोनु । नीचत्वम् । इत्यादि ॥

॥ शत्रुमित्रपितुर्ऋषिवन्धुभ्य उत् ॥६४॥

एषां शब्दानां भावे गम्यमाने सति उत् प्रत्ययो भवति ॥ शत्रुत् । शत्रुत्वम् ॥ मित्रुत् । मित्रत्वम् ॥ पितुरुत् । सजातीयत्वम् ॥ ऋष्युत् । ऋषित्वम् ॥ बन्धुत् । बन्धुत्वम् ॥

॥ मैत उन् ॥६५॥

शववाचकात् मैतशब्दाद्भावे उन् प्रत्ययो भवति ॥ मैत् । मैतुन् । शवता ॥

॥ म्वंडशब्दादुस् ॥६६॥

विधवावाचकात् म्वंडशब्दाद्भावे उस् प्रत्ययो भवति ॥ म्वंडुस् । वैधव्यम् ॥

॥ द्वबुशब्दात्सृगार्थे ॥६७॥

स्पष्टम् ॥ द्वबुस् । सृगः ॥ अन्यत् । द्वबिल् । रजकता ॥

॥ स्वनशब्दाद्बहु ॥६८॥

स्पष्टम् ॥ स्वनबहु । सापत्न्यम् ॥

॥ बोजुशब्दाद्बहु च ॥६९॥

अस्माच्छब्दात् बहु प्रत्ययो भवति पक्षे बहु प्रत्ययश्च स्यात् ॥ बोजिबहु ।
साधारणता ॥ पक्षे । बोजिवद् । साधारणता ॥

॥ हतादिभ्यः संख्यायाम् ॥७०॥

हत्आदीनां संख्यावाचकानां बहु प्रत्ययो भवति ॥ हतबहु । शतशः ॥
सासबहु । सहस्रशः ॥ लब्धबहु । लक्षशः । इत्यादि ॥

॥ शाकादिभ्यो मुष्ट्यर्थे ॥७१॥

शाकानां मुष्टावभिधेयायां सत्यां बहु प्रत्ययो भवति ॥ शाकबहु । शाक-
मुष्टिः ॥ मुजिबहु । मूलिकामुष्टिः ॥ ग्वग्जिबहु [सर्पपशाकमुष्टिः] ॥

॥ उल्लु ॥७२॥

अधिकारो ऽयम् ॥ इत उत्तरं वक्ष्यमाणार्थेषु उल्लु प्रत्ययो भवति ॥

॥ गाटशब्दान्निपुणे ॥७३॥

स्पष्टम् ॥ गाटल्लु । निपुणः ॥

॥ कंडो ऽल्पार्थे ॥७४॥

कंड इति । वृहत्कुण्डं । तस्याल्पार्थे उल्लु प्रत्ययो भवति । कंडुल्लु । कुंडलाकृतिः ॥

॥ गंडो वस्तुसाकल्ये ॥७५॥

वस्तुनः साकल्ये अभिधेये ग्रन्थिवाचकाद्गंडशब्दात् उल्लु प्रत्ययो भवति ॥ गंडुल्लु । वस्तुसामस्त्यम् ॥

॥ गूत्शब्दादतिशये ॥७६॥

नदीप्रवाहवाचकात् गूत्शब्दादतिशये ऽर्थे उल्लु भवति ॥ गूतुल्लु । बहुलम् ॥

॥ गदश्च ॥७७॥

स्पष्टम् ॥ गदुल्लु । बहुलम् ॥

॥ टटुशब्दान्मानावपने ॥७८॥

द्रोणद्वयवाचकात् टटुशब्दात्परिमाणभाण्डार्थे उल्लु प्रत्ययो भवति ॥ टटुल्लु । काष्ठावपनम् ॥

॥ द्वगुप्त्वतुशब्दाभ्यां सादृश्ये ॥७९॥

द्वगु । मुष्टिः ॥ प्वतु । अर्भकः ॥ आभ्यां सादृश्यार्थे उल्लु प्रत्ययो भवति ॥ द्वगुल्लु । पिण्डम् ॥ प्वतुल्लु । शिलामयी मूर्तिः ॥

॥ म्वल्सादोस्तद्वति ॥८०॥

स्पष्टम् ॥ म्वल्लु । बहुलम् ॥ सादुल्लु । स्वादवान् ॥

॥ कलशब्दाद्भारिके ॥८१॥

स्पष्टम् ॥ कल्लु । भारवाहः ॥

॥ लृक्शब्दात्स्पष्टतायाम् ॥८२॥

लृक् । शोधना । तस्मात्स्पष्टार्थे लृ प्रत्ययो भवति ॥ लृकुल्लु । गहदम् ॥

॥ चट्शब्दाच्चौरे ॥८३॥

चट् । छदनम् । तस्माच्चौरार्थे लृ भवति ॥ चटुल्लु । चौरः ॥

॥ पत्शब्दादुडुपे ॥८४॥

स्पष्टम् ॥ पतुल्लु । उडुपः ॥

॥ च्वच्छब्दात्स्वव्यभिचारे ॥८५॥

गुदवाचिनः च्वत्शब्दात्स्वव्यभिचारकारयितरि लृ स्यात् ॥ च्वतुल्लु ।
स्वव्यभिचारकारयिता । गांढू ॥

॥ रात्दुहोस्तत्काले ॥८६॥

रात्दुहशब्दाभ्यां तत्तत्काले ऽभिधेये लृ प्रत्ययः स्यात् ॥ रातुल्लु । निशा-
कालः ॥ दुहुल्लु । दिनकालः ॥

॥ मून्शब्दाद्वस्त्रे ॥८७॥

उपधाह्रस्वश्च निपात्यते ॥ मुतुल्लु । और्ण वासः ॥

॥ युलु ॥८८॥

इत उत्तरं वक्ष्यमाणार्थेषु युलु भवति ॥ अधिकारो ऽयम् ॥

॥ टपुजटोर्जटाधारिणि ॥८९॥

टपुशब्दात् जटशब्दाच्च तद्धारिणो ऽर्थे युलु स्यात् ॥ टप्युलु । जटाधारी ॥
जट्युलु । जटाधारी ॥

॥ दाहः करुणायामुपधाह्रस्वश्च ॥९०॥

स्पष्टम् ॥ दह्युलु लुह् वदान् । सकरुणं रोदिति ॥

॥ रसात्तद्वति ॥९१॥

स्पष्टम् ॥ रस्युलु लुह् ग्यवान् । सरसं गायति ॥

॥ मल्लसिंहोः स्नेहवति ॥९२॥

मल्ल इति । सान्त्वनं । सिंह इति स्नेहस्तयोः शब्दयोः युलु प्रत्ययो भवति ॥
मल्ल्युलु । सस्नेहः ॥ सिह्युलु । सस्नेहः ॥

॥ मिषान्नखमांसलेशे ॥९३॥

स्पष्टम् ॥ मिष्युलु । नखमांसलेशः ॥

॥ स्यकः स्वादादिसादृश्ये ॥९४॥

स्यक् । सिकता । तत्सादृश्येन स्वादादावभिधेये युलु प्रत्ययः स्यात् ॥ स्यक्युलु
सूँहु । सिकतास्वादसदृशः पालीवतः ॥ स्यकिजू बुतराथ् । सैकतिला भूमिः ॥

॥ माज्शब्दादपत्रपिष्णौ ॥९५॥

मातृवाचकात् माज्शब्दात् लजावर्धे युलु प्रत्ययः स्यात् ॥ माज्युलु ।
लजावान् ॥

॥ मलाद्युनु तद्धति ॥९६॥

मलशब्दात्तद्धर्धे युनु प्रत्ययो भवति ॥ मलयुनु । मलिनः ॥

॥ कूटुशब्दादल्पार्थे उनु ॥९७॥

कूटु । वृहत्काष्ठं । तस्याल्पार्थे उनु प्रत्ययो भवति ॥ कूटुनु । क्षुद्रकाष्ठम् ॥

॥ दगादायुधे ॥९८॥

दग् । घातः । तस्मादायुधार्थे उनु प्रत्ययो भवति ॥ दगुनु । सृगः ॥

॥ रंगस्वन्मन्चम्दाँद्काँद्भ्यः शिल्पिनि र् ॥९९॥

एभ्यः शब्देभ्यः शिल्पिनि अर्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ रंगर् । रजकः ॥
स्वन्र् । स्वर्णकारः ॥ मन्र् । शास्त्रिकः ॥ चमर् । चर्मकारः ॥ दाँद् । शाकवि-
क्रयी ॥ काँद् । कान्दविकः ॥

॥ डारुफासोर्विनाशकभेदकयोः ॥१००॥

स्पष्टम् ॥ डारुर् । विनाशकः ॥ फारुर् । भेदकः ॥

॥ बंगात्तत्पायिनि ॥१०१॥

बंगशब्दात्तत्पायिनि अर्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ बंगर् । भङ्गापः ॥

॥ वमो ऽन्तराधिणि ॥१०२॥

वमशब्दाद्विघ्नकारके ऽर्थे र् प्रत्ययः स्यात् ॥ वमर् । विघ्नवृत् ॥

॥ लमो विलम्बके ॥१०३॥

लमशब्दाद्विलम्बकर्त्रर्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ लमर् । विलम्बकः ॥

॥ लावो वार्धुषिके ॥१०४॥

लावशब्दात् उक्तार्थे र् प्रत्ययः स्यात् ॥ लावर् । वृद्धाजीवः ॥

॥ सालो जन्ये ॥१०५॥

सालशब्दान्निमित्ततजन्यार्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ सालर् । जनियाः ॥

॥ लूटो लुण्ठके ॥१०६॥

लूटशब्दात् लुण्ठकार्थे र् प्रत्ययः स्यात् ॥ लूटर् । लुण्ठकः ॥

॥ ब्रमो भ्रमप्रदे ॥१०७॥

स्पष्टम् ॥ ब्रमर् । भ्रमदः ॥

॥ लूवो ऽन्त्यस्य दश्च ॥१०८॥

लूवशब्दात्तद्वत्त्वार्थे र् प्रत्ययो भवति अन्त्यस्य वकारस्य च दकारो भवति ॥ लूवर् । लोलुभः ॥

॥ तौल्यपरिमिते युनु ॥१०९॥

तुलया परिमिते वस्तुनि युनु प्रत्ययो भवति । तच्च द्विधा । एकं स्वयं वस्तु

क्रियदस्तीति द्वितीयं क्रियन्मितस्य वस्तुन आधारभूतमस्तीत्यनयोर्द्वयोरिव योगा-
रम्भः ॥ त्राक्युनु कद् । द्रौणिको मेपः ॥ सीर्युनु थाल् । प्रास्थिकः स्थालः ॥
खार्युनु बोरु । खारिको भारः ॥ त्राक्युनु नटु । द्रौणिकः कुम्भः ॥ सीर्युनु
बान । प्रास्थिकं भाण्डम् ॥ अत्र त्रश्चशब्दस्योपधाया दीर्घः सेट्शब्दस्य एका-
रस्य ईकारो दृश्यते । प्रस्थवाची सीर्युनु शब्दः पलवाची पलशब्दापरपर्यायः
पल्युनुशब्दश्चेतरावधार्यौ ॥ अन्यत्र । च्वत्त्रोक् । चतुर्द्रौणिकः ॥ च्वत्राक्युनु ।
चतुर्द्रौणिकः ॥

॥ पाँजुवुशब्दस्य वस्य शश्च ॥११०॥

द्रोणार्धवाची पाँजुवुशब्दस्तत्तौल्येनाभिहिते वस्तुनि युनु प्रत्ययो भवति
षकारस्य च शकारो भवति ॥ पाँजुशुनु । अर्धद्रौणिकः ॥

॥ षष्ठ्यादेर्मौल्यसंख्यायां च ॥१११॥

मौल्यसंख्याया वस्तुनि अभिधेये सति षष्ठेः परतः युनु प्रत्ययो भवति ॥
शीत्युनु । षाष्टिकः ॥ सतत्युनु । साम्तिकः ॥ षष्ठ्यादेः किम् ॥ दहन इन्दु दाँड ।
दशानां वृषः ॥

॥ सर्वनामशब्देभ्यश्च ॥११२॥

तीत्युनु । तावतिकः ॥ यीत्युनु । यावतिकः ॥ कूत्युनु । कियतिकः ॥
ईत्युनु । एतावतिकः ॥

॥ वर्षार्थे च ॥११३॥

वोर्ष्युनु । वार्षिकः ॥

॥ संख्यायाश्च पूरणे युमु ॥११४॥

संख्यायाः पूरणे ऽर्थे युमु प्रत्ययो भवति चशब्दात्सर्वनामशब्देभ्यश्च ॥ अ-
क्युमु । प्रथमः ॥ दद्युमु । दशमः ॥ बुद्युमु । विंशः ॥ हत्युमु । शततमः ॥ सास्युमु ।
सहस्रतमः ॥ पुंस्त्रियोः कतिशब्दवाचकाभ्याम् केचूकन्नशब्दाभ्यामपि विज्ञेयः ॥
कच्युमु । कतमः ॥ यीत्युमु । यतमः ॥ तीत्युमु । ततमः ॥ ईत्युमु । इतमः ॥
स्त्रीलिङ्गे तु युकारस्य इकारो भवति ॥ कन्निमू । कतमा ॥ यीतिमू । यतमा ॥
इत्यादि ॥

॥ अष्टसंख्यावधि शतार्थे हत ॥११५॥

स्पष्टम् ॥ अष्टदश । एकशतम् ॥ जूहदश । शतद्वयम् ॥ त्रिदश । त्रिशती ॥
इत्यादि ॥

॥ तत्परतो हस्य शः ॥११६॥

नवसंख्यामारभ्य शतार्थे हकारस्य शकारो भवति ॥ नवशतम् । नव शतानि ॥
काहशतम् । एकादश शतानि ॥ बाहशतम् । द्वादश शतानि ॥ इत्यादि ॥

॥ देशभवे ड् प्रत्ययश्च ॥११७॥

स्पष्टम् ॥ सोडूपुरि नाव् । मुख्यपुरजा नौः ॥ ईरानि गुरु । ईरानदेशजो
ऽश्वः ॥ चीनि खोसु [। चीनदेशभवः कंसः] ॥ हिन्दुस्तानि कपुर् । इत्यादि ॥

॥ कशीर्देशभवे उर् अन्त्यस्वरादिलोपोपधादी- घौ च ॥११८॥

काश्मीरभाषायां कश्मीरः कशीर् इति स्त्रीलिङ्गवाची शब्दः कथ्यते । तस्या
उद्धूते वस्तुनि अभिधेये सति उर् प्रत्ययो भवति अन्त्यस्वराद्यवयवस्य लोप

उपधायाश्च दीर्घा भवति ॥ कांशुर् कम् । काशमीरं कुङ्कुमम् ॥ कांशुर् पद्मिनी ।
काशमीरं बहुमूल्यम् [राङ्गवम्] ॥ कांशिरू कट् । काशमीरं कुष्ठम् । इत्यादि ॥

॥ देशकालभवे चोक्तु अस्त्रियाम् ॥११९॥

देशभवे कालभवे च वस्तुनि अभिधेये उक्तु प्रत्ययो भवति स्त्रीलिङ्गं वर्ज-
यित्वा ॥ कत्युक्तु । कुत्रत्यः ॥ तत्युक्तु । तत्रत्यः ॥ इत्युक्तु । इदत्यः ॥ यत्युक्तु ।
यत्रत्यः ॥ हुत्युक्तु । अत्रत्यः ॥ गरुक्तु । गृह्यः ॥ करुक्तु । किंकालिकः ॥ रातुक्तु ।
ह्योभवः ॥ परमुक्तु । परारि भवः । इत्यादि ॥ अज्जशब्दादिकारागमश्चेष्यते ॥
अङ्गुक्तु । अद्यतनः ॥

॥ मिलोपयुक्तात्पारिप्रत्ययान्तात्सर्वनाम्नो युमु ॥१२०॥

उक्तप्रत्ययो भवतीति स्पष्टम् ॥ पार्युमु । पारदेशजः ॥ कपार्युमु । किंपार्श्वः ॥
तपार्युमु । तत्पार्श्वः ॥ यपार्युमु । यत्पार्श्वः ॥ हुपार्युमु । अपारजः ॥ इपार्युमु ।
एतत्पार्श्वः ॥ अपार्युमु । पारजः ॥ अस्त्रियां किम् ॥ कतिचू । कुत्रत्या ॥ एवं ।
पारिमू । पारजा ॥ इत्यादि ॥ दिग्भवे च दक्षिणोत्तोरुत्तरादौ वर्जयित्वा युमु
भवति ॥ व्रूयुमु । अग्रिमः ॥ पत्युमु । पश्चिमः ॥ हीर्युमु । वा । प्यव्युमु । ऊर्ध्वः ॥
तल्युमु । वा । व्वन्युमु । अधरः ॥ अन्दूर्युमु । आन्तरः ॥ न्यव्युम् । बाह्यः ॥
अद्वौ प्रोक्तौ किम् ॥ द्दक्षिण्युक्तु । दक्षिणः ॥ खोर्व्युक्तु । वामः ॥

॥ समूहे ख्यलु ॥१२१॥

स्पष्टम् । गोवूख्यलु । गोसमूहः ॥ गुरिख्यलु । अश्वसमूहः ॥ गुपनूख्यलु ।
गोपशुसमूहः ॥ तीरिख्यलु । मेघादिसमूहः ॥ जनानूख्यलु । स्त्रैणम् ॥ महनिवि-
ख्यलु । मानुष्यकम् ॥ इत्यादि ॥

॥ लूक्शब्दादय् ॥१२२॥

लूक्शब्दात्समूहे अय् भवति ॥ लूक्य् । जनता ॥

॥ पानशब्दादुनु उपधाह्रस्वश्च ॥१२३॥

स्पष्टम् ॥ पनुनु । आत्मीयः ॥

॥ परशब्दादुदु ॥१२४॥

स्पष्टम् ॥ परुदु । परकीयः ॥

॥ तिहादिभ्यः प्रकारोक्तौ थः ॥१२५॥

तिह्यिह्आदिभ्यः पञ्चभ्यः प्रकारवचने गम्यमाने थ प्रत्ययो भवति ॥
तिथ । तथा ॥ यिथ । यथा ॥ क्यथ । कथम् ॥ इथ । इत्थम् ॥ हुथ । इत्थम् ॥

॥ उपमाने थु ॥१२६॥

तिह्आदिशब्दैरुपमाने वाच्ये संति थु प्रत्ययो भवति ॥ तिथु । तादृशः ॥
यिथु । यादृशः ॥ किथु । कीदृशः ॥ इथु । एतादृशः ॥ हुथु । ईदृशः ॥ लिङ्ग-
प्रकरणोक्तनिश्चयप्रत्ययान्ताश्च [सू० २।३।२१] यथा ॥ तिथय् । तथैव ॥
यिथय् । यथैव ॥ क्यथय् । कथमेव ॥ इथय् । इत्थमेव ॥ हुथय् । इत्थमेव ॥ एवं
बुद्धिमता निश्चयार्थप्रत्ययस्य सर्वत्र प्राप्तिरवधार्या ॥

॥ तस्मात्परौ पांठि पांठिन् वा ॥१२७॥

तस्मात्प्रकारप्रत्ययान्तात् परः पांठि प्रत्ययः पांठिन् प्रत्ययो वा प्रयोज्यः ॥

तिथपाठि । तथा ॥ विथपाठि । यथा ॥ कथपाठि । कथम् ॥ इथपाठि । इत्थम् ॥
हुथपाठि । इत्थम् ॥ एवं । तिथपाठिन् । विथपाठिन् । इत्यादि ॥

॥ अन्यतो ऽपि च ॥१२८॥

तौ पाठिपाठिन्प्रत्ययौ अन्येभ्यो ऽपि दृश्येते ॥ विथपाठिन् । इतरथा ॥
सारिथपाठि । सर्वथा ॥ हलिपाठि । वक्रप्रकारम् ॥ इत्यादि ज्ञेयम् ॥ एवं संबन्ध-
पठ्यन्तेभ्यः सर्वेभ्यः शब्देभ्यो बोध्यम् ॥

॥ क्याहो ह्रस्वः ॥१२९॥

क्याहशब्दस्य ह्रस्वो भवति ॥ कथपाठि । कथम् ॥ कथयताञ्पाठि ।
केनापि प्रकारेण ॥

॥ प्राणिकृतादेशेभ्यो रंग च ॥१३०॥

प्राणिनो द्वितीयादीनामेकवचनेषु [सू० २।३।५] ये तमादय आदेशाः कृता-
स्तेभ्यः प्रकारवचने गम्यमाने रंग प्रत्ययो भवति चशब्दादन्येभ्यो ऽपि ॥
तमिरंग । तथा ॥ यमिरंग । यथा ॥ कमिरंग । कथम् ॥ इमिरंग । इत्थम् ॥
हुमिरंग । इत्थम् ॥ अमिरंग । इत्थम् ॥ अकिरंग । एकधा ॥ द्वयिरंग । द्विधा ॥
त्रययरंग । त्रिधा ॥ सारिरंग । सर्वथा ॥ यच्चिरंग । वा । सिठाहिरंग । बहुधा ॥
इत्यादि ज्ञेयम् । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र ॥१३१॥

सर्वत्र लिङ्गप्रकरणे धातुप्रकरणे च प्रत्ययेषु परेषु हकारस्य लोपो भवति ॥
कथपाठिन् । कथम् ॥ क्याहशब्दात् थ प्रत्ययान्तात् पाठिन् प्रत्ययश्च अनेन
हकारस्य लोपः । क्याहो ह्रस्व (सू० १२९) इत्यनेनाकारस्याकारः ॥

॥ अप्राणिभ्यः स्थाने इ प्रत्ययश्च ॥१३२॥

तेभ्यः अप्राणिकृतादेशेभ्यः सामान्यस्थाने गम्यमाने इ प्रत्ययो भवति ॥
तत्र पञ्चम्यां प्रसिद्धता सप्तम्यां तु पूर्वस्वरस्याप्रसिद्धता ॥ तति । तति । ततः ।
तत्र ॥ यति । यति । यतः । यत्र ॥ कति । कुतः । कुत्र ॥ इति । इति । अतः ।
अत्र ॥ हुति । हुति । अमुतः । अमुत्र ॥ अति । अति । अतः । अत्र ॥

॥ तस्मादनऽनसौ वा ॥१३३॥

तस्मात् इ प्रत्ययान्ताच्छब्दात् अन् प्रत्ययः अनस् प्रत्ययो वा भवति ॥
कत्यन् वा कत्यनस् । कुत्र ॥ तत्यन् वा तत्यनस् । तत्र ॥ यत्यन् वा यत्यनस् ।
यत्र ॥ अत्यन् वा अत्यनस् । अत्र ॥ एवमन्यत् ॥ अनसः सकारस्य नकारो
ऽपि दृश्यते ॥ यत्यनन् । यत्र ॥ अत्यनन् । अत्र ॥ एवमन्यत् ॥

॥ पञ्चम्यां प्यठान्तो ऽपि ॥१३४॥

स एव इ प्रत्ययान्तः शब्दः प्यठान्तो विशेषतः पञ्चमीप्रयोगो भवति ॥
ततिप्यठ । ततः ॥ यतिप्यठ । यतः ॥ कतिप्यठ । कुतः ॥ इतिप्यठ । इतः ॥
हुतिप्यठ । अमुतः ॥ गरप्यठ । गृहतः ॥ गामप्यठ । ग्रामतः ॥ इत्यादि ॥

॥ सप्तम्यामनन्तादी च ॥१३५॥

अन्प्रत्ययान्ताच्छब्दात्सप्तम्यां विशेषत ई प्रत्ययो ऽपि भवति ॥ तत्यनी ।
तत्र ॥ यत्यनी । यत्र ॥ कत्यती । कुत्र ॥ इत्यनी । अत्र ॥ हुत्यनी । अमुत्र ॥

॥ ओर्तुप्रत्ययो वान्त्यलोपश्च ॥१३६॥

तेभ्यः अप्राणिकृतादेशेभ्यः शब्देभ्यः सप्तम्याम् ओर् प्रत्ययः तु प्रत्ययो

वा भवति । अन्त्याक्षरस्य च लोपो भवति । तु प्रत्ययस्योकारान्तत्वात्पूर्वस्वरस्या-
प्रसिद्धता ज्ञेया ॥ तोर् । तत्र ॥ योर् । यत्र ॥ कोर् । कुत्र ॥ योर् ॥ अत्र ॥ होर्
वा ओर् । अमुत्र ॥ एवम् ॥ तत् । यत् । कत् । इत् । हुत् । अत् । विज्ञेयाः ॥
तु प्रत्ययान्तात् त् प्रत्ययश्चेष्यते ॥ ततुत् । यतुत् । कतुत् । इतुत् । हुतुत् । अतुत् ।
इत्यादि ॥ यप्रत्यये ओकारस्य ऊकार इष्यते ॥ तूर्य् । तत्रैव ॥ यूर्य् । यत्रैव ॥
कूर्य् । कुत्रैव ॥ यूर्य् । अत्रैव ॥ ऊर्य् । अमुत्रैव ॥ एवं ॥ ततुय् । यतुय् । कतुय् ।
इतुय् । हुतुय् । अतुय् । बोध्याः ॥

॥ पञ्चम्यामपर ओर् ॥१३७॥

अकारः परो यस्मात्तथाविधः ओर् प्रत्ययः पञ्चम्यां भवति ॥ तोर् । ततः ॥
योर् । यतः ॥ कोर् । कुतः ॥ होर् वा ओर् । अमुतः । इति ॥

॥ तिहादिभ्यः काले ऽलिः ॥१३८॥

तिहादिभ्यः कालविषये अलिप्रत्ययो भवति ॥ त्यलि । तदा ॥ य्यलि ।
यदा ॥ क्यलि । कदा ॥ प्रत्ययस्य इदन्तत्वात्पक्षे पूर्वस्वरस्याप्रसिद्धता बोध्या ॥
त्यलि । य्यलि । क्यलि । इति ॥

॥ इह्हुहोर्बुञ्ज्वञ्जदेशौ ॥१३९॥

अनयोः शब्दयोः सविभक्तिकयोः बुञ्ज्वञ्ज आदेशौ क्रमेण भवतः ॥
बुञ्ज् । एतर्हि ॥ व्वञ्ज् । अधुना ॥

॥ क्याहः कर् ॥१४०॥

क्याहशब्दस्य कालविषये कर् आदेशो भवति ॥ कर् । कदा ॥

॥ उलून्ताभ्यां रातूद्वद्भ्यामिः ॥१४१॥

स्पष्टम् ॥ रात्लि । नक्तम् ॥ द्वहलि । दिवा ॥

॥ रातः कितु च ॥१४२॥

स्पष्टम् ॥ रात्किटु । नक्तम् ॥

॥ अन्यतो ऽपि च ॥१४३॥

न्यहफूलि । प्रभातम् ॥ सुलि । अचिरेण ॥ यंचूकालि । चिरेण ॥
कालि । कालेन ॥ कालिक्यथ् । परतरेद्युः ॥ ततिकालिक्यथ् । परतरतरेद्युः ॥
कमिविजि । कदा ॥ तमिविजि । तस्मिन्काले ॥ यमिविजि । यस्मिन्काले ॥
इत्यादयो विज्ञेयाः ॥

॥ कोजुमिभ्युजुशब्दाभ्यां स् ॥१४४॥

आभ्यां शब्दाभ्यां काले गम्यमाने स् प्रत्ययो भवति ॥ काजिस् । प्राह्मम् ॥
मिमिजिस् । अपराह्मम् ॥

॥ शेषेभ्यो ऽप्यन् ॥१४५॥

शेषेभ्यो रात्रिदिनविभागेभ्यः अन्येभ्यो ऽपि अन् प्रत्ययो भवति ॥ मन्दि-
ज्जन् । मध्याह्मम् ॥ दुपहरन् । मध्याह्मम् ॥ कालचनन् । सायम् ॥ बतन्यंगन्
वा बतदवन् । नक्तम् ॥ अद्दरातन् । अर्धरात्रे ॥ पतिमूपहरन् । रात्रिपश्चा-
द्यामे ॥ एवमितरभाषाशब्देभ्यो ऽपि व्यवह्रियते ॥ सुव्हन् । प्रभातम् ॥
शामन् । सायम् । इति ॥

॥ अः प्रत्यर्थे लिङ्गात्पूर्वः प्रथ् च ॥१४६॥

प्रतिशब्दस्यार्थे गम्यमाने अप्रत्ययो भवति लिङ्गात्पूर्वः प्रथ्शब्दश्च प्रयो-
ज्यः ॥ प्रथ्द्रह । प्रतिदिनम् ॥ प्रथ्गहर । प्रतिप्रहरम् ॥ प्रथ्वरिह्य । प्रतिवर्षम् ।
इत्यादि ॥

द्वितीयान्तेभ्यः शब्देभ्यो ऽपि दृश्यते ॥ प्रथ्भक्तिस् । प्रत्येकम् ॥ प्रथ्-
विजि । प्रतिकालम् ॥ प्रथ्महानेविस् । प्रतिपुरुषम् ॥ प्रथ्जनानि । प्रतिल्लियम् ।
इत्यादि बोध्यम् ॥

॥ द्रहः प्रथ्लोपो वा ॥१४७॥

द्रहशब्दात्पूर्वस्य प्रथ्शब्दस्य लोपो भवति ॥ द्रह । प्रतिदिनम् ॥

॥ यप्रत्यये नित्यम् ॥१४८॥

तस्मादेव द्रहशब्दात् यप्रत्यये परे नित्यं प्रथ्शब्दस्य लोपो भवति ॥
द्रह्य । प्रतिदिनमेव ॥ प्रथ्द्रह्य । इति तु न भवति ॥

॥ वीप्सायामाद्यात्पथन्वर्थे ॥१४९॥

अनुशब्दस्यार्थे गम्यमाने वीप्सायां द्विरुक्तशब्दस्य आद्यात् पथ् प्रत्ययो
भवति ॥ द्रहपथ् द्रह । अनुदिनम् ॥ वरिह्यपथ् वरिह्य । अनुवर्षम् ॥ जनिपथ्
जनि । अनुजनम् ॥ इत्यादि ॥

॥ इह्रौठ्शब्दाभ्यां वर्षार्थे उस् ॥१५०॥

स्पष्टम् ॥ इहुस् । ऐषमः ॥ ब्रौठुस् [। आगामिवर्षे] ॥

॥ पथो रकारश्च ॥१५१॥

पथशब्दात् वर्षार्थे उस् प्रत्ययो भवति अन्त्यस्य रकारादेशश्च ॥ परस् ।
परारि ॥

॥ पूर्वतरार्थे प्रार्यादेशः ॥१५२॥

पथशब्दात् पूर्वतरवर्षार्थे उस् प्रत्ययो भवति । पथशब्दस्य प्रारि आदेशश्च ॥
प्रार्युस् । पूर्वतरे वर्षे ॥

॥ पञ्चम्यन्तादिगर्थे किनि ॥१५३॥

पञ्चमीप्रत्ययान्तेभ्यस्तदादिशब्देभ्यो दिगर्थे अभिधेये किनि प्रत्ययो भवति
[सू० १३२] ॥ ततिकिनि । ततः ॥ यतिकिनि । यतः ॥ कतिकिनि । कुतः ॥
इतिकिनि । इतः ॥ हुतिकिनि । अमुतः ॥ इत्यादि ॥ ब्रूतिकिनि । अग्रतः ॥
पतिकिनि । पृष्ठतः ॥ दक्षिणिकिनि । दक्षिणतः ॥ खोत्रिकिनि । वामतः ॥
तैत्तिकिनि । अधरस्तात् ॥ प्यैतिकिनि । ऊर्ध्वतः ॥ इत्यादि ॥

एवमितरपञ्चम्यन्तेभ्यो यथा [सू० १३७] । तत्र प्रत्ययाद्येकारस्याकारः
अन्त्यस्य तु पूर्णता दृश्यते ॥ तोरकनि । ततः ॥ योरकनि । यतः ॥ कोरकनि ।
कुतः ॥ ओरकनि वा होरकनि । अमुतः । इतः ॥

प्राणिकृतादेशेभ्यश्च यथा ॥ तमिकनि । तवकनि । ततः ॥ यमिकनि ।
यवकनि । यतः ॥ कमिकनि । कवकनि । कुतः ॥ इमिकनि । इवकनि । इतः ॥
हुमिकनि । अमिकनि । अवकनि । अतः ॥ एभ्य एव शब्देभ्यो ऽनन्तरवाचकः
पतशब्दश्च प्रयोज्यः ॥ तमिपत । ततो ऽनन्तरम् ॥ तवपत । ततो ऽनन्तरम् ॥
इत्यादि बुद्धिमता स्वयं ज्ञेयम् ॥

॥ कालार्थे कालवाचिभ्यः ॥१५४॥

अङ्कनि [। अद्य प्रायः] ॥ पगाह्कनि [। श्वः प्रायः] ॥ कालिक्यथ्कनि
[। परश्वः प्रायः] ॥ ऊत्रकनि [। परह्यः प्रायः] ॥ दंहुम्कनि [। दशम्यां प्रायः] ॥
हारकनि [। आपादमासे प्रायः] ॥ इत्यादि ॥

॥ अन्येभ्य इ केवलश्च ॥१५५॥

तदादिशब्दव्यतिरिक्तेभ्यः अन्येभ्यः शब्देभ्यः केवल इ प्रत्ययश्च भवति
दिगर्थे गम्यमाने ॥ ब्रूँति । अग्रतः ॥ पति । पृष्ठतः ॥ खोर्वि । वामतः ॥
दक्षिणि । दक्षिणतः ॥ तलि । अधस्तात् ॥ प्यँति । ऊर्ध्वतः ॥ इत्यादि ॥

॥ सर्वेभ्यः पारि च ॥१५६॥

सर्वेभ्यः प्राणिकृतादेशतदादिभ्यः अन्येभ्यो ऽपि शब्देभ्यो दिगर्थे अभि-
धेये पारि प्रत्ययो भवति ॥ कमिपारि वा कपारि । कस्मात्पार्श्वतः ॥ तमिपारि
वा तपारि [। तस्मात्पार्श्वतः] ॥ यमिपारि वा यपारि [। यस्मात्पार्श्वतः] ॥
इत्यादि ॥ हुमिपारि वा हुपारि [। अमुष्मात्पार्श्वतः] ॥ इमिपारि वा इपारि
[। अस्मात्पार्श्वतः] ॥ अमिपारि वा अपारि [। अमुष्मात्पार्श्वतः] ॥ दक्षिणिपारि
[। दक्षिणपार्श्वतः] ॥ खोर्विपारि । वामपार्श्वतः ॥ ब्रूँतिपारि [। अग्रपार्श्वतः] ॥
पतिमिपारि [। पश्चात्पार्श्वतः] ॥ इत्यादि ज्ञेयम् ॥

॥ चोरो विश्वगर्थे च्वच्च्वादेशौ च ॥१५७॥

चोरश्चच्च्वात्पारि प्रत्ययो भवति चोरश्च च्व च्ववा आदेशौ भवतः ॥
च्वपारि वा च्ववापारि । विश्वतः ॥ विश्वगर्थे किम् ॥ चोरिपारि । चतु-
ष्पार्श्वतः ॥

॥ सप्तम्यन्तात्कुन् ॥१५८॥

सप्तमीप्रत्ययान्तेभ्यः शब्देभ्यो दिगर्थे गम्यमाने कुन् प्रत्ययो भवति ॥
 तोर्कुन् । तस्यां दिशि ॥ योर्कुन् । यस्यां दिशि ॥ कोर्कुन् । कस्यां दिशि ॥
 योर्कुन् । अस्यां दिशि ॥ होर्कुन् वा ओर्कुन् । अमुण्यां दिशि [सू० १३६] ॥
 एवं । त्तुक्कुन् । तस्यां दिशि ॥ यत्तुक्कुन् । यस्यां दिशि ॥ क्तुक्कुन् । [कस्यां
 दिशि ॥] इत्तुक्कुन् । [अस्यां दिशि ॥] हुत्तुक्कुन् वा अत्तुक्कुन् । [अमुण्यां दिशि]
 [सू० १३६] । इति ॥ तूर्यकुन् । [तस्यामेव दिशि ॥] इत्यादयश्चोद्धाः ॥ उकार-
 रहितात्प्रत्ययादपि व्यवह्रियते ॥ तथ्कुन् । यथ्कुन् । कथ्कुन् । इथ्कुन् । हथ्-
 कुन् । अथ्कुन् । इति ॥ यप्रत्ययविशिष्टाच्च यथा ॥ तूर्यकुन् । यूर्यकुन् । तथ्य-
 कुन् । यथ्यकुन् । इत्यादयः स्वयं विचार्याः ॥ एवं । गाम्कुन् । गरकुन् । कलि-
 कुन् । वारिकुन् । [हृहकुन् ।] बृहकुन् । बूरुकुन् । व्वत्कुन् । इत्यादि ॥ षष्ठ्य-
 न्तलिङ्गादपि प्रयुज्यते ॥ मालिस् कुन् । पितुः पार्श्वे ॥ माज्य कुन् । मातुः
 पार्श्वे ॥ तमिस् कुन् । तस्य पार्श्वे ॥ यमिस् कुन् । [यस्य पार्श्वे ॥] इत्यादि ॥

॥ मयार्थे उवु ॥१५९॥

तन्मयः अस्तीत्यस्मिन्नर्थे उवु प्रत्ययो भवति ॥ स्वतुवु । स्वर्णमयः ॥
 म्यङ्गुवु । मृण्मयः ॥ काठुवु । काष्ठमयः ॥ इत्यादि ॥

॥ अधीनार्थे बुज्य् ॥१६०॥

तस्याधीनमित्यस्मिन्नर्थे बुज्य् प्रत्ययो भवति ॥ लूकबुज्य् । लोकाधीनम् ॥
 खडबुज्य् । गर्ताधीनम् ॥ कलयबुज्य् । भार्याधीनम् ॥ इत्यादि ॥

॥ अडल्यकुशब्दो विकलार्थे ॥१६१॥

विकले वस्तुनि अभिवेये सति अडल्यकु शब्दो निपात्यते ॥ अडल्यकु ।

विकलः ॥ अडल्यचू कोम् । विकला क्रिया ॥ अडल्यचू लंरु । विकला
शाला ॥ इत्यादि ॥

॥ अभ्रधूमवातमात्रायां रिङ् ॥१६२॥

एषां त्रयाणां विकलत्वे मात्रायामभिहितायां सत्यां रिङ् प्रत्ययः स्यात् ॥
अब्ररिङ् । अभ्रमात्रा ॥ दूहरिङ् । धूममात्रा ॥ वावरिङ् । वातमात्रा ॥ इति ॥

॥ प्राणप्रकाशयोर्लृथ् ॥१६३॥

प्राणप्रकाशयोर्मात्रायामभिहितायां लृथ् प्रत्ययो भवति । अत्र थकार आदे-
शकृतो ऽस्तीति ज्ञेयम् ॥ प्राणलृथ् । प्राणमात्रा ॥ शादलृथ् । श्वासमात्रा ॥
गाशलृथ् । प्रकाशमात्रा ॥ चाँगिलृथ् । दीपमात्रा ॥

॥ पटस्य त्र् ॥१६४॥

पटस्य वस्त्रादेर्मात्रायां त्र् प्रत्ययो भवति ॥ कपर्त्त्र् । कार्पासखण्डः ॥
पटित्त्र् । और्णखण्डः ॥

॥ छलृत्तिलिमावन्यतश्च ॥१६५॥

वस्त्रादेरन्यस्यापि मात्रायामभिहितायां छलृ प्रत्ययः तिलिम् प्रत्ययश्च
स्यात् ॥ कपर्त्तिलिम् । कार्पासखण्डः ॥ च्वच्यतिलिम् । अपूपखण्डः ॥ बुर्ज-
तिलिम् । भूर्जखण्डः ॥ इत्यादि ॥ एवं । कपर्छलृ । च्वच्यछलृ । बुर्जछलृ ।
पच्यछलृ । पट्टीखण्डः ॥ कृह्णमाञ्छलृ । यकृत्खण्डः ॥ इत्यादि ॥

॥ रेम्फ् अल्पकरुणयोः ॥१६६॥

अल्पस्य करुणायाश्चार्थे रेम्फ् भवति ॥ करुणायां यथा । शुरिरेम्फ् ।
पोतकः ॥ गुरिरेम्फ् । अश्वकः ॥ महनिविरेम्फ् । पुरुषकः ॥ अल्पार्थे यथा ।
चूडिरेम्फ् । क्षुद्रपालीवतः ॥ इत्यादि ॥

॥ रेँछ् संबन्धस्य ॥१६७॥

संबन्धस्याल्पत्वे अभिधेये रेँछ् प्रयुज्यते । संबन्धस्तु वस्त्रादिकस्य वा
भवतु जीवस्य वा भवत्विति ॥ कपर् रेँछ् । कार्पासखण्डः ॥ मातामाल रेँछ्
छ्यद् । मातामहगृहसंबन्धमात्रास्ति ॥

॥ जंङ्काञ्जतुल्यश्च शाककाष्ठयोः ॥१६८॥

शाकानां काष्ठानां च सामान्येन मातायामभिहितायां सत्यां जंङ् प्रत्ययः
काञ् प्रत्ययो वा तुल्य प्रत्ययो वा भवति । चशब्दात् थोप् प्रत्ययश्च स्यात् ॥
हाकजंङ् । किञ्चिच्छाकः ॥ काठजंङ् । किञ्चित्काष्ठम् ॥ पोषजंङ् । किञ्चित्पु-
ष्पाणि ॥ हाककाञ् । काठकाञ् । पोषकाञ् ॥ हाकतुल्य । काठतुल्य । पोषतुल्य ।
जिनितुल्य । सिनितुल्य । मुज्यतुल्य ॥

॥ सस्यादीनां फलु ॥१६९॥

सस्यानां मात्रायां सामान्येन वाच्यायां सत्यां फलु प्रत्ययो भवति ॥ दाँ-
फलु [मू० ३।८] । किञ्चिद्धान्यम् ॥ त्वम्लफलु । किञ्चित्तण्डुलः ॥ करफलु । कि-
ञ्चित्कलायः ॥ म्वंगफलु । किञ्चिन्मुद्गः । इत्यादि ॥ आदिशब्दादन्येभ्यो ऽपि ॥
चूञ्फलु । किञ्चिदङ्गारः ॥ वडिफलु । किञ्चित्करीषः ॥ म्यञ्फलु । किञ्चि-
न्मृत्तिका ॥ फलुशब्दस्य बहुवचनिर्देशतस्तेषां कणा एव निर्णीयन्ते । न तु तेषां

साकल्यम् । यथा ॥ दाँफलि । धान्यकणाः ॥ त्वम्लफलि । तण्डुलकणाः ॥
इत्यादि ॥

॥ सर्वेभ्यो ऽसस्येभ्यो म्वया हना वा लक्ष्यतः ॥१७०॥

अभ्रादिभ्यः सस्यवर्जितेभ्यः सर्वेभ्यः सामान्येन मात्रायां वाच्यायां
म्वया हना वा भवति । लक्ष्यतो व्यवहारानुसारतः । अनयोराशब्दः
सामान्यप्रत्ययजो ज्ञेयः ॥ अँव्रम्वया । अँव्रहना ॥ वूहम्वया । वूहहना ॥
वावम्वया । वावहना ॥ एवं सर्वेषाम् ॥ हाकम्वया । हाकहना । इति पक्-
स्यैव ज्ञेयः ॥ हाकतुल्ला । इति पक्पापकयोरपि ॥ एवं । पोषम्वया । पोषहना ॥
काष्ठस्य तु न ॥ एवं । च्छम्वया । च्छहना ॥ म्यक्ष्यम्वया । म्यक्ष्यहना ॥
असस्येभ्यः किम् । दाँम्वया । इति न भवति । किंतु । बतफल्वा । बत-
म्वया । बतहना । इत्यस्मिन्सर्वे साधवः । शेषा व्यवहारतो ज्ञेयाः ॥

॥ जलस्थानार्थ एव बल् ॥१७१॥

बल् प्रत्ययः जलसंबन्धिस्थानस्यार्थ एव प्रयुज्यते ॥ व्यथबल् । वितस्ता-
स्थानम् ॥ गंगबल् । गङ्गास्थानम् ॥ मारूबल् । मारी [नदी] स्थानम् ॥ प्वख-
रिबल् । वापीस्थानम् ॥ कूरिबल् । कूपस्थानम् ॥ आवरिञ्जबल् । चितास्था-
नम् ॥ शिमूशानबल् । श्मशानस्थानम् ॥

॥ अन्यत्रापि च बलिदानस्थाने ॥१७२॥

यत्र जलदेवायान्यस्मै भूदेवाय भूतादिभ्यश्च बलिः प्रदीयते तत्रापि बल्शब्दः
प्रयुज्यते ॥ सबबल् । सभास्थानम् ॥ वुरबल् । वरार्थं यत्र पाकः क्रियते ॥ कौद-

बल् । इष्टिकापाकस्थानम् ॥ राजबल् । इमशानस्थानम् ॥ ग्रटबल् । जलघरहस्थानम् ॥ इत्यादि ॥

॥ वारुशब्दस्य स्नानस्थाने वस्य यः ॥१७३॥

यत्रैव नरैः स्नानं क्रियते तत्रैव देवर्षिपितृभ्यो वारिदानं वितीर्यते इति कश्मीरसंप्रदायः । अतो नद्यादेर्यत्र कुत्रचित्स्थाने स्नानादि क्रियते तत्र वारुशब्दात् बल् प्रत्ययो भवति वकारस्य च यत्वम् ॥ यारबल् । स्नानस्थानम् ॥

॥ पैसयुगले टूँकु ॥१७४॥

टूँकुशब्दो निपात्यते ॥ टूँकु । पणयुगम् ॥

॥ तत्परतो हत् ॥१७५॥

ज्यादिपणानां संख्यायामभिहितायां हत् प्रत्ययः स्यात् ॥ त्रिहत् । पणत्रयम् ॥ चोर्हत् । पणचतुष्कम् ॥ पाँच्हत् । पणपञ्चकम् ॥ परंतु यथा पूर्वोक्तसूत्रेषु शतसंख्यायां नवभ्यः शत् इति व्यवह्रियते [सू० ११५ इत्यादि] तथैवात्रापि विज्ञेयम् ॥ नव्शत् । पणनवकम् । इत्यादि ॥ किंतु ऋणिजनैः पणदशकस्यापि सहस्रवाची साम्शब्दः परिभाष्यते ॥

॥ शतावधि जनसंख्यायां जनुशब्देनैव संख्यासमासः ॥१७६॥

जनसंख्यायां वाच्यायां सत्यां जनुशब्दादेव पूर्वमुत्तरं वा संख्याशब्दाः संगन्तव्याः ॥ जनि पञ्चाहम् [सू० २१३४४] । पञ्चाशजनाः ॥ शेद् जनि । षष्टिजनाः ॥ इत्यादि ॥

॥ लूक्शब्देन शतादिषु ॥१७७॥

जनानां शतसहस्रादिसंख्यायां वाच्यायां लूक्शब्देन संख्याशब्दाः पूर्व-
मुत्तरं वा संधेयाः ॥ इत् लूक् । शतं जनाः ॥ अहत् लूक् । जनाणां द्विशती ॥
त्रिहत् लूक् [। जनानां त्रिशती] ॥ इत्यादि ॥ इत् जनि । शतं जनाः ॥ सास्
जनि । [सहस्रं जनाः ॥] इति च कदाचिद्व्यवहियते तदल्पत्वाद्गौणमेव बोध्यम् ॥

॥ त चार्थे ॥१७८॥

चशब्दस्यार्थे त भवति ॥ सुह् त च्छ् । स च त्वम् ॥

॥ अपिशब्दार्थे ति ॥१७९॥

स्पष्टम् । बहुवचनेषु तशब्दस्थाने तिशब्द एव प्रयुज्यते ॥ सुह् ति च्छ् ति ।
सो ऽपि त्वमपि ॥ महनिवि ति गुपन् ति आय् । नराश्च पशवश्चागताः ॥
न तु महनिवि त गुपन् त आय् । इति भवति ॥

॥ विय पुनरपरार्थे ॥१८०॥

पुनः शब्दस्यार्थे वियशब्दः स्यात् अपरार्थे च ॥ विय कर्गिजि । पुनः
कुर्याः ॥ विय वति । अपरमार्गेण ॥

॥ इवार्थे जन् ॥१८१॥

इवशब्दस्यार्थे ऽत्र जन्शब्दो भवति ॥ तोत जन् लुह् परान् । शुक इषाधीते ॥
मालिस् जन् लुह् रछान् । पितेव रक्षयते ॥

॥ सादृश्यार्थे ह्युहु ॥१८२॥

स्पष्टम् ॥ मालिस् ह्युहु [वा हिहु] । पितृसंनिभः ॥ समासे तु । मोलु ह्युहु छुम् । सः पितृसंनिभस्तस्यास्ति ॥ स्वन ह्युहु ह्युह नाँपान् । स्वर्ण इव दीप्यते । इत्यादि ॥

॥ निर्धारणे च ॥१८३॥

स्पष्टम् । बुहु ह्युहु अनिज्यन् । वृद्धमिव समानयेः ॥ नात्र को ऽपि वृद्ध-
सदृशो नरो ऽवगम्यते । किंतु । य एव वृद्धो भवेत्तमेवानयेरित्यवधार्यम् ॥

॥ अन्यप्राधान्ये सहार्थे सूत्य् ॥१८४॥

इतरस्य प्राधान्ये सति तेनैव साकं सहार्थे अभिधेये सूत्य् प्रत्ययो भवति ।
वा सूतिन् शब्दो भवति [सू० २।१।६०] । सहार्थतृतीयायां विकल्पकथनात् ॥
मालिस् सूत्य् आव् । पित्रा सहागतः ॥ अत्र पितैव प्रधानः पुत्रस्तु तत्साहित्ये-
नैवागम्यकारी ॥

॥ स्वप्राधान्ये सान् ॥१८५॥

आत्मनः क्रियाप्राधान्ये सतीतरस्य सहार्थे अभिधेये सान् प्रत्ययः ॥ मा-
लिस् सान् आव् । सतात आयातः ॥ अत्र पुत्र एव प्रधान्येनागमकृत् तातस्तु
गौणतया तत्साहित्येनोद्दिष्ट इत्यादि स्वयमूहम् ॥

॥ द्व्यादिभ्यः पञ्चभ्यो युगपदर्थे शव्य् ॥१८६॥

द्विवाचकात् जह्शब्दादारभ्य पञ्चभ्यः संख्याशब्देभ्यो युगपदर्थे शव्य्
प्रत्ययो भवति । पाँच्शब्दाच्छकारलोपः ॥ द्वशव्य् । द्वावेव ॥ त्र्यशव्य् । त्रय
एव ॥ च्चशव्य् । चत्वार एव ॥ पाँच्चव्य् । पञ्चैव ॥ पशव्य् । षडेव ॥

॥ नवय् वाँच्भ्यः ॥१८७॥

एभ्यो ऽवाँच्भ्यः पाँच्शब्दवर्जितेभ्यो युगपदर्थे विकल्पेन नवय् वा प्रत्ययो भवति ॥ द्वनवय् । द्वावेव ॥ त्रयनवय् । त्रय एव ॥ च्चनवय् । चत्वार एव ॥ षनवय् । षडेव ॥ अपाँच्भ्यः किम् । पाँच्नवय् । पञ्चैव ॥

॥ सप्तादिभ्यो वय् ॥१८८॥

सप्तादिसंख्यायाः साकल्येनार्थे गम्यमाने वय् प्रत्ययो भवति ॥ सप्तवय् । सप्तैव ॥ ऐठवय् । अष्टावेव ॥ नववय् । नवैव ॥ इत्यादि ॥ अत्रेदं ध्येयम् । वय्प्रत्ययान्तेभ्यो द्वितीयायां षष्ठ्यां च नी प्रत्ययो यलोपश्च स्यात् । कर्तृ-
तृतीयायां तु इ प्रत्ययः । वय्शब्दात्पूर्वं च विकल्पेन वकारागम इति च ॥

॥ आद्यखण्डवीप्सापूर्वाः प्रथमे वा ॥१८९॥

प्रथमे द्दशवय् इत्याद्या आद्यखण्डस्य द्दश त्र्यश्च इत्यादिकस्य वीप्सापूर्वा युगपदर्थे वा कथ्यन्ते ॥ द्वैशि द्दशवय् । द्वावेव ॥ त्र्यैशि त्र्यश्वय् । त्रय एव ॥ च्वैशि च्वश्वय् । चत्वार एव ॥ पूँच्त्रि पाँच्नवय् । इत्यादि ॥

॥ चोरश्चादेशो दशभ्यश्च ॥१९०॥

चोरश्चब्दस्यात्रापि दशसंख्यापरतश्च च्व आदेशो भवति ॥ च्वश्वय् । चत्वार एव ॥ च्वदाह । चतुर्दश ॥ च्ववुह । चतुर्विंशतिः ॥ इत्यादि ॥

॥ कुन् एकार्थे ॥१९१॥

केवलस्यार्थे कुन्शब्दो निपात्यते । कुन् । एककः ॥

॥ ह्रजोरौ युगलार्थे ॥१९२॥

तत्र ह्रज्शब्दः प्रायशो प्राणिव्यतिरिक्तवस्तुन्येव प्रयुज्यते ॥ यथा । ज्यज्य-
ह्र् । ताटङ्गयुगलम् ॥ दूरह्र् । कर्णिकायुगम् ॥ वालिह्र् । कुण्डलयुगम् ॥
पुलह्र् । तृणपादुकायुगम् ॥ खावह्र् । काष्ठपादुकायुगम् ॥ इत्यादि ॥ ग्राम्य-
जनैस्तु । दाँदहूरि । वृषयुगम् ॥ इति शब्दोऽपि भाष्यते । जोरशब्दस्तु प्रायः
प्राणिविषये प्रयुज्यते क्वचिदप्राणिविषये च । यथा हूरिशब्दस्तथा जूरिशब्द-
श्चावधार्यः ॥ म्वक्तजूरि । मुक्तायुगम् ॥ दाँदजूरि । वृषयुगम् ॥ कोतरजूरि ।
कपोतयुगम् ॥ गुरिजूरि । अश्वयुगम् ॥ अश्वजोर । एकं युगम् ॥ जह्रजोर ।
युगद्वयम् ॥ ज्यह्रजोर । युगत्रयम् ॥ इत्यादि ॥ अश्वह्र् । एकं युगम् ॥ जह्र-
हरि । युगद्वयम् ॥ ज्यह्रहरि । युगत्रयम् ॥ इत्यादि सर्वं बुद्धिमता स्वयमूहम् ॥
अ्यादिदशावधिसंख्यानामेकत्वेन त्रिच च्चाक् पंजु पक संतु ऐठि नेम् दह् शब्दाः
क्रमेण निपातनादेव विचारणीयाः ॥ त्रिच । त्रयम् ॥ च्चास् । चतुष्कम् ॥ पंजु ।
पञ्चकम् ॥ पक । षट्कम् ॥ संतु । सप्तकम् ॥ ऐठि । अष्टकम् ॥ नेम् । नवकम् ॥
दह् । दशकम् ॥ इत्यादि ॥

॥ किञ्चिदर्थे पहान् ॥१९३॥

विशेष्यस्य वस्तुनः किञ्चिद्विशेषणार्थं वाच्ये पहान् शब्दः अग्रे प्रयोज्यः ॥
बहु पहान् । किञ्चिन्महान् ॥ व्यट्ट पहान् । किञ्चित्स्थूलः ॥ वुषुण् पहान् ।
किञ्चिदुष्णः । इत्यादि ॥ दिग्देशकालवाचिभ्यश्च शब्देभ्योऽग्रे प्रयोज्यः ॥ दूर
पहान् । किञ्चिदूरम् ॥ न्यूर पहान् । किञ्चित्समीपम् ॥ ब्रौट् पहान् । किञ्चि-
त्पूर्वम् ॥ पथ् पहान् । किञ्चित्पश्चात् ॥ ज्रीरि पहान् । किञ्चिच्चिरेण ॥ काशुर्
पहान् । किञ्चित्कश्मीरदेशजः ॥ बंगालुकु पहान् । किञ्चिद्बंगालदेशजः ॥ उहुर्युट्ट
पहान् । यहुर्युट्ट पहान् । इत्यादि विज्ञेयम् ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
तद्धितप्रक्रिया समाप्ता ॥४॥

॥१॥ न नृपिणीभक्तली ॥

अथ अव्ययप्रक्रिया ॥५॥

॥ क्रियासंबन्धिनो ऽव्यया नित्यम् ॥१॥

ये अव्ययशब्दास्ते नित्यं क्रियासंबन्धिनो भवन्ति ॥ यद्वनै करस्व । यदि कुर्याः ॥

॥ धातुभ्य आनव्यये ॥२॥

क्रियासंबन्धिनि अन्यधात्वर्थे अभिधेये सति तस्माद्धातोः आन् प्रत्ययो भवति स चाव्ययः ॥ व्यठान् आव् । स्थूलमागतः ॥ स्थूलं यथा स्यात्तथा आगत इत्यर्थः ॥

॥ वीप्सया वा ॥३॥

स्पष्टम् ॥ व्यठान् व्यठान् गौव् । स्थूलं स्थूलं गतः ॥

॥ स्वरान्ताद्वा ॥४॥

स्वरान्ताद्धातोरव्यये वान् प्रत्यय इष्यते ॥ ख्यवान् ख्यवान् । खादन् खादन् ॥

॥ लिङ्गाभीक्ष्ण्येन च ॥५॥

यस्यैव विशेषणरूपस्य लिङ्गस्य क्रियासंबन्धः स्यात्तस्य शब्दस्य आभीक्ष्ण्येन द्विरुक्तेन क्रियासंबन्धी अव्ययः स्यात् चशब्दात्केवलेनापि ॥ चतुर चतुर । शीघ्रं शीघ्रम् ॥ ल्वत् ल्वत् । मन्दं मन्दम् ॥ पक्षे । ल्वति ल्वति ॥ ग्वत् ग्वत् । लुह पकान् । गुरु गुरु चलति ॥ केवलेनापि यथा ॥ चतुर ख्यवान् लुह । चतुरमत्ति ॥ ल्वत् करान् लुह । लघु करोति ॥ ग्वत् पकान् लुह । गुरु गच्छति ॥

॥ इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
अव्ययप्रक्रिया समाप्ता ॥

॥ ५ ॥ लिङ्गाभीक्ष्ण्येन च ॥

॥ ५ ॥ लिङ्गाभीक्ष्ण्येन च ॥

॥ ५ ॥ लिङ्गाभीक्ष्ण्येन च ॥

॥३॥

अथ स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् ॥६॥

॥ स्त्रियाम् ॥१॥

अत्राधिकारे ये वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्ते स्त्रियामेवेत्यधिक्रियते ॥

॥ मनुष्यजातेः सर्वत्र बाय् ॥२॥

जातिर्द्विविधा एका साम्प्रदायिका अन्या शिल्पवशात्स्वर्णकाराद्या जाति-
लोके प्रोच्यते । न चात्र पशुपक्ष्यादीनां जातिर्गृह्यते मनुष्यशब्दस्य सूत्रे निय-
मात् । तयोर्द्वयोरेव जात्योः स्त्रीशब्दे अभिधेये सति बाय् प्रत्ययो भवति ॥ दर-
बाय् । कौलबाय् । इत्यादि ॥ बटबाय् । आर्य स्त्री ॥ स्वन्र्बाय् । स्वर्णकार-
स्त्री ॥ खारबाय् । लोहकारस्त्री । इत्यादि ॥ मनुष्यजातेः किम् ॥ कोतर्बाय् ।
कोतर्नाम्नी जातिस्तत्संबन्धिनी स्त्री । न तु कपोतस्त्री तत्र । कोत्रू इति भवति ॥

॥ अनादरार्थे कल्य् ॥३॥

मनुष्यजातिवाचकाच्छब्दादनादरेण स्त्रीशब्दे अभिधेये कल्य् प्रत्ययो
भवति ॥ बटकल्य् । ब्राह्मणस्त्री ॥ छानकल्य् । तक्षकस्त्री ॥ अत्र यद्यपि कल्य्-
शब्दो भार्यार्थवाची वर्तते परंतु समासेनानादरार्थोऽवगम्यते ॥

॥ सर्वेषामुकारान्तानामूकारादेशः ॥४॥

सर्वेषां विशेष्यशब्दानां विशेषणशब्दानां चोकारान्तानां स्त्रीलिङ्गविषये ऊ-
मात्रादेशो भवति ॥ पटु । पटू । पट्टिका ॥ म्वटु । म्वटू । स्थूला ॥ गृह । गृहू ।
कठिना ॥ गृह । गृहू । अश्वा ॥ द्वेवु । द्वेवू । रजकी ॥ वोवुह । वोवू [सू० ८] ।
तन्तुवाया ॥ गगृह । गगृहू [सू० ८] । मूषका ॥ पक्षे मनुष्यजातेः । द्वैविवाय् ।
वोव्विवाय् ॥

॥ वा छटुशब्दात् ॥५॥

स्पष्टम् ॥ छटु । छटू । ह्रस्वा ॥ पक्षे । छटिञ् । इति मनुष्यजातेरेव ॥

॥ खरश्च ॥६॥

खरशब्दात्स्त्रीलिङ्गविषये विकल्पेन ऊमात्रागमो भवति ॥ खरू । खरी ॥
पक्षे । खरिञ् ॥

॥ लान्तानां जः ॥७॥

उकारविशिष्टानां लकारान्तानां लकारस्य जकारादेशो भवति ॥ वोलु ।
वाजू । [ऊर्मिका] कुण्डलिका ॥ डुलो ऽन्त्यात् लि आगम इष्यते ॥ डुलु ।
डुलिञ् । कुण्डलिका ॥

॥ त्र्यक्षरादीनामुलोप उलोश्च ॥८॥

त्र्यक्षरादिकानां शब्दानां उलु प्रत्ययसंबन्धिन उपधाया उकारस्य लोपो
भवति ॥ गाडुलु । गाडजू । दक्षा ॥ फुडुलु । फुडजू । पोटलिका ॥ चकुलु ।
चक्रजू । चक्रिका ॥ पतुलु । पतजू । उडुपिका ॥ ग्वगुलु । ग्वगजू [रक्तालुः] ॥
ज्वतुलु । ज्वतजू । व्यभिचारिणी ॥ वातुलु । वातजू । चण्डाली ॥ टडुलु ।

टद्जू । काष्ठपात्रिका ॥ व्यक्षरादिकानां किम् ॥ गुरु । अथा ॥ गुरु । गुरु ।
 [गोपालिका ॥] खर् । [खलतिः ॥] खर् [रोग विशेषः] ॥ उलोः किम् ।
 ब्रोलू । ब्राजू ॥ मोलू । माजू ॥ गूलू । गूजू ॥

॥ कवर्गान्तानां चवर्गः ॥९॥

उकारविशिष्टानां केवलानां च कवर्गान्तानां पुंलिङ्गानां स्त्रीलिङ्गविषये
 चवर्गदेशो भवति ॥ वतुकु । वतूचू । वर्तिका ॥ हंखु । हंलू । शुष्का ॥ ह्यूँगु ।
 डीजू ॥ सूत्रादिगुटिका ॥

॥ न खूँखुचवकोः ॥१०॥

स्पष्टम् ॥ खूँखु । खूँखू [अवटीटा] ॥ च्वंकु । च्वंकू । अम्ला ॥

॥ तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ॥११॥

स्पष्टम् ॥ मंतु । मंचू । उन्मत्ता ॥ कंथु । कंलू । भारिका ॥ व्वरुदु । व्वरजू ।
 पुनर्भूः ॥ वन् । वंस् । वन्या ॥ गान् । गांस् । वेश्या ॥ छान् । छांस् ॥
 तक्षकी ॥ हूनु । हून् । शुनी ॥ एवं सर्वत्र ॥

॥ कंगो ऽल्पार्थे राकारश्च ॥१२॥

कंङ् वृहदङ्गारधानिका । तस्मादल्पार्थे र् प्रत्ययो भवति आकारश्च भवति ॥
 काङ्गर् । हसन्तिका ॥

॥ चासः कृत्तिमे सस्य च खः ॥१३॥

चास् सहजकासस्तस्मात्कृत्तिमे ऽर्थे र् प्रत्ययः सकारस्य च खकारो
 भवति ॥ चाखर् । कृत्तिपकासः ॥

॥ त्रकस्तुलायाम् ॥१४॥

तुलाया अर्थे त्रकशब्दात् ए प्रत्ययो भवति ॥ त्रक् । द्रोणः ॥ त्रक् ।
तुला ॥

॥ म्वंडुशब्दस्यान्त्यस्वरलोपः ॥१५॥

म्वंडु वृहत्काष्ठम् । तस्मादल्पस्यार्थे ए प्रत्ययो भवति । अन्त्यस्वरस्य च
लोपो भवति ॥ म्वंडु । म्वंडु । अल्पकाष्ठम् ॥

॥ फृतुशब्दस्य च ॥१६॥

इप्रत्ययान्त्यस्वरलोपौ भवतः ॥ फृतु । फृत् । कटोलिका ॥

॥ लटोश्च ॥१७॥

लटु पुच्छस्तस्मादल्पस्यार्थे एप्रत्ययान्त्यस्वरलोपौ भवतः ॥ लटु । लट् ।
पुच्छिका ॥ तत्सादृश्ये ऽपि व्यवह्रियते । कूटि लट् । क्षुद्रकाष्ठम् ॥

॥ मक्शब्दाच्चप्रत्ययः ॥१८॥

मक् परशुस्तस्मादल्पार्थे च प्रत्ययो भवति ॥ मक् । परश्वधिका ॥

अल्पार्थे कृत्प्रिमार्थे च स्त्रीलिङ्गोद्देशके ऽपि च ।

सादृश्ये स्वविशेषे ऽर्थे स्त्रीलिङ्गप्रत्ययाः खलु ॥

अल्पार्थे यथा । कतुर् । कपालः ॥ कत् । कपालिका ॥ कृत्प्रिमार्थे यथा ।
त्राखर् । कृत्प्रिमकासः ॥ वस्तुनः सजीवस्य निर्जीवस्य वा स्त्रीलिङ्गोद्देशे कर्तव्ये
सति स्त्रीप्रत्ययो भवति ॥ म्वंगुर् । छागपोतः ॥ म्वंग्रु । छागपोता ॥ वङ्गु ।
वत्सः ॥ वङ्गु । वत्सा ॥ न चात वत्सस्य स्त्री वत्सा इत्यवगम्यते किंतु वङ्गु-

शब्दस्य पुलिङ्गस्य स्त्रीलिङ्गेन निर्देशः ॥ सादृश्ये यथा ॥ कथू । कथू ॥ ततुरु ।
पीडा ॥ ततुरू । कोपपीडा ॥ स्वविशेषे ऽर्थे यथा ॥ नरू । वस्त्रभुजः ॥ नरू ।
भुजः ॥ अत्र नरूशब्दस्य स्वयं स्त्रीलिङ्गत्वान्नाल्पत्वाद्यर्थग्रहः किंतु वस्त्रभुजस्या-
धारार्थे ऽत्र स्त्रीलिङ्गोद्देशः । यदा परस्परं विनिमयोपशमाद्यत्राद्यः शब्दः पुलिङ्गो
भवति तत्र तत्संबन्धिनो ऽन्यशब्दस्य स्त्रीलिङ्गेनोद्देशः क्रियते । यत् तु स्त्रीलिङ्ग-
स्तत्र पुलिङ्गोद्देशः ॥ नरू । नरू ॥ खरू । खरू । खलतिः ॥ ॥ ॥

॥ हस्तुशब्दान्नित्यमिञ् ॥ १९ ॥

उकारान्तत्वात् ऊमात्रादेशनिवृत्त्यर्थं नित्यमिञ् प्रत्ययो भवति ॥ हस्तिञ् ।
हस्तिनी ॥

॥ काव्नाग्वूट्भ्यश्च ॥ २० ॥

एभ्यः शब्देभ्यो नित्यमिञ् भवति ॥ काविञ् । काकी ॥ नागिञ् ।
नागा ॥ वूटिञ् । उष्ट्रा ॥

॥ अन्यतो ऽपि पशुजातेः ॥ २१ ॥

स्पष्टम् ॥ खरिञ् । खरी ॥

॥ व्यटुगूट्भ्यां निन्दार्थे ॥ २२ ॥

स्पष्टम् ॥ व्यटिञ् । स्थूला ॥ गूटिञ् । स्थूला ॥ निन्दायां किम् । व्यटू ।
स्थूला ॥

॥ वृटशब्दात्स्त्रियाम् ॥२३॥

स्त्रीलिङ्गविषये इष् भवति न निन्दार्थे ॥ वृटिष् । [वृटिष् ।] वृटजातिः स्त्री ॥ पक्षे । वृटषाय् ॥

॥ वुगिश्शब्दाद्यलोपश्च ॥२४॥

वुगिश् स्वामी तस्मादिष् प्रत्ययो भवति । यकारस्य च लोपो भवति ॥ वुगिष् । स्वामिनी ॥

॥ जलशब्दात्पादनिदाघे ॥२५॥

जलशब्दात्पादस्वेदार्थे इष् भवति ॥ जलिष् । पादस्वेदः ॥

॥ गराद्गृहसंस्कारे ॥२६॥

गृहसंस्कारे ऽभिधेये गरशब्दात्स्त्रियामिष् भवति ॥ गरिष् । गृहसंस्कारिणी ॥ अन्यत्र । गर्वाज्यष् । गृहिणी ॥

॥ द्वबुशब्दादायुधे ॥२७॥

स्पष्टम् ॥ द्वबिष् । सृगरूपो रजकायुधः ॥ अन्यत्र । द्वबू वा द्वविषाय् । रजकस्त्री ॥

॥ मनुष्यजातेरञ् ॥२८॥

मनुष्यजातिवाचकाच्छब्दादञ् प्रत्ययो भवति ॥ षट् । ब्राह्मणी ॥ मुस-
त्मानञ् । म्लेच्छानी ॥ हाकग्राकञ् । शाकविक्रेत्री ॥ वाङ्मयञ् । वणिक्स्त्री ॥

॥ वोलुप्रत्ययान्तान्नित्यम् ॥२९॥

स्पष्टम् ॥ गर्वाज्यञ् । गेहिनी ॥ न तु गर्वोलुशब्दस्य उकारान्तत्वात्
ऊमात्रादेशः स्यान्नित्यग्रहणात् ॥ प्रत्ययान्तात्किम् । वोलु । वाजू ॥

॥ प्रत्ययादेर्यो रान्तेभ्यः ॥३०॥

रकारान्तेभ्यः शब्देभ्यः प्रत्ययादिवर्णस्य यकारो भवति ॥ साल्यञ् ।
अतिथिस्त्री ॥ प्वहर्यञ् । गृहागता ॥ रंग्यञ् । रजकस्त्री ॥ स्वन्यञ् । स्वर्ण-
कारस्त्री ॥ दाँद्व्यञ् । शाकविक्रेत्री ॥ काँद्व्यञ् । आपूपिकी ॥ स्वङ्यञ् । पुत्र-
न्धञ् ॥ महार्यञ् । महाराजस्त्री । वधूः ॥ राज्य्यञ् । देवी । राजस्त्री ॥

॥ पण्डितगुजरयोरां ॥३१॥

आभ्यां शब्दाभ्यां प्रत्ययादिवर्णस्य अप्रसिद्ध आकारो भवति ॥ पण्डिता-
ञ् । पण्डितस्त्री ॥ गुजराञ् । जाबालस्त्री ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

स्त्रीप्रत्ययप्रक्रिया समाप्ता ॥१॥

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥७॥

धातु-पाठः ॥१॥

धातवो ऽन्योन्यसांकर्यात्कथ्यन्ते दोषसंज्ञया ।

ते दोषज्ञेन शोध्यन्ते सांकर्याच्च विकीर्णनात् ॥ १ ॥

तथा गिरं प्रणम्यादौ शारदाक्षेत्रधातवः ।

संकीर्णाश्च विकीर्णाश्च ग्रथ्यन्ते यत्नतो मया ॥ २ ॥

तत्र येषां धातूनामतीतकाले केवलं कर्मप्रयोगाः केवलं भावप्रयोगा एव संपद्यन्ते तेषां संकेतो यथा (अक) (अभा) । शेषा धातवो ऽतीतकाले ऽपि कर्तृप्रयोगिनो भवन्ति ॥

THE
K A Ç M Ī R A Ç A B D Ā M Ṛ T A

A

K Ā Ç M Ī R Ī GRAMMAR

WRITTEN IN THE SANSKRIT LANGUAGE

BY

Ī Ç V A R A - K A U L A .

EDITED

WITH NOTES AND ADDITIONS

BY

G. A. GRIERSON, C.I.E., PH.D., I.C.S.

204 pag.

CALCUTTA:

PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1898.

KĀCĀMĪRĀCĀRĪDĀMĪRĀ

KĀCĀMĪNĪ GRĀMĀR

WRITTEN IN THE SANSKRIT LANGUAGE

PK

7024

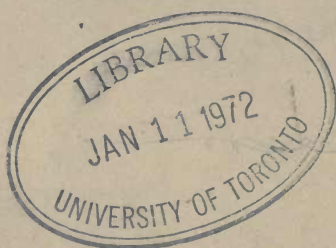
I8

1898

PRINTED BY SĀHIB PRASĀD SINGH AT THE KHADGA VILĀSA PRESS, BANKIPUR (PATNA).

WITH NOTES AND ADDITIONS

G. A. GRIERSON, C.I.E., PH.D., I.C.S.

UNIVERSITY

PUBLISHED BY THE LAMIA SOCIETY OF THE EAST

1898

PREFACE.

This edition of the Kaçmīraçabdāmṛta of Īçvara-kaula has been prepared from a single MS. the possession of which I owe to the courtesy of Bābū Nilāmbara Mukarji. The MS. was presented to that gentleman by the author himself, and has been carefully revised by him in his own handwriting. It may therefore be taken as the author's final statement of his views on Kaçmīri Grammar. Considering the authoritative nature of the MS. I have not felt justified in making any alterations when preparing it for the Press. All that I have done has been to correct obvious slips of the pen. In most cases, when the author, in the course of his revision, altered a rule, he made the necessary corrections in other portions of the work to which the rule incidentally applied. Here and there he has omitted to do so, and I have exercised my discretion in making them myself or not. When it has been merely a question of spelling, I have usually done so, so as to secure uniformity in this most important particular. In more serious points, even when the author is clearly wrong, *e.g.*, when he marks the first उ in गुरु *guru*, a horse, as modified when it is certainly not modified (thus गुरु *guru*), I have left the text unaltered, and have contented myself with adding a footnote. Any additions made by me, which are principally cross-references and a few rules added to make the work more accurate and more complete, are enclosed in round or in square brackets. The reader can thus at once see what is the Author's and what is the Editor's.

I am indebted to the kindness of Mr. Rishibar Mukherji, Chief Justice of Kaçmīr, for the following information regarding Īçvara-kaula, the author of this work. He was born on 2nd Çrāvaṇa, *kṛṣṇa-pakṣa*, 1890 V.S., corresponding to Thursday, July 4th, 1833 A.D., and died on 2nd Bhādrapada, *kṛṣṇa-pakṣa*, 1950 V.S., corresponding to Tuesday, August 29th, 1893 A.D., of heart disease, at the age of sixty or, according to Hindū reckoning, fifty-nine years. He came of a family which was learned in Sanskrit, and his father was Paṇḍit Ganēça-kaula, who died when his son was only three years old. Īçvara-kaula first studied under Pandit Tīkārāma Rāzdān, who was at the time one of the most renowned paṇḍits of Kaçmīr, and subsequently under Pandit Dēva-kṛṣṇa Jyautiṣī, of Benares, who had come to Jammū in the service of the late Mahārāja Raṇa-vīra Simha of Kaçmīr. He was also a good Persian scholar, and had a fair knowledge of Arabic. In the year 1861 A.D., he was employed by the Mahārāja in translating Persian and Arabic books into Sanskrit and Bhāṣā, and ten years later, in 1871 A.D., he was appointed Head Teacher of the Sanskrit School which was then opened by the Mahārāja in Çrinagar on the suggestion of

Bābū Nīlāmbara Mukarjī, the Prime Minister of the State. According to the Preface to his Grammar it was composed in 1932 V.S., corresponding to 1875 A.D., but his son, Paṇḍit Ānanda-kaula informs me that it was composed in 1931 V.S., and revised and added to in 1936 V.S. (1879 A.D.). In the year 1881 A.D., Mahārāja Rāṇa-vīra Śimha started a Translation Department in which books of various languages were translated into Sanskrit and Bhāṣā, and Īṣvara-kaula was appointed its Director. The Mahārāja died in the year 1884, and fifteen days after his death the department was abolished, and Īṣvara-kaula was appointed Jyautiṣī to the present Mahārāja Pratāpa Śimha, which appointment he held till his death in the year 1893 A.D. Besides the Grammar which is now edited, he was author of several other works, including a Kōṣa, or Dictionary, of the Kāṣmīrī language. None of these have been seen by me.

The present book is a Grammar of the Kāṣmīrī language written in Sanskrit, on the model of an ordinary *vyākaraṇa*. It is an excellent work, and might have been composed by Hēma-candra himself. Kāṣmīrī is a language which is very little known, but which is of great importance for the purposes of comparative philology. Existing Grammars of it have been made by foreigners, and are imperfect. They all suffer from at least one grave fault, *viz.*, that they are based on the representation of the language which is displayed to them by the Persian alphabet, a system of characters which is quite unable to express the many broken vowel sounds in the language. Īṣvara-kaula has adopted the Dēva-nāgarī character, ingeniously modified to suit his purpose. With his system, there is no doubt whatever as to what is the exact sound of each word in the language. The phase of the language which is illustrated by him is that spoken by Hindūs of the City of Ṣrīnagar. It differs slightly from the dialect used by Musalmāns and from that used in the rest of the valley. Former Grammars have been based on the Musalmān language, which is that used by 90 per cent. of the population of the Happy Valley. The Hindū dialect has, however, its value. It is the language of the educated ruling class, and its contamination with Persian has been prevented by a wholesome tradition, which had no hold on the Muḥammadan inhabitants. It is hence much the purest form of the tongue.

Īṣvara-kaula is not always consistent in his spelling. At least in two cases, he represents the same sound by various modes of spelling. It is important to note these in order to understand his Grammar. In the first place, he treats ञ् and ञ् as convertible terms. He nowhere says this, and unless the reader is forewarned he will find himself puzzled more than once. Thus on p. 14 he writes त्रसञ् *tsāmañ*, but on p. 24 कपरसञ् *karpāramañ*, and again on p. 103, he writes words like वञ् *vañ*, although he has, only a page or two back, said that these feminines must end in *ñ-mātrā*, and we should hence expect वञ् *vañ*. In the second place, he is not consistent in his spelling of words which etymologically

end in *i* followed by a consonant followed by *u-mātrā*. Take, for instance, the word कित् *kit*^u. This is no doubt the correct etymological spelling, but the word is pronounced क्युत् *kyut*, and he occasionally writes similar words in this way, as in the case of मङ्गुम् *manzyum*, on p. 64. He generally, however, spells it क्युत् *kyut*^u, which is no doubt the best way of dealing with the problem; for to omit the *u-mātrā* would be to play havoc with his rules of declension. Sometimes Īṣvara-kaula uses one system of spelling, and sometimes another, and, in this case, I have not felt myself at liberty to choose only one method, as it would entail too free a treatment of the text.

It is unnecessary to give here an account of the rules of the Kāṣmīrī language as developed by the author in this Grammar. This has already been done by me in the pages of the *Journal* of the Asiatic Society of Bengal for the years 1896-1898, and the series of articles will shortly be republished in book form. Suffice it to say that the author commences his Grammar with a chapter on the rules of Sandhi or Combination of Vowels only. Then follows a chapter on Declension, divided into three sections, the first describing the declension of Nouns, Substantive and Adjective, the second the luxuriant varieties of the Vocative Case, and the third the declension of Pronouns. We next have a short chapter on Concordance and Composition of Nouns, and a long one on Secondary Suffixes, or the Formation of Nouns and Adjectives from other nouns and adjectives. The portion dealing with the Noun concludes with a chapter on Indeclinables and another on the Formation of Feminines. The latter half of the work, dealing with the Verb contains a *Dhātupāṭha*, a chapter on Conjugation, and a chapter on Primary Suffixes, or the formation of Substantives, Adjectives, and various Verbal Forms from Roots. To the Grammar Proper, I have added an Index of Verbal Roots arranged according to their final letters, an Index of Sūtras, an Index of all Kāṣmīrī words and sentences quoted, and a list of *gaṇas*. I trust that these will make the work more useful to the student.

An exposition of the peculiarities of Kāṣmīrī pronunciation will be found in my article on the Kāṣmīrī vowel system which has appeared in the *Journal* of the Bengal Asiatic Society for 1896, pp. 280 & ff. This will be found to give all the necessary information, and to explain the system of spelling adopted by Īṣvara-kaula.

I have read the Grammar through with Paṇḍit Mukunda Rāma Ṣāstrī, a Kāṣmīrī born and bred in Ṣrinagar, who came down to Patna for the purpose. The Paṇḍit has also read the proof sheets with me and has elucidated many doubtful points. I am glad to have an opportunity of acknowledging the assistance which I have received from so learned and intelligent a co-worker.

The printing, which was a more complicated business than ordinary, has been carried out at Patna, under my personal supervision, and my thanks are due to the printers, Bābū Rām Dīn Singh and Bābū Sāhib Prasād Singh for the care with which the work has been accomplished.

कश्मीरशब्दामृते सूचीपत्रम् ।

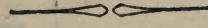
विषयः

पृष्ठम्

	अक्षरसंकेतपरिपाटी	३
१ ।	संधिप्रकरणम्	५
२ ।	लिङ्गप्रकरणे	
	१ । लिङ्गपादः	८
	२ । संबुद्धिपादः	३४
	३ । सर्वनामपादः	४०
३ ।	समासप्रक्रिया	५३
४ ।	तद्धितप्रक्रिया	५९
५ ।	अव्ययप्रक्रिया	९९
६ ।	स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम्	१०१
७ ।	आख्यातप्रक्रियायाम्	
	१ । धातुपाठः	१०८
	२ । परिशिष्ट-नाम-धातवः	१६५
८ ।	आख्यातप्रक्रियायाम्	
	१ । वर्तमानपादः	१६७
	२ । भविष्यत्पादः	१८३
	३ । भूतपादः	१९३
	४ । हेतुपादः	२३२

विषयः	पृष्ठम्
९ । कृदन्तप्रक्रियायाम्	२४३
१ । कृत्क्रियादिपादः	२४३
२ । भावपादः	२५८
अकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठसूची	२७९
अकारादिक्रमेण सूत्रसूची	२८५
अकारादिक्रमेणोदाहरणसूची	३०६
गणपाठः	३७८

॥ धातुपाठः ॥

धातुः ।	अर्थः ।
---------	---------

॥ अकाराद्याः ॥

	अच्	प्रवेशे
	अछ्	दौर्बल्ये
	अड्	नैर्बल्ये ऽभियोगे च
	अंद्	आर्द्रीभवने
अ क	अंद्वाव	आर्द्रीकरणे
अ क	अन, आन इति केचित्	आनयने
अ क	अंज्	समापने
अ क	अंज्वाव	च
	अन्द	अवसाने
अ क	अवस, अवसाव च,	वेष्टने
अ क	अव्	मेघाविर्भावे
अ क	अव्वाव	च
अ क	अर्ज	अर्जने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	अर्पाव	पातने
	अल	अध्रुवीभावे
अ क	अलर	चेष्टादाने कम्पने च
अ क	अलराव	च
अ क	अस	हसने
अ क	अहल	मानने

॥ आकाराद्याः ॥

अ क	आछन	परिचयने
अ क	आज्र	तत्परतायाम्
अ क	आँट्र	कोपाद्विचारणे
अ क	आड्र	मिश्रणे पिण्डीकरणे च
अ क	आडूराव	च
अ क	आपर	हस्तेन परमुखार्पणे
अ क	आपराव	च
	आमन	वैवर्ण्ये
अ क	आयव	सम्यगृज्जकरणे
अ क	आरद	आराधने
अ क	आरव	परुषीकरणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	आलव	ऊर्ध्वभ्रामणे नौपरि- वर्तने च
अ क	आवर	व्यापने आवरणे च
अ क	आवराव	च
	आवस	विशरणे
	आस	सत्तायाम्

॥ इकाराद्याः ॥

अ क	इच्छ	इच्छायाम्
-----	------	-----------

॥ ईकाराद्याः ॥

	ईर	ऊर्ध्वभ्रमणे
--	----	--------------

॥ ककाराद्याः ॥

अ क	कड	निष्कासने
अ क	कत	यन्त्रवेष्टने
अ क	कतर	कृन्तने
अ क	कञ्ज	पक्षिभर्जने
अ भा	कञ्ज्र	निर्द्रव्यीभवने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ भा	कञ्ज्राव	च
अ क	कपट	कृन्तने
अ क	कपटाव	च
अ क	कमव	अर्जने
अ क	कमनाव	च
अ क	कर	करणे
	कल	मूकीभावे
अ भा	कश	कण्डूयने
अ क	कस	तैलादिपचने
	कहर	पारुष्ये
	काचर	पिङ्गलीभवने
अ क	काँछ	काङ्क्षायाम्
अ क	काँट	अप्रत्यक्षहरणे
	काठ	कर्कशीभावे
	कान	काणीभवने पराभवे च
	काम्प	कम्पने
अ क	काय	आलस्ये
	कायर	निःसारीभावे
अ क	कार	कथने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	काव्र	श्यामीभवने
	कास	मुण्डनापनयनयोः
	क्यन्न	छेदने
	कुठ	वृत्तिसंकोचे
	कुप	कोपे
	[कव	कुब्जीभवने]
	कुमल	कोमलीभवने
अ क	कुह	निष्कर्षे
अ क	कूर	निष्कर्षमूलशिथिली-
		करणयोः
	कूर	क्रूरत्वे
	कूट, कट	काश्ये
अ क	कृप	कर्तने
	कृहन	कृष्णीभवने
अ क	कौकव	गुणप्रशंसायाम्
	कोल	लौहित्ये
	क्च	आर्द्रीभवने
अ क	क्चव	आर्द्रीकरणे
अ क	क्न	विक्रीणने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	क्राव	करणे
	क्रेठ	कार्कश्ये
अ भा	केश	गृध्रुतायाम्

॥ खकाराद्याः ॥

अ क	खट	गोपने
अ क	खण्ड्र	विभाजने
अ क	खण्ड्राव	च
अ क	खन	अवदारणे
अ भा	खप	व्यभिचारे
अ भा	खम	उद्धासनिःश्वासे
	खर	अप्रीतौ
	खल	विस्तारे
अ क	[खर्च	व्ययीकरणे]
	खस	आरोहे
अ क	खह	चित्रीकरणे
अ क	खार	आरोहणे
अ क	खि	खादने
अ भा	खिस्क	दम्भगतौ

	धातुः ।	अर्थः ।
	ख्वर	निःसारतायाम्
अ क	ख्वलाव	वस्तुनो जलावगाहने
अ क	खुत	अधः खनने
अ क	ख्वञ्ज	तनूरुहकर्षणे
	खोच	भये
	खोर	भये
	खोल	उद्धाटने
अ क	खस	तनूरुहकर्षणे

॥ गकाराद्याः ॥

	गछ	गतौ युक्तीभवने च
अ क	गण्ड	ग्रन्थे
	[गन]	घनीभवने]
अ क	गन्जूर	संख्याने
अ क	गन्जराव	च
अ क	गर	घट्टने
	गर्म	घर्मीभवने
	गल	नाशे
	गौंगल	परैश्चाञ्चल्ये

	धातुः ।	अर्थः ।
	ग्राँगल	च
अ क	गार	प्रसादे [अन्वेषणे च]
अ क	गाल	नाशने
अ क	गिन्द	क्रीडायां
	ग्यमट	कृशीभवने
अ क	गिलव	अपहरणे भ्रामणे च
अ क	ग्यव	गीतौ
	गीर	भ्रमणे
अ भा	गुजराव	उपेक्षायाम्
अ भा	गुन्द	उपालम्भे
अ क	गुप	गोपने
	ग्वव	गौरवे
	गुमन	धूसरे [धूसरतायाम्]
	गुरट	गौरे [गौरतायाम्]
अ क	गुलव	मुखलाडने
	ग्वह	दीप्तौ
अ क	गेर	आवरणे
	गेल	वियोगे [उपहासे च]
अ क	गोर	विलापे

	। धातुः ।	। अर्थः ।
	गोवर्ज्जकिस	निद्राहतत्वे
	ग्रक । ग्राज्जक	चाञ्चल्यपाकातिशय- योः
अ भा	ग्रज्ज निणकि	गर्जने कृञ् क ण
अ क, भा	ग्रश्रिर्ज्जकिस	ग्रहणे वृष्टिबन्धे च कृञ्
अ क, भा	ग्रश्राव्ज्ज	च कृञ् क ण
	ग्रवृक्ज्जकिस	पात्रस्थजलादिचेष्टा- याम् कृञ्
अ क	ग्रह्ज्ज	घर्षणे कृञ्
चकाराद्याः ।		
अ क	चताव्ज्जकिस	स्तुतौ कृञ् क ण
	चमक्ज्जकिस	दीप्तौ कृञ् क ण
अ क	चार्ज्जकिस	बलाद्वन्धने कृञ् क ण
अ क	चाव्ज्जकिस	पायने कृञ् क ण
अ क	चिर्ज्जकिस	पाने कृञ् क ण
अ क	चीरज्जकिस	निष्पीडने कृञ् क ण
अ क	चुकाव्ज्ज	मूल्यनिश्चयीकरणे
अ भा	चुमज्जकिस	दीनतायाम् कृञ् क ण

धातुः ।		अर्थः ।	
चौखर		संकोचने	
छकाराद्याः ।			
अ क	छक	कीर्णने	
अ क	छक्र	अवकीर्णने	
अ क	छक्राव	च	
अ क	छच्राव	श्वेतीकरणे	
	छत	श्वेत्ये	
	छन	पाते	
अ क	छप	दृष्टिकालयोः क्षेपे	
अ भा	छर	पुरीषोत्सर्गे	
अ क	छल	क्षालने	
अ क	छान	उत्पवने शातने च	
अ क	छाँट	क्रोधाद्रुह्याविष्करणे	
अ क	छाव	उपभोगे क्षेपणे च	
अ भा	छिक	सेचने प्रमेहने च	
अ क	छिन्दूर	मोहने	
	छिव	मदे	
अ क	छिव्राव	मादने	

	। धातुः ।		। अर्थः ।
	छकल		संघट्टाभावे
अ क	छकव		जलावगाहने
अ क	छजूर		ऊनीकरणे
अ क	छज्राव		च
	छन्न		अपचये
अ क	छपर		व्ययीकरणे
अ क	छप्राव		च
अ क	छम्ब		कणमर्दने
अ क	छेर		अधिक्षेपे
अ क	छोर		त्यागे

॥ जकाराद्याः ॥

अ भा	जख		सेवायाम्
अ क	जर		उट्टङ्कने
अ भा	जूर		उपसेवायाम्

॥ अप्रसिद्धचकाराद्याः ॥

अ क	चट		छेदने
	चम		अल्पीभवने संगते च

	धातुः ।	अर्थः ।
	चमठ	पर्युषितत्वे
	चर	उपचये
	चर	अन्तःकोपे [स्त्री भा]
अ क	चर्च	चारक्रियायाम्
	चल	चलने
अ भा	चस	अतिहासे
अ क	चान	प्रवेशने
अ क	चाप	अदने
अ क	चार	चयने
अ क	चाल	सहने
अ भा	च्यखल	सोत्प्राशे
अ भा	च्यङ्ग	हर्षे
अ भा	च्यत्र	उपेक्षयेव प्रेक्षणे
अ क	च्यल	बलात्प्रवेशने [बला- त्प्रवेशेनान्यस्य पी- डने]
अ क	चीज़र	संज्ञापने
अ क	चीज़राव	च
	चक	क्रोधे उल्लीभवने च

	। धातुः ।	। अर्थः ।
अ क[भा]	चक्र	कोपने
अ क[भा]	चक्राव	च
अ क	चक्राव	चतुर्गुणीकरणे
	चच	वृत्तिसंकोचे
अ क	चम्ब	वेधने
अ क	चम्राव	अल्पीकरणे संगती-
		करणे च
अ क[भा]	चुव	कलहे
अ भा	चूँट	अधःशब्दे [अपान-
		शब्दे]
अ क	चूर	योन्याघाते
अ क	चेट	कुट्टने
अ क[भा]	चेन	चेतने
अ क	चूह	चूषे

॥ अप्रसिद्धलकाराद्याः ॥

अ क	छट	उत्क्षेपणे
	छर	रिक्तीभवने
अ [क]	छल	छलने

	। धातुः ।		। अर्थः ।	
अ क	छाड निपाकि		अन्वेषणे	[अ]क १८
अ क	छाँड		च	[अ]क १८
अ क	छिण्ड निपाकि		च	क १८
	छाँछन निपाकि		लघ्वीभवने	
	छयट निपाकि		अशुद्धीभवने	क १८
अ क	छयट्टी निपाकि		अशुद्धीकरणे	क १८
अ क	छयट्टीव		च	
	छयन्न इलक		छेदे	[अ]क १८
	छयव निपाकि		शमे	क १८
अ क	छयवूर निपाकि		शामने	
अ क	छयवूराव निपाकि		च	क १८
	छ्वच निपाकि		निःसारीभवने	क १८
	छ्वट निपाकि		ह्रस्वीभवने	[अ]क १८
अ क	छ्वट्ट निपाकि		ह्रस्वीकरणे	क १८
अ क	छ्वट्टाव		च	
अ क	छुन	॥ आजाकल्लुजीराड ॥	पातने	
	छिण्डि		उछ	क १८
	छिण्डि	॥ अप्रसिद्धजकाराद्याः ॥	उछ	
अ क	ज्जर निपाकि		तक्षणे	[क] १८

	। धातुः ।	। अर्थः ।	
अ क	जपन्	जपने	क १८
अ क	जर्	सहने	क १८
	जल	जलवत्स्वादावगमे	
अ भा	जाग	प्रतिजागरे	क १८
अ क	जान	अवबोधने	
अ क	जाल	दाहे	
	जिह्व	जनने	क १८
	जिह्व	विकलीभवने	क १८
अ क	जीर्ण	दीर्घीकरणे	
अ क	जीर्ण	च	क १८
	ज्वर	वैकल्ये	क १८
	ज्वर	जर्जरत्वे	
	जुव	जीवने	क १८
अ क	जुव	सजीवीकरणे	
अ क	जुव	च	क १८
अ भा	जुस	कासे	क १८
	जेठ	आयतीभवने	
अ क	जेन	जये	क १८
	जोत	दीप्तौ	क १८

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	जोवर	उत्पादने
अ क	जोव्राव	च
अ क	जूरव	सहने
अ क	जूल	तक्षणे
॥ टकाराद्याः ॥		
अ क	टक	शब्दवदन्तैश्छेदने
अ भा	टप	परोक्षपरिभाषणे
	टल	परिवर्ते
अ भा	टाँग	घोरवाशिते
अ भा	टाल	उपेक्षागमने
	ट्यठ	तिक्तीभवने
अ क	ट्यप	संघटे
	ट्यम्ब	लोपे
अ क	टुक	आखुवच्छेदने
अ क	टुकव	कूटाघाते
	टुट	वृत्तिसंकोचे
अ क	टुव	संकोचने
	टोठ	प्रसादे

	धातुः ।	अर्थः ।
[अ भा]	ट्क	धावने
अ क	ट्स	अन्तर्नयने
अ क	ट्सन	च

॥ ठकाराद्याः ॥

	ठग	छलने
अ क	ठगाव	शाठ्ये
	ठहर	संस्थाने
अ क	ठाक	उत्खनने [निरोधने]
अ क	ठास	उत्खनने
	ठीक	स्थितौ
अ क	ठुक	उत्खनने

॥ डकाराद्याः ॥

अ क	डक	शब्दवत्पाने
अ क	डखव	दण्डवदाधारीकरणे
अ क	डख्र	आधारीकरणे
अ क	डख्राव	च
	डर	भये

	धातुः ।	अर्थः ।
अक[भा]	डल	उल्लङ्घने
अ क	डँट	विद्वेषे
अ क	डाल	परिवर्तने
	ड्यल	शैथिल्ये
	डुक	देहानार्जवे
	डुव	मज्जने
अ क	डुलनाव	गोलवद्भ्रामणे
अ क	डुलव	च
अ क	डुव	संमार्जने
	डुस	देहानार्जवे
अ क	डेष	प्रेक्षणे
	डोल	अपरिचयने
	डल, इत्यपरे	

॥ तकाराद्याः ॥

	तग	तज्ज्ञतायाम्
अ क	तङ्ग	संकोचे
अ क	तच्	तापने
अ क	तच्चाव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
अ भा, क	तछ	तक्षणे
अ क	तञ्जूर	विरलीकरणे
अ क	तञ्जूराव	च
	तत	तप्तीभवने
	तन	विरलीभवने
अ क	तप	औष्ण्योपादाने
	तम्बल	चाञ्चल्ये
	तर	तरणे
अ क	तल	स्नेहपाके
अ क	तव	भर्जने
अ क	ताड	कोपाद्विचारणे
अ क	तार	तारणे
अ क	ताल	उत्थापने
अ क	ताव	तापने
	त्यम्ब	ट्टकूचाञ्चल्ये
अ क	तीजूर	निशाने
अ क	तीजूराव	च
	तीलन	स्निग्धपूतीभावे
	तुन्द	तीक्ष्णीभवने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	त्वम्ब	तूलवद्विवरणे
अ क	तुल	उत्थापने
	तूर	शीतीभवने
	तूरण	च
	तेज	तीक्ष्णीभवने
	तेल	विस्फोटादिदंशे
अ क	तोल	तुलने
अ क	तोवर	क्रूरदृष्टौ
अ क	तोवराव	च
	तोष	तोषे
	त्रकर	कर्कशीभवने
अ क	त्रकराव	कर्कशीकरणे
अ क	त्रग्नाव	त्रिगुणीकरणे
	त्रच	भये
अ क	त्रच्राव	त्रासने
अ क	त्रप	आच्छादने
	त्रस	भये
अ क	त्रस्राव	त्रासने
अ क	त्राव	त्यागे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	ब्रुक	कणशश्छेदने भक्षणे च
अ क	ब्रूप्र	आच्छादने
अ क	ब्रुम्ब	सूचीघाते
अ क	ब्रुम्बव	च
	ब्रुश	कठिनीभवने
अ क	ब्रुश्राव	कठिनीकरणे
	ब्रोर	विस्फोटादिकार्कश्ये

॥ थकाराद्याः ॥

	थक	श्रमे
अ क	थज्र	उश्रैः करणे
अ क	थज्राव	च
	थद	उन्नतीभवने
	थम	अवष्टम्भे
	थर	कम्पने
अ क	थल	शाखाच्छेदने
अ क	थव	स्थापने
[अ क]	थाव, इति केचित्	

	धातुः ।	अर्थः ।
	थँथर	[सभयं] त्वरायाम्
	थार	[सभयं] त्वरायाम्
अ क[भा]	थ्यक	श्लाघायाम्
अ भा	थिप	ताडने
अ भा	थ्वक	निष्ठीवने
अ क	थुर	घटने

॥ दकाराद्याः ॥

अ क	दग	घातने
	दज्	भस्मीभवने
अ क	दद्राव	क्षीणीकरणे
अ क	दप	आज्ञायां कथने च
अ क	दवव	भूनिक्षेपे
अ भा	दम	वाताग्निशब्दयोः
	दर	स्थैर्याविस्मृतिवर्षनि- रोधेषु
अ क	दर्	स्थिरीकरणे
अ क	दल	विदारणे
अ भा	दव	शीघ्रगतौ

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	दस	घातने
अ क	दाञ्ज्र	ध्याने
अ क	दाञ्ज्राव	च
अ क	दार	धारणोद्धारयोः
अ क	दाव	दापने
अ क	दि	दाने
अ क	द्वगव	अवखण्डने
अ क	द्वग्नाव	द्विगुणीकरणे
	द्वदर	जीर्णीभवने
अ क	द्वदराव	जीर्णीकरणे
अ क	द्वव्र	भूनिक्षेपे
अ क	द्वव्राव	च
अ क	द्वय	दोहने
	द्वष	च्यवने
अ क	दून्छ्र	पृथक्पृथक्करणे
अ क	दून्छ्राव	च
	दूर	दूरीभवने
अ क	दोन	पिचुवद्विवरणे
	दोर	गतिचातुर्ये

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	द्वन्	वस्त्रादिरजोपहरणे
अ क	द्वन्व	च
अ भा	द्व्य	वैमनस्ये
अ भा	द्वक्	क्रीडायाम्
	द्वग्	मूल्यातिशये
अ क	द्वग्ग्राव	दुर्मूलीकरणे
	द्वैठ	कार्कश्ये
अ क	द्वष्पाव	दोषदाने

॥ नकाराद्याः ॥

अ भा	नच्	नर्तने
अ क	नञ्ज्र	नग्नीकरणे
अ क	नञ्ज्राव	च
	नट	कम्पे
अ क	नट्ग्राव	कम्पने
	नन	नग्नीभवने
अ भा	नप	उत्कोचदाने [उत्को- चग्रहणे]
	नम	नग्नीभवने

	धातुः ।	अर्थः ।
	नव	अतिशयीभवने नूत-
	नश	तायां च
अ क	नहाव	अदर्शने
	नाँठ	क्रियाघाते
	नाँप	निष्फलीभवने
अ क	नाव	दीप्तौ
अ क	नाशूर	शोधने
अ क	नाश्राव	नाशने
अ क	नि	च
	निक	हरणे
अ क	निकूर	अल्पीभवने
अ क	निक्राव	खण्डशः करणे
अ क	न्यङ्गल	च
अ क	न्यत	निगरणे
अ क	न्यवाज	पशुरोमकृन्तने
	नील	निवेदने
अ क	न्वमूर	हस्तिीभवने
अ क	न्वमूराव	नम्रीकरणे
		च

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	न्व्वर	अतिशयीकरणे
अ क	न्व्वराव	च
अ क	नेछव	ख्यातीकरणे
	नेर	निर्गमने
अ क	नोमूर	संक्षेपीकरणे
अ क	नोमूराव	च
अ क	न्याव	हारणे

॥ प्रकाराद्याः ॥

	पक	गतौ
	पच	ऋणविश्वासे
अ क[भा]	पछताव	पश्चात्तापे
अ क	पछान	उपलक्षणे
	पज	युक्तीभवने सत्यावि- र्भावे च
अ क	पंजूर	आवेष्ट्य सीवने
अ क	पंजूराव	च
अ क	पंजूर	सत्याविष्करणे
अ क	पंजूराव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
	पट	प्राप्तौ
अ भा	पटाव	गतौ
	पठ	सिद्ध्याम्
अ क	पठ्ठर	संस्कारे मीनादिशो-
		धने च
अ क	पठ्ठराव	संस्करणे साधने च
अ भा	पद	कुत्सिते शब्दे
	पप	परिणामे
अ क	पय	धात्वादिपाके
अ क	पर	पठने
अ क	पर्खाव	परीक्षायाम्
अ क	पर्जन	उपलक्षणे
अ क	पर्जनाव	च
अ क	पल	गुप्तदाने
	पलज	उपसेवायाम्
	पलट	द्रवीभवने
अ भा	पश	विषादे
	पष्प	क्षरणे
	पाकन	विस्फोटादिपाके

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	पाकव	पचने
अ क	पाज्	निःसारणे
	पाथ	सद्भावे
अ क	पार	केशवेणीकरणे पण-
		स्थापने च
अ क	पाल	रक्षणे
अ क	पाव	पातने
अ भा	पास्र	धिक्करणे
अ क	पास्राव	च
	पि	पतने
अ भा	पिट	परिदेवने
अ क	पिट्राव	दीनीकरणे
अ क	प्यतर	पालने
	प्यद	वृत्तज्ञतायाम्
	पिल	प्राप्तौ
अ क	पिलन	प्रापणे
[अ क	पिलनाव	च]
अ भा	प्यव	पाकार्थमग्न्यारम्भे
	पिशल	पेशलीभवने

	धातुः ।	अर्थः ।
	पिस	पाकेन बहिर्निःसरणे
अ क	पिह	संचूर्णने
	पीट	खेदात्समीक्षणे
अ भा	पीठ्	सशिक्षं प्रतिक्षेपणे
अ भा	पीठ्राव	च
अ क	पीनव	प्रसावने
	पीर	मेदुरतायाम्
अ क	पुचन	पुष्पादिखण्डशः
		करणे
	पुन	शापसाफल्ये
अ भा	पुन्द	क्षुते
	पूल	नैर्बल्ये
अ क	पुश्र	अर्पणे
अ क	पुश्राव	च
अ क	पूज	पूजायाम्
अ क	पूठ्	स्थूलीकरणे
अ क	पूठ्राव	च
अ क	पूर	पूरणे
	पेड	निर्यासे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	पैर	अलंकरणे
	पोठ	स्थूलीभवने
	पोर	पर्याप्त्यनार्द्रतयोः
अ भा	पोरव	बाधने
	पोष	पर्याप्ततायाम्
	प्रखूट	प्रकटने
अ क	प्रज्ज	उपलक्षणे
अ क	प्रज्जनाव	च
	[प्रज्जल	प्रज्वलने]
	प्रन	नैर्मल्ये
	प्रय	प्रीणने
	प्रस	प्रसवे
अ क	प्राट	खनने
	प्राण	पुराणीभवने
	प्रार	समीक्षणे
अ क	प्राव	प्राप्तौ
अ क	प्रिल्ल	पृच्छायाम्
अ क	प्रिण	उपालम्भे
अ क	प्रिन्ज	प्रेरणे

धातुः ।	अर्थः ।
---------	---------

॥ फकाराद्याः ॥

अ क	फक	सक्तादिभक्षणे [दा-
	फट	रिद्रघाविष्कारे च]
		काष्ठभेदाङ्कुरोद्भेदयो-
		र्जलनिमज्जनादिषु
		च
	फब	प्रशस्तीभवने
	फर	स्तेये
अ क	फर्काव	अर्थोपसर्जने
	फल	वस्त्रजीर्णने साफल्य-
		विभागयोश्च
	फस	बद्धीभवने
अ क	फास्	बद्धीकरणे
	फहर	पारुष्ये
अ भा	फाँग	शिशुमार्जाररोदने
अ क	फान	निःशेषीकरणे
	फाँफल	क्रियायोग्यीभवने
अ क	फालव	काष्ठभेदने
अ क	फास्	बद्धीकरणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	फास्राव फिच	च विस्मरणे
अ क	फयचव	अप्रत्यक्षहरणे
अ क	फिर	पुस्तककथाभाण्डानां परिवर्तने
अ क	फिरव	भ्रामणे
अ क	फयश	ओष्ठादिलेहने
अ क	फुक	अङ्गारप्रदीपने
अ क	फुकार	कोपालापे
	फुट	भङ्गे
अ क	फुट्र	भञ्जने
	फुट्राव	च
	फूल	विकसने
	फुश [फ़श]	अन्तःकोपे [स्त्री भा]
	फुह	च
अ क	फूँक	आघ्राणे
	फेर	भ्रमणविस्तीर्णभवनप- श्चात्तापवैलोम्येषु
अ क	फेश	ओष्ठादिलेहने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	फोर	स्फुरणे
अ क	फ्यार	रसनिष्कासने
अ भा	फ्रक	उच्छ्वासनिःश्वासयोः

॥ वकाराद्याः ॥

अ क [भा]	वक	भषणे
अ क	वगार	घ्रक्षणे
	वच	अनाहततायाम्
अ क	वच्चाव	भयादिरक्षणे
अ क	वज	सेवायां स्नेहने च
	वड	गतिवृद्धोः
अ क	वडाव	गतिशमनयोः
अ क	वड्	वर्धने
अ क	वड्वाव	च
अ क	वट्वाव	पूपाङ्गारपाके
	वन	भवने
अ क	वन्जूर	विभाजने
अ क	वन्जूराव	च
अ क, [भा]	वर	पूरणे वियोगदैर्न्ये च

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	बर्काव	पातने
	बल	आरोग्ये प्राणने च
अ क	बल्	आरोग्यीकरणे
अ क	बल्राव	च
	बस	निवासे
	बसन	पीतीभवने
	बहर	शूरतायाम्
	बाखन	बुद्धिभ्रंशे
अ क	बागूर	विभाजने
अ क	बागूराव	च
अ क	बाजूर	च
अ क	बाजूराव	च
	बाद [बाद]	प्रवलीभवने
	बाँवर	त्वरायाम्
अ क	बाव	अभिप्रायाविष्करणे
		देवार्पणे च
	बावज	रोचने
अ क	बाष	उच्चारणे
	बास	भासने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	विगर	विकारे
अ क	व्यञ्ज	विवरणे भिन्नीकरणे
अ क	व्यञ्जराव	च
अ क	व्यञ्ज	घ
	व्यञ्ज	भिन्नीभवने
	व्रिय	पर्युषितत्वे
	व्यह	उपवेशने
अ क	बुछ	दंशक्रियायाम्
अ क	बुज	भर्जने
	बुड	निमज्जने
	बुड	स्थविरीभवने
	बुव	उत्पत्तौ
अ क	बूग	भोगे
अ भा	बेछ	भिक्षायाम्
अ क	बोज	निशामने
अ क	बोल	पक्षिशब्दे
अ क	ब्रक	दंष्ट्राघातकोपयोः
	ब्रज	दीप्तौ
	ब्रम	भ्रान्तौ

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	ब्रम्र	बुद्धिहरणे
अ क	ब्रम्राव	च
अ क	ब्रश	दंष्ट्राघातकोपयोः
अ क	ब्रिछ	परिदेवने
	ब्रेठ	मूर्खीभवने

॥ मकाराद्याः ॥

अ क	मङ्ग	याचने
अ क	मच्राव	उन्मादने
अ क	मठार	समीकरणे सान्त्वने
		च
अ क	मण्ड	वस्त्रमर्दनालंकरणयोः
	मत	उन्मादे
अ क	मथ	मर्दने
अ क	मनव	कोपापनयने
अ क	मन्जूर	विकलीकरणे
अ क	मन्जूराव	च
अ क	मन्द	मन्थने
	मन्दछ	मन्दाक्षे

	धातुः ।	अर्थः ।
	ममल	निश्चैतन्ये
[२]अ क	मर	मरणसंधापनयोः
	मर्च	अन्तःकोपे
अ क	मर्दाव	विस्फोटादिमर्दने
अ क	मल	मर्दने
	मष	विस्मृतौ
अ क	मष्	विस्मारणे
अ क	मष्प्राव	च
अ क	महार	कणशः करणे
अ क	माज	तत्परतायां शोधने च
अ क	माँज	धातुनिर्मलीकरणे
अ क	माँज्राव	स्वीकारकारणे
अ क	माँड	मिश्रीकरणे
अ क	मान	स्वीकरणे
अ क	मार	मारणे
अ क	मिलव	संयोजने
अ क	मिलनाव	च
	म्वकल	मुक्तौ
	म्वच	अवशेषे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	मुचर	उद्धाटने
अ क	मुचराव	च
अ क	मुछ	व्रतादित्यागे
	स्वट	स्थूलीभवने
अ क	स्वट्र	स्थूलीकरणे
अ क	स्वट्राव	च
	स्वण्ड	कुण्ठीभवने
अ क	स्वण्ड्र	कुण्ठीकरणे
अ क	स्वण्ड्राव	च
	स्वद्व	मधुरीभवने
अ क	स्वद्व्राव	मधुरीकरणे
अ क	मुन	धान्यखण्डने
अ क	स्वलव	मूल्यनिश्चयीकरणे
अ क	मुष	मोषणे
अ क	मुस	असम्यग्भक्षणे
अ क	मुसर	उद्धाटने
अ क	मुसराव	च
अ क	मुह	मोहने
अ भा	मून्छ्र	समीक्षणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ भा	मूँच्छ्राव	च
अ क	मूँत्र	मन्त्रायत्ती [करणे]
		भवने
अ क	मूँत्राव	मन्त्रायत्तीकरणे
अ क	मूर	त्वचो निष्कर्षे भक्षणे
		च
	मेठ	मधुरीभवने
अ क	मेन	मापने
	मेळ	संगमे
	मोर	शमे
अ क	मोरव	पीडासहने
॥ यकाराद्याः ॥		
अ क	यंत्र	शक्तौ
अ क	यंत्राव	च
	याप	व्याप्तौ
अ क	यार	संख्याने
	यि	आगमने
अ क	येर	तन्तुसंताने

	धातुः ।	अर्थः ।
--	---------	---------

॥ रकाराद्याः ॥

अ क	रङ्ग	रञ्जने
अ क	रछ	रक्षायाम्
अ क	रछ्छर	सम्यक्संस्करणे
अ क	रछ्छ्राव	च
अ क	रट	ग्रहणे
अ क	रन	पाके
	रन्ज	प्रीतौ रामे च
अ क	रन्जनाव	प्रीणने
अ क	रन्जव	च
	रम्ब	शोभायाम्
	रस	सरसीभवने
	राव	नष्टीभवने
अ क	रावर	नष्टीकरणे
अ क	रावराव	च
अ भा	रिन्जव	छद्मगतौ
अ भा	रिव	अलंकरणतत्परता- याम्

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	रुव	रोपणे
	रोच	रोचने
	रोज	स्थितौ
	रोट	अवष्टम्भे
	रोष	रुष्टौ
अ क	रूकव	भूसंगानयने
	रूड	रूढीभवने
	रूत	साध्वीभवने
	रूण	जीर्णीभवने
अ भा	रूस	गमने

॥ लकाराद्याः ॥

अ क	लख	अन्तर्नयने
	लग	सङ्गे पीडायां सामञ्ज- स्ये च
अ भा	लङ्ग	पङ्क्तिभवने
	लज	योग्यतायाम्
अ भा	लटाव	गमने
अ भा	लड	युद्धे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	लडाव	संप्रहारणे
अ क	लतव	लताघाते
अ क	लतार	अधिक्षेपे
अ क	लद	वस्तुप्रेषणे गृहादि- निर्माणोर्ध्वान्तरीक- रणयोः सूत्रादिक- र्मणि च
अ क	लब	प्राप्तौ
अ क	लम	आकर्षणे
	लय	अर्घणे
अ क	ललव	अङ्कपालने
	लस	सम्यग्जीवने
	लहन	नाडीशिथिलीभवने
अ क	लाग	अनुकरणधारणकृषि- संपर्चनेषु
अ क	लाय	आघाते प्रक्षेपे च
[१]अ क	लार	स्पर्शानुगमनस्निग्धी- करणेषु
अ क	लिख	लेखने

	धातुः ।	अर्थः ।
	ल्यच्	निर्वलीभवने
	ल्यङ	पराजयीभवने
अ क	लिथव	मर्दने
	ल्यद्र	पीतीभवने
अ क	ल्यद्राव	पीतीकरणे
अ क	लिव	लेपने
अ क	ल्यव	लेहने
	लिस	प्रसन्नतायाम्
	ल्वत	लाघवे
अ भा	ल्वल	उपक्रीडायाम्
अ क	लूक्त्राव	क्षुद्रीकरणे
अ क	लूट	लुण्ठने
	लूव	लोभने
अ क	लूर	विनष्टीकरणे निपात- ने च
अ क	लेख	लेखने
	लोक	क्षुद्रीभवने
अ क	लोन	लवने
	ल्वन, इति केचित्	

	धातुः ।	अर्थः ।
	लोर	वैकल्ये
	लोस	श्रमे
	ल्य	सम्यक्पर्याप्तौ
	ल्ह	च
	ल्हन	पाकविकारे

॥ वकाराद्याः ॥

अ क	वखन	व्याख्याने
अ भा	वज	वाद्यस्वने
अ क	वजव	सार्द्धीकरणे
अ क	वट	वेष्टने
अ क	वड्	निक्षेपे
अ क	वड्राव	च
अ क	वथर	आस्तरणे
अ क	वथराव	च
अ भा	वद	रोदने
अ क	वन	भाषणे
अ क	वनव	स्त्रीणामेकस्वनगाने
अ क	वन्द	उपहारे

	धातुः ।	अर्थः ।
	वय	पथ्यीभवने
अ क	वर	वरणे
अ क	वल	आच्छादने
अ क	वव	वापने
अ क	षव	वर्षणे
	वस	अवरोहणे
अ क	वहार	विस्तारणे मक्षिका- द्यपवारणे च
अ क	वहाराव	च
अ भा	वाँच	वञ्चने
अ क	वाट	संधापने
	वात	प्रापणे
अ क	वाम	मक्षिकाद्यपवारणे
अ भा	वाय	धमाने नौकाचालने च
अ क	वार	मक्षिकाद्यपवारणे
अ क	वाल	अवतारणे वृष्टिपाते च
	विगल	विगलने
अ क[भा]	विचार	विचारे

	धातुः ।	अर्थः ।
	व्यच	संभवे
अ क	व्यछन	विवरणे
अ क	व्यज्ज	ज्ञातीकरणे
अ क	व्यज्जराव	च
अ क	व्यज्ज	पृथक्पृथक्करणे
अ क	व्यज्जराव	च
	व्यठ	स्थूलीभवने
अ क	व्यठ्ठ	स्थूलीकरणे
अ क	व्यठ्ठराव	च
	व्यद्	शैथिल्ये
अ क	व्यद्द्राव	शिथिलीकरणे
अ क	व्यन्द	आचरणे
	व्यप	संभवे
अ क	व्यप्प	संभावने
अ क	व्यप्पराव	च
	व्यलर	अस्वास्थ्ये
अ क	व्यव	विकीर्णने
अ क	व्यव्व	च
अ क	व्यव्वराव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
	व्यसर	विशीर्णने
	विस	प्रसन्नीभवने
	व्वक	दोषादिचेष्टायाम्
	वुक्	वक्त्रीभवने
अ क	वुक्त्राव	वक्त्रीकरणे
अ क	व्वखर	ऊर्ध्वाधरीकरणे
अ क	व्वखराव	च
	[व्वगन	उत्तानीभवने]
अ क	वुग्राव	ऋणप्रतिग्रहणे
अ क [भा]	वुङ्ग	श्वरवे
	वुच्	दग्धीभवने
अ क	वुछ	प्रेक्षणे
	वुज्	जागरणे जलादिव्य-
		क्तीभवने च
	व्वजल	रक्तीभवने
	व्वट	प्लवगतौ
अ क	वुठ	वेष्टने
	वुड	उड्डयने
अ क	वुडाव	नाशने चालने च

	धातुः ।	अर्थः ।
	व्वतल	ऊर्ध्वीभवने
	व्वथ	उत्थाने
अ क	व्वथर	अवमार्जने
अ क	व्वथराव	च
	वुद	जागरणे
	वुदर	वियोगखेदे
	वुन	दैवानार्जवे
	व्वन्नत	उन्नतीभावे
	वुप	अन्तर्दाहे
	व्वपज	उत्पत्तौ
	वुफ	विहायसा गतौ
अ क	व्वफर	शैथिल्ये
	व्वबर	समाप्तौ
	व्वबस	बहुलीभवने
	व्वम	सीमानधिगमे
	वुय	पर्याप्तौ
अ क	वुर	उम्भपटप्रच्छादन-
		निपातनेषु
अ क	व्वलङ्ग	उलङ्घने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	व्वलल	अलंकरणे
	व्वलस	उल्लसने
	व्वशल	लौहित्ये
	वुष्ण	उष्णीभवने
	व्वस	बाहुल्ये
अ क	वुसर	उद्धाटने
अ क	वुसराव	च
	वुह	अनिर्वाणे
अ भा	वूहव	शापे
अ क	वोन	तन्तुवायकर्मणि
अ भा	वोर	भषणे विस्मृत्यालापे
		च
	वोल	चञ्चलीभवने
अ क	वोवूर	धातूनां तक्षणे
अ क	वोव्राव	च

॥ शकाराद्याः ॥

अ क	शज्ञाव	षड्गुणीकरणे
	शम	उपशमे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क[भा]	शष	सहने
	शहल	शीतीभवने
अ भा	शाश	उच्छ्वासनिःश्वासे
	[शिग्न्	परेष्यादाने]
	शिठ	शीनीभवने
	श्रिठ	च
	श्वङ्ग	शयने
	श्वद्ध	शोधने
	शूब	शोभायाम्
अ क	शूव्र	शोभने
अ क	शूव्राव	च
अ क[भा]	शौक	शङ्कायाम्
अ क	शोर	संस्करणे
	श्रप	जीर्णने
अ भा	श्रुक	क्रन्दने
अ क	श्रुत	शब्दवत्पाने
	श्रोच्	शुद्धौ

	धातुः ।	अर्थः ।
॥ सकाराद्याः ॥		
	सखर	प्रस्थाने
अ क	सगव	वृक्षादिसिञ्चने
अ क	सगनाव	च
अ क	संज्र	अगाधीकरणे
अ क	संज्राव	च
अ भा	सताव	बाधने
	सन	अगाधीभवने
अ क	संज्र	सजीकरणे
अ क	सन्दर	संधुक्षणे
अ क	सन्दराव	च
अ क	सन्दार	प्राणस्वास्थ्ये
	सपज	सिद्धौ
	सपद	च
	सपन	च
	सम	साम्ये
	समख	समक्षीभवने
अ क	संवाल	संस्करणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	सर	स्मरणे
अ क [भा]	सह	सहने
	सांगर	विशरणे
अ क	साद	संराद्धौ
अ क	सार	स्वारैकत्रीभवनक्र-
		मानयनेषु
अ क	साव	शायने
अ क	स्यञ्ज	ऋज्वीकरणे
अ क	स्यञ्ज्राव	च
अ क	स्यञ्ज्राव	अट्टर्दीकरणे
	स्यद	सिद्धृज्वीभवनयोः
	स्यन्द्र	अरुणीभवने
	स्यन्न	अकर्कशीभवने
अ क	सिव	सेवने प्राकविशेषे च
	सीर	भ्रमणे
अ क	सुक	व्यभिचारे [अन्तरा- वेशने]
अ क	स्वखव	मृडने
अ क	स्वखनाव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
	स्वग	मूल्याल्पतायाम्
अ क	स्वंग्राव	सुमूल्याकरणे
अ क	स्वच्राव	शामने
	स्वत	शमने
अ क	स्वम्बर	समीकरणेकत्रीकर- णयोः
अ क	स्वर	स्मरणे
अ क	सुरव	भाजनभस्मशुद्धौ
अ क	स्वर्श	हस्तादिशुद्धौ
अ क	सुलव	अङ्कपालने
अ क	सुव	सूचीकर्मणि
	स्वसर	काष्ठादिजीर्णने
अ क	सोज	प्राणिप्रेषणे
	सोर	अवसाने
अ क [भा]	सुड	क्षमायाम्
अ क	सूत	संघट्टने
	स्व	क्षरणे
	स्वग	मूल्याल्पतायाम्
अ क	स्वंग्राव	सुमूल्याकरणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ भा	सू	अपानवार्यौ
॥ हकाराद्याः ॥		
अ भा	हकर	कार्कश्ये
	हग	पुरीषोत्सर्गे
	हट	क्षीणीभवने
अ क	हट्र	क्षीणीकरणे
अ क	हट्राव	च
	हन्द्र	शीतीभवने
अ क	हन्द्राव	शीतीकरणे
	हप	काश्ये
	हम	शमने
	हर	क्षरणपतनयोः
	हल	वक्रतायाम्
अ क	हहर	विवाहकर्मणि
	हौकल	शीतसंकोचने
	हौठ	नैष्फल्ये
अ क	हौठ्राव	निष्फलीकरणे
	हान	शैत्ये

	धातुः ।	अर्थः ।
	हामन	शीतलापाके [श्या- मीभवने]
अ क[भा]	हार	पराजयनिपातयोः
अ क	हाव	दर्शने
अ क	हि	ग्रहणक्रीणनधारणेषु
अ क	ह्यक	शक्तौ
अ क	ह्यल	शिक्षायाम्
अ भा	ह्यड	परिभाषणे
	हिल	प्रबलीभवने
	क्ख	शोषे
अ क	क्ख्व	शोषणे
अ क	क्ख्वाव	च
	क्च	विस्त्रीभवने
अ क	क्च्वाव	विस्त्रीकरणे
अ क	क्ब्व	पराजयने
अ क	क्ब्व्राव	च
अ क	हुम	होमे
अ क	क्म्व	शामने
अ क	क्म्व्राव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	होन होर ह्न हर हूल	उत्कटीभवने प्रतिदाने शोथे उपचये प्रसवारम्भे
अ क	ह्सव	श्वादिसूचनायाम्
अ क	ह्सनाव	च

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीर-
शब्दामृतं धातुपाठप्रक्रिया
समाप्ता ॥ ७१ ॥

अथ परिशिष्ट-नाम-धातवो लिख्यन्ते ॥२॥

धातुः ।	अर्थः ।
अग्य-लगुन्	अग्नाविव रिप्वादिषु संमुखी- भवनम् ।
अगादि-गल्लुन्	निष्कारणं क्रोधाविष्कारः ।
खर्खर्-दिञ्	जन्तुनो भूमौ भ्रामणम् ।
छित-करुन्	तिरस्करणम् ।
जीरू-दिञ्	क्रोधाविष्काराय प्रेरणम् ।
डाल-मारंञ्	उपेक्षाकरणम् ।
ड्यम्बुड्यम्बु-करुन्	अन्तःसुषिरस्य शब्दानुक- रणम् ।
तोथ्-करंञ्	अहंकारपूर्वकं भर्त्सनम् ।
दाम्-द्युन्	स्तन्यवत्पानम् ।
दारिथ्-द्युन्	प्रपातनम् ।
निन-युन्	अनवधानता ।
न्यूह्-युन्	समीपागमनम् ।
पाय्-करुन्	उपायकरणम् ।
फूह्-करुन्	कोपपूर्वकं चोदनम् ।

धातुः ।	अर्थः ।
फश्-द्युन्	विनष्टीकरणम् ।
वर-गच्छुन्	अनादरेण रोषणम् ।
मान्मान्-करञ्	स्पर्धाकरणम् ।
रथि-खारुन्	सफलीकरणम् ।
वन्-द्युन्	स्मृतिपूर्वकमन्वेषणम् ।
वस्य-प्यन्तु	हृदयंगमीभवनम् ।
वोडाल-करुन्	उपेक्षाकरणम् ।
सर-करुन्	निर्णयीकरणम् ।
सूर्-करुन्	ईषच्चेष्टाकरणम् ।
ह्क-युन्	शीघ्रागमनम् ।

[अन्ये ऽपि यथायोगं बोध्याः ।]

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते धातुप्रक्रियायाः

परिशिष्टे नाम धातवः समाप्ताः ॥ ७ । २ ॥

ॐ श्रीविघ्नहर्त्रे नमः ॥

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

वर्तमानपादः ॥ १ ॥

अथशब्दो मङ्गलार्थः ।

॥ कालत्रयतद्विशेषक्रियाकर्मकर्त्रवबोधकृदा-
ख्यातः ॥ १ ॥

कालत्रयस्य भूतभविष्यद्वर्तमानरूपस्य तद्विशेषाणां विध्यादीनां क्रिया-
कर्मणोः कर्मकर्तरि तथा विभक्तिस्वरूपेष्वप्रयुक्ततच्छब्दादिकर्तृषु क्रिया-
कर्त्रोश्चावबोधकृत्सम्यग्बोधकारक आख्यातो विज्ञेयः ॥

॥ आरब्धानारब्धसमापितक्रियाकाला वर्तमान-
भविष्यद्भूतसंज्ञाः ॥ २ ॥

आरब्धक्रियाकालो वर्तमानसंज्ञः । अनारब्धक्रियाकालो भविष्यत्संज्ञः ।
समापितक्रियाकालो स्तीतसंज्ञो भवति ॥

॥ अश्रोतश्रोतृवक्तृभेदात्प्रथममध्यमोत्तमाः ॥३॥

तेषु कालत्रयेषु तद्विशेषेषु च प्रत्येकस्मिन् अश्रोता प्रथमपुरुषः ।
श्रोता मध्यमपुरुषः । वक्ता उत्तमपुरुषो बोध्यः । अश्रोतेति लक्षणात्संनि-
धाने ऽपि पुरुषे अयं करोतीति श्रोतारं वदेच्चमपि कुर्विति किमुतासंनिधाने
इति निर्णयम् ॥

॥ एकानेकाभ्यां द्वे द्वे वचने ॥ ४ ॥

तेषु त्रिषु पुरुषेषु प्रत्येकस्मिन्नेकवचनबहुवचनभेदाद्द्वे द्वे वचने भवतः ॥
सुह् छुह् परान् । सः पठति ॥ तिम् छिह् परान् । तौ पठतः वा ते
पठन्ति ॥

॥ युगपदुक्तौ वाचकासन्नो मुख्यः ॥ ५ ॥

द्वयोस्त्रयाणां वा पुरुषाणां युगपत्क्रियाया उक्तौ सत्यां वाचकासन्नः
पुरुष एव मुख्यो विज्ञेयः । तद्यथा । तच्छब्दयुष्मच्छब्दयोर्युगपद्वचने वाच्ये
वाचकासन्नो युष्मच्छब्द एव मुख्यः संमुखत्वात् । एवं युष्मच्छब्दास्म-
च्छब्दयोर्युगपद्वचने वाच्ये वाचकस्यात्मैवासन्नतरः । अतस्तत्रास्मच्छब्दस्य
मुख्यत्वम् । एवं तच्छब्दास्मच्छब्दयोस्त्रयाणामप्यवधार्यः ॥ सुह् त च्छह्
परिव् । स च त्वं पठतम् ॥ च्छह् त बृह् परव् । त्वं चाहं पठाव ॥
सुह् त बृह् परव् । स चाहं पठाव ॥ सुह् त च्छह् त बृह् परव् । स
च त्वं चाहं पठाम ॥

॥ धातोः परे प्रत्ययाः ॥ ६ ॥

कालत्रयसंबन्धिविभक्तिप्रत्यया धातोः परे भवन्तीति परिभाष्यते ॥ परान्
छुह् । पठति ॥ परन् । अपठत् ॥ परि । पठिष्यति ॥

॥ तदात्वारब्धे वर्तमाना ॥ ७ ॥

तत्काले आरब्धे कर्मणि धातोर्वर्तमाना विभक्तिर्भवति ॥ पकान् छुह ।
गच्छति ॥ परान् छुह । पठति ॥

॥ नैर्यन्तरारब्धे च ॥ ८ ॥

यस्याः क्रियायाः कदाचिदपि उच्छित्तिर्न स्यात्तत्कर्म निरन्तरारब्धम्
तस्मिन्नपि वर्तमाना विभक्तिर्भवति ॥ ईश्वर जगतम् रछान् छुह । ईश्वरो
जगद्रक्षति ॥ पान पानम् रछान् छुह । आत्म [न] त्मानं पालयति ॥

॥ नियमारब्धे च ॥ ९ ॥

प्रतिकुम्भं गङ्गायाः स्नानं करिष्यामीत्यादिनियमेन या या क्रिया
आरब्धा स्यात्तस्यां वाच्यायां सत्यां तत्र वर्तमाना विभक्तिर्भवति ॥ व्याक-
रण् परान् छुह ल्वकुटु । व्याकरणमधीते बालः ॥ गंगाय गङ्गान् छुह
पथं कुंवस् । गङ्गां गच्छति प्रतिकुम्भम् ॥

॥ अनेकार्थवित्कर्तृसत्तायां तत्तत्क्रिया धातु- भ्यश्च ॥ १० ॥

एकाधिककार्यज्ञस्य कर्तुः सत्तायां देहपाताभावे सति तत्संबन्धिषु कर्मस्व-
भिधेयेषु सत्सु धातुभ्यो वर्तमाना विभक्तिर्भवति । एककार्यज्ञस्य तु नियमा-
रम्भतो वर्तमानाप्राप्तिरासीदिति ॥ क्याह् छुह मुर्च् करान् । किं मूर्तीः कुर्व-
न्नस्ति ॥ क्याह् छुह जान् लेखान् । किं साधु लिखन्नस्ति ॥ क्याह् छुह रतु
ग्यवान् । किं साधु गायन्नस्ति ॥ कथनसमकालमेव यदि प्रोक्तक्रिया-
विदो देहपातः स्यात् तदातीतावाप्तिर्भवेन्न तु वर्तमानाप्राप्तिरित्यादिविशेषा
बुद्धिमाद्भिः स्वयमूढाः । किं च वर्तमानस्य केवलं न संप्रतिकालीनक्रियादो

वर्तमानसंज्ञास्ति किंतु वर्तमानकर्तृसत्त्वे एव प्रायशो वर्तमानसंज्ञास्तीति ॥

॥ वर्तमानायां छुह् छिह् छुख् छिव छुस् छिह्
पुंसि ॥ ११ ॥

॥ छ्यह् छ्यह् छ्यख् छ्यव छ्यस् छ्यह् स्त्रियाम्
॥ १२ ॥

पुंकर्तरि यथा ॥ करान् छुह् । सः करोति ॥ करान् छिह् । ते कुर्वन्ति ॥
करान् छुख् । त्वं करोषि ॥ करान् छिव । यूयं कुरुथ ॥ करान् छुस् । अहं
करोमि ॥ करान् छिह् । वयं कुर्मः ॥ स्त्रीलिङ्गे यथा । करान् छ्यह् । सा
करोति ॥ करान् छ्यह् । ताः कुर्वन्ति ॥ करान् छ्यख् । त्वं करोषि स्त्री० ॥
करान् छ्यव । यूयं कुरुथ स्त्री० ॥ करान् छ्यस् । अहं करोमि स्त्री० ॥ करान्
छ्यह् । वयं कुर्मः स्त्री० ॥ कर करणे । छुह् आदयः प्रत्ययाः । धातोरानागम
(सू० १९) इति आन् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ॥

॥ क्रिया ऽभावे नपराः ॥ १३ ॥

क्रियाया अभावे अभिधेये सति ते प्रत्यया नपरा नकारः परो येभ्यस्तथा
स्युः ॥ करान् छुन । न करोति ॥ करान् छिन । न कुर्वन्ति ॥ करान् छ्यन ।
सा न करोति ॥ करान् छ्यख् । त्वं न करोषि ॥ कर करणे । छुह् प्रत्यय-
स्तस्मान्न प्रत्ययः । धातोरानागमः (सू० १९) । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१।३१)
इति हकारलोपः । एवं सर्वेषाम् ॥

॥ कामप्रवेदने आपराः ॥ १४ ॥

क्रियायाः कामप्रवेदने सति विभक्तिप्रत्यया आपरा आकारः परो येभ्य-
स्तथा स्युः । क्रियाभावस्य कामप्रवेदने सति न प्रत्यय आपरो भवति ॥ करान्

छ्वा । स किं नु करोति ॥ करान् छ्या । सा किं नु करोति ॥ कर करणे । छ्वा
छ्यह् प्रत्ययौ आपरौ । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१।३१) इति ह लोपः ।
धातोरानागमः (सू० १९) । छु इत्यस्य उकारो वः (सू० १।१।१) इत्यनेन वत्वे
कृते । अपरत्र स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपौ (सू० १।५) । व्यञ्जनं परेण संधेयम्
(सू० १।३) । एवं करान् छुना । किं न करोति ॥ करान् छ्यना । सा किं न
करोति ॥ अत एव निर्देशाद्यथा नकारान्तस्या ऽऽप्रत्ययः स्यात्तथा तिप्रत्यया-
न्तस्यापि बोध्यः (सू० ४।१।७९) । करान् छुत्या । अपि किं करोति ॥ कर्षो-
न्त्या । अपि किं चकार ॥ करित्या । अपि किं करिष्यति ॥

॥ मध्यमैकत्वादित्रये ऽपरा वा ॥ १५ ॥

कामप्रवेदने सति मध्यमैकत्वानेकत्वयोरुत्तमैकत्वे च अपरा अकारः
परो येभ्यस्तथा वा विकल्पेन स्युः । न क्रियाभावकामप्रवेदने नकारस्य स्वय-
मकारान्तत्वात् । किं चादरवत्सु संबोधनप्रत्ययेषु चायमेव मुख्यः । प्रथ-
मस्तु । आ प्रत्ययः कनिष्ठनीचयो (सू० २।२।७) रिति लिङ्गप्रकर-
णोक्तसूत्रेण तयोरेवावगन्तव्यः ॥ करान् छुख । वा । करान् छुखा ।
किं त्वं करोषि ॥ करान् छिव । वा । करान् छिवा । किं यूयं कुरुथ ॥
करान् छुस । वा । करान् छुसा । किमहं करोमि ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ अपरा अय्परा वा स्त्रियां मध्यमे ॥ १६ ॥

स्त्रियाः सकाशात्कामप्रवेदने कर्तव्ये मध्यमपुरुषे प्रत्यया अकारपरा
अय्परा वा भवन्ति । अत्रापि अय् प्रत्ययः । कनिष्ठनीचयो (सू० २।२।७)
रित्य[र्थे] लिङ्गप्रकरणोक्तसूत्रानुसारतो बोध्यः ॥ करान् छ्यख । वा । करान्
छ्यखय् । किं त्वं करोषि स्त्री० ॥ करान् छ्यव । वा । करान् छ्यवय् । किं
यूयं कुरुथ स्त्रियः ॥ करान् छ्यवना । वा । करान् छ्यवनय् । किं त्वं न
करोषि ॥ करान् छ्यवना । वा । करान् छ्यवनय् । किं यूयं न कुरुथ ॥

॥ उत्तमैकत्वे पुंस्त्रियोः क्रमात् ॥ १७ ॥

पुरुषाय स्त्रिया कामप्रवेदने वाच्ये सति अकारपरो भवति । स्त्रिये स्त्रिया वाच्ये सति अयूपरो भवति ॥ करान् छ्यस । किमहं करोमि ॥ करान् छ्यसय् । किमहं करोमि ॥

॥ बहुत्वे आ अयूपराः ॥ १८ ॥

पुरुषाय वाच्ये आपराः स्त्रिये वाच्ये अयू परा भवन्ति । प्रथमपुरुष-प्रत्यययोरुत्तमानेकत्वछ्यह् प्रत्ययेन सादृश्यात्तयोरपीत्यं विज्ञेयम् ॥ करान् छ्या स्वंह । सा किं नु करोति ॥ करान् छ्या तिम । ताः किं नु कुर्वन्ति ॥ करान् छ्या अस्ति । वयं किं नु कुर्मः ॥ करान् छ्यय् । किं नु वयं कुर्मः ॥ एवमन्यवोरपि ॥

॥ धातोरानागमः ॥ १९ ॥

वर्तमानाया विषये धातोः पर आन् आगमो भवति ॥ करान् छुह । करोति । साधितमेव ॥

॥ इकारान्ताद्वर्षः ॥ २० ॥

इकारान्ताद्धातोरान् आगमो वकारपूर्वो भवति अर्थात् वान् आगमः स्यात् ॥ निवान् छुह । हरति ॥ दिवान् छुह । ददाति ॥ यिवान् छुह । आयाति ॥ नि हरणे । दि दाने । यि आगमने । वर्तमानायां पुंसि छुह प्रत्ययः । अनेन वान् आगमः ॥ ख्यवान् छुह । खादति ॥ च्यवान् छुह । पिबति ॥ खि खादमे । चि पाने । छुह प्रत्ययः । अनेन वान् आगमः । सर्वत्राकारागमो ऽनिदियिवर्जितात् (सू० ८ । २ । ११) इति सूत्रेण धातुस्वरादकारागमः ।

इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति सूत्रेण इकारस्य यत्वम् ।
व्यञ्जनं परेण संधेयम् (१।३) ॥

॥ आसो लोपो धातोश्च ॥ २१ ॥

आस सत्तायामित्यस्माद्धातोरान् प्रत्ययस्य लोपो भवति । आस धातोश्च
लोपः स्यात् ॥ छुह् । अस्ति ॥ छिह् । सन्ति । इत्यादि ॥ आस सत्तायां । वर्त-
मानायां छुह् प्रत्ययः । धातोरानागमः (सू० १९) । अनेन लोपः आस धातोश्च ॥

॥ वाक्येष्व ऽयं प्रयोगो मुख्यः ॥ २२ ॥

सर्वेषां वाक्यानां लाङ्घित्ये अयम् अस्त्यर्थकः छुह् प्रयोगो मुख्यो ऽवधार्यः ॥
वत छुह् सुह् ख्यवान् । भक्तमस्ति सः खादन् ॥ वत सुह् ख्यवान् छुह् । भक्तं
स खादति । इति गौणः ॥

॥ वाक्यारम्भपदात्परो मुख्यः ॥ २३ ॥

वाक्यारम्भस्य यदारम्भपदं स्यात्तस्मान्मुख्यः प्रयोगः प्रयोज्यः ॥ तव पत
छुह् आसनम् प्यद् विहित् पूजा करान् । ततः अस्ति आसनोपरि निविश्य
पूजां कुर्वन् ॥

॥ वाक्यान्ते गौणः ॥ २४ ॥

गौणो वर्तमानायाः क्रियास्वरूपं वाक्यान्ते प्रयोज्यम् ॥ तव पत आसनम्
प्यद् विहित् पूजा करान् छुह् । तत आसनोपरि निविश्य पूजां करोति ॥ यद्यपि
प्रथमोत्तरे वाक्ये एकार्थके स्तः परं तु वाङ्लाङ्घित्ये प्रथममेव ज्यायः । किं चात्र
वाक्ये स्पष्टं प्रतीयते ॥ ईश्वर् छुह् आसान् काशिय अन्दर् । ईश्वरः अस्ति
भवन् काश्याम् ॥ एवमतीतादिषु च निश्चीयत इति ॥

॥ क्रियायाः किमादिशब्दस्वरूपेभ्यो वा सन-
प्रत्ययः शङ्कायाम् ॥ २५ ॥

कामप्रवेदनस्य शङ्कायामभीप्सितायां क्रियायाः परः किमादिशब्दस्वरूपे-
भ्यो वा परः सन प्रत्ययो भवति । यत्र वाक्ये सार्वनामिकं ककारादि शब्द-
स्वरूपं स्यात्तत्रावश्यं तस्मात्पर एव भवति । यत्र तु न भवेत्तत्र क्रियायाः पर
एव भवति । ख्यवान् छ्वासन । किं नु खादति ॥ क्यासन ख्यवान् छ्वा । किं
नु खादति ॥ बट कैत्यासन आसान् छिह् । किं नु ब्राह्मणाः कतिचन भवन्ति ॥
कर्सना बाप्पियवान् छुह् । कस्मिन्दिनरात्रिभागे आयाति ॥ अत एव ज्ञाप-
काद्यथा सन प्रत्ययो भवति तथा संप्रश्ने ऽपि किमादिस्वरूपेभ्यः संवोधनमु-
ख्यप्रत्ययाश्च भवन्तीति ॥ कैत्यासां छूख् आसि । कियन्तो लोका आसन् ॥

॥ तेभ्यस्ताञ्ज्ञाताञ्ज्ञौ स्वाज्ञातायाम् ॥ २६ ॥

तेभ्यः सार्वनामिकककारादिस्वरूपेभ्यः परस्ताञ् प्रत्ययस्ताञ्ज्ञत् प्रत्ययो
वा भवति आत्मनो ऽज्ञातायामाशङ्कायां विवक्षितायां सत्याम् ॥ क्याह् ताञ्
वतुन् । वा क्याह् ताञ्ज्ञत् वतुन् । किंचिदुक्तम् ॥ एवं । कर् ताञ् आव् ।
कस्मिंश्चित्कोले आगतः ॥ कूतु ताञ् दितुन् । कियन्मितं दत्तम् । इत्यादि ॥
अत्र प्रत्ययसकारस्य विकल्पेन मकारो भवति । तत्र क्याह् ताम् वतुन्
[। किंचिदुक्तम्] ॥ इत्यादि स्यात् ॥

॥ ज्यठातिशये पूर्वं च ॥ २७ ॥

तेभ्यः सार्वनामिकककारादिस्वरूपेभ्यः पूर्वं ज्यठशब्दः प्रयोज्यः तत्तत्स्व-
रूपस्यातिशयार्थे गम्यमाने ॥ ज्यठ कर् आव् । वा ज्यठ कन आव् । चिरा-
दागतः ॥ ज्यठ क्याह् [। अतिशयः] ॥ ज्यठ कृति [। अनलपाः] ॥ ज्यठ
कनि [। चिरेण] ॥ इत्यादि ॥

॥ आपरो वा ॥ २८ ॥

स सन प्रत्यय आकारः परो यस्मात्तथा वा भवति ॥ क्यासना
ख्यवान् छुह् । किं वस्तु नु खादति ॥ कदसना यियि । कदा नु आगच्छेत् ॥
कृतिसना आसहान् । कतिचन स्युः ॥ कतिसना ओसु । कुत्र नु आसीत् ॥

॥ माशब्द आदावन्ते वा ॥ २९ ॥

आशङ्कायां सत्यां क्रियायाः पूर्वं पश्चाद्वा माशब्दः प्रयोज्यः ॥ करान्
मा छुह् [। करोति मा-स्वित्] ॥ मा छुह् करान् [। मा-स्वित्करोति] ॥ मा
करान् छुह् [। मा करोति-स्वित्] ॥ कर्योन्मा [। मा-कार्षीत्स्वित्] ॥
मुह् मा करि [। करिष्यति मा-स्वित्] ॥ ब्रह् मा कर [। अहं मा-स्वित्
करिष्यामि] ॥

॥ वाद्यः पाद्यो वा ऽऽनुप्रासिकशब्दः ॥ ३० ॥

यस्य कस्यचिच्छब्दस्यानुकरणशब्दे कर्तव्ये तस्यैव शब्दस्याद्याक्षरं
वकारेण पकारेण वा विपर्यस्य आनुप्रासिकशब्द उच्चारणीयः ॥ करान्
वरान् छुह् । करोतीत्यादि ॥ द्याद् व्याद् अनिन् । धनादिकमानयतु ॥
बत वत ख्ययिन् । भक्तादि भक्षयतु ॥ अन्वाद् वन्वाद् [। क्रमप्राप्तिः] ॥
अन्वाद् पन्वाद् ॥

॥ तयोरेकतराद्ये तदितरः ॥ ३१ ॥

तयोर्वकारपकारयोर्मध्यात् एकतरे शब्दस्य आद्याक्षरे सति तस्मादितरः
प्रयोज्यः वकाराद्ये पकारः पकाराद्ये वकार इति ॥ पद् वद् । पठेत्यादि ॥
पैस वैस दितिन् । पणाद्यदात् ॥ वाँगन् पाँगन् अन । घृन्ताकाद्यानय ॥

वाज पाज छिह् । सूदादयः सन्ति ॥ व्युच्ञु शब्दस्य पोच्ञु शब्द आनुप्रासिको बोध्यः । व्युच्ञु पोच्ञु । संग्रह इत्यादि ॥

॥ अन्येनापि क्वचित् ॥ ३२ ॥

स आनुप्रासिकशब्दोऽन्येन वर्णेन विपर्यस्य कचिद्व्यवह्रियते सार्थकशब्देन वा ॥ निकृ सुकृ । संभारादि ॥ म्यङ्ङु व्यङ्ङु । ग्रासादि ॥ हल्लु कल्लु । वक्रादि ॥ हल्लु वल्लु । परिकरादि ॥ हान्जु गान्जु । नाविकादि ॥ फल्लु फर्यल्लु । भूषणादि ॥ ओन्नु वोन्नु । उत्तानादि ॥

॥ तच्छब्दस्यैकत्वेन क्रियासंबन्धे ऽस् ॥ ३३ ॥

कर्ता यां क्रियां तस्यार्थं विदधाति तस्याः क्रियायाः परः अस् प्रत्ययः सर्वत्र स्यात् ॥ करान् छुस् । तस्यार्थं करोति ॥ करान् छिस् । तस्यार्थं कुर्वन्ति ॥ करान् छुसस् । तस्यार्थं करोमि ॥ करान् छिस् । तस्यार्थं कुर्मः ॥ कर करणे । वर्तमानायां प्रथमैकबहुत्वे पुंसि छुह् छिह् प्रत्ययौ धातोरानागम (सू० १९) इति आन् । अनेनान्ते अस् प्रत्ययः । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१३१) इति हकारलोपः । अस् प्रत्ययस्य स्वरादलोपः (सू० ३९) इत्यकारलोपः । एवमन्यत् ॥

॥ कर्मण्यन् ॥ ३४ ॥

तच्छब्दस्यैकत्वे कर्मणि सति क्रियायाः परः अन् प्रत्ययो भवति सर्वत्र ॥ करान् छुहन् । तं करोषि ॥ ख्यवाच् छुहन् । तं खादसि ॥

॥ बहुत्वेनाख् ॥ ३५ ॥

तेषामर्थे यां क्रियां निर्वर्तयेत्तच्छब्दस्य बहुत्वे वा कर्मणि सति क्रियायाः

परः अख् प्रत्ययः स्यात् सर्वासु विभक्तिषु ॥ करान् छिख् । तेषामर्थे करोति ॥
करान् छिख् । तेषामर्थे कुर्वन्ति ॥ करान् छुसख् । तेषामर्थे करोमि ॥
करान् छिख् । तेषां [अर्थे] कुर्मः । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ त्वच्छब्दे कर्मणि भूते च ॥ ३६ ॥

॥ अतीतकालिकक्रियायास्त्वच्छब्दे कर्मणि सति क्रियायाः परः अख्
प्रत्ययः स्यात् ॥ कर्योन्ख् । तेन चकृषे ॥ कर्ह्मख् । मया चकृषे ॥

॥ भविष्यद्वर्तमानोत्तमेप्यथ् ॥ ३७ ॥

॥ त्वच्छब्दे कर्मणि सति भविष्यन्त्या वर्तमानाया उत्तमपुरुषे ऽपि क्रियायाः
परः अथ् प्रत्ययः स्यात् ॥ करथ् । त्वां करिष्यामि ॥ करोथ् । त्वां करिष्यामः ॥
करान् छुसथ् । त्वां करोमि ॥ करान् छिथ् । त्वां कुर्मः ॥

॥ प्रत्यये प्रत्ययखकारस्य हः ॥ ३८ ॥

॥ तत्संबन्धादिप्रत्ययेषु परेषु प्रत्ययसंबन्धिनः खकारस्य हकारो भवति ॥
करान् छुहम् । तस्यार्थे करोषि ॥ करान् छुहख् । तेषामर्थे करोषि ॥ कर
करणे । वर्तमानायां मध्यमैकत्वे छुख् । आन् आगमः (१९ सूत्रेण) तच्छब्द
(सू० ३३-३५) इत्यादिना अस् अख् प्रत्ययौ । अनेन खकारस्य हकारः ।
व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ॥

॥ स्वरादलोपः ॥ ३९ ॥

॥ प्रत्ययस्वरात्परस्य अकारस्य लोपो भवति ॥ करान् छुस् । तस्मै करोति ॥
करान् छिस् । तस्मै कुर्वन्ति ॥ करान् छिवस् । तस्मै कुरुथ ॥ करान् छिवख् ।

तेभ्यः कुरुथ ॥ प्रथमयोर्हकारस्य लोपे कृते अनेन अकारलोपः । शेषं स्पष्टम् ॥

॥ त्वच्छब्देनाय् ॥ ४० ॥

युष्मच्छब्दैकवचननियतेन त्वच्छब्देन सह क्रियासंबन्धे सति क्रियायाः परः अय् प्रत्ययो भवति सर्वासु विभक्तिषु ॥ करान् छुय् । तुभ्यं करोति ॥ करान् छिय् । तुभ्यं कुर्वन्ति ॥ करान् छुस्य् । तुभ्यं करोमि ॥ करान् छिय् । तुभ्यं कुर्मः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ युष्मदा ऽवः ॥ ४१ ॥

युष्मच्छब्देन क्रियासंबन्धे सति क्रियायाः परः सर्वत्र अव प्रत्ययो भवति ॥ करान् छुव । वः करोति ॥ करान् छिव । वः कुर्वन्ति ॥ करान् छुसव । वः करोमि ॥ करान् छिव । वः कुर्मः ॥ क्वचित्संबोधनवत्प्रोक्तौ प्रत्ययौ भवत इति ॥

॥ मच्छब्देनाऽम् ॥ ४२ ॥

अस्मच्छब्दैकत्वनियतप्रयोगेण मच्छब्देन सह संबन्धे सति क्रियापरः अम् प्रत्ययः स्यात् ॥ करान् छुम् । मां [वा] मे करोति ॥ करान् छिम् । मां [वा] मे कुर्वन्ति ॥ करान् छुहम् । मे करोमि ॥ करान् छिवम् । मां [वा] मे कुरुथ । साधनमुक्तवत् ॥

॥ कर्मण्यस् भूते ॥ ४३ ॥

मच्छब्दे कर्मणि सति अतीतकाले क्रियायाः परः अस् प्रत्ययः स्यात् ॥ कर्योन्स् । तेनाहं चक्रे ॥ कर्योथस् । त्वयाहं चक्रे ॥

॥ बहुत्वे ऽस्मत्प्रयोगसंबन्ध एव च ॥ ४४ ॥

अस्मच्छब्देन क्रियासंबन्धे सति क्रियायाः परः पूर्वं वा अस्मच्छब्दानेक-
त्वप्रयोग एव प्रयोज्यः ॥ करान् छुह् अस्य । नः करोति ॥ करान् छिह्
अस्य । नः कुर्वन्ति ॥ अस्य करान् छुस्व । नः करोपि ॥ अस्य करान् छिष्व ।
नः कुरुष्व ॥ एवं स्त्रीलिङ्गनियतप्रत्ययेषु च त्वच्छब्दादिसंबन्धप्रत्यया अवग-
न्तव्याः । तेभ्यश्च कामप्रवेदनतदभावादिप्रत्ययाश्च स्वयमेवावधार्याः । विस्तृति-
भयान्नोदाहृताः ॥

॥ चरफुशफुहमर्चवुचफिचां नित्यं

संबन्धप्रत्ययाः ॥ ४५ ॥

चर अन्तःकोपे । फुश फुह अमर्षे । मर्च अन्तःकोपे । वुच दग्धीभवने ।
फिच विस्मरणे । एषां प्रोक्तसंबन्धप्रत्यया नित्यं भवन्ति ॥ चरान् छ्यस् ।
[। अन्तःकोपो ऽस्य भवति] ॥ फुशान् छ्यस् । फुहान् छ्यस् [। असहनप्रत्या-
स्ति] ॥ मर्चान् छ्यस् [। अन्तः कोपो ऽस्य भवति] ॥ वुचान् छ्यस् [। अन्त-
र्दाहो भवत्यस्य] ॥ फिचान् छ्यस् [। विस्मृतिर्भवत्यस्य] ॥ साधनं सुगमम् ।
एषां धातुपाठे नित्यस्त्रीलिङ्गकथनात्स्त्रीलिङ्गप्रत्यय एव ॥

॥ षष्ठी कर्तरि सर्वत्र ॥ ४६ ॥

एषां धातूनां सर्वासु विभक्तिषु षष्ठी कर्तरि भवति ॥ तमिस् चरान् छ्यह् ॥
एषां सर्वेषां यत्र कर्तरि प्रयुज्यमाने सति तत्र संबन्धिप्रत्ययानामनित्यता बोध्यते ॥

॥ गच्छो ऽपि योग्यार्थेन ॥ ४७ ॥

गच्छ गतौ सामञ्जस्ये । इत्यस्य योग्यार्थविषये अत्र षष्ठी कर्तरि भवति ॥

[४७ । योग्यार्थ इत्यत्र अगोष्ठार्थे ऽपि चरितार्थता ।]

तयिस् गङ्गान् लुह् जि परहा [। तस्याभीष्टमहं योग्यो ऽस्मि पठेयमिति] ॥

॥ प्रथमैकानेकत्वे च ॥ ४८ ॥

तस्यैव धातोरत्र वर्तमानाविभक्तौ नित्यं प्रथमपुरुषस्य एकत्वबहुवचनप्रत्ययावेव भवतः न तु मध्यमपुरुषादयः । किं तु ते संबन्धिप्रत्ययैर्विचिन्त्यन्ते ॥ गङ्गान् लुस् । गङ्गान् लुख् । गङ्गान् लुय् । गङ्गान् लुव । गङ्गान् लुप् । गङ्गान् लुह् ॥

॥ सर्वत्रानः सकर्मकेभ्यः कर्मकर्तरि ॥ ४९ ॥

सर्वत्र सर्वेषु कालेषु सकर्मकेभ्यो धातुभ्यः परः कर्मकर्तरि अन प्रत्ययो भवति ॥

॥ पूर्वे परे वा यिधातुरूपतः ॥ ५० ॥

स अनप्रत्यययुक्तो धातुः पूर्वे वा परे यि आगमने इत्यस्य धातोः स्वस्वकालीनप्रयोगान्तर्वर्ति यद्वृत्तं स्यात्तस्मात्प्रयोज्यः ततः कर्मकर्तृप्रयोगा भवन्ति ॥ रनन यिवान् लुह् वत । भक्तं पच्यते ॥ वत लुह् रनन यिवान् । भक्तं पच्यते ॥ पानय् लुह् यिवान् करन । स्वयं क्रियते । अर्थात् कृतं भवति ॥ रन पाके पूर्वसूत्रेण (४९) अन प्रत्ययः । यि धातोः यिवान् लुह् इति रूपात्पूर्वं रनन इति प्रयुक्तः । अपरत्र वर्तमानापरस्वरूपे यिवान् इत्यस्मात्पूर्वं प्रयुक्तः । तृतीये तु परः ॥

॥ वा ऽकर्मकेभ्यः ॥ ५१ ॥

अकर्मकेभ्यो धातुभ्यः प्रोक्ता क्रिया वा विकल्पेन भवति । किंच विभक्तिप्रयोगा अपि स्वयं कर्मकर्तृप्रयोगा भवन्ति ॥ ज्रोतान् लुह् । वा । ज्रोतन यिवान् लुह् । दीप्यते ॥ दज्जान् लुह् । वा । दज्जन यिवान् लुह् । दहते ॥ ज्रोत दीप्तौ । दज्ज भस्मीभवने । शेषं पूर्ववत् ॥

॥ वोजः कर्मकर्ता चाक्षुषज्ञान एव नित्यम् ॥५२॥

वोज निशामने इति धातोः कर्मकर्तृस्वरूपं नित्यं चाक्षुषज्ञान एव भवति न तु श्रवणज्ञाने ॥ वोजन यिवान् छुह् । स्वयं दृष्टं भवति ॥ वोजन आव् । दृष्टिमागतः ॥ वोजन यियि । दृष्टिमागमिष्यति ॥ श्रवणज्ञाने तु । वोजान् छुह् । शृणोति । न तु दृश्यते ॥ वोजनस् अन्दद् यिवान् छुह् । श्रवणमागच्छतीति कर्मकर्तृस्वरूपं सेत्स्यति ॥

॥ गरः काठिन्ये च ॥ ५३ ॥

गर घट्टने इत्यस्य कर्मकर्तृस्वरूपं काठिन्ये भवति चशब्दात्स्वार्थे च ॥ गरन यिवान् छुह् । कठिनीभवति । घटितं च भवति ॥

॥ डेषो ऽनो लोपो द्रैठादेशश्च ॥ ५४ ॥

डेष प्रेक्षणे इत्यस्मात् अन प्रत्ययस्य लोपो भवति डेषश्च द्रैद् ओदेशो भवति ॥ द्रैद् यिवान् छुह् । दृष्टिमायाति ॥ डेषन यिवान् छुह् । इति न साधु-शब्दः ॥

॥ नेश्चाञ्चल्ये ऽपि ॥ ५५ ॥

नि हरणे इत्यस्य कर्मकर्ता चाञ्चल्ये भवति अपिशब्दात्स्वार्थे ऽपि ॥ निन यिवान् छुह् । चञ्चलो भवति । वा । हतो भवति ॥ अत्र स्वरादल्लोप (मू० ३९) इत्यकारलोपः ॥

॥ हेर्बन्धने ऽपि ॥ ५६ ॥

हि ग्रहणादिषु इत्यस्य कर्मकर्ता व्यवहारबन्धे भवति अपिशब्दात्स्वार्थे ऽपि ॥ ह्यन यिवान् छुह् । बद्धो भवति । क्रीतश्च भवति ॥ धातोर्कारागमे (८।१।११ सूत्रेण) कृते । अकारादकारलोपः (मू० ३९) ॥

॥ भावशब्देभ्यो हेर्भूतप्रयोगा वर्तमानबोधकाः

॥ ५७ ॥

भावशब्देभ्यः पूर्वे परे वा हि ग्रहणे इत्यस्य धातोर्भूतप्रयोगा वर्तमानकालस्य बोधका भवन्ति ॥ करुन् हतुन् । कर्तुं प्रवृत्तः ॥ हतुस् परुन् । पठितुं प्रवृत्ताः ॥ संप्रतिकाले करोति पठन्ति चेत्यर्थतो ऽवगम्यते ॥

॥ ज्ञानो भविष्यन्त्याश्च ॥ ५८ ॥

ज्ञान अवबोधने इत्यस्य धातोर्भविष्यन्तीप्रयोगा भावशब्देभ्यः पूर्वे वा परे प्रयुक्ता वर्तमानकालबोधका भवन्ति । चशब्दात्केवलाः प्रयोगाश्चेति ॥ करुन् ज्ञानि । करणं जानाति ॥ परुन् ज्ञानि । पठनं जानाति ॥ लेखुन् ज्ञानन् । लेखनं जानन्ति ॥ ज्ञेनुन् ज्ञानन् । अर्जनं जानन्ति ॥ चशब्दादन्यतो ऽपि च । स्यठाह् ज्ञानि । बहु जानाति ॥ विद्या ज्ञानि । विद्यां जानाति ॥ इत्थमेवातीत-प्रयोगा भविष्यदर्थे कचिद्व्यवह्रियन्ते । यथा । तमिस् ल्यूखुथ् सोनु नमस्कार् । तस्मै नो नमस्कारो लेख्यः ॥ अत्र ल्यूखुथ् इति भूतकालप्रयोगो भविष्यदर्थे ॥

॥ पाथो नित्यम् ॥ ५९ ॥

पाथ सञ्ज्ञावे इत्यस्य भविष्यन्तीप्रयोगा नित्यं वर्तमानार्थे भवन्ति तस्य वर्तमानप्रयोगदर्शनाभावात् ॥ पाथि । सन्नस्ति ॥ पाथन् । सन्तः सन्ति ॥ पाथस् सन्नसि ॥ पाथिक् । सन्तः स्थ ॥ पाथ । सन्नस्मि ॥ पाथक् । सन्तः स्मः ॥ किं चास्य धातोरतीतप्रयोगादर्शनाच्चापूर्णभूतप्रयोगा अतीते भवन्ति ॥ पाथिहे [। आसीत्] ॥ पाथहान् [। आसन्] ॥ पाथहास् [। आसीः] ॥ पाथिहीक् [। आस्त] ॥ इत्यादि । तथा पाथिहेह्य् । इत्यादयश्च साधवो भवन्ति । तथा चास्य धातोः कृदन्तस्वरूपाणि च न सेत्स्यन्तीति बोध्यम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते आख्यातप्रक्रियायां

(वर्तमानपादः प्रथमः ॥ ८।१॥)

॥ ४ ॥ अथैतन्निमित्तानि प्रमाणानि ॥

इति निमित्तानि निमित्तानि प्रमाणानि निमित्तानि प्रमाणानि

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

॥ १ ॥ अथैतन्निमित्तानि प्रमाणानि ॥

॥ २ ॥ अथैतन्निमित्तानि प्रमाणानि ॥

॥ ३ ॥ अथैतन्निमित्तानि प्रमाणानि ॥

॥ अनारब्धा क्रिया भविष्यत्कालः ॥ १ ॥

वर्तमानासन्नोत्तरकालादुत्तरः सर्वः कालः भविष्यत्कालसंज्ञो भवति ।
तत्कालस्य सर्वाः क्रिया अनारब्धा एव भवन्ति ॥

॥ विध्याशीर्भविष्यन्त्यपूर्णभूतार्थभेदाच्चतुर्विधः

॥ २ ॥

स भविष्यत्कालो विधिः, आशीः, भविष्यन्ती, अपूर्णभूतार्था नाम क्रिया-
तिपत्तिः, इति भेदतश्चतुष्प्रकारो भवति । क्रियातिपत्तेरत्रापूर्णभूतार्थकथनादतीत-
कालेऽपि भवति ॥

॥ आसन्नदूराभ्यां विधिर्द्विविधः ॥ ३ ॥

वर्तमानकालान्निकटकाल आसन्नविधिः दूरकालो दूरविधिरिति द्विविधो
भवति । तत्र वक्तुर्हृत्तमपुरुषस्य स्वस्मिन्विधिनिषेधाभावाच्चत्वार एव प्रथम-
पुरुषैकत्वानेकत्वमध्यमैकत्वानेकत्वप्रत्ययाः प्रयुज्यन्ते ॥

॥ मुख्यगौणाभ्यां निकटविधिर्द्विधा ॥ ४ ॥

अवश्यं करणीयाज्ञा मुख्यनिकटविधिः तदितरो गौणनिकटविधिरिति द्वि-
प्रकारो भवति ॥

॥ निकटविधौ इन् इन् हि इव् प्रत्ययाः ॥ ५ ॥

स्पष्टम् ॥ करिन् । करोतु ॥ करिन् तिम् । कुर्वन्तु ॥ कर् । कुरु । करिक् ।
कुरुत ॥ हि प्रत्ययस्य इकार उच्चारणार्थः । व्यञ्जनान्ताद्धलोप (सू० ६) इति
इकारस्य लोपः ॥

॥ व्यञ्जनान्ताद्धलोपः ॥ ६ ॥

व्यञ्जनान्ताद्धातोर्हिप्रत्ययहकारस्य लोपो भवति ॥ कर् । कुरु ॥ कर
करणे मध्यमैकत्वे हि इकार उच्चारणार्थः अनेन हकारलोपः । व्यञ्जनान्ता-
त्किम् । दिह् । देहि ॥ निह् । हर ॥ दि दाने । नि हरणे । हि प्रत्ययः ।
इकार उच्चारणार्थः ॥

॥ ओदेदुपधाया ऊदीतौ ॥ ७ ॥

धातोरुपधाभूतस्य ओकारस्य एकारस्य च क्रमेण ऊकार ईकारौ भवतः ॥
रुजिन् । तिष्ठतु ॥ तूलिन् । तोलयतु ॥ पूठिन् । पुण्यताम् ॥ रोज स्थितौ ।
तोल तुलने । पोठ स्थूलीभवने । अनेन उपधाया ओकारस्य ऊकारः ।
नीरिन् । निर्गच्छतु ॥ शौकिव् । शङ्कन्ताम् ॥ पीडिन् । निष्पीड्यताम् ॥ नेर
निर्गमने । शौक शङ्कायाम् । पेड निर्यासे । अनेन उपधाया एकारस्य ईकारः ॥

॥ न हौ ॥ ८ ॥

हि प्रत्यये परे उपधाया ओदेतोरुकारेकारौ न भवतः ॥ रोञ् । तिष्ठ ॥ तोल् । तोलय ॥ नेर् । निर्गच्छ ॥ शेक् । शङ्कस्व ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ चरादीनामिन्प्रत्ययसंबन्धप्रत्ययैर्विधिः ॥ ९ ॥

चर अन्तःकोपे इत्यादीनां धातूनां प्रथमपुरुषस्य इन् प्रत्ययेन तच्छब्दादिसंबन्धे विधीयमाने सति सर्वप्रत्ययानां बोधो भवति स एवात्र विधिः ॥ चरि-
नस् । चरिन्स् । चरिन्य् । चरिन्व ॥ एवं शेषाणामपि ज्ञेयम् ॥

॥ स्वरान्ताद्यागम इकारे ॥ १० ॥

स्वरान्ताद्धातोरिकारे परे यकारागमो भवति ॥ दियिच् । दत्त ॥ नियिच् । हरत ॥ दि दाने । नि हरणे । मध्यमानेकत्वे इच् प्रत्ययः अनेन यकारागमः ॥

॥ सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् ॥ ११ ॥

स्वरान्ताद्धातोः सर्वत्र सर्वासु विभक्तिषु अकारागमो भवति । निहरणे । दि दाने । यि आगमने । एतान्वर्जयित्वा ॥ ह्यह् । क्रीणीहि ॥ ख्यह् । खाद ॥ च्यह् । पिव ॥ हि क्रीणनग्रहणधारणेषु । खि खादने । चि पाने । मध्यमैकत्वे हि प्रत्ययः अनेनाकारागमः । इकारो ऽसर्वर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) । निदियिवर्जितात्किम् । निह् । हर ॥ दिह् । देहि ॥ यिह् । पहि ॥ साधितचरा एव ॥

॥ येवृलादेशो वा ॥ १२ ॥

यि आगमने इत्यस्य विधौ विषये वृल आदेशो वा भवति ॥ वृलिन् ।
आयातु ॥ वृल । एहि ॥ वृलिव् । एत ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ वृव इनि यो वा ॥ १३ ॥

वृव उत्पत्तौ इत्यस्य इन्प्रत्यये परे वकारस्य यकारो वा भवति ॥ वृयिन् ।
भवतु ॥ पक्षे । वृविन् ॥ एवमाशीर्यन्प्रत्यये ऽपि ज्ञेयः ॥

॥ गौणे प्रत्ययस्वरात्तः ॥ १४ ॥

गौणविधिरपि द्विविध एक उपेक्ष्याज्ञापनं द्वितीय आक्षेपतः कथनम् । तयो-
र्द्वयोरेव विध्योः प्रत्ययस्वरात्परस्तकारागमो भवति ॥ कर्तितन् । करोतु नाम ॥
कर्तितन् । कुर्वन्तु नाम ॥ कर्तित्व् । कुरुत नाम ॥ कर करणे निकट विधौ इन् इन्
हि इव्प्रत्ययाः (सू० ५) । अनेन इकारात्परस्तकारः धातुस्वरस्य चाप्रसिद्धता
विज्ञेया ॥ स्मरितन् । आरोहयतु नाम ॥ वारितन् । अवरोहयतु नाम । साधनं
सुगमम् ॥

॥ हौ धातोरेव ॥ १५ ॥

हि प्रत्यये परे धातोरेव तकारागमो भवति ॥ कर्त । कुरु नाम ॥ दित ।
देहि नाम ॥ कर करणे । दिदाने । हि प्रत्ययः व्यञ्जनान्ताद्धलोपः (सू० ५) ।
प्रत्ययलक्षणाद् [पा० १।१।६२] अनेन कर् दि इत्याभ्यां परस्तकारागमः ॥
कर्तन् । तं कुरु ॥ कर्तितन् । तं कुरुत ॥

॥ व्यञ्जनान्तात्संबन्धप्रत्ययादेरुकारः ॥ १६ ॥

व्यञ्जनान्तं धातुस्वरूपं मध्यमैकत्वं एव भवति तस्मात्तच्छब्दादिसंबन्धप्रत्यय-

संबन्धिन आदिस्वरस्य उकारो भवति ॥ कुरुस् । तस्मै कुरु ॥ कुरुस्व । तेभ्यः कुरु ॥ कुरुम् । मे कुरु ॥ व्यञ्जनान्तात्किम् । दिस् । तस्मै देहि ॥ निस् । तस्माद्धर ॥ दि दाने । नि हरणे । हि प्रत्ययः । इकार उच्चारणार्थः । ततः दिह् स्वरूपात् अस् प्रत्ययः । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१।३१) इति हलोपः । स्वरादलोप (सू० ८।१।३९) इति अकारलोपः । एवं । कर्तस् । तस्मै कुरु ॥ पतस् । तस्मै पठ ॥ अत्र तकारागमात्स्वरान्तत्वे सिद्धे प्रोक्तसूत्रावाप्तिर्न भवति ॥

॥ वकारात्सपूर्व उकारः ॥ १७ ॥

वकारात्परः संबन्धप्रत्ययादिस्वरः पूर्ववर्णेन सह उकारो भवति ॥ कर्तूस् । कुरुत तस्मै ॥ दिव्यूस् । तस्मै दत्त ॥ करिक् दिव्यिक् इति स्वरूपाभ्यामस् प्रत्ययः अनेन वकारेण सह अकारस्य उकारः यत्वम् ॥

॥ तकारादोकारः ॥ १८ ॥

तकारात्परयोस्तयोर्वकारअकारयोरोकारो भवति ॥ कर्तितोन् । तं कुरुत नाम ॥ कर्तितोस् । तस्य कुरुत नाम ॥ कर्तितोस्व । तेषां कुरुत नाम ॥ कर्तितोम् । मे कुरुत नाम ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ मो निषेधार्थो ऽत्रैव ॥ १९ ॥

निषेधार्थको मकारः अत्रैव विभक्तिविशेषे क्रियायाः पूर्वे वा परे प्रयोज्यो नान्यत्र ॥ शेषे विभक्तिसमुदाये माशब्द आशङ्क्यार्थो भवति विध्याशिषोरेव निषेधार्थको भवतीति ज्ञेयम् ॥ म करिन् । मा करातु ॥ म कर् । मा कुरु ॥ म करिक् । मा कुरुत । साधनं सुगमम् ॥ अत्रैव किम् । करान् छुन । न करोति ॥ कर्हन् । न । नाकरोत् ॥ कर्हिजि न । न कुर्यात् ॥ कर्हिज्यन् न । तं न कुर्यात् ॥ करि न । न करिष्यति ॥

॥ संबुद्धिगौणप्रत्यया मात्परा अपि ॥२०॥

लिङ्गप्रकरणोक्तोत्तमादिसंबोधनप्रत्यया गौणविधिप्रत्ययाश्च मकारात्पराः प्रयोज्याः । अपिशब्दात् गौणप्रत्ययः पूर्ववदप्यत्रापि प्रयोज्यः । अत एव निर्देशान्नकारात्परा अपि प्रयोज्याः ॥ मा कर् । मा कुरु ॥ मया कर् । मा कुरु ॥ मसा कर् । मा कुरु ॥ एवं स्त्रीसंबोधनप्रत्ययाश्च ॥ मत कर्तिन् । मा करोतु नाम ॥ मत कर्त । मा कुरु नाम ॥ मत कर्तिव् । मा कुरुत नाम ॥ मत वा कर्त । मा कुरु नाम ॥ मतसा कर्त । मा कुरु नाम ॥ मता कर्त । मा कुरु नाम । इत्यादयः ॥

॥ विधितदतिपत्तिभेदादूरविधिर्द्विविधः ॥ २१ ॥

एक आगामिकाले कर्मभरणम् अपरस्तस्य कर्मणः अनिष्पत्तिकथनमिति दूरविधिर्द्विधा भवति ॥

॥ दूरविधौ जिप्रत्ययः सर्वेषु ॥ २२ ॥

सर्वेषु वचनेषु जि प्रत्यय एक एव ज्ञेयः स च तच्छब्दादिकर्तृप्रयोगेण भिद्यते ॥

॥ तदतिपत्तौ हेपरः ॥ २३ ॥

देशब्दः परो यस्मादेवंविधो जि प्रत्ययस्तदतिपत्तौ प्रत्ययो भवेत् । चरादीनां तु युष्मदि हेपर इति किंचाक्षेपादतीतकालो ऽपि भवतीति बोध्यम् ॥

॥ व्यञ्जनान्तादिचागमो जौ ॥ २४ ॥

व्यञ्जनान्ताद्वातोर्जि प्रत्यये परे इच् आगमो भवति चकार उच्चारणार्थः ॥ कर्णिजि । कुर्यात् ॥ कर करणे दूरविधौ जि प्रत्ययः (सू० २२) । अनेन इच्

चकारलोपः अयमेव प्रयोगः सर्वेषु वचनेषु विज्ञेयः ॥ सुह् कर्हिजि । सः कुर्यात् ॥
तिम् कर्हिजि । ते कुर्युः ॥ चूह् कर्हिजि । त्वं कुर्याः ॥ त्वहि कर्हिजि । यूयं कुर्यात् ॥
व्यञ्जनान्तात्किम् । दिजि । दद्यात् ॥ ख्यजि । खादेत् ॥ तदतिपत्तिप्रयोगाश्च
यथा । कर्हिजिहे ॥ कुर्यात् नाम ॥

॥ नासमोर्लोपो जेः ॥ २५ ॥

अस् अम् इत्येतयोः प्रत्यययोः स्वरादलोप (सू० ८।१।३९) इति प्राप्तो
लोपो जिप्रत्ययात् न भवति ॥ कर्हिज्यम् । मे कुर्याः ॥ कर्हिज्यस् । तस्य कुर्याः ॥
असमोः किम् । कर्हिज्य् । ते कुर्यात् ॥ जेः किम् । कर्हिजिहेस् । तस्य कुर्यात्
नाम ॥ अत्र अस् प्रत्ययस्य स्वरादलोप (सू० ८।१।३९) इत्यकारलोपः ॥

॥ आशिषि यन् यन् यस् इव प्रत्ययाः ॥ २६ ॥

स्पष्टम् । तत्तास्या विभक्तेर्लोके ऽत्यल्पप्रसिद्धतया तत्स्वरूपसाधनसूत्राणि
नाभिहितानि । परंतु पूर्णभूते ये ये आदेशा वक्ष्यन्ते ते ऽत्रापि धीमद्भिद्विधार्थाः ।
येषां च धातूनां क्रिया लोके प्रचारितास्ति ते उदाहृतिद्वारा व्यक्तीक्रियन्ते ॥
कर्यन् । क्रियात् ॥ लश्यन् । जीव्यात् ॥ रज्यन् । पच्यात् ॥ जेज्यन् । जीयात् ॥
आश्यन् । भूयात् ॥ अत्रैव सकारान्तस्य शकारो दृश्यते ॥ नान्तानां तु पूर्ण-
भूतप्रक्रियया (८।३।७३) सूत्रेण नकारस्य झकारः ॥ लश्यन् । ते जीव्यात् ॥
पोष्यन् । ते पर्याप्प्यात् ॥ लस सम्यग्जीवने । पोष पर्याप्तायाम् शेषं पूर्ववत् ॥
एवं । ब्रूयन् । भूयात् ॥ म ब्रूयन् । मा भूयात् ॥

॥ छावो यखि यो वा ॥ २७ ॥

छाव उपभोगे । इत्यस्य यस् प्रत्यये परे वकारस्य यकारो भवति वा
विकल्पेन ॥ छाव्यस् । निर्विद्याः ॥ पक्षे । छाव्यस् । निर्विद्याः ॥

॥ भविष्यन्ती इ अन् अख् इव् अ अव् प्रत्ययाः

॥ २८ ॥

सुगमम् ॥ करि । करिष्यति ॥ करन् । करिष्यन्ति ॥ करख् । करिष्यसि ॥
करिक् । करिष्यथ ॥ कर । करिष्यामि ॥ करक् । करिष्यामः ॥

॥ स्वरान्तानामुत्तमे मागमः ॥ २९ ॥

स्वरान्तानां धातूनामुत्तमपुरुषे मकारागमो भवति ॥ दिम । दास्यामि ॥
दिमक् । दास्यामः ॥ दि दाने उत्तमपुरुषैकत्वानेकत्वयोः अ अव् प्रत्ययौ अनेन
मागमः ॥ उत्तमे किम् । दियि । दास्यति ॥ दिन् । दास्यन्ति ॥ दिख् ।
दास्यसि ॥ दियिक् । दास्यथ ॥ दि दाने । इ अन् अख् इव् प्रत्ययाः । स्वरा-
न्ताद्यागम इकारे (सू० १०) इत्यनेन इकारागमः । अपरत्र स्वरादल्लोपः
(सू० ८।१।३९) इत्यकारलोपः ॥ तच्छब्दादिसंबन्धप्रयोगाश्च यथा ॥ कर्यस् ।
तस्य करिष्यति [। अस्यां विभक्तौ प्रथमपुरुषकर्तृसंबन्धार्थे स्वरादल्लोप-
(सू० ८।१।३९) कार्यमनित्यं ज्ञेयम्] ॥ करनस् । करिष्यन्ति तस्य ॥ करहन् ।
करिष्यसि तम् ॥ करहस् । करिष्यसि तस्य ॥ कर्यस् । करिष्यथ तस्य ॥
करस् । करिष्यामि तस्य ॥ करन् । करिष्यामि तम् ॥ करोस् । करिष्याम-
स्तस्य ॥ करोन् । करिष्यामस्तम् । पूर्वं साधितानि ॥ चरादीनां तु विधिवद-
त्रापि विधिर्ज्ञेयः ॥

॥ अपराः प्रत्ययाः संप्रश्ने ॥ ३० ॥

ते भविष्यन्तीप्रत्यया अपरा अकारः परो येभ्यस्तथा संप्रश्ने प्रत्ययाः स्युः ॥

॥ प्रथमोत्तमैकत्वे दीर्घः ॥ ३१ ॥

तस्य अकारस्य प्रथमैकवचने उत्तमैकवचने च दीर्घो भवति ॥ ते प्रत्ययाश्च यथा । या अन अख इव आ अव भवन्ति । उदाहरणानि । कर्या । किं कुर्यात् ॥ करन । किं कुर्युः ॥ करख । किं कुर्याः ॥ करिव । किं कुर्यात् ॥ करा । किं कुर्याम् ॥ करव । किं कुर्याम ॥ साधितचराण्येव ॥

॥ क्रियातिपत्तिः इहे अहान् अहाख् इहीव् अहा
अहाव् प्रत्ययाः ॥ ३२ ॥

स्पष्टम् ॥ करिहे । अकरिष्यत् ॥ करहान् । अकरिष्यन् ॥ करहाख् । अकरिष्यः ॥ करिहीव् । अकरिष्यत् ॥ करहा । अकरिष्यम् ॥ करहाव् । अकरिष्याम ॥ स्वरान्तधातूनां यथा ॥ च्ययिहे । अपास्यत् ॥ च्यहान् । अपास्यन् ॥ च्यहाख् । अपास्यः ॥ च्ययिहीव् । अपास्यत् ॥ च्यमहा । अपास्यम् ॥ च्यमहाव् । अपास्याम ॥ चि पाने स्वरान्ताद्यागम इकारे (सू० १०) इति यकारागमः । सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ११) इति धातोरकारागमः । स्वरादल्लोप (सू० ८।१।३९) इत्यकारस्य लोपः । स्वरान्तानामुत्तमे मागम (सू० २९) इति मकारागमः । सर्वत्र यत्वम् ॥

॥ कौतुके सर्वे प्रत्यया ह्यपराः ॥ ३३ ॥

कौतुकेन क्रियातिपत्तावभिहितायां सत्यां सर्वे प्रोक्तप्रत्ययास्तच्छब्दादिवसंबन्धप्रत्ययाश्च ह्यपरा ह्यशब्दः परो येभ्यस्तथा प्रयोज्याः ॥ करिहे ह्य ।

[३१ । अहान् अहाख् अहा अहाव् इत्येषु प्रत्ययेषु हा इत्याश्रित आकारो ऽप्रसिद्ध उच्यते ।]

चेदकरिष्यत् ॥ करहान् ह्य् । चेदकरिष्यन् ॥ करिहेस् ह्य् । चेत्तस्याकरिष्यत् ॥
करहानम् ह्य् । चेत्तस्याकरिष्यन् ॥

॥ आक्षेपे ऽपि नयूपराः ॥ ३४ ॥

आक्षेपेण क्रियातिपत्तावभिहितायां सत्यां ते प्रत्यया नयूपरा भवन्ति ।
अपिशब्दाद्धेतुमद्भावे ऽपि ॥ करिहे नय् । चेन्नाकरिष्यत् । वा । खलु नाकरि-
ष्यत् ॥ करहान् नय् । चेन्नाकरिष्यन् ॥

॥ कर्तुः परौ वा ॥ ३५ ॥

स ह्य् प्रत्ययः नय् प्रत्ययश्च कर्तुः परौ वा भवतः ॥ सुह्य करिहे । स
चेदकरिष्यत् ॥ तिम् ह्य् करहान् । ते चेदकरिष्यन् ॥ सुनय् करिहे । स चेन्न
कुर्यात् ॥ तिम् नय् करहान् । ते चेन्न कुर्युः ॥ सुय् करिहे । इति निश्चयप्रत्ययेन
स्वरूपं विवेच्यम् ॥ अत्र प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१३१) इति सुह् शब्द-
हकारस्य लोपः । शेषं साधनं पूर्ववत् । चरादीनां तु प्रोक्तवद्बोध्यम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते आख्यात-

प्रक्रियायां भविष्यत्पादो द्वितीयः ॥८।१॥

॥ ३६ ॥

॥ अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

॥ भूतपादः ॥ ३ ॥

॥ समापितक्रियाकालो भूतकालः ॥ १ ॥

स्पष्टम् ॥

॥ भूतसामान्यपूर्णापूर्णभेदाच्चतुर्विधः ॥ २ ॥

सोऽतीतकालः भूतसामान्यभूतपूर्णभूतअपूर्णभूतभेदैश्चतुष्प्रकारो विज्ञेयः ॥

॥ भावकर्मिणां भूते उन् उख् उथ् उव उम् उ
प्रत्ययाः ॥ ३ ॥

भावधातूनां येषां धातुपाठे अतीतप्रयोगा भावे पठिताः । भावप्रयोगस्तु यत्र तृतीया कर्तृस्थाने स्यात् । कर्मिणां धातूनां च येषां धातुपाठे अतीतकाल-प्रयोगाः कर्मणि अभिहिताः । कर्मप्रयोगस्तु यत्र तृतीया कर्तृस्थाने प्रथमा कर्म-स्थाने स्यात् । तेषामुभयेषां धातूनां भूते उन् आदिप्रत्यया बोध्याः । अत्र शब्द-शास्त्रे भावकर्मिणां धातूनामतीतकाले कर्तृप्रयोगाभावः । अकर्मकाणां तु कर्म-प्रत्ययाभावः । कर्तृप्रयोगस्तु यत्र प्रथमा कर्तृस्थाने स्यादिति ॥ भावे यथा ।

असुन् । अहस्यत् ॥ नचुन् । अनृत्यत् ॥ असुन् । व्यहस्यत् ॥ अस हसने ।
नञ् नर्तने । नञ् अतिहासे । अनेन उन् ॥ कर्मणि यथा । कर्हन् । तेन तथा
वा कृतम् ॥ कर्हृत् । तैस्ताभिर्वा कृतम् ॥ कर्हृत् । त्वया कृतम् ॥ कर्हव ।
युष्माभिः कृतम् ॥ कर्हम् । मया कृतम् ॥ कर्ह । अस्माभिः कृतम् ॥ कर करणे
अनेन उन् आदिप्रत्ययाः ॥

॥ कर्मणि पुंवहुत्वे इदाद्यस्वरस्य ॥ ४ ॥

कर्मिणां धातूनां पुंलिङ्गस्य बहुवचने कर्मणि सन्ति सर्वेषां प्रत्ययानामादि-
स्वरस्य इकारो भवति ॥ लीखिन् । तेन अलिख्यन्त ॥ लीखिन् । तैर्लिखिताः
पुं० ॥ लीखिन् । त्वया लिखिताः पुं० ॥ लीखिव । युष्माभिर्लिखिताः ॥
लीखिम् । मया लिखिताः पुं० ॥ लीखि । अस्माभिर्लिखिताः ॥ लेख लेखने
भावकर्मिणां भूत (सू० ३) इति उन् आदिप्रत्ययाः । अनेनादिस्वरस्य इकारः ।
पुंस्येकारस्य यदीतौ (सू० २१) इत्यनेन सूत्रेण एकारस्य ईकारः ॥

॥ स्त्रियां यत् ॥ ५ ॥

सकर्मकाणां धातूनां स्त्रीलिङ्गस्य बहुत्वे कर्मणि सति प्रत्ययादिस्वरस्य
यकारो भवति ॥ कर्हन् । तेन ताः कृताः ॥ कर्हृत् । तैस्ताः कृताः ॥
लेखन् । तेन ता लिखिताः ॥ रक्षन् । तेन ता रक्षिताः ॥ कर करणे । लेख
लेखने । रक्ष रक्षायाम् । उन् उरृत् प्रत्ययौ । अनेन उकारस्य यत्वम् । स्त्रियामी-
देतौ सर्वत्र (सू० २३) इति उपधाया एकारः । कवर्गस्यैकत्वे ऽपि (सू० ७१)
इत्यनेन लेखः खकारस्य छकारः ॥

॥ इकारान्तादेकत्वे ऽपि ॥ ६ ॥

इकारान्ताद्धातोरेकत्वे कर्मणि च प्रत्ययादिस्वरस्य यकारो भवति ॥

ख्ययन् ॥ तेन सा भुक्ता ॥ च्ययन् । तेन सा पीता ॥ नियन् । तेन सा नीता ॥ खि खादने । चि पाने । नि हरणे । उन् प्रत्ययः अनेनोकारस्य यत्वम् । सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इति सूत्रेण प्रथमयोः अकारागमः ॥

॥ हिद्योरत् ॥ ७ ॥

हि ग्रहणक्रीणनधारणेषु । दि दाने । इत्यनयोः स्त्रीषडुत्वे कर्मणि सति आदिस्वरस्य अकारो भवति । चानुकृष्टं नानुवर्तत इति एकत्वे कर्मणि न ज्ञेयः ॥ ह्यञ् । तेन ता धृताः ॥ दिञ् । तेन ता दत्ताः ॥ उन् प्रत्ययः प्रथमस्य सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इत्यकारागमः । हिद्योस्त-कारागम (सू० ३२) इति तकारागमः । अनेन प्रत्ययादिस्वरस्य अकारः । तवर्ग-स्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यप्रसिद्धञकारादेशः । हिद्योः किम् । ख्ययन् । सा भुक्ता ॥ च्ययन् । सा पीता । नियन् । सा नीता ॥ पूर्वं साधितान्येव ॥

॥ एकत्वे ऊमात्रादेशः ॥ ८ ॥

सकर्मकाणां धातूनां स्त्रीलिङ्गस्यैकत्वे कर्मणि सति प्रत्ययादिस्वरस्य ऊमात्रादेशो भवति ऊमात्रान्तत्वे सिद्धे पूर्वोक्तलिङ्गप्रकरणपरिभाषया * पूर्ववर्णस्वरस्याप्रसिद्धतावधार्या ॥ कर्हन् । सा कृता ॥ मारुथ् । त्वया सा हता ॥ खारुम् । मया सारोहिता ॥ कर करणे । मार मारणे । खार आरो-हणे । उन् उथ् उम् प्रत्ययाः । अनेनादिस्वरस्य ऊमात्रादेशः ॥

॥ चुवमोरवयोर्नित्यम् ॥ ९ ॥

चुव कलहे । मोरव पीडासहने । इत्यनयोरेकत्वे कर्मणि नित्यं प्रत्ययादिस्वरस्य

[* ऊदन्तत्वे सिद्धे पूर्वस्वरस्याख्यातता ज्ञेयोति २।१।७ सूत्रे द्रष्टव्यम् ।]

ऊमात्रादेशः स्यात् । तयोः पुंलिङ्गकर्माभावत्वान्नित्यपदग्रहणम् ॥ चुवून् ।
तेन युद्धम् ॥ मोरवून् । सोढा ॥ एकत्वे किम् । चुव्यन् । युद्धाः ॥ मोरव्यन् ।
सोढाः ॥ भावकर्मिणाम् (सू० ३) इति चन् । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति
उकारस्य यकारः ॥

॥ पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च ॥ १० ॥

पुंलिङ्गस्य यः कर्तृप्रत्ययसंबन्धी उकारस्तस्य स्त्रीलिङ्गविषये ऊमात्रादेशः
स्यात् ॥ वोवू । प्राप्तः ॥ वाचू । प्राप्ता ॥

॥ इकारस्य यत् ॥ ११ ॥

पुंलिङ्गस्य यः कर्तृसंबन्धी इकारस्तस्य यकारो भवति स्त्रीलिङ्गविषये ॥
यकि । श्रान्तास्ते ॥ यच्य । श्रान्तास्ताः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गादिकारः ॥ १२ ॥

अप्रसिद्धचवर्गात्परस्य स्त्रीलिङ्गकर्तृसंबन्धिनो यकारस्य अकारो भवति ॥
वाञ्च । प्राप्तास्ताः ॥ खछ्छ * । आरूढास्ताः ॥ दज्ज । दग्धास्ताः ॥

॥ सकाराच्च ॥ १३ ॥

सकारात्परस्य प्रत्यययकारस्य अकारो भवति ॥ आस । आसन् ताः ॥
वस । निवसितास्ताः ॥ लोस । श्रान्तास्ताः ॥ पक्षे । लोछ्छ ॥

[* खछ्छ इति छकारस्थाने खच इति चकारेणोच्चार्यते ।]

॥ सामान्यभूते ओन् ओस् ओथ् ओव ओम्
ओव् प्रत्ययाः पुंसि ॥ १४ ॥

भावकर्मिणां धातूनां सामान्यभूते ओन् आदिप्रत्ययाः पुलिङ्गैकत्वे कर्मणि बोध्याः ॥ कर्योन् । तेनाकारि ॥ कर्योस् । तैरकारि ॥ कर्योथ् । त्वयाकारि ॥ कर्योव । युष्माभिरकारि ॥ कर्योम् । मयाकारि ॥ कर्योव् । अस्माभिरकारि ॥ कर करणे सामान्यभूते आन् आदिप्रत्ययाः । यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेषु च (सू० ४६) इति यकारागमः ॥

॥ बहुत्वे एकारः ॥ १५ ॥

पुलिङ्गस्य बहुत्वे कर्मणि सति प्रत्ययादिस्वरस्य एकारो भवति ॥ कर्येन् । तेनाकृषत ॥ कर्येस् । तैरकृषत ॥ कर्येथ् । त्वयाकृषत ॥ कर्येव । युष्माभिरकृषत ॥ कर्येम् । मयाकृषत ॥ कर्येव् । अस्माभिरकृषत ॥ साधनं पूर्ववत् । अनेन प्रत्ययौकारस्य एकारः ॥

॥ स्त्रियामेयादेशः सर्वत्र ॥ १६ ॥

सर्वत्र सामान्यपूर्णभूते एकत्वबहुत्वयोः कर्मणि च प्रत्ययादिस्वरस्य एय आदेशो भवति स्त्रीलिङ्गे एव ॥ कर्येयन् । तेन साकारि ॥ कर्येयन् । तेन ता अकृषत ॥ कर्येयस् । तैः साकारि ॥ कर्येयस् । तैस्ता अकृषत ॥ कर करणे । ओन् ओस् प्रत्ययौ । अनेन ओकारस्य एयादेशः । यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेषु च (सू० ४६) इति यागमः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गादयः ॥ १७ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य सर्वत्र सामान्यपूर्णभूते एकत्वबहुत्वयोः कर्मणि च अप्रसिद्ध-

ञवर्गात्परस्य प्रत्ययादिस्वरस्य आंय आदेशो भवति ॥ ह्यञ्जायन् । सा प्रत्यग्राहि तेन ॥ दिञ्जायन् । सा तेनादायि ॥ हिद्योस्तकारागमः (सू० ३२) हेरकारागमः (८१२११ सूत्रेण) तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति च्त्त्वम् । अनेन आंयादेशः । मर्च्चायम् । अस्य नित्यं संबन्धप्रत्ययत्वात् तस्यैवादिस्वरस्य आंयादेशः ॥ तत्रालुप्त्यकारेभ्यः कर्तृधातुभ्य (४९ सूत्रस्थेभ्यः) आंयादेशो विकल्पेन विज्ञातव्यः ॥ ओच्चाय । वा । ओच्चेय । शुद्धीवभूव सा ॥ तेजाय । वा । तेजेय । तीक्ष्णीवभूव सा ॥ बावजाय । वा । बावजेय [। रुरुचे सा] । इत्यादि ॥ खोच्चाय । विभाय सा ॥ पच्चाय । प्रतीयाय ॥ रोच्चाय । रुरुचे सा ॥ वृच्छाय । उत्तस्थौ सा ॥ वृच्छाय । अवरोह सा ॥ खृच्छाय । आरुरोह सा ॥ दजाय । देहे सा ॥ रोजाय । तस्थौ सा ॥ बुजायन् । बभ्रज्ज ताम् ॥ खोच्च भये । पञ्च ऋणादिविश्वासे । रोच्च रोचने । वृथ उत्थाने । वस अवरोहणे । खस आरोहे । दज्ज भस्मीभवने । रोज स्थितौ । बुज्ज भर्जने । ओवावादयः सामान्यपूर्णयोः (सू० ७८) इत्युक्त्या स्त्रियाम् एय प्रत्ययः । तस्य एकारस्य अनेन आंयादेशः । खस वसोस्थः सर्वत्र (सू० ६६) इति सकारस्य थकारः । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति थकारस्य छकारः । बुज्ज भर्जने इत्यस्य उन् प्रत्ययः । शेषं पूर्ववत् ॥

॥ एयश्च पुंसि ॥ १८ ॥

अप्रसिद्धञवर्गात्परस्य एय् प्रत्ययस्य पुंलिङ्गविषये आंय आदेशो भवति । पकारोऽस्वरः ॥ लाच्छाय् । जिजीवुः ॥ खृच्छाय् । आरुरुहुः ॥ लस सम्यग्जीवने । खस आरोहे । पुंर्कर्तरि (सू० ३९) इति एय् प्रत्ययः । लसश्च (सू० २९, ३३, ६७, ७२) इति । खसवसोस्थ (६६) इति सकारस्य थकारे कृते अनेन एय प्रत्ययस्य आय् आदेशः । एयः किम् । लाच्छाय् । जिजीवुः ॥ सामान्यपूर्णयोः आय् (सू० ४०) । शेषमुक्तवत् ॥

॥ इदुदूद्युतानां पूर्ववर्णस्वराप्रसिद्धता ॥ १९ ॥

इकारतन्मात्रायुतानामुकारतन्मात्रायुतानामूकारतन्मात्रायुतानां च वर्णानां तत्पूर्ववर्णसंबन्धिनः स्वरस्य अप्रसिद्धता अवधार्या सा चावर्णस्यैव ॥ वांति । प्राप्ताः ॥ तारिन् । तारिताः ॥ पंकु । गतः ॥ वांचू । प्राप्ता ॥ मारून् । हता ॥ घात प्रापणे । अकर्मिणां भूते कर्तरि एय् (३९ सूत्रेण) । वातस्तात् (सू० ८६) इत्यनेन छिह् आदेशः छकारहकारयोर्लोपः । तार तारणे उन् प्रत्ययः । कर्मणि पुंव-हुत्वे इदाद्यस्वरस्य (सू० ४) इत्युकारस्य इकारः । पक गतौ । थकपकोरौवादीनां पुंवर्तमानादेशाञ्छहोर्लोपश्च भूते (सू० ७७) इत्यनेन छुह् आदेशः छकारहकारयोर्लोपः । वात प्रापणे ओव् प्रत्ययः । वातस्तात् (सू० ८६) इति छुह् आदेशः छहोर्लोपौ । पुंनृत्प्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इत्युकारस्य ऊमात्रादेशः । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति च्त्त्वम् । अनेन पूर्ववर्णस्वरस्याप्रसिद्धता । मार मारणे उन् प्रत्ययः । एकत्वे ऊमात्रादेशः (सू० ७) । अनेनोपधाया अप्रसिद्धता ॥

॥ उद्युतस्योपधाया आत ओत्वम् ॥ २० ॥

उकारयुतस्य वर्णस्य य उपधाभूत आकारस्तस्य ओत्वं भवति ॥ तोरुन् । तारितः ॥ वोतु । प्राप्तः ॥ तार तारणे उन् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) रुकारस्य उपधाया आकारस्य ओकारः । वात प्रापणे । अकर्मिणामिति (३९ सूत्रेण) ओव् । वातस्तात् (सू० ८६) इति छुह् आदेशः छहोर्लोपश्च । तकारस्य उकारान्तत्वे सिद्धे अनेन उपधाकारस्य ओकारः ॥ ओसु । आसीत् ॥ आस सत्तायाम् उक्तवत् छुह् आदेशः । अनेन उपधाकारस्य ओकारः । उद्यु-त्तस्य किम् । तारिन् । तारितास्ते ॥ पूर्वं साधितम् ॥

॥ पुंस्येकारस्य यूदीतौ कर्मैकत्वानेकत्वे ॥ २१ ॥

पुंलिङ्गस्य एकत्वबहुत्वे कर्मणि सति उपधाभूतस्य एकारस्य क्रमेण यूदीतौ

भवतः भूतविषये । एकत्वे यूकारः बहुत्वे ईकारः ॥ व्यूखन् । लिखितम् ।
लीखिन् । लिखिताः ॥ पूर्वं साधितम् । व्यूटुन् । कुट्टितः ॥ चीटिन् । कुट्टिताः ॥
चेट कुट्टने उन् । कर्मणि पुंवहुत्वे (सू० ४) इत्यादिना उकारस्यकारः । अनेन
क्रमादुपधाया यूकार ईकारौ ॥

॥ फेरव्यहमेलां च ॥ २२ ॥

एते धातवः कर्तर्येव नित्यं भवन्ति । एषां धातूनामुपधाया यूकार-ईकारौ
भवतः । भूतविषये ॥ फ्यूह् । परिवर्तितः ॥ फीरि । परिवर्तिताः ॥ व्यूटु । आसितः ॥
वीटि । आसिताः ॥ म्यूलु । संगतः ॥ मीलि । संगताः ॥ फेर अरणविस्त्रीभवन-
पश्चात्तापवैलोम्येषु । व्यह उपवेशने । मेल संगमे । पुंर्कर्तरि (सू० ३९) इति
ओव् एय् प्रत्ययौ । खरतरफरफेरमरमोरां रात् (सू० ९१) इति । व्यहो हात्
(सू० ९७) इति । गलचलडलडोलफलफलमेलां लात् (सू० ९३) इति सूत्रैः
लुह् छिह् आदेशौ छहोलोपश्च । व्यहः डेषव्यहरोपमेषां ठ (सू० ६२) इति
हस्य ठः । अनेन सर्वत्र क्रमात् यूदीतौ । प्रोक्तानां धातूनां किम् । मेठ्यौव् ।
मधुरीवभूव ॥ पेड्यौव् । प्रसृतीवभूव ॥ ब्रेठ्यौव् । मूर्खीवभूव ॥ मेठ मधुरीभवने ।
पेड निर्यासे । ब्रेठ मूर्खीभवने । पुंर्कर्तरि (सू० ३९) इति औव् । यागमः सर्वेषु
सामान्यपूर्णेणु च (सू० ४६) इति यकारागमः ॥

॥ स्त्रियामीदेतौ सर्वत्र ॥ २३ ॥

सर्वत्र एकत्वबहुत्वे कर्मणि कर्तरि च स्त्रीलिङ्गविषये उपधायाः क्रमात्
ईकार-एकारौ भवतः । एकत्वे ईकारः बहुत्वे एकारः भूतविषये ॥ चीटून् ।
कुट्टिता ॥ चेच्यन् । कुट्टिताः ॥ चेट कुट्टने उन् । एकत्वे ऊपात्रादेशः (सू० ८) ।
अपरत्र । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति उकारस्य यकारः । स्त्रियां भूतानेकत्वक-
र्मणि च (७० सूत्रेण) इति टकारस्य चकारः । अनेन क्रमादीदेतौ ॥ फीरू ।
भ्रान्ता सा ॥ फेर्य । भ्रान्ताः ॥ बीटू । निविष्टा ॥ बेछ्य । निविष्टाः ॥

मीजू । मिलिता ॥ मेज्य । मिलिताः ॥ फेर भ्रमणे । व्यह उपवेशने ।
मेल संगमे । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति ओव् एय् । पूर्ववत् छृह छिह आदेशः
छहोर्लोपः । पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इति एकत्र ऊमात्रा-
देशः । अपरत्र इकारस्य यत् (सू० ११) इति यः । व्यहः डेषव्यहरोपमपां ठ
(सू० ६२) इति हस्य ठः । सादेशकर्तृभूतानेकत्वे च (सू० ७०) इति
ठकारस्य छकारः । लान्तस्य ज (७४) इति लकारस्य जकारः । अनेन सर्वत्र
क्रमादीकार-एकारौ ॥

॥ ओकारस्योकारः सादेशपुंकर्तरि च ॥ २४ ॥

सर्वस्मिन्नेकत्वबहुत्वे पुंकर्माणि प्रत्ययादेशयुते सर्वस्मिन्पुंकर्तरि च उपधा-
भूतस्य ओकारस्य उकारो भवति भूतविषये ॥ बूजुन् । श्रुतः ॥ बूजिन् ।
भुताः ॥ बूलुन् । भाषितम् ॥ बूलिन् । भाषिताः ॥ बोज्ज निशामने । बोल
पक्षिशब्दे च । उन् बहुत्वे उकारस्य इत् (४ सूत्रेण) अनेनोपधाया उत्त्वम् ॥
कर्तरि यथा । रूढ् । रुष्टः ॥ रूढि । रुष्टाः ॥ रोष रुष्टौ । पुंकर्तरि (सू० ३९)
इति ओव् एय् । द्वपपोपमपरोपां षात् (सू० ९५) इति छृह छिह आदेशौ
छहोर्लोपश्च । डेषव्यहरोपमपां ठ (सू० ६२) इति पस्य ठत्वम् । अनेन उपधाया
उकारः । सादेशकर्तरि किम् । पोठ्यौव् । पृष्टं तेन ॥ पौर्यौव् । पर्याप्तम् ॥ पोठ
स्थूलीभवने । पोर पर्याप्त्यनार्द्रत्वयोः पुंकर्तरि (सू० ३९) इति औव् । यागमः
(सू० ४६) ॥

॥ स्त्रियामूदोतौ ॥ २५ ॥

सर्वस्मिन्नेकत्वबहुत्वे कर्मणि प्रत्ययादेशयुते एकत्वबहुत्वे स्त्रीकर्तरि च
उपधाभूतस्य ओकारस्य उकार-ओकारौ भवतः भूतविषये ॥ बूजुन् । श्रुता
तेन ॥ बोज्जन् । श्रुतास्तेन ॥ कर्तरि यथा । रूढ् । रुष्टा सा ॥ रोध्य । रुष्टास्ताः ॥
एवमन्येषां बोध्यम् ॥

॥ मरश्च पुंसि ॥ २६ ॥

मर मरणे इत्यस्य धातोः सर्वस्मिन्कर्तरि पुंलिङ्गविषये उपधाया ऊत्वं भवति भूतविषये ॥ मूढ् । मृतः ॥ मूदि । मृताः ॥ मर मरणे । पुकर्तरि (सू० ३९) इति ओच् एय् । खरतर (सू० ९१) इत्यादिना लृह् छिह् आदेशछहोर्लोपौ । मरश्च मरणे (सू० ६५) इति रस्य दत्वम् । अनेन उपधाया ऊत्त्वम् ॥

॥ लसश्च ॥ २७ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य पुंलिङ्गे उपधाया ऊकारो भवति । तत्रैकत्वे ख्यातो बहुत्वे अपसिद्ध इति ज्ञेयम् ॥ लूस्तु । जीवितः ॥ लूस्ति । जीविताः ॥ लूस्तुस्व । जीवितस्त्वम् ॥ लूस्तिव । जीविता यूयम् ॥ लूस्तुस् । जीवितो ऽहम् ॥ लूस्ति । जीविता वयम् ॥ लस सम्यग्जीवने । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति ओच् एय् ओस् एव ओस् एय् प्रत्ययाः । आसखसफस (सू० ९६) इत्यादिना लृह् छिह् लृस् छिव लृस् छिह् कमादादेशः छहोर्लोपश्च । लसश्च पुंभूते (सू० ३३) इति तकारागमः । अनेन उपधाया ऊत्त्वम् ॥

॥ स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदातावप्रसिद्धौ ॥ २८ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य स्त्रीलिङ्गस्य एकवचनबहुवचनयोः कमात् उपधाया अपसिद्धौ ऊकार-आकारौ भवतः ॥ [अत्रापि पूर्ववद्बहुत्वे एवापसिद्धतास्तीत्यवधेयम् ॥] लूछु । जीविता ॥ लाछु । जीविताः ॥ लूछुस्व । जीविता त्वम् ॥ लाछुव । जीविता यूयम् ॥ लूछुस् । जीविताहम् ॥ लाछु । वयं जीविताः ॥ लसधातोः ओच् आदयः प्रत्ययाः (३९ सूत्रेण) तेषां लृह् आदय आदेशाः छहोर्लोपश्च (९६ सूत्रेण) । पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इति उकारस्य ऊमात्रादेशः । इकारस्य यत् (सू० ११) इति यः । लसश्च स्त्रियाम् (सू० ६७) इति सकारस्य थकारः । तवर्गस्यापसिद्ध (सू० ७२) इति थकारस्य

छकारः । अप्रसिद्धचवर्गादकार (सू० १२) इति सूत्रेण प्रत्यययकारस्याकारः ।
अनेन उपधायाः क्रमात् अप्रसिद्धौ ऊकार-आकारौ ॥

॥ सामान्यपूर्णयोरन्तिमः सर्वत्र ॥ २९ ॥

सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च एकत्वे बहुत्वे च सामान्यभूतपूर्णभूतयोर्विषये
अन्तिमः अप्रसिद्धाकारादेश एव उपधाया भवति ॥ पुंलिङ्गे यथा । लाङ्गोव् ।
अजीवीत् ॥ लाङ्गाय् । अजीविषुः ॥ लाङ्गाव् । जिजीव ॥ लाङ्गाय् । जिजीवुः ॥
स्त्रीलिङ्गे यथा । लाङ्गाय । जिजीव सा ॥ लाङ्गाय । जिजीवुः ॥ साधनं पूर्व-
वत् ॥

॥ मरो वकारः ॥ ३० ॥

मर मरणे इत्यस्य सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च एकत्वबहुत्वयोश्च सामान्य-
भूतपूर्णभूतयोर्विषये उपधाया वकारो भवति ॥ म्वयोव् । अमृत ॥ म्वयाव् ।
मन्त्रे ॥ म्वयेय् । अमृषन्त ॥ म्वयाय् । मन्त्रिरे ॥ स्त्रीलिङ्गे यथा । म्वयेय ।
अमृत सा ॥ म्वयाय । सा मन्त्रे ॥ मर मरणे । पुंर्तरे (सू० ३९) इति ओव्
आव् एय् आय् । यागमः सवर्षे सामान्यपूर्णेष्ु च (सू० ४६) इति यकारागमः ।
अनेनोपधाया वत्वम् । मरश्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः ॥

॥ स्त्रियां भूते ऽपि ॥ ३१ ॥

मर मरणे इत्यस्य स्त्रीलिङ्गविषये भूते ऽपि उपधाया वकारो भवति ॥ म्वय ।
मृता ॥ मरधातोः ओव् । तस्य छ्यह् आदेशः छहोर्लोपश्च । अनेनोपधाया वत्वम् ।
मरश्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः । स्त्रियां किम् । मूढ् । मृतः ॥ पूर्व
साधितम् ॥

॥ ह्रियोस्तकारागमः ॥ ३२ ॥

हि ग्रहणक्रीणनधारणेषु । दि दाने । इत्यनयोर्भूतादिषु सर्वत्र तकारागमो भवति ॥ ह्यनुन् । प्रतिगृहीतः ॥ दितुन् । दत्तः ॥ ह्यन्नान् । प्रत्यग्रहीत् ॥ दिच्चोन् । अदात् ॥ ह्यन्नान् । प्रतिजग्राह ॥ दिच्चान् । ददौ ॥ भूते उन् (३ सूत्रेण) । सामान्यभूते ओन् (१४ सूत्रेण) । भूत विशेषे आन् (३५ सूत्रेण) । अनेन तकारागमः । हेरकारागमः (८।२।११ सूत्रेण) । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति तकारस्य चत्वं ।

॥ लसश्च पुंभूते ॥ ३३ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य पुंलिङ्गविषयं भूते तकारागमो भवति ॥ लूस्तु । जीवितः ॥ लूस्ति । जीविताः ॥ साधितचरम् । पुंलिङ्गे किम् । लूछू । जीविता सा ॥ भूते किम् । लाछ्छाव् । जिजीव ॥ पूर्वं साधितानि ॥

॥ नेरुदीतौ प्रत्ययोकारेकारयोः ॥ ३४ ॥

नि हरणे । अस्माद्धातोः प्रत्ययसंबन्धिनोरुकार-इकारयोः क्रमात् उकार-ईकारौ भवतः ॥ न्युन् । हृतः ॥ नीन् । हृताः ॥ नि धातोः उन् । कर्मणि पुम् (सू० ४) इत्यादिना अपरतोकारस्य इकारः । अनेन उकार-ईकारौ क्रमात् । पूर्वत्र यत्वं । अपरत्र स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपौ (सू० १।५) ॥

॥ पूर्णभूते आन् आख् आथ् आव आम् आव् प्रत्ययाः पुमेकत्वे ॥ ३५ ॥

भावकर्मिणां धातूनां पूर्णभूते पुंलिङ्गस्य एकत्वे कर्मणि सति आन् आदयः प्रत्ययाः स्युः ॥ बोजान् । तेन शुश्रुवे ॥ बोजाख् । तैः शुश्रुवे ॥ बोजाथ् ।

गुध्रुवे त्वया ॥ बोजाव । युष्माभिः गुध्रुवे ॥ बोजाम् । मया गुध्रुवे ॥ बोजाव ।
अस्माभिः गुध्रुवे ॥ बोज निशामने । पूर्णभूते आन् आदयः प्रत्ययाः । यागमः
सर्वेषु सामान्यपूर्णेषु च (सू० ४६) इति यकारागमः । तस्य अप्रसिद्धचवर्गाहोप
(सू० ४७) इति लोपः ॥

॥ धातोरे बहुत्वे ॥ ३६ ॥

पूर्णभूते बहुत्वे कर्मणि सति धातोः पर एकारः प्रयोज्यः ॥ करेयेन् । तेन
चक्रिरे ॥ करेयेस्व । तैश्चक्रिरे ॥ करेयेथ् । त्वया चक्रिरे ॥ करेयेव । युष्माभि-
श्चक्रिरे ॥ करेयेम् । मया चक्रिरे ॥ करेयेय् । अस्माभिश्चक्रिरे ॥ कर करणे । पूर्ण-
भूते आन् आदयः । बहुत्वे एकार (सू० १५) इत्याकारस्य एकारः । यकारागमः
(४६ सूत्रेण) । अनेन धातोः पर एकारः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गादां ॥ ३७ ॥

अप्रसिद्धचवर्गान्ताद्धातोरप्रसिद्ध आ प्रयोज्यः ॥ बोजायेन् । तेन गुध्रु-
विरे ॥ बोजायेन् । प्रतिजगृहिरे ॥ साधितचरम् ॥

॥ सामान्यवत्स्त्रीकर्मणि ॥ ३८ ॥

पूर्णभूते स्त्रीलिङ्गस्य एकत्वादिके कर्मणि सति सामान्यभूतवत्स्वरूपाणि
भवन्ति । एकत्वबहुत्वयोरेकरूपाणीत्यवधार्यम् ॥ उदाहरणानि सामान्यभूते
विशदीकृतानि ॥

॥ पुंकर्तरि ओव् एय् ओख् एव ओस् एय् भूते प्रत्ययाः ॥ ३९ ॥

अतीतकाले कर्तरि नियतानां धातूनां पुंलिङ्गे कर्तरि सति भूते ओव्

आदयः प्रत्ययाः स्युः । ओव् प्रत्ययस्य कचित् औव् इति च व्यवह्रियत इति ज्ञेयम् ॥ वुफयोव् । वा । वुफयौव् । उङ्गीनः ॥ वुफयेय् । उङ्गीनाः ॥ ईर्योव् । उङ्गान्तस्त्वम् ॥ ईर्येव । यूयमुङ्गान्ताः ॥ ग्वव्योस् । गुर्वीभूतो ऽहम् ॥ प्रार्येय् । समीक्षिता वयम् ॥ वुफ विहायसा गतौ । ईर ऊर्ध्वभ्रमणे । ग्वव गौरवे । प्रार समीक्षणे । अनेन ओव् आदिप्रत्ययाः । यागमः (४६ सूत्रेण) ॥

॥ सामान्यपूर्णयोः आव् आय् आख् आव् आस् आय् प्रत्ययाः ॥ ४० ॥

अतीतकाले कर्तृनियतानां धातूनां पुंलिङ्गे कर्तरि सति सामान्यपूर्णभूतयोर्विषये आव् आदयः प्रत्यया अवधार्याः ॥ सामान्ये यथा । वुफयाव् । उङ्गिड्ये ॥ वुफयेय् । उङ्गिड्यिरे । इत्यादीनि स्वरूपाणि । साधनं पूर्ववत् ॥ पूर्णभूते यथा । म्वकलियाव् । मुमुचे सः ॥ म्वकलियेय् । मुमुचिरे ते ॥ म्वकलियाव् । मुमुचिषे ॥ म्वकलियाव । मुमुचिध्वे ॥ म्वकलियास् । मुमुचे ऽहम् ॥ म्वकलियाय् । मुमुचिमहे ॥ म्वकल मुक्तौ । सामान्यपूर्णयोः आव् आदयः प्रत्ययाः । यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेषु च (सू० ४६) इति यागमः । व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजनादेशप्रत्ययानाम् (सू० ५०) इति इच् आगमः । चकारः स्वरार्थः ॥

॥ संबन्धिप्रत्ययेषु वयोर्लोपः ॥ ४१ ॥

सर्वत्र पुंलिङ्गकर्तृभूतसामान्यपूर्णभूतयोर्विषये संबन्धिप्रत्ययेषु परेषु प्रत्ययसंबन्धिनोर्वकारयकारयोर्लोपो भवति । स च सस्वरस्य न विज्ञेयः किंतु व्यञ्जनयोर्वयोरेव ॥ कुमल्योस् । कोमल्यभूतस्य ॥ कुमल्येस् । कोमल्यभूवस्तस्य ॥ कुमल कोमलीभवने । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति ओव्-एय् प्रत्ययौ । तच्छब्द (सू० ८ । १ । ३३) इत्यादिना अस् प्रत्ययः । यागमः । अनेन वयोर्लोपः ॥ आस् । तमागतः ॥ आस् । तमागताः ॥ आहस् । तमागतस्त्वम् ॥ आसस् । तमागतो ऽहम् ॥ आस् । तमागता वयम् ॥ व्यञ्जनान्तयोः किम् । कुमल्येवस् । कोमल्यभूत तस्य ॥ आवस् । तमागता यूयम् ॥

॥ तयोः पूर्वाकार ओदप्रसिद्धत्वे ॥ ४२ ॥

तयोर्वकारयकारयोः पूर्वो य आकारः स क्रमेण ओकारमप्रसिद्धतां चाप्नोति चकारात्पूर्वं ओकारं यकारात्पूर्वं अप्रसिद्धतामिति [॥ अयं विधिस्त्वच्छब्द-
संबन्धविहिताय् प्रत्ययसद्भावे एव बोध्यः] ॥ ओय् । आगतस्ते ॥ औय् ॥ आग-
तास्ते ॥ द्रोय् निर्गतस्ते ॥ द्राय् । निर्गतास्ते ॥ ज्ञोय् । प्रविष्टस्ते ॥ ज्ञाय् । प्रविष्टास्ते ॥

॥ ओदतौ वत्त्वाप्रसिद्धत्वे ॥ ४३ ॥

तयोर्वकारयकारयोः पूर्वौ ओकार-अकारौ क्रमेण वकारमप्रसिद्धतां च
प्राप्नुतः ॥ ग्वय् । गतस्ते ॥ गय् । गतास्ते ॥ प्य्वय् । पतितस्ते ॥ प्यय् । पतितास्ते ॥

॥ स्त्रियाम् एय एय एयस् एव एयस् एय प्रत्ययाः ॥ ४४ ॥

स्त्रीलिङ्गे कर्तरि सति भूतादिषु प्रोक्ताः प्रत्यया विज्ञेयाः । तत्र सामान्यपू-
र्णयोरेकरूपत्वमिति च ध्येयम् ॥ भूते यथा । व्यठ्येय । स्थूलाभूत्सा ॥ लार्ये-
यस् । त्वं स्पृष्टा ॥ नव्येय । नव्या अभूत ॥ बड्येयस् । अवधि ॥ बाँवर्येय ।
चञ्चलीभूता वयम् ॥ व्यठ स्थूलीभवने । लार स्पर्शानुगमनपेशलीकरणेषु । नव
अतिशयीभवने नूत्रतायां च । बड गतिवृद्धयोः । बाँवर त्वरायाम् । अनेन
एयादयः प्रत्ययाः । यागमः (सू० ४६) । लारः स्पर्शानुगमनयोरेव कर्तृप्रत्यय-
त्वम् पेशलीकरणे तु कर्मप्रत्ययत्वमित्यनुसंधेयम् ॥ सामान्यपूर्णभूतयोर्यथा ।
व्यठियेय । स्थूलीबभूव ॥ लारियेयस् । पस्पृशित्थ ॥ नवियेय । नूत्रा बभूव
यूयम् ॥ बडियेयस् । ववृधे ऽहम् ॥ बाँवरियेय । चञ्चलीबभूविम ॥ पूर्ववत् धातु-
प्रत्ययाः । यागमः (सू० ४६) । व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्वं इजनादेशप्रत्ययानाम्
(सू० ५०) इति इच् आगमः । चकारः स्वरार्थः ॥

॥ त्यंबो नित्यम् ॥ ४५ ॥

त्यं च ह्रस्वाञ्चल्ये इत्यस्य नित्यं स्त्रीलिङ्गप्रत्यया भवन्ति ॥ त्यंब्येयम् ।
चञ्चल्यभूतस्य ॥ त्यंब्येयम् । चञ्चलीबभूव तस्य ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेषु च ॥ ४६ ॥

सर्वेषु कर्तृकर्मधातूनां सामान्यभूतेषु पूर्णभूतेषु च यकारागमो भवति च-
शब्दात्प्रोक्तानादेशकर्तृधातूनां भूते ऽपि भवति ॥ वृतल्योच् । उदमज्जत् ॥
वृतल्याच् । उदमज्जत् ॥ वृतलियाच् । उन्ममज्ज ॥ तत्योच् । अतप्यत् ॥ तत्याच् ।
अतप्यत् ॥ ततियाच् । तेपे ॥ दयोच् । अध्रोवत् ॥ दर्याच् । अध्रुवीत् ॥ दरियाच् ।
दुध्रोव ॥ नम्योच् । अनमत् ॥ नम्याच् । अनामीत् ॥ नमियाच् । ननाम ॥ वृतल
ऊर्ध्वीभवने । तत् तप्तीभवने । द्र स्थैर्याविस्मृतिवर्षनिरोधेषु । नम नप्तीभवने ।
पुंर्कर्तरि (सू० ३९) इति औच् । सामान्यपूर्णयोः आच् (सू० ४०) ।
अनेन सर्वत्र यकारागमः । व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजनादेशप्रत्ययानाम्
(सू० ५०) इति इच् ॥ सादेशकर्तृधातुसामान्यपूर्णयोर्यथा ॥ ज्ञज्योच् ।
पलायांचकार ॥ ज्ञज्याच् । पलायामास ॥ तयोच् । अतारीत् ॥ तर्याच् । ततार ॥
म्बयोच् । अमृत ॥ म्वयाच् । मम्ने ॥ ज्ञल चलने । तर तरणे । मर मरणे । ओच्
आच् प्रत्ययौ । अनेन यागमः । छान्तस्य ज (सू० ७४) इत्यादिना
लकारस्य जकारः । मरो वकार (सू० ३०) इति मर उपधाया वत्वम् ।
मरथापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः ॥ कर्मधातुसामान्यपूर्णयोर्यथा ।
करोन् । अकार्षीत् ॥ कर्यान् । चकार ॥ वव्योन् । अवाप्सीत् ॥ वव्यान् ।
उवाप ॥ कर करणे । वव वापने । ओन्-आन् प्रत्ययौ । अनेन यकारागमः ॥
सादेशकर्तृधातुकर्मधातुसामान्यपूर्णयोः किम् । ज्ञल्लु । पलायितः ॥ ज्ञलि । पला-
यिताः ॥ करुन् । कृतम् ॥ करिन् । कृताः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गाल्लोपः ॥ ४७ ॥

अप्रसिद्धचवर्गात्परस्य यकारस्य लोपो भवति ॥ कञ्चान् । सूत्रयामास ॥ कञ्चान् । प्रतिजग्राह ॥ दिञ्चान् । ददौ ॥ मञ्चान् । मर्दयामास ॥ इञ्चान् । इयेप ॥ गिञ्जान् । चिक्रीड ॥ ग्रञ्जान् । गर्जयामास ॥ वञ्जान् । वुरोद ॥ वञ्जान् । उवाच ॥ कत सूत्रवेष्टने । हि प्रतिग्रहणक्रीणनधारणेषु । दि दाने । मथ मर्दने । इङ्ग इच्छायाम् । गिन्द क्रीडायाम् । ग्रज गर्जने । वद रोदने । वन भाषणे । पूर्णभूते (३५ सूत्रेण) आन् । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२-७३) इति तथदनानां च छ ज ञ् आ आदेशः । हेरकारागमः (८।२।११ सूत्रेण) । यागमः (४६ सूत्रेण) । अनेन लोपः ॥ वाञ्चू । प्राप्ता ॥ वाञ्च । प्राप्ताः ॥ पूर्वं साधितम् । अनेन इकारस्य यत् (सू० ११) इत्यादेशप्राप्तस्य यकारस्य लोपः । अप्रसिद्धात्किम् । चञ्चान् । चिच्छेद ॥ चट छेदने । पूर्णभूते (३५ सू०) आन् । यागमः । सामान्यपूर्णयोष्टवर्गस्य चवर्ग (सू० ६९) इति टकारस्य चत्वम् ॥

॥ पिगङ्गोर्भूते ॥ ४८ ॥

पि पतने । गङ्ग गतौ इत्यनयोर्भूतविषये यकारस्य लोपो भवति ॥ प्यौव् । पतितः ॥ गौव् । गतः ॥ धातोः पुंकर्तरि (सू० ३९) औव् प्रत्ययः । पेरकारागमः (८।२।११) । गतौ गङ्गो ऽन्त्यस्यैव (सू० ५८) इति छलोपः । यागमः । अनेन लोपः । उभयत्र ओकारे औ (सू० १।९) इत्यकारस्य औ परलोपश्च । पूर्वस्य इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । प्यय । पतिता ॥ गय । गता ॥ धात्वोः एय प्रत्ययौ । यागमः । अनेन लोपः । पेरकारागमः । गङ्गः छलोपः । पिगङ्गोः स्त्रियामत्प्रत्ययस्वरस्य (सू० ६०) इति एकारस्य अकारः । तस्य स्वरादलोपः (सू० ८।१।३९) । यत्वम् ॥

[॥ सकाराच्च बहुलम् ॥ ४८ क ॥]

॥ सकारात्परस्य यकारस्य विभाषया लोपो भवति ॥ फसौव् वा । फस्यौव् । बद्धीभूतः ॥ फस बद्धीभवने । पुंकर्तरि औव् प्रत्ययः । यागमः । अनेन विकल्पेन लोपः । एवं ठास, दस, वास, मुस, स्सानां ज्ञेयम् ॥ बाहुलकत्वात्कचिन्नित्यम् । असौन् । अहासीत् ॥ असान् । जहास ॥ इत्यादि ॥ आवसादीनां निषेधः ॥ आवस्यौव् । विशीर्णः ॥ आवस विशरणे औव् प्रत्ययः । यकारागमः । तस्य बाहुलग्रहणाल्लोपाभावः ॥ आवसादयस्तु । आवस द्वस चस त्रस रस र्स लिस विस व्वलस व्वस इत्यादयः ॥]

॥ न कच् श्रुच् च्वच् छृच् तेज् पज् रोच् व्यच्
ब्रज् बावज् ल्यच् श्रोचाम् ॥ ४९ ॥

कच् आर्दीभवने । श्रुच् पात्रस्थजलादिचेष्टायाम् । च्वच् वृत्तिसंकोचे । छृच् निःसारीभवने । तेज् तीक्ष्णीभवने । पज् युक्तीभवने । रोच् रोचने । व्यच् संभवे । ब्रज् दीप्तौ । बावज् रोचने । ल्यच् निर्बलीभवने । श्रोच् शुद्धौ । एभ्यः परस्य यकारस्य लोपो न भवति ॥ कङ्यौव् । आर्दीबभूव ॥ श्रुङ्यौव् । अचेष्ट ॥ च्वङ्यौव् । समकोचीत् ॥ छृङ्यौव् । निःसारीबभूव ॥ तेज्यौव् । तितेजे ॥ पज्यौव् [। युयुजे] ॥ रोङ्यौव् । अरोचिष्ट ॥ व्यङ्यौव् । अव्याचीत् ॥ ब्रङ्यौव् । अभ्राजिष्ट ॥ बावङ्यौव् । अरोचिष्ट ॥ ल्यङ्यौव् । निर्बलीबभूव ॥ श्रोङ्यौव् । शुद्धोभूत् ॥ धातुभ्यः । पुंकर्तरि (सू० ३९) औव् प्रत्ययः । यागमः (सू० ४६) । तस्य पूर्वोक्तसूत्रेण लोपे प्राप्ते अनेन निषेधः ॥ [अङ्गं तच्च वृत्तां च ॥ अङ्यौव् । दुर्बलोभूत् ॥ तङ्यौव् । अभैषीत् ॥ वुङ्यौव् । दग्धोभूत् ॥]

व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजनादेशप्रत्ययानाम् ॥ ५० ॥

अनादेशप्रत्ययानां येषां धातूनां भूते प्रत्ययानामादेशो न स्यात् तेषां

व्यञ्जनान्तानां पूर्णभूतविषये यकारागमात्पाक् इच् आगमो भवति चकारः
स्वरार्थः ॥ जेठियाव् । दीर्घावभूव ॥ तम्बलियाव् । चचाल ॥ वडियाव् । वट्टधे ।
पूर्वं साधितानि ॥ अनादेशेभ्यः किम् ॥ स्वयाव् । मघ्रे ॥ मेज्याव् । युयुजे ॥
प्रिययाव् । पिप्रिये ॥ मर मरणे । मेल संगमे । प्रिय प्रीणने । भूतपूर्णे (सू० सूत्रेण)
आव् । यागमः (सू० ४६) । मरो वकार (सू० ३०) इति वत्वम् । मर-
ध्वापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः । लान्तस्य ज (सू० ७४) इत्यादिना
लकारस्य जकारः । व्यञ्जनान्तेभ्यः किम् । प्ययाव् । पपात ॥ पि पतने आव् ।
यागमः । सर्वत्राकारागमो निदिधिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इत्यकारागमः ।
पूर्णभूते किम् । जेठ्याव् । दीर्घाभूतः ॥ साधितचरम् ॥

॥ न गच्छो ऽप्रसिद्धचवर्गाच्च ॥ ५१ ॥

गच्छ गतौ इत्यस्मात्तथा अप्रसिद्धचवर्गाद्यात्पूर्व इच् आगमो न भवति ॥
गयाव् । जगाम ॥ गच्छ गतौ । पूर्णभूते आव् । यागमः । गतौ गच्छो ऽन्त्यस्यैव
(सू० ५८) इति छकारलोपः । खोज्ञाय । विभाय सा ॥ पञ्जाय । प्रतीयाय
सा ॥ खल्लाय । आरुरोह सा ॥ रोज्ञाय । अवतस्थौ सा ॥

॥ अचप्रसोराकारः ॥ ५२ ॥

अच प्रवेशे । प्रसः कृतादेशस्य च यात्पूर्व आकारागमो भवति ॥ ज्ञायाव् ।
विवेश ॥ प्यायाव् । सुषुवे ॥ अच प्रवेशे । प्रस प्रसवे । पूर्णभूते आव् । यागमः ।
अच आदेशोप (सू० ५७) इति अकारलोपः । प्रसः पिच्च (सू० ५५) इति
पि आदेशः । अनेन यात्पूर्व आकारागमः ॥

॥ येरात्प्रत्ययादिस्वरस्य च ॥ ५३ ॥

यि आगमने इत्यस्य आकारादेशो भवति प्रत्ययादिस्वरस्य च भूते एव
आकारो भवति ॥ आव् । आगतः ॥ यि धातोः ओव् प्रत्ययः । अनेन द्वयोरेवा-

कारः । स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपो (सू० १।१) । भूत एव किम् । आयोव् । आग-
मत्सः ॥ आयाव् । आजगाम ॥ धातोः ओव्-आव् प्रत्ययौ । यागमः । अनेन
केवलधातोरेव आकारादेशः ॥

॥ जेरन्त्यस्वरस्य पूर्ववच्च ॥ ५४ ॥

जि जनने इति धातोरिकारस्याकारो भवति पूर्ववत्प्रत्ययादिस्वरस्य भूत
एव आकारो भवति ॥ जाव् । जातः ॥ जि धातोः ओव् । अनेन धातुप्रत्ययस्व-
रयोराकारौ । भूत एव किम् । जायोव् । अजनिष्ट सः ॥ जायाव् । जज्ञे सः ॥
अत्र केवलं धातुस्वरस्यैव न प्रत्ययादिस्वरस्य ॥

॥ प्रसः पिश्च ॥ ५५ ॥

प्रस प्रसवे इत्यस्य पि आदेशो भवति प्रत्ययादिस्वरस्य पूर्ववदाकारो
भवति ॥ प्याव् । प्रसूतः ॥ प्रस धातोः ओव् प्रत्ययः । अनेन धातोः पि आदेशः
प्रत्ययादिस्वरस्य चाकारः । यत्वम् । भूत एव किम् । प्यायोव् । प्रामूयत सः ॥
प्यायाव् । प्रमुपुवे सः ॥ प्यायेय । प्रामूयत सा ॥ अत्र केवलं पि आदेशः ॥

॥ नेरो द्रा च ॥ ५६ ॥

नेर निर्गमने इत्यस्य द्रा आदेशो भवति पूर्ववत्प्रत्ययादिस्वरस्य चाकारो
भवति ॥ द्राव् । निर्गतः ॥ द्राय । निर्गता ॥ धातोः ओव्-एय प्रत्ययौ । अनेन
धातोर्द्रा आदेशः प्रत्ययस्वरयोराकारः । भूत एव किम् । द्रायोव् । निरगमत् ॥
द्रायाव् । निर्जगाम ॥ द्रायेय् । निर्जग्मुः ॥ अत्र केवलं द्रा आदेशः ॥

॥ अच् आदेर्लोपश्च ॥ ५७ ॥

अच् प्रवेशे इत्यस्य धातोराद्यक्षरस्य लोपो भवति चशब्दात्पूर्ववत्प्रत्यया-

दिस्वरस्याकारो भवति ॥ ज्ञाव् । प्रविष्टः ॥ ज्ञाय । प्रविष्टा ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ भूत एव किम् । ज्ञायोव् । अविक्षत् ॥ ज्ञायाव् । विवेश ॥ ज्ञायेय । सा विवेश ॥ अनेन केवलम् ऽकारलोपः । अत्र प्रसोराकार (सू० ५२) इति यात्पूर्व आकारागमः ॥

॥ गतौ गच्छो ऽन्त्यस्यैव ॥ ५८ ॥

गच्छ गतौ युक्तीभवने च । इत्यस्य धातोर्गतौ विषये अन्त्याक्षरस्यैव लोपो भवति न प्रत्ययादिस्वरस्याकारः । गौव् । गतः ॥ गय । गता ॥ साधितचरम् । गतौ किम् । गच्छु । गच्छि ॥

॥ मरश्चापुंभूते ॥ ५९ ॥

मर मरणे । इत्यस्य धातोः पुंलिङ्गभूतं वर्जयित्वा शेषे सर्वत्रातीते अन्त्याक्षरस्य लोपो भवति ॥ म्वयोव् । अमृत ॥ म्वयाव् । मन्ने सः ॥ म्वय । मृता ॥ म्वयेय । मन्ने सा ॥ साधितचरम् । अपुंभूते किम् । मूहु । मृतः ॥ मर धातोः ओव् प्रत्ययः । तस्य (५९ सूत्रेण) छद् आदेशः छहोर्लोपश्च । मरश्च पुंसि (सू० २६) इत्युपधाया ऊत्वम् । मरश्च मरणे (सू० ६५) इति रकारस्य दत्वम् ॥

॥ पिगच्छोः स्त्रियामत्प्रत्ययस्वरस्य ॥ ६० ॥

पि पतने । गच्छ गतौ । इत्यनयोर्भूते प्रत्ययादिस्वरस्य अकारो भवति ॥ प्यय । पतिता ॥ प्यय । पतिताः ॥ प्ययख् । पतिता त्वम् ॥ प्ययव । पतिता यूयम् ॥ प्ययस् । पतिताहम् ॥ प्यय । पतिता वयम् ॥ गय । गता ॥ गय । गताः ॥ गयख् । गता त्वम् ॥ गयव । गता यूयम् ॥ गयस् । गताहम् ॥ गय । गता वयम् ॥ धातोः पराः एय् आदिप्रत्ययाः । यागमः । तस्य पिगच्छोर्भूत (सू० ४८) इति लोपः । अनेन प्रत्ययस्वरस्य अकारः । एव प्रत्ययस्य (६१ सूत्रेण) यः । पेरकारागमः (८।२।११ सूत्रेण) । यत्वम् ॥

॥ मध्यमानेकत्वे यत् ॥ ६१ ॥

यत् यकारो भवतीति स्पष्टम् । उदाहरणं पूर्वसूत्रे साधितमेव ॥ प्ययव ।
पतिता यूयम् स्त्री० ॥ गयव । गता यूयम् स्त्री० ॥

॥ डेषव्यहरोषमषां ठः सर्वत्र ॥ ६२ ॥

डेष प्रेक्षणे । व्यह उपवेशने । रोष रुष्टौ । मष विस्मृतौ । एषां धातूनां
सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे एकानेकत्वे च सर्वेषु भूतेषु चान्त्याक्षरस्य ठकारो भवति ॥
व्यूढुन् । दृष्टः ॥ डीठिन् । दृष्टाः ॥ डीढून् । दृष्टा ॥ डेछ्यन् । दृष्टास्ताः ॥ धातोः
पर उन् प्रत्ययः । कर्मणि पुंवहुत्वे (सू० ४) इति उकारस्य इकारः । पुंस्येका-
रस्य यूदीताव् (सू० २१) इत्युपधायाः क्रमात् यूईकारौ । स्त्रीलिङ्गे तु । एकत्वे
ऊमात्रादेशः (सू० ८) । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति । बहुत्वे यकारः (सू० ५) । स्त्रिया-
मीदेतौ सर्वत्र (सू० २३) इत्युपधाया ईकार-एकारौ । अनेन सर्वत्र अन्त्यस्य
ठकारः । स्त्रियां भूतानेकत्वकर्मणि च (७० सूत्रेण) इति ठस्य छः । एवं ।
डेछ्योन् । अद्राक्षीत् ॥ डेछ्यान् । ददशे ॥ स्त्रीलिङ्गे यथा ॥ डेछ्येयन् । ददशे सा ॥
व्यूढु । उपविष्टः ॥ रूढु । रुष्टः ॥ मूढु । विस्मृतः ॥ धातूनां परः ओव् प्रत्ययः । तस्य
छुह् आदेशः छहोर्लोपश्च । व्यहः फेरव्यहमेर्ला च (सू० २२) इत्यनेन यूकारः ।
रोष ओकारस्योकारः सादेशपुंर्कर्तारि च (सू० २४) इत्युपधाया ऊकारः । अनेन
सर्वत्र ठकारः । मषः इदुद्व्युतानां पूर्ववर्णस्वराप्रसिद्धता (सू० १९) । एवं
बेछ्याव् । समास्त सः ॥ रोछ्याव् । रुरोष सः । मछ्याव् । विसस्त्रे सः ॥
साधनं पूर्ववत् ॥

॥ कृचङ्गचोस्तः ॥ ६३ ॥

कृञ् आर्द्राभवन् । ङञ् विस्त्रीभवन् । इत्यनयोरन्त्याक्षरस्य तकारो भवति

सर्वत्र ॥ कु । अतिम्यत् ॥ क्ति । अतिम्यन् ॥ कृयोव् । अतिमीत् ॥ कृयाव् ॥
तितेम् ॥ हृत् ॥ अकुध्यत् ॥ हृति । अकुध्यन् ॥ हृत्तोव् । अकोथीत् ॥ हृत्ताय् ।
चुकुथुः ॥ धात्वोः परौ ओव्-एय् प्रत्ययौ । प्रथमयोः छुह् छिह् आदेशौ छहो-
ल्लोपश्च । अनेन चकारस्य तकारादेशः । स च तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति
निर्देशादप्रसिद्धो ज्ञेयः । अपरयोश्चस्य तकारे कृते तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२)
इत्यनेन तकारस्य चकारः । एयश्च पुंसि (सू० १८) इत्यनेन एकारस्य
आय आदेशः ॥

॥ दजरोजवृपजां दः ॥ ६४ ॥

दज भस्मीभवने । रोज स्थितौ । वृपज उत्पत्तौ । इत्येपां धातूनाम-
न्त्यस्य दकारो भवति ॥ दद् ॥ दग्धः ॥ ददि । दग्धाः ॥ रुद् ॥ अवस्थितः ॥
रुदि । अवस्थिताः ॥ वृपद् ॥ उत्पन्नः ॥ वृपदि । उत्पन्नाः ॥ धातुभ्यः ओव्-एय्
प्रत्ययौ । तयोः छुह् छिह् आदेशौ ॥ रोजः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्तरे च
(सू० २४) इत्युपधाया ओकारस्य ऊकारः । अनेनान्त्यस्य दत्वम् ॥

॥ मरश्च मरणे ऽस्त्रियाम् ॥ ६५ ॥

मर मरणसंधापनयोरित्यस्य मरणार्थे अन्त्याक्षरस्य दकारो भवति अस्त्रि-
याम् ॥ मूद् ॥ मृतः ॥ मूदि । मृताः ॥ मरश्च पुंसि (सू० २६) इत्युपधाया उत्त्वम् ।
अनेन रकारस्य दकारः । अस्त्रियां किम् । म्वय । मृता ॥ धातोः ओव् प्रत्ययः ।
तस्य । मरः स्त्रियां स्त्रीप्रत्ययादेशा (सू० ९२) इति सूत्रेण छ्यह् आदेशः छहो-
ल्लोपश्च । स्त्रियां भूते ऽपि (सू० ३१) इत्युपधाया वत्वम् । मरश्चापुंभूते (सू० ५९)
इति रकारस्य लोपः । मरणार्थे किम् । मरुन् । संधापितः ॥ मरुन् । संधापिता ॥
सुगममेव ॥

॥ खसवसोस्थः सर्वत्र ॥ ६६ ॥

खस आरोहणे । वस अवतरणे । इत्यनयोः सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च अन्त्यस्य थकारो भवति ॥ खंथु । आरूढः ॥ वंथु । अवतीर्णः ॥ खंछू । आरूढा ॥ वंछू । अवतीर्णा ॥ साधनं पूर्ववत् । स्त्रियामन्त्यस्य थकारे कृते तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यादिना छकारः ॥

॥ लसश्च स्त्रियाम् ॥ ६७ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य स्त्रीलिङ्गविषये अन्त्यस्य थकारो भवति ॥ लोसधातोरेपि वेद्यते ॥ लंछू । जीविता ॥ लंछ । जीविताः ॥ धातोः ओक् एय् प्रत्ययौ तयोरादेशौ । पुंरुत्प्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इत्युकारस्य ऊमात्रादेशः । इकारस्य यत् (५ सूत्रेण) । अनेन सकारस्य थकारः । तस्य तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति छः । अप्रसिद्ध (सू० १२) इत्यादिना प्रत्यययकारस्य अकारः । स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदात्तावप्रसिद्धाव् (सू० २८) इति धातूपधाया अप्रसिद्धौ ऊकार-आकारौ ॥ स्त्रियां किम् । लूस्तु । जीवितः ॥ प्रत्ययादेशे कृते । लसश्च पुंभूते (सू० ३३) इति तंकारागमः । लसश्च (सू० २७) इत्युपधाया ऊत्वम् ॥

॥ अनादेशकर्तृधातुभूतादौ नो आदेशाः ॥ ६८ ॥

येषां धातूनां कर्तरि प्रत्ययस्यादेशो न भवति तेषां भूतसामान्यभूतपूर्णभूतेषु वक्ष्यमाणा आदेशाः नो भवन्ति ॥ कृष्योक् । कुशोभवत् ॥ कृष्याक् । कुशोभूत् ॥ कृषिपाक् । कृषीबभूव ॥ जेठ्योक् । दीर्घीबभूव ॥ जेठ्याक् । दीर्घीबभूव ॥ जेठियाक् । दीर्घीबभूव ॥ बुड्योक् । वृद्धीबभूव ॥ बुड्याक् । वृद्धीबभूव ॥ बुडियाक् । वृद्धीबभूव ॥ कान्योक् । काणीबभूव ॥ कान्याक् । काणीबभूव ॥ कानियाक् । काणीबभूव ॥ ठीक्योक् । अतिष्ठत् ॥ ठीक्याक् । अस्थात् ॥ ठीकियाक् । तस्थौ ॥ स्वग्योक् ।

सुमूल्यावभूव ॥ स्वग्याव् । सुमूल्यावभूव ॥ स्वगियाव् । सुमूल्यावभूव ॥ तत्याव् ।
अतप्यत ॥ तत्याव् । अतापि ॥ ततियाव् । तेपे ॥ तन्योव् । अकृष्यत ॥ तन्याव् ।
तन्वीवभूव ॥ तनियाव् । तन्वीवभूव ॥ क्रट काश्ये । जेठ आयतीभवने । बुड
स्थविरीभवने । कान काणीभवने । ठीक स्थितौ । स्वग मूल्याल्पतायाम् ।
तत तप्तीभवने । तन विरलीभवने ॥ ओव् आव् आव् प्रत्ययाः । यागमः ।
तृतीये । व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजनादेशप्रत्ययानाम् (सू० ५०) इति
इच् । चकारः स्वरार्थः । एवं स्त्रीलिङ्गेष्वपि बोध्यम् ॥

॥ सामान्यपूर्णयोष्टवर्गस्य चवर्गः ॥ ६९ ॥

अनादेशव्यतिरिक्तानां शिष्टानां कर्तृभावकर्मधातूनां सर्वेषां सामान्यभूते पूर्ण-
भूते च टवर्गस्य क्रमेण चवर्गादेशो भवति ॥ ज्ञेच्योन् । अकुट्टयत् ॥ ज्ञेच्यान् ।
कुट्टयामास ॥ डेछ्योन् । अदृश्यत् ॥ डेछ्यान् । ददृशे ॥ गंज्योन् । अवा-
न्तसीत् ॥ गंज्यान् । ववन्ध ॥ रञ्जोन् । अपाक्षीत् ॥ रञ्जान् । पपाच ॥ ज्ञेठ
कुट्टने । डेष प्रेक्षणे । गंड ग्रन्थे । रन पाके । ओन्-आन् प्रत्ययौ । डेषव्यहरो-
षमर्षां ठः सर्वत्र (सू० ६२) इति पकारस्य ठकारः । यागमः (सू० ४६) ।
अनेन ट ठ डानां च छ जा आदेशाः [। रनस्तु । नान्तस्य ज्ञ (सू० ७३)
इत्यनेन नकारस्य झत्वम् । अपसिद्धचवर्गाल्लोप (सू० ४७) इति यकारस्य
लोपः] । कर्तृधातूनां यथा । फच्याव् । उद्धिद्यते स्म सः ॥ रोछ्याव् ।
रुरोष ॥ वृज्याव् । निमज्ज ॥ छ्यञ्जाव् । छिद्यते स्म ॥ फट काष्ठभेदाङ्कुरो-
द्भेदयोर्जलनिमज्जनादिषु । रोष रुष्टौ । वृड निमज्जने । छ्यन छेदे । आव्
प्रत्ययः । रोषः डेषव्यहरोषमर्षां ठः सर्वत्र (सू० ६२) इति ठकारः ।
यागमः । अनेन ट ठ डानां च छ जा आदेशाः [। छ्यन इत्यस्य नकारस्य
नान्त (सू० ७३) इति झत्वम् । अपसिद्ध (सू० ४७) इत्यनेन यलोपः ।
शेषं पूर्ववत्] ॥ एवं भावधातूनामपि बोध्यम् ॥

॥ सादेशभूतकर्तृकर्मिणोरनेकत्वे च स्त्रियाम् ॥ ७० ॥

भूते प्रत्ययादेशयुतानां कर्तृधातूनां भूते कर्मिधातूनां स्त्रीलिङ्गे कर्तरि कर्मणि सति बहुत्वविषये टवर्गस्य चवर्गादेशो भवति सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । फट् । मघा सा ॥ फच्य । मघास्ताः ॥ मट् । विस्मृता सा ॥ मछ्य । विस्मृतास्ताः ॥ बृट् । निमघा सा ॥ ब्रज्य । निमघास्ताः ॥ छ्यञ् । छिन्ना सा ॥ छ्यञ् । छिन्नास्ताः ॥ फट् काष्ठभेदादिषु । मष विस्मृतौ । बृट् निमज्जने । छ्यञ् छेदे । ओव्-एय् प्रत्ययौ तयोः छुह् छिह् आदेशौ छहोर्लोपश्च । पुंप्रत्ययोकार (सू० १०-११) इत्यादिना ऊमात्रादेशः इकारस्य च यः । मषः ठकारः । अनेन टादीनां बहुत्वे चाद्या आदेशाः [नस्य (सू० ७३) झः] । स्त्रीकर्मणि च यथा । ज्ञेच्यन् । कुट्टितास्ताः ॥ डेछ्यन् । दृष्टास्ताः ॥ गंज्यन् । बद्धास्ताः ॥ रञ्जन् । पच्यन्ते स्म ताः ॥ ज्ञेच्येयन् । कुट्टयामास स ताम् ॥ डेछ्येयन् । ददृशे सा तेन ॥ गंज्येयन् । बबन्धे सा तेन ॥ रञ्जेयन् । पेचे सा तेन ॥ अत्र सामान्यपूर्णभूतस्वरूपेषु पूर्वसूत्रेणादेशे सिद्धे ऽपि भूतस्वरूपार्थमेव योगारम्भः । धातोः उन् । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति उकारस्य यकारः । डेषः ठः (सू० ६२) । अनेन क्रमात् टवर्गस्य चवर्गादेशः [नस्य (७३ सूत्रेण) झः] । बहुवचने किम् । व्रीट् । कुट्टिता सा तेन ॥ डीट् । दृष्टा सा तेन ॥ गंड् । बद्धा सा तेन ॥ रंज् । पक्का सा तेन ॥ साधितचरम् ॥

॥ कवर्गस्यैकत्वे ऽपि ॥ ७१ ॥

प्रत्ययादेशयुतानां स्त्रीलिङ्गे कर्तरि सति कर्मिधातूनां कर्मणि सति एकत्व-बहुत्वयोः कवर्गस्य चवर्गादेशो भवति सर्वत्र सामान्यपूर्णयोरपि ॥ थच् । श्रान्ता सा ॥ थच्य । श्रान्तास्ताः ॥ हृच् । श्रुक्का सा ॥ हृच्य । श्रुक्कास्ताः ॥ लञ् । लग्ना ॥ लज्य । लग्नाः ॥ थक् श्रमे । ह्रस्व शोषे । लग् संगे पीडयां साम-ञ्जस्ये च । ओव्-एय् प्रत्यययोः छुह् छिह् आदेशौ । पुंप्रत्ययोकार (सू० १०।११) इत्यादिना ऊमात्रा-यकारौ । अनेन कादीनां चादयः ॥ कर्मिणां यथा । छेचून् ।

अवकीर्णा तेन ॥ छच्यन् । अवकीर्णास्तेन ॥ लीङ्गन् । लिखिता तेन ॥
लेछ्यन् । लिखितास्तेन ॥ दङ्गन् । आहता तेन ॥ दज्यन् । आहतास्तेन ॥
छक कीर्णने । लेख लेखने । दग घातने । उन् प्रत्ययः । उकारस्य एकत्वे
ऊमात्रादेशः (सू० ८) । बहुत्वे यकारः (सू० ५) । स्त्रियांभीदेतौ सर्वत्र (सू० २३)
इत्युपधाया ईकार-एकारौ । अनेन कखगानां चछजा आदेशाः ॥ सर्वेषाम् सामा-
न्यपूर्णयोर्यथा । थच्योव् । थच्याव् । शश्राम ॥ हछ्योव् । हछ्याव् । चस्कन्द ॥
लज्योव् । लज्याव् । ललाग ॥ छच्योन् । छच्यान् । अवाकिरत् तं सः ॥
लेछ्योन् । लेछ्यान् । लिलेख तं सः ॥ दज्योन् । दज्यान् । आजघान तं सः ॥

॥ तवर्गस्याप्रसिद्धः सर्वत्र सामान्यादौ ॥ ७२ ॥

तवर्गान्तानां धातूनां सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च सादेशस्त्रीकर्तृकत्व-
बहुत्वयोश्च स्त्रीकर्मैकत्वबहुत्वयोश्च अप्रसिद्धः चवर्गो भवति ॥ कङ्गन् । सूत्रिता
सा तेन ॥ कज्जन् । सूत्रितास्तास्तेन ॥ कज्जायन् । सूत्रयामास तां सः ॥
मङ्गन् । लिप्ता सा तेन ॥ मङ्गन् । लिप्तास्तास्तेन ॥ मङ्गायन् । लिलेप तां
सः ॥ लङ्गन् । प्रेषिता सा तेन ॥ लज्जन् । प्रेषितास्तास्तेन ॥ लजायन् ।
प्रेषयामास तां सः ॥ कत सूत्रवेष्टने । मथ उपदेहे । लद वस्तुप्रेषणे गृहादि-
निर्माणे च । उन्-ओन् प्रत्ययौ । उकारस्य एकत्वे ऊमात्रादेशः (सू० ८) । बहुत्वे
यकारः (सू० ५) । अनेन तथदानां चङ्गजा आदेशाः । अप्रसिद्धचवर्गादकार
(सू० १२) इति यकारस्य अकारः । ओनः अप्रसिद्धचवर्गादाय (सू० १७)
इति ओकारस्य आय आदेशः ॥ सादेशस्त्रीकर्तरि यथा । वाङ् । प्राप्ता ॥
वाञ् । प्राप्तास्ताः ॥ वृङ्ग । उत्थिता ॥ वृङ्ग । उत्थितास्ताः ॥ दङ्ग । दग्धा ॥
दज्ज । दग्धास्ताः ॥ वात प्रापणे । वृथ उत्थाने । दज्ज भस्मीभवने । धातोः
ओव्-एय् प्रत्ययौ तयोः छुह् छिह् आदेशौ । दज्जरोज्जवृपजां द (सू० ६४)
इति जकारस्य दः । पुंप्रत्ययोकार (सू० १०-११) इत्यादिना क्रमात् ऊकार-
यकारौ । अनेन तथदानां चङ्ग जा आदेशाः । अप्रसिद्धचवर्गादकार (सू० १२)
इति यकारस्य अकारः ॥

॥ नान्तस्य जः ॥ ७३ ॥

नकारान्तस्य धातोः सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च सादेशस्त्रीकर्त्रेकत्वबहुत्व-
योश्च स्त्रीकर्मैकत्वबहुत्वयोश्च जकारो भवति ॥ रञ्जोन् । अपाक्षीत् ॥ रञ्जान् ।
पपाच ॥ छ्यञ् । छिन्ना ॥ छ्यञ् । छिन्नास्ताः ॥ रञ्जोन् । पका सा ॥ रञ्जन् ।
पकास्ताः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ लान्तस्य जः ॥ ७४ ॥

लकारान्तस्य धातोः सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च सादेशस्त्रीकर्त्रेकत्वबहुत्व-
योश्च स्त्रीकर्मैकत्वबहुत्वयोश्च जकारो भवति ॥ पाज्जोन् । पालिता सा ॥ पाज्यन् ।
पालितास्ताः ॥ पाज्येयन् । पालयामास ॥ वाज्जोन् । अवतारिता ॥ वाज्ये-
यन् । अवतारयामास ताम् ॥ पाल रक्षणे । बाल अवतारणे । अनेन लकारस्य
जकारः । शेषं साधनं पूर्ववत् ॥ सादेशस्त्रीकर्तरि यथा ॥ ज्ञ्जो । पलायिता ॥
ज्ञज्य । पलायिताः ॥ फ्र्जो । फुल्ला ॥ फ्रज्य । फुल्लाः ॥ फ्र्जो । जीर्णा सा ॥
फ्रज्य । जीणास्ताः ॥ एवं सर्वेषाम् ॥

॥ पिहमुहसहगृहच्हां शः ॥ ७५ ॥

पिह संचूर्णने । मुह मोहने । सह सहने । गृह घर्षणे । च्ह चूषे । एषां सर्वत्र
सामान्यभूतादावन्यस्य शकारो भवति ॥ पिशून् । पिष्टा सा ॥ पिश्यन् ।
पिष्टास्ताः ॥ पिश्येयन् । पिपेष ताम् ॥ मुशून् । मुषिता सा ॥ मुश्यन् । मुपि-
तास्ताः ॥ मुश्येयन् । मुमोष ताम् ॥ संशून् । सोढा सा ॥ सश्यन् । सोढास्ताः ॥
सश्येयन् । सेढे ताम् ॥ ग्शून् । घृष्टा सा ॥ ग्श्यन् । घृष्टास्ताः ॥ ग्श्येयन् ।
जघर्ष ताम् ॥ च्शून् । चूपिता सा ॥ च्श्यन् । चूपितास्ताः ॥ च्श्येयन् । चुचूष
ताम् ॥ साधनं पूर्ववत् । एषां धातूनां सादेशकर्तृप्रयोगाभावात्तदुदाहरणाभाव
इति बोध्यम् ॥

॥ हहरस्तु मध्यान्त्यवर्णविनिमये वा ॥ ७६ ॥

[हहर विवाहकर्मणि इत्यस्य धातोर्मध्यमान्तमवर्णयोर्हकाररेफयोर्विकल्पेन विनिमये कृते सति अन्त्यभूतस्य] हकारस्य शकारादेशो भवति ॥ हरणून् । विवाहिता ॥ हहरून् । विवाहिता ॥

॥ थकपकोरोवादीनां पुंवर्तमानादेशाश्छहोर्लो-
पश्च भूते ॥ ७७ ॥

थक श्रमे । पक गतौ । अनयोः ओव् एय् ओख् एव ओस् एय् इति पुंनृत्प्रत्ययानां भूतविषये क्रमेण पुंनृत्संबन्धिवर्तमानायाः छुह् छिह् छुव् छिव् छुस् छिह् इत्येते आदेशा भवन्ति छकारहकारयोश्च लोपो भवति ॥ ततः स्त्रीकर्तरि सति पुंनृत्प्रत्ययोकार (सू० १०) इत्यादिसूत्रैः स्त्रीसंबन्धिस्वरूपाणि साध्यानि ॥ थकु । श्रान्तः ॥ थकि । श्रान्ताः ॥ पकु । चलितः ॥ पकि । चलिताः ॥ पकुव् । चलितस्त्वम् ॥ पकिव । चलिता यूयम् ॥ पकुस् । चलितो ऽहम् ॥ पकि । चलिता वयम् ॥ धात्वोः पुंनृत्तरि (सू० ३९) इति ओव् एय् ओख् एव ओस् एय् प्रत्ययाः । तेषामनेन छुह् आदयो वर्तमानाः [विभक्तिप्रत्यया] देशाः छकारहकारयोश्च लोपः । एषामेव स्त्रीलिङ्गक्रिया-स्वरूपसिद्धौ पुंनृत्प्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इति सूत्रेण उकारस्य ऊमात्रादेशः । इकारस्य यत् (सू० ११) इति इकारस्य यकारः । कवर्गस्यैकत्वे ऽपि (सू० ७१) इति ककारस्य चत्वम् । पचू इत्यादीनि संपद्यन्ते ॥ पचू । चलिता सा ॥ पच्य । चलितास्ताः ॥ पचूव् । चलिता त्वम् स्त्री० ॥ पच्यव । चलिता यूयम् स्त्री० ॥ पचूम् । चलिताहम् स्त्री० ॥ पच्य । चलिता वयम् स्त्रियः ॥ इति स्त्रीकर्तृस्वरूपाणि भवन्ति । एवमग्रे सर्वत्रावधार्यम् ॥

॥ ओवावादयः सामान्यपूर्णयोः ॥ ७८ ॥

येषां धातूनां भूतविषये वर्तमानप्रत्ययादेशो भवति तेषां सामान्यभूते ओव् आदयः पूर्णभूते आवादयः प्रत्ययाः अवगन्तव्याः ॥ पच्याव् । अचालीत् ॥ पच्याव् । चचाल ॥ पकगतौ । ओव् आव् प्रत्ययौ । यागमः । कवर्गस्यैकत्वे ऽपि (मू० ७१) इति ककारस्य चकारः । एवं सर्वेषां ज्ञेयम् ॥

॥ समखद्वखोः खात् ॥ ७९ ॥

खान्तेषु धातुषु । समख समक्षीभवने । हख शोषे इत्यनयोर्भूतविषये ओव् आदीनां प्रत्ययानां वर्तमानप्रत्ययादेशा भवन्ति छकारहकारयोश्च लोपः । ओव् आदयो निरादेशाः सामान्यभूते । आव् आदयश्च पूर्णभूते प्रत्यया विज्ञेयाः ॥ समखु । समक्षीभूतः ॥ समखि । समक्षीभूतास्ते ॥ हखु । शुष्कः ॥ हखि । शुष्कास्ते ॥ साधनं पूर्ववत् । स्त्रीलिङ्गे तु । समखू । समक्षीभूता सा ॥ समख्य । समक्षीभूतास्ताः ॥ हखू । शुष्का सा ॥ हख्य । शुष्कास्ताः । इत्यादयो ज्ञेयाः ॥ समख्याव् । समक्षीवभूव सः ॥ समख्याव् । समक्षीवभूव सः । इति सामान्य-पूर्णभूतयोर्वोध्यम् ॥

॥ तगश्वंगलगां गात् ॥ ८० ॥

गकारान्तेषु धातुषु । तग तज्ज्ञतायाम् । श्वंग शयने । लग संगे पीडायां सामञ्जस्ये च । इत्येषां भूतविषये ओव् आदीनां प्रत्ययानां वर्तमानप्रत्ययादेशा भवन्ति छकारहकारयोश्च लोपः । ओवावादयश्च सामान्यपूर्णयोर्वेद्याः ॥ तंगु [। सुज्ञातम्] ॥ तंगि [। सुज्ञातानि] ॥ लगु । लग्नः ॥ लगि । लग्नाः ॥ श्वंगु । सुप्तः ॥ श्वंगे । सुप्ताः । साधनं पूर्ववत् ॥ स्त्रीलिङ्गे तु । तजू [। सुज्ञाता] ॥ तज्य [। सुज्ञाताः] ॥ लजू । लग्ना ॥ लज्य । लग्नाः ॥ श्वजू । सुप्ता ॥ श्वज्य । सुप्ताः ॥ इत्यादयो वेद्याः ॥ तज्याव् [। सुज्ञातमभूत्] ॥ तज्याव् [। सुज्ञातं वभूव] ॥

लज्योच् । अलागीत् ॥ लज्याव् । ललाग ॥ श्वज्योच् । अस्वाप्सीत् सः ॥
श्वज्याव् । सुष्वाप सः ॥ इत्यादयः सामान्यपूर्णयोर्विज्ञातव्याः ॥

॥ क्चखोचपचरोचव्यचक्चचां चात् ॥ ८१ ॥

अप्रसिद्धचकारान्तानां मध्यात् । क्च आर्द्धीभवने । खोच भवे । पच ऋणादिविश्वासे । रोच रोचने । व्यच संभवे । हच विस्रीभवने । एषां धातूनां भूतविषये ओवादीनां प्रत्ययानां वर्तमानादेशाः स्युः छकारहकारयोश्च लोपः । ओवावादयश्च सामान्यपूर्णयोर्बोद्धव्याः ॥ क्तु । तिमितः सः ॥ कृति । तिमितास्ते ॥ खूचु । भीतः ॥ खूचि । भीताः ॥ पंचु । विस्रब्धम् तेन ॥ पंचि । विस्रब्धं तैः ॥ रूचु । रोचितः ॥ रूचि । रोचिताः ॥ व्यंचु । व्यचितः ॥ व्यंचि । व्यचिताः ॥ हंतु । कुथितः ॥ हति । कुथिताः ॥ क्चहचोस्त (सू० ६३) इति द्वयोस्तकारः । खोचरोचोः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्कर्तरि च (सू० २४) इत्युपधाया ऊकारः । शेषं साधनं पूर्ववत् ॥ स्त्रीलिङ्गे तु । क्चू । तिमिता सा ॥ क्च । तिमितास्ताः ॥ खूचू । भीता सा ॥ खोच । भीतास्ताः ॥ रूचू । रोचिता सा ॥ रोचि । रोचितास्ताः ॥ व्यंचू । व्यचिता सा ॥ व्यच । व्यचितास्ताः ॥ हंचू । अकुथ्यत्सा ॥ हच । अकुथ्यन् ताः ॥ बहुवचनेषु इकारस्य यत्वे कृते तस्य अप्रसिद्धचवर्गादकारः (सू० १२) । खोचरोचोः स्त्रियामूदोताव् (सू० २५) इत्युपधाया ऊकार-ओकारौ । हचः पुंलिङ्गसंबन्धिनि तकारे कृते तस्य तवर्गस्याप्रसिद्धः सर्वत्र सामान्यादाव् (सू० ७२) इति चत्वम् । क्च्योव् । तितेम सः ॥ खोचोव् । अभैत्सीत् सः ॥ रोच्योव् । रुरुचे ॥ व्यच्योव् । विव्याच ॥ हचोव् । अकोथीत् ॥ इत्यादयः सामान्यभूतादौ निर्धार्याः । अत्र क्चरोचव्यचं न क्चग्रच (४९) इत्यादिसूत्रेण यकारलोपनिषेधः । शेषं पूर्ववत् ॥

॥ गछो योग्यार्थे ॥ ८२ ॥

गछ गतौ युक्तीभवने चेत्यस्य योग्येच्छाया अर्थे भूते ओव् आदीनां प्रत्ययानां वर्तमानप्रत्ययादेशाः स्युः छकारहकारयोश्च लोपः ॥ गछ् । गच्छि । गछुस् । गच्छिस् । गछुस् । गच्छि । इति । अस्य सामान्यपूर्णयोः प्रयोगादर्शनात्केवलं भूतप्रयोगा एव साधवः ॥

॥ वृपजदजरोजां जात् ॥ ८३ ॥

वृपज उत्पत्तौ । दज भस्मीभवने । रोज स्थितौ । इत्येषां जकारान्तेषु धातुषु भूतविषये ओव् आदीनां प्रत्ययानां वर्तमानादेशाः स्युः छहोर्लोपश्च । ओवावादयश्च सामान्यपूर्णयोर्वोर्ध्याः ॥ वृपद् । उत्पन्नः ॥ वृपदि । उत्पन्नाः ॥ दद् । दग्धः ॥ ददि । दग्धाः ॥ रुद् । स्थितः ॥ रुदि । स्थिताः ॥ अत्र दजरोजवृपजां द (सू० ६४) इति जकारस्य दकारः । शेषं पूर्ववत् । स्त्रीलिङ्गकर्तरि तु । दजू । दग्धा ॥ दज । दग्धाः ॥ रुजू । अवस्थिता ॥ रोज । अवस्थिताः ॥ वृपजू । उत्पन्ना ॥ वृपज । उत्पन्नाः ॥ अत्रापि पुलिङ्गस्वरूपेषु जकारस्य दकारे कृते तवर्गस्याप्रसिद्ध (७२) इत्यादिसूत्रेण दस्य जः । रोजः स्त्रियामूदोताव् (सू० २५) इत्युपधाया एकत्र ऊकारः ॥ वृपजोव् । उदपद्यत सः ॥ वृपजाव् । उत्पेदे सः ॥ दजोव् । अदह्यत ॥ दजाव् । देहे ॥ रोजोव् । अस्थात् सः ॥ रोजाव् । तस्थौ सः ॥ इत्यादीनि सामान्यभूतयोः स्वरूपाणि वेदितव्यानि ॥

फटफुटरोटां टात् ॥ ८४ ॥

टकारान्तेषु धातुषु । फट काष्ठभेदाङ्कुरोद्भेदयोर्जलनिमज्जनादिषु च । फुट भङ्गे । रोट अवष्टम्भे । एषां धातूनां भूतविषये ओव् आदीनां प्रत्ययानां वर्तमानप्रत्ययादेशा भवन्ति पूर्ववच्छहोश्च लोपः । सामान्यपूर्णभूतयोः ओवा-

वादयो मन्तव्याः ॥ फट् । उद्भिन्नः ॥ फटि । उद्भिन्नाः ॥ फुट् । भग्नः ॥
 फुटि । भग्नाः ॥ रुट् । स्तम्भितः ॥ रुटि । स्तम्भिताः ॥ साधनं सुगमम् ॥
 स्त्रीकर्तरि तु । फट् । उद्भिन्ना ॥ फच्य । उद्भिन्नाः ॥ फुट् । भग्ना ॥ फुच्य ।
 भग्नाः ॥ रुट् । स्तम्भिता ॥ रोच्य । स्तम्भिताः ॥ अत्र सादेशकर्तृकर्मिणोरने-
 कत्वे च स्त्रियाम् (सू० ७०) इति सूत्रेण बहुषु ढस्य चत्वम् । रोढः स्त्रिया-
 मूढोताव् (सू० २५) इति एकत्वे ऊकारः । शेषं पूर्ववद्विधेयम् । फच्योव् ।
 उद्भिद्यते स्म सः ॥ फच्याव् । उद्भिद्यते स्म सः ॥ फुच्योव् । भज्यते स्म सः ॥
 फुच्याव् । भज्यते स्म सः ॥ रोच्योव् वा रोच्योव् । अवाष्टम्भिष्ट ॥ रोच्याव्
 वा रोच्योव् [। अवतस्तम्भे] ॥ रोढो ऽत्र विकल्पेन वर्तमानादेशा बोध्याः ।
 आदेशाभावे अनादेशकर्तृधातुभूतादौ नो आदेशा (६८) इति सूत्रेण चकारादे-
 शनिषेधः । तत्र रोढियाव् इति पूर्णभूतस्वरूपं वेद्यम् ॥

॥ वृडो डात् ॥ ८५ ॥

ढकारान्तेषु धातुषु । वृड निमज्जने इत्यस्य भूतविषये ओव् आदीनां छुह्
 आदिप्रत्ययादेशाः स्युः । लोपसामान्यपूर्णभूतप्रत्ययादयश्च पूर्ववज्ज्ञेयाः ॥ वृड् ।
 निमग्नः ॥ वृडि । निमग्नाः ॥ साधनं सुगमम् । स्त्रीकर्तरि यथा । वृड् । निमग्ना ॥
 वृज्य । निमग्नाः ॥ बहुत्वे सादेशभूतकर्तृकर्मिणोर् (सू० ७०) इत्यादिना
 ढस्य जः ॥ वृज्योव् । न्यमज्जीत् ॥ वृज्याव् । निममज्ज ॥ इति सामान्य-
 पूर्णस्वरूपे ॥

॥ वातस्तात् ॥ ८६ ॥

तकारान्तेषु । वात प्रापणे इत्यस्य भूतविषये वर्तमानप्रत्ययादेशाः स्युः
 छहोर्लोपश्च । सामान्यपूर्णप्रयोगाश्च पूर्ववत् ॥ वातु । प्राप्तः ॥ वाति । प्राप्ताः ॥
 अत्र उद्युतस्योपधाया आत ओत्वम् (सू० २०) इत्युपधाकारस्य ओकारः ।
 अपरत्र इदुद्व्यतानां पूर्ववर्णस्वरामसिद्धता (सू० १९) इति । स्त्रीकर्तरि यथा ।

वाचू । प्राप्ता ॥ वाच् । प्राप्ताः ॥ तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यादिना
 चत्वम् । बहुत्वे अप्रसिद्धचवर्गादिकार (सू० १२) इति यकारस्याकारः ॥
 वाचोव् । प्राप्सीत् ॥ वाच्चाव् । प्राप ॥ इति सामान्यपूर्णयोः प्रयोगौ ॥

॥ वृथस्थात् ॥ ८७ ॥

यकारान्तेषु । वृथ उत्थाने इत्यस्य भूतविषये वर्तमानादेशादयः स्युः ॥
 वृथु । उत्थितः ॥ वृथि । उत्थिताः । सुगमम् ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । वृच्छु ।
 उत्थिता ॥ वृच्छ । उत्थितास्ताः ॥ अत्र तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति यस्य
 छत्वम् । यकारस्य अकारः ॥ वृच्छोव् । उदस्थात् सः ॥ वृच्छाव् । उत्तस्थौ सः ॥
 इति सामान्यपूर्णयोर्भवतः ॥

॥ छ्यनसपनोर्नात् ॥ ८८ ॥

नकारान्तेषु । छ्यन छेदे । सपन संपन्ने । इत्यनयोर्भूतविषये वर्तमानमत्य-
 यादेशाद्या भवन्ति । तत्र सपन सहचरयोः सपद संपन्ने । सपज्ज संपन्ने । इत्य-
 नयोश्चेत्थं वर्तमानादेशादयो बुद्धिमतोह्याः ॥ सपन्तु । संपन्नः ॥ सपन्नि । संपन्नाः ॥
 स्त्रीलिङ्गे । सपन् । संपन्ना ॥ सपज्ज । संपन्नास्ताः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ सपज्जाव् ।
 समपादि ॥ सपज्जाव् । संपेदे । इति च विज्ञेयम् ॥

॥ वुपश्रपोः पात् ॥ ८९ ॥

वुप अन्तर्दाहे । श्रप जीर्णने । इत्यनयोः पकारान्तेषु धातुषु भूतविषये
 वर्तमानमत्ययादेशाः स्युः छहोर्लोपश्च ॥ वुपु [। अन्तर्दग्धः] ॥ वुपि [। अन्त-
 र्दग्धाः] ॥ श्रपु [। जीर्णः] ॥ श्रपि [। जीर्णाः] ॥ वुप्यौव् [। अन्तर्दग्धोभूत्] ॥
 वुप्याव् [। अन्तर्दग्धो बभूव] ॥ साधनं सुगमम् ॥ विकल्पेन पूर्णभूते । वुपियाद्
 [। अन्तर्दग्धो बभूव] ॥ श्रपियाव् [। जीर्णो बभूव] ॥ इति स्वरूपे भवतः ॥

॥ प्रयलयवयां यात् ॥ ९० ॥

यकारान्तेषु धातुषु । प्रय प्रीणने । लय अर्घणे । वय पथ्यीभवने । इत्येषां धातूनां भूतविषये वर्तमानप्रत्ययादेशाः पूर्ववत्स्युः ॥ प्रयु [। प्रीणितः] ॥ प्रयि [। प्रीणिताः] ॥ लयु [। अर्घितम्] ॥ लयि [। अर्घितानि] ॥ वयु [। पथ्यीभूतम्] ॥ वयि [। पथ्यीभूतानि] ॥ साधनं पूर्ववत् । प्रययोव् । प्रय्याव् । लययोव् । लय्याव् । वययोव् । वय्याव् । इति सामान्यपूर्णस्वरूपाणि भवन्ति ॥

॥ खरतरफरफेरमरसोरां रात् ॥ ९१ ॥

रकारान्तेषु धातुषु । खर अप्रीतौ । तर तरणे । फर स्तेये । फेर भ्रमण-
विस्त्रीभवनपश्चात्तापवैलोक्येषु । मर मरणसंधापनयोः । सोर अवसाने । इत्येषां
भूतविषये पूर्ववत् वर्तमानादेशादयः स्युः । तत्र मरः संधापनार्थं कर्मप्रयोगाः
कर्तृप्रयोगाश्च भवन्ति । मरणार्थं तु केवलं कर्तृप्रयोगा एवेति निर्णयम् ॥ खरु ।
[। अप्रीणितः] ॥ खरि [। अप्रीणिताः] ॥ तरु । तीर्णः ॥ तरि । तीर्णाः ॥ फरु ।
चोरितं तेन ॥ फरि । चोरितं तैः ॥ फयूह । परिवर्तितः ॥ फीरि । परिव-
र्तिताः ॥ मूहु । मृतः ॥ मूदि । मृताः ॥ मूह । अवसितः ॥ मूरि । अवर्तिताः ॥
पूर्वं सर्वाणि साधितान्येव । मरः संधापनार्थं तु । मरु । संधापितः ॥ मरि ।
संधापिताः ॥ इत्यादयो भवन्ति । मरुन् । संधापितस्तेन सः ॥ मरिन् । संधा-
पितास्ते तेन ॥ इत्यादीनि कर्मस्वरूपाणि स्युः । स्त्रीकर्तृस्वरूपाणि च पूर्व-
वत्साध्यानि ॥

॥ मरः स्त्रियां स्त्रीप्रत्ययादेशाः ॥ ९२ ॥

प्रोक्तानां धातूनां मध्यात् । मर मरणे इत्यस्य स्त्रीकर्तरि सति ओव् आदीनां
प्रत्ययानां वर्तमानसंबन्धिस्त्रीप्रत्ययादेशाः स्युः । न तु पुंकर्तृप्रत्ययोकार
(मू० १०) इत्यादिना सिद्धिः ॥ म्वय । मृता सा ॥ म्वय । मृताः ॥ म्वयस्व ।

मृता त्वम् ॥ स्वयम् । मृता यूयम् ॥ स्वयम् । मृता अहम् ॥ स्वयम् । मृता वयम् ॥ मर मरणे ओक् आदीनां क्रमात् छ्यह् छ्यह् छ्यह् छ्यव छ्यम् छ्यह् इति आदेशेषु कृतेषु छहोर्लोपः । स्त्रियां भूते ऽपि (सू० ३१) इति उपधाया वत्वम् । मरश्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः । संधापनार्थे तु । मरू । संधापिता ॥ मर्य । संधापिताः । इत्यादयो भवन्ति ॥

॥ गलचलडलडोलफलफूलमेलां लात् ॥ ९३ ॥

लकारान्तेषु धातुषु । गल नाशे । चल चरने । डल उल्लङ्घने । डोल अपरिचयने । फल वस्त्रादिजीर्णने साफल्ये च । फूल विकसने । मेल संगमे । इत्येषां धातूनां वर्तमानप्रत्ययादेशाः स्युः भूतविषये ॥ गल्लु । नष्टः ॥ गल्लि । नष्टास्ते ॥ चल्लु । पलायितः ॥ चल्लि । पलायिताः ॥ डल्लु । उल्लङ्घितः ॥ डल्लि । उल्लङ्घिताः ॥ डूल्लु । अपरिचितः ॥ डूल्लि । अपरिचितं तैः ॥ फल्लु । जीर्णः ॥ फल्लि । जीर्णाः ॥ फूल्लु । विकसितः ॥ फूल्लि । विकसितास्ते ॥ म्यूल्लु । संगतः सः ॥ मील्लि । संगतास्ते ॥ डोलः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्त्तरि च (सू० २४) इत्युपधाया ऊकारः । मेलः फेरव्यहमेलां च (सू० २२) इत्युपधाया एकत्वे यूकारः बहुत्वे ईकारः । शेषं सुकरम् । स्त्रीकर्तरि यथा । गंजू । नष्टा ॥ गज्य । नष्टाः ॥ चंजू । पलायिता सा ॥ चज्य । पलायितास्ताः ॥ डंजू । उल्लङ्घिता ॥ डज्य । उल्लङ्घिताः ॥ डूज्य । अपरिचिता ॥ डोज्य । अपरिचितास्ताः ॥ फंजू । जीर्णा ॥ फज्य । जीर्णास्ताः ॥ फूज्य । विकसिता ॥ फज्य । विकसितास्ताः ॥ मीज्य । संगता ॥ मेज्य । संगतास्ताः ॥ अत्र डोलः स्त्रियामुदो-
तात् (सू० २५) इत्युपधाया ऊकार-ओकारौ । मेलः स्त्रियामुदितौ सर्वत्र (सू० २३) इति एकत्वे ईकारः । एवं । चज्योक् । पलायामास ॥ चज्याक् । मृदुद्राव ॥ इत्यादि स्वरूपाणि साध्यानि ॥

॥ वृवरावोवात् ॥ ९४ ॥

वकारान्तेषु धातुषु वृव उत्पत्तौ । राव नष्टीभवने । इत्यनयोर्भूतविषये प्रोक्तवत् वर्तमानादेशः स्युः ॥ वृवृ । उद्धृतः ॥ वृवि । उद्धृतास्ते ॥ रोवृ । नष्टः सः ॥ रवि । नष्टास्ते ॥ एकत्र उद्धृतस्योपधाया आत ओत्वम् (सू० २०) इति । अन्यत्र इटुदद्युतानां पूर्ववर्णस्वराप्रसिद्धता (सू० १९) इति ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । रवि । नष्टा सा ॥ राव्य । नष्टास्ताः ॥ वृवृ । उत्पन्ना ॥ वृव्य । उत्पन्नास्ताः ॥ राव्योव् । व्यनश्चत् सः ॥ राव्याव् । ननाश ॥ इत्यादयश्च सामान्यादिषु विचार्याः ॥

॥ द्वषपोषमषरोषां षात् ॥ ९५ ॥

षकारान्तेषु धातुषु । द्वष च्यवने । पोष पर्याप्तायाम् । मष विस्मृतौ । रोष रुष्टौ । इत्येषां भूतकालविषये वर्तमानादेशः प्रोक्तवद्भवन्ति ॥ द्वेषु । श्रयोतिताः ॥ द्वषि । श्रयोतिताः ॥ पूषु । पर्याप्ताः ॥ पूषि । पर्याप्ताः ॥ मटु । विस्मृतः सः ॥ मटि । विस्मृतास्ते ॥ रुटु । रुष्टः सः ॥ रुटि । रुष्टास्ते ॥ पोषरोषोः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्कर्तरि च (सू० २४) इति उपधाया ऊकारः । मषरोषोः डेषव्यहरोषमषां ठः सर्वत (सू० ६२) इति ठकारः ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । द्वेषु । श्रयोतिता सा ॥ द्वष्य । श्रयोतितास्ताः ॥ पूषु । पर्याप्ता सा ॥ पोष्य । पर्याप्तास्ताः ॥ मटु । विस्मृता सा ॥ मछ्य । विस्मृतास्ताः ॥ रुटु । रुष्टा सा ॥ रोछ्य । रुष्टास्ताः ॥ पोषरोषोः स्त्रियामूदोताव् (सू० २५) इति । मषरोषोः ठकारे कृते । सादेशभूतकर्तृकर्मिणोरनेकत्वे च स्त्रियाम् (सू० ७०) इति ठस्य छः । द्वष्योव् । द्वष्याव् । चुश्च्योत् ॥ पोष्योव् । पोष्याव् । पर्याप ॥ मछ्योव् । व्यस्मारि ॥ मछ्याव् । विसस्त्रे ॥ रोछ्योव् । अरोषीत् ॥ रोछ्याव् । रुरोष ॥ इति सामान्यपूर्णयोः साध्यानि ॥

॥ आसखसफसवसलसलोसवसां सात् ॥ ९६ ॥

सकारान्तेषु धातुषु । आस सत्तायाम् । खस आरोहे । फस वद्धीभवने । वस निवासे । लस सम्यग्जीवने । लोस श्रमे । वस अवरोहणे । इत्येषां भूत-
कालविषये वर्तमानादेशाः प्रोक्तवत्स्युः ॥ ओसु । आसीत् सः ॥ आसि ।
आसन् ते ॥ खथु । आरूढः सः ॥ खथि । आरूढास्ते ॥ फसु । वद्धीवभूव
सः ॥ फसि । वद्धीवभूवुस्ते ॥ वसु । निवसितः सः ॥ वसि । निवसितास्ते ॥
लूस्तु । जीवितः सः ॥ लूस्ति । जीवितास्ते ॥ लूसु । श्रान्तः सः ॥ लूसि ।
श्रान्तास्ते ॥ वथु । अवरूढः सः ॥ वथि । अवरूढास्ते ॥ प्रथमस्य उद्युतस्यो-
पधाया आत ओत्वम् (सू० २०) इति । खसवसोस्थः सर्वत्र (सू० ६६)
इत्यनयोः सकारस्य थकारः । लसः लसश्च पुंभूते (सू० ३३) इति तका-
रागमः । लसश्च (सू० २७) इत्युपधाया ऊत्वम् एकत्वे ख्यातः बहुत्वे अ-
प्रसिद्धः । लोसः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्कर्तरि च (सू० २४) इत्युप-
धाया ऊकारः । स च लसधातुवत्प्रसिद्धाप्रसिद्धो निर्णयः ॥ स्त्रीकर्तरि यथा ।
आसू । आसीत् सा ॥ आस । आसन् ताः ॥ खछू । आरूढा सा ॥ खछ ।
आरूढास्ताः ॥ फसू । वद्धीवभूव सा ॥ फस । वद्धीवभूवुस्ताः ॥ वसू । नि-
वसिता सा ॥ वस । निवसितास्ताः ॥ लूछू । जीविता सा ॥ लूछ । जीवि-
तास्ताः ॥ लूसू वा लूछू । श्रान्ता सा ॥ लोस वा लोछ । श्रान्तास्ताः ॥ वछू ।
अवतीर्णा सा ॥ वछ । अवतीर्णास्ताः ॥ आस एकत्वे इदुद्व्युतानाम् (सू०
१९) इति आकारस्य अप्रसिद्धता । बहुत्वे सकाराच्च (सू० १३) इति यका-
रस्याकारः । खसवसोस्थकारे कृते । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति छकारः
यकारस्य चाकारः । लसः स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदातावप्रसिद्धाव् (सू०
२८) इति ऊकार आकारौ । लोसः स्त्रियामूदाताव् (सू० २५) इति ऊकार-
ओकारौ । विकल्पेन थकारछकारौ । शेषं पूर्ववत् । आस धातोः सामान्यपूर्णभूत-
प्रयोगाः साधुशब्दवन्नोच्चार्यन्ते अतो नोदाहृताः ॥ खछोव् । खछाव् । आरु-
रोह ॥ फसोव् । फसाव् । वबन्धे ॥ वसोव् । वसाव् । उवास ॥ लोछोव् ।

लङ्गाव् । जिजीव ॥ लोसोव् । लोसाव् । शश्राम ॥ वङ्गोव् । वङ्गाव् । अव-
रुह ॥ इत्यादयः सामान्यपूर्णयोः प्रयोगा वेदितव्याः । लसधातोः । लसोव् ।
लसाव् । जिजीव । इति विकल्पेन स्वरूपाणि सेत्स्यन्ते परंतु [अ]साधुश-
ब्दतया नादीयन्ते । फसवसलोसां यागमस्य प्रत्ययाद्यवयवत्वे सिद्धे । सकाराच्च
(सू० १३) इति निर्देशतः [सकाराच्च बहुलम् (सू० ४८ क) इति सूत्रेण] तस्य
लोपः । यद्वा खसवसोस्थ (सू० ६६) इति ज्ञापकात् सकारस्थकारपरिणतो भवति
थकारस्य तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यनेन छकारपरिणामः सिद्ध एव
अतः सकारात्परस्यापि यकारस्य अप्रसिद्धचवर्गाद्धोप (सू० ४७) इति लोप-
विधिः ॥

॥ व्यहो हात् ॥ ९७ ॥

हकारान्तेषु धातुषु व्यह उपवेशने इत्यस्य भूतविषये वर्तमानादेशाः स्युः ॥
व्यूह । उपविष्टः ॥ बीठि । उपविष्टाः ॥ डेपव्यहरोषमषां ठः सर्वत्र (सू० ६२)
इति ठकारः । फेरव्यहमेलां च (सू० २२) इति उपधाया एकत्वे यूकारः बहुत्वे
ईकारः । स्त्रीकर्तरि । बीदू । उपविष्टा ॥ बेछ्य । उपविष्टाः ॥ अन्त्यस्य ठकारे
कृते । सादेशभूतकर्तृकर्मिणोरनेकत्वे च स्त्रियाम् (सू० ७०) इति छकारः ।
स्त्रियामीदेताव् (सू० २३) इत्युपधाया ईकार-एकारौ । शेषं पूर्ववत् । बेछ्योव् ।
उपाविशत् ॥ बेछ्याव् । उपविवेश ॥ इत्यादयः सामान्यपूर्णयोर्विवेच्याः ॥
क्रियातिपत्यपरपर्यायापूर्णभूतस्योभयोर्भविष्यदतीतयोरन्तर्गतत्वात्तन्निरूपणं द्वि-
तीये भविष्यत्पादे यथासंभवं विरचितमिति चतुष्प्रकारोऽतीतकालः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते आख्यातप्रक्रियायां

भूतपादस्तृतीयः ॥८॥३॥

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

हेतुपादः ॥ ४ ॥

॥ स्वाकर्तृत्वावसरे परक्रियाकर्तृत्वारोपो हेतुः ॥ १ ॥

निखिलस्य वस्तुजातस्य कर्तृत्वं भवत्येव अतो यस्य कस्यचिद्वस्तुन आत्मनः कर्तृत्वाकाले क्रियाकरणे प्रवर्तमानस्य तदितरस्य वस्तुनः कर्तृत्वे य आरोपः स हेतुरवधार्यः । यथा लोभः कुरुते पापमित्यत्र लोभस्य स्वकर्तृत्वं । लोभः कारयति पापमित्यत्र लोभव्यतिरिक्तस्य पापक्रियाप्रवर्तमानस्य जीवस्य कर्तृत्वे लोभस्य कर्तृत्वारोपः । अस्यामवस्थायां लोभः स्वयं करणक्रियां न विदधाति किंतु जीवस्य पापक्रियाया हेतुः संपन्नः क्रियायाश्च कर्तेत्यभिधीयत इति ॥

॥ हेतौ धातोराव् ॥ २ ॥

क्रियाया अर्थे हेतोः कर्तृतया अभिधेये सति धातोः पर आव् भवति स च धातुवद्भवति । यथा केवलो धातुर्विभक्तिसमुदायेषु परिणतो भवति तथा आव् प्रत्ययविशिष्टो ऽपि भवतीत्यर्थः ॥ करनावान् छुह् । कारयति ॥ परनावान् छुह् । पाठयति ॥ रननावान् छुह् । पाचयति ॥ साधनमुत्तरसूत्रे ॥

॥ आव्य ऽनागमः ॥ ३ ॥

धातोः आवि आवहेतौ परे अन् आगमो भवति ॥ करनावान् छुह । कारयति ॥ परनावान् छुह । पाठयति ॥ रननावान् छुह । पाचयति ॥ कर करणे । पर पठने । रन पाके । हेतौ धातोराव् (सू० २) इति आव् । अनेन अन् आगमः । करनाव् । परनाव् । रननाव् इति सिद्धे वर्तमानायां छुह प्रत्ययः (८।१।११ सूत्रेण) । धातोरांनागमः (सू० ८।१।१९) ॥

॥ वुफो नो लः सूचनायाम् ॥ ४ ॥

वुफ विहायसा गतावित्यस्य मनुष्यादिसूचनाया अर्थे अनागमसंबन्धिनो नकारस्य लकारो भवति ॥ वुफलावान् छुह । सूचयति ॥ सूचनायां किम् । वुफनावान् छुह । उड्डाययते ॥

॥ वुज्कांम्पप्रसां वा ॥ ५ ॥

वुज् जागरणे । कांम्प कम्पने । प्रस प्रसवे । एषां धातूनां आवि परे विकल्पेन अन् आगमो भवति [१४-१५ सूत्राभ्याम् आव आदेर्ह्रस्वः] ॥ वुज्-वान् छुस् । जागरयति तम् ॥ कांम्पवान् छुस् । कम्पयति तम् ॥ प्रसवान् छुस् । प्रसावयति ॥ पक्षे । वुज्नावान् छुस् । जागरयति ॥ कांम्पनावान् छुस् । कम्पयति ॥ प्रसनावान् छुस् । प्रसावयति ॥

॥ येरनादेशो ऽनि ॥ ६ ॥

यि आगमने इत्यस्य आवसंबन्धिनि अनि परे अन् आदेशो भवति ॥ अननावान् छुह । आनाययति ॥

॥ सादेशानादेशभूतेभ्यस्त्रयक्षरधातुभ्यो ऽनो

लोपः ॥ ७ ॥

येषां कर्तृधातूनां भूतकालविषये प्रत्ययानामादेशः कृतो न भवति येषां च कृतो भवति ते त्रयक्षराश्चेत्स्युस्तेभ्य आवि परे अन् आगमस्य लोपो भवति ॥ वृषरावान् छुह् । समापयति ॥ काञ्चरावान् छुह् । पिङ्गलीकरोति ॥ कुमलावान् छुह् । कोमलीकरोति ॥ चोखरावान् छुह् । संकोचयति ॥ छौंछनावान् छुह् । लघ्वीकरोति ॥ मन्दछावान् छुह् । ह्रेषयति ॥ वृजलावान् छुह् । उज्ज्वलीकरोति ॥ वृषर समाप्तौ । काञ्चर पिङ्गलीभवने । कुमल कोमलीभवने । चोखर संकोचने । छौंछन लघ्वीभवने । मन्दछ मन्दाक्षे । वृजल रक्तीभवने । हेतौ धातोराव् (सू० २) इत्याव् । आव्यनागमः (सू० ३) । अनेन लोपः । सादेशानां यथा । समखावान् छुह् । समक्षीकरोति ॥ वृषजावान् छुह् । उत्पादयति ॥ सादेशानादेशभूतेभ्यः किम् । कमवनावान् छुह् । अर्जयति ॥ कतरनावान् छुह् । कृन्तयति ॥ कपटनावान् छुह् । शकलीकरोति ॥ त्रयक्षरेभ्यः किम् । बुडनावान् छुह् । स्थविरीकरोति ॥ खल्रावान् छुह् । विस्तारयति ॥ वञ्जरावान् छुह् । भावयति ॥ थकनावान् छुह् । श्रामयति ॥

॥ वुष्णश्च ॥ ८ ॥

वुष्ण उष्णीभवने इत्यस्य आवि परे अनागमस्य लोपो भवति ॥ वुष्णावान् छुह् । उष्णीकरोति ॥

॥ पिद्योरिलोपश्च ॥ ९ ॥

पि पतने । दि दाने । इत्यनयोः आवि परे अनागमस्य लोपो भवति धातोरिकारस्य च लोपः ॥ पावान् छुम् । पातयति तम् ॥ दावान् छुह् । दापयति ॥

॥ इकारान्ताद्धा ॥ १० ॥

इकारान्ताद्धातोर्विकल्पेन अनागमस्य लोपो भवति ॥ न्यावान् छुह् । नाययति ॥ ख्यावान् छुह् । खादयति ॥ च्यावान् छुह् । पाययति ॥ ह्यावान् छुह् । हारयति ॥

॥ अनः पूर्वमाव् वा ॥ ११ ॥

इकारान्ताद्धातोः अनागमात्पूर्वं विकल्पेन आव् प्रयोज्यः [पक्षे अनागम-लोपश्च] ॥ ख्यावनावान् छुह् वा ख्यावान् छुह् । खादयति ॥ च्यावनावान् छुह् वा च्यावान् छुह् । पाययति ॥

॥ निद्योरावादिलोपः ॥ १२ ॥

नि हरणे । दि दाने । इत्याभ्यां परस्य आव आदिलोपो भवति ॥ निव-नावान् छुह् । हारयति ॥ दिवनावान् छुह् । दापयति ॥ [अन्लोप] पक्षे । न्यावान् छुह् । हारयति ॥ दावान् छुह् । दापयति ॥

॥ हेर्ह्रस्वः ॥ १३ ॥

हि प्रतिग्रहणादिषु । इत्यस्मादाव आदेर्ह्रस्वो भवति ॥ ह्यवनावान् छुह् । प्रतिग्राहयति ॥ [अन्लोप] पक्षे । ह्यावान् छुह् । प्रतिग्राहयति ॥

॥ वुज्बृडलारपिलकाम्परन्जभ्य आवो ह्रस्वः ॥ १४ ॥

वुज् जागरणे । बृड निमज्जने [। लार स्पर्शानुगमनस्निग्धीकरणेषु] । पिल पर्याप्तौ । काम्प कम्पने । रन्ज प्रीतौ रागे च । एभ्यः परस्य [विकल्पेन]

अनो लोपे कृते आव् प्रत्ययस्य ह्रस्वो भवति ॥ वुञ्जवान् छुह् । जागरयति ॥
 वृडवान् छुह् । निमज्जयति ॥ [लारवान् छुह् । स्पर्शयति ॥] पिलवान्
 छुह् । प्रापयति ॥ काम्पवान् छुह् । कम्पयति ॥ रन्जवान् छुह् । रन्जयति ॥
 [* अन आगमस्य लोपाभावपक्षे तु ।] वुञ्जनावान् छुह् । जागरयति ॥
 वृडनावान् छुह् । निमज्जयति ॥ [लारनावान् छुह् । स्पर्शयति ॥] पिलनावान्
 छुह् । पर्यापयति ॥ काम्पनावान् छुह् । कम्पयति ॥ रन्जनावान् छुह् ।
 रन्जयति ॥

॥ प्रसः पीनादेशश्च वा ॥ १५ ॥

प्रस प्रसवे इत्यस्मात्परस्य आव् प्रत्ययस्य ह्रस्वो भवति विकल्पेन पीन
 आदेशः [अनो लोप] श्च स्यात् ॥ प्रसवान् छुह् । प्रसावयति ॥ पक्षे । पीनवान्
 छुह् । प्रसावयति ॥ प्रसनावान् छुह् इति तृतीयं स्वरूपमुक्तचरमेव [सू० ५] ॥

॥ फट उपधादीर्घश्च ॥ १६ ॥

फट काष्ठभेदादिषु इत्यस्मात्परस्य आव् प्रत्ययस्य ह्रस्वो भवति धातोरुप-
 धायाश्च दीर्घः स्यात् ॥ फाटवान् छुह् । निमज्जयति ॥ [अनो लोपाभाव] पक्षे ।
 फाटनावान् छुह् । उद्भेदयति ॥

॥ न क्च्चादिभ्यो ऽनो लोपादि ॥ १७ ॥

क्त्त्रव धातुर्धातुपाठे सिद्ध एव पठितः क्त्त्र आर्द्राभवने । ग्वह दीप्तौ ।
 ग्रक चाञ्चल्यपाकातिशययोः । ज्ञोत दीप्तौ । दक् धावने । तेल विस्फोटादिदेशे ।
 तोष तोषे । दोर गतिचातुर्ये । नांप् दीप्तौ । नील हरितीभवने । पिस पाकेन

[* अस्मिन्स्थाने मूलपुस्तके एभ्यः परस्य किमिति पाठो ऽसंगतार्थो ऽभूत् ।]

वहिर्निःसरणे । पेड निर्यासे । पोर पर्याप्त्यनार्द्रत्वयोः । प्रार समीक्षणे । फव प्रशस्तीभवने । फर स्तेये । फल वस्त्रजीर्णने । फुह फुश अन्तःकोपे । फेर भ्रमणादिषु । फोर स्फुरणे । बाद प्रबलीभवने । बास भासने । बुड स्थविरीभवने । ब्रज दीप्तौ । याप व्याप्तौ । रम्ब शोभायाम् । रस सरसीभवने । रोच रोचने । रोट अवष्टम्भे । रुड रुढीभवने । रुण जीर्णने । ल्यड पराजयीभवने । लोर वैकल्ये इत्यादयः [क्त्रादयः] ॥ एषामनो लोपादि न भवति आदिशब्दात् ह्रस्वविकल्पादि च न भवति ॥ क्चनावान् छुह् । आर्दीकरोति ॥ ग्वहनावान् छुह् । दीपयति ॥ ग्रकनावान् छुह् । पाचयति ॥ ज्ञोतनावान् छुह् । दीपयति ॥ द्कनावान् छुह् । धावयति ॥ इत्यादि ॥ [अत्रानो लोपादिविधेरप्राप्तावपि वक्ष्यमाण (सू० २०) शिष्टेत्यादिसूत्रविध्याश्रयपरिशिष्टधातुपर्युदासज्ञापनार्थमयं योगारम्भः ॥]

॥ मरः संधापने ॥ १८ ॥

मर मरणसंधापनयोरित्यस्य संधापनार्थे अनो लोपादि न भवति ॥ मरनावान् छुह् । संधापयति ॥ संधापनार्थे किम् । मारान् छुह् । मारयति ॥ यद्यपि मार मारणे इत्यादयः केचिद्धातवो धातुपाठे सिद्धा एव पठिताः परं- त्वत्र पाठकानां भ्रमनिरसनाय तेषां कारितक्रिया विशदीकृता ॥

॥ व्यठो वा ॥ १९ ॥

व्यठ तिक्तीभवने इत्यस्य विकल्पेन अनो लोपादि न भवति ॥ व्यठनावान् छुह् । तिक्तीकरोति ॥ पक्षे । व्यदरावान् छुह् । तिक्तीकरोति ॥

॥ शिष्टेभ्य आवि रागमो ऽनादेशेषु ॥ २० ॥

अनादेशभूतप्रत्ययेषु मध्याच्छिष्टेभ्यो धातुभ्य आव् प्रत्यये परे रकारागमो

भवति ॥ कल्रावान् छुह् । मूकीकरोति ॥ खल्रावान् छुह् वा खज्रावान् छुह् ।
विस्तारयति ॥ ग्वब्रावान् छुह् । गुर्वीकरोति ॥ च्वक्रावान् छुह् । अम्लीक-
रोति ॥ चुक्रावान् छुह् । कोपयति ॥ पूद्रावान् छुह् । स्थूलीकरोति ॥ व्यद्रा-
वान् छुह् । स्थूलयति ॥ तीज्रावान् छुह् । उत्तेजयति ॥ ठीक्रावान् छुह् ।
स्थापयति ॥ इत्यादयः स्वयमेव साधनीयाः ॥

॥ चलछ्यन्नथकफसफुटफुल्लमषरावक्खवक्खचश्च-
पेभ्यो वा ॥ २१ ॥

सादेशभूतप्रत्ययधातुषु प्रोक्तेभ्यो धातुभ्यः आव् प्रत्यये परे रकारागमो
विकल्पेन स्यात् ॥ चल्रावान् छुह् । प्रद्रावयति ॥ चलनावान् छुह् । विद्राव-
यति ॥ छ्यञ्ज्रावान् छुह् । छेदयति ॥ छ्यन्ननावान् छुह् । छेदयति ॥ थक्रावान्
छुह् वा थकनावान् छुह् । श्रमयति ॥ फस्रावान् छुह् वा फसनावान् छुह् ।
निबद्धयति ॥ फुट्रावान् छुह् वा फुटनावान् छुह् । भनक्ति ॥ एवमितरेषामपि
ज्ञेयम् ॥

छपचेनमानां भूतकर्मधातुषु ॥ २२ ॥

भूतकाले ये धातवः कर्मप्रयोगिणो भवन्ति तेषु मध्यात् । छप वृष्टिकालयोः
क्षेपे । चेन चेतने । मान स्वीकरणे । इत्येतेभ्य आव् प्रत्यये रकारागमो वा
भवति ॥ छप्रावान् छुह् । क्षेपयति ॥ चीञ्ज्रावान् छुह् । संज्ञापयति ॥ माञ्ज-
रावान् छुह् । स्वीकारयति ॥ पक्षे । छपनावान् छुह् । चेननावान् छुह् । मान-
नावान् छुह् ॥ प्रथमो वकारविशिष्टो ऽपि दृश्यते ॥ छप्प्रावान् छुह् । इति ॥

[१ च्वक् धातुधातुपाठे वकारोपधः पठ्यते चुक्रावान् छुह् इत्येतत्प्रयोगनिष्पत्त्या
अत्रोकारोपधो ज्ञेयः ॥]

॥ छकः स्वार्थे ॥ २३ ॥

छक कीर्णने इत्यस्य आव् प्रत्यये परे रकारागमो भवति स्वार्थे एव ॥
छकान् छुह् । अवकिरति ॥ छक्रावान् छुह् । अवकिरति ॥ छक्रान् छुह् । अव-
किरति ॥ हेतौ तु । छकनावान् छुह् वा छक्रनावान् छुह् । इति स्वरूपे स्तः ॥

॥ रादावो लोपो वा ॥ २४ ॥

रकारात्परस्य आव्प्रत्ययस्य विकल्पेन लोपो भवति ॥ चुक्रान् छुह् ।
कोपयति ॥ छ्यद्रान् छुह् । उच्छिष्टीकरोति ॥ छ्य्व्रान् छुह् । शमयति ॥
छ्य्द्रान् छुह् । संक्षेपयति ॥ पूद्रान् छुह् । स्थूलयति । इत्यादि ॥ पक्षे ।
चुक्रावान् छुह् । कोपयति ॥ छ्यद्रावान् छुह् । उच्छिष्टीकरोति ॥ छ्य्व्रावान्
छुह् । शमयति ॥ छ्य्द्रावान् छुह् । शमयति ॥ पूद्रावान् छुह् । स्थूलयति ॥

॥ तवर्गस्याप्रसिद्धचवर्गो रे ॥ २५ ॥

तवर्गान्तस्य धातोः रे रप्रत्यये परे अप्रसिद्धचवर्गादेशो भवति ॥ छञ्-
रावान् छुह् । श्वेतयति ॥ तञ्जरावान् छुह् । तापयति ॥ स्वञ्जरावान् छुह् ।
शमयति ॥ श्वञ्जरावान् छुह् । शोधयति ॥ थञ्जरावान् छुह् । उन्नतीकरोति ॥
वञ्जरावान् छुह् । भावयति ॥ तञ्जरावान् छुह् । कर्शयति ॥ क्यञ्जरावान् छुह् ।
क्लेदयति । इत्यादयो विज्ञेयाः ॥ छत श्वेत्ये । तत तप्तीभवने । स्वत शमने ।
श्वद शोधने । थद उन्नतीभवने । बन भवने । तन विरलीभवने । क्यन्न क्लेदने ।
हेतौ (२ सूत्रेण) आव् । शिष्टेभ्य आवि रागमो ऽनादेशेषु (सू० २०) इति
रकारागमः । अनेन क्रमात्तवर्ग्याणामप्रसिद्धचवर्ग्यादेशः ॥

॥ जेरन्त्यस्यौव् ॥ २६ ॥

जि जनने इत्यस्य रकारे परे अन्त्यस्वरस्य ओव् आदेशो भवति ॥ जोव्रान्
छुह् । जनयति ॥ पक्षे जोव्रावान् छुह् । जनयति ॥

॥ भूतोक्तस्त्रयेकत्ववदुपधादेशादयश्च ॥ २७ ॥

धातूनां रकारे परे उपधादेशादयः भूतोक्तस्त्रीलिङ्गैकत्ववत् भवन्ति । ये भूत-
काले स्त्रीलिङ्गैकवचनसंबन्धिन उपधाया आदेशादयो भवन्ति ते हेतुसंबन्धिनि
रकारे ऽपि भवन्तीत्यर्थः ॥ मांश्रावान् छुह् । मानयति ॥ कांश्रावान् छुह् ।
काणीकरोति ॥ व्रीदरावान् छुह् । मूढीकरोति ॥ मीदरावान् छुह् । मधुरीक-
रोति ॥ पूठरावान् छुह् । स्थूलयति ॥ लूकरावान् छुह् । क्षुद्रीकरोति ॥ मान
स्वीकरणे । कान काणीभवने । ब्रेठ मूर्खीभवने । मेठ मधुरीभवने । पोठ
स्थूलीभवने । लोक क्षुद्रीभवने । हेतौ धातोराच् (सू० २) इति आव् प्रत्ययः ।
छपत्तेनमानां भूतकर्मधातुषु (सू० २२) इति रकारागमः । शिष्टानां पञ्चानां
शिष्टेभ्य आवि रागमो ऽनादेशेषु (सू० २०) इति रकारागमः । तवर्गस्या-
प्रसिद्धचवर्गो रे (सू० २५) इति नकारस्य ञकारः । एकत्वे ऊमात्रादेशः
(सू० ८।३।८) इति सूत्रवृत्तिसिद्धा उपधाया आकारस्याप्रसिद्धता । स्त्रियामी-
देतौ सर्वत्त (सू० ८।३।२३) इति एकारस्य ईकारः । स्त्रियामुदोताच्
(सू० ८।३।२५) इति ओकारस्य ऊकारः । मांश्राच् इत्यादिसिद्धौ वर्तमानायां
छुह् (सू० ८।१।११) । धातोराणागमः (सू० ८।१।१९) ॥

॥ तरमरडललगां हेतुप्रत्ययागमलोपोपधादीर्घौ ॥ २८ ॥

तर तरणे । मर मरणसंधापनयोः । डल उल्लङ्घने । लग संगे पडियां
संगतीभवने च । एषां धातूनां हेतोः कारितस्य संबन्धिनोः प्रत्ययागमयोर्लोप
उपधायाश्च दीर्घौ भवति ॥ मरः मरणार्थ एव । लगः संग एव ॥ तारान् छुह् ।
तारयति ॥ मारान् छुह् । मारयति ॥ डालान् छुह् । उल्लङ्घयति ॥ लागान्
छुह् । संगमयति ॥ मरणार्थे किम् । मरनावान् छुह् । संधापयति ॥ संगे किम् ।
लगनावान् छुह् । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ खसवसोरन्त्यस्य रश्च ॥ २९ ॥

खस आरोहे । वस अवरोहणे । अनयोर्हेतुप्रत्ययागमलोपौ भवतः
अन्त्याक्षरस्य च रकारो भवति ॥ खारान् छुह् । आरोपयति ॥ वालान् छुह् ।
अवतारयति ॥

॥ श्वङ्गः सावादेशो वा ॥ ३० ॥

श्वङ्ग शयने इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ सावादेशश्च विकल्पेन भवति ॥
सावान् छुह् । शाययति ॥ पक्षे । श्वङ्गनावान् छुह् ॥

॥ दजो जालः ॥ ३१ ॥

दज भस्मीभवने इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ जाल आदेशश्च भवति ॥
जालान् छुह् । दाहयति ॥ दजनावान् छुह् इति न साधुशब्दः ॥

॥ डेषो हावो वा ॥ ३२ ॥

डेष प्रेक्षणे इत्यस्य धातोर्हेतुप्रत्ययागमलोपौ हावादेशश्च भवति ॥ हावान्
छुह् । दर्शयति ॥ पक्षे । डेषनावान् छुह् । इति गौणः ॥

॥ गछः पकः ॥ ३३ ॥

गछ गतौ इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ पकादेशश्च भवति ॥ पकनावान् छुह् ।
गमयति ॥ गछनावान् छुह् इति न साधुशब्दः । किं तु गंगाय गछनावान् छुस् ।
गङ्गां गमयति । इत्येवंविधे स्थाने यत्र स्वसाहचर्यं न स्यात्तत्रापर एव मुख्यः ।
यत्र तु स्वसाहचर्यं स्यात् यथा गोवून् पकनावान् छुह् । गा गमयति ॥ इत्येवं-
विधे स्थाने प्रथम एव मुख्य इति निर्णयम् ॥

॥ वृथस्तुलः ॥ ३४ ॥

वृथ उत्थाने । इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ तुलादेशश्च भवति ॥ तुलान्
छुह् । उत्थापयति ॥ वृथनावान् छुह् । इति गौणः । अत्रापि स्वहस्तेन वस्तुन
उत्थापने आद्यो मुख्यः । प्रेरणादिना सजीवस्योत्थापने उपरो मुख्यः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

आख्यातप्रक्रियायां हेतुपादश्चतुर्थः ॥८१४॥

समाप्ता चैषा आख्यातप्रक्रिया ॥८॥

अथ कृदन्तप्रक्रियायाम् ॥ ६ ॥

कृत्क्रियादिपादः ॥ १ ॥

॥ चादृते ऽनेककालक्रियायुगपदुक्तावप्रधाना
कृत्क्रिया ॥ १ ॥

चशब्दं तदपरपर्यायमपिशब्दं च विना द्वयोः कालयोस्त्रयाणां वा वर्तमाना-
तीतभविष्यद्रूपाणां कालानां क्रियोः क्रियाणां वा युगपदुक्तौ एककालं भाषणे
सति कृदन्तसंबन्धिनी क्रिया अप्रधाना आख्यातक्रिया कृदन्तमुख्यक्रिया वा
एकैव प्रधाना ऽवधार्या । यथा द्वयोर्वर्तमानक्रियोर्युगपदुक्तावेका मुख्या अपरा
अप्रधाना । अतीतवर्तमानयोर्युगपदुक्तौ तयोरन्यतरा मुख्या । अतीतमुख्यतायां व-
र्तमानः अप्रधानः । वर्तमानमुख्यतायामतीतो ऽप्रधान इति । एवं वर्तमानभविष्य-
न्तौ ३ अतीतातीतौ ४ अतीतभविष्यन्तौ ५ भविष्यद्भविष्यन्तौ ६ वर्तमानभविष्य-
दतीताः ७ अतीतभविष्यद्वर्तमानाः ८ अतीतवर्तमानभविष्यन्तः ९ वर्तमानातीता-
तीताः १० वर्तमानभविष्यद्भविष्यन्तः ११ अतीतभविष्यद्भविष्यन्तः १२ अती-
तवर्तमानवर्तमानाः १३ अतीतभविष्यदतीताः १४ भविष्यद्वर्तमानवर्तमानाः १५
इति पञ्चदश स्वरूपणि भवन्ति । तत्र द्वयोः क्रियोर्वर्तमानद्वयसत्त्वे भविष्यद्वर्त-
मानसत्त्वे वा परस्परमुख्यगौणकल्पनया न कोप्यर्थस्य विनिमयः स्यात् । केवलं
मुख्यक्रियागौणक्रियानिर्देश इति । क्रियाद्वये वर्तमानातीतकालयोः सत्त्वे मुख्य-

गौणकल्पनयार्थविपर्यास इति । एवं क्रियात्रितयसमुदाये वर्तमानद्वयसत्त्वे मुख्य-
गौणकल्पनयार्थविलोमता न संभवति । वर्तमानैकसत्त्वे तु भविष्यदप्रधानक्रि-
यया संबन्धे सति मुख्यगौणकल्पनयार्थविनिमयः । प्रधानक्रियया तु नार्थविप-
र्यय इति । अत्रातीतादिकालाः क्रियाकालापेक्षया निर्णयाः न तु वर्तमानकाला-
पेक्षयेति ॥ क्रमादुदाहरणानि ॥ ख्यवान् गच्छान् छुह् । खादन् गच्छति ॥ ख्यथ्
क्यथ् गच्छान् छुह् । भुक्त्वा गच्छति ॥ ख्यवान् गच्छि । खादन् गमिष्यति ॥
ख्यथ् गयाव् । भुक्त्वा जगाम ॥ ख्यथ् गच्छि । भुक्त्वा गमिष्यति ॥ परनस् कितु
गच्छि । पठितुं गमिष्यति ॥ ख्यवान् ख्यवान् परनस् कितु गयोव् । खादन्पठितुं
जगाम ॥ परिथ् जेननस् कितु गच्छान् छुह् । पठित्वा जेतुं व्रजति ॥ ह्यथ् क्यथ्
दवान् पकि । धृत्वा धावन्गमिष्यति ॥ दिथ् क्यथ् द्कान् गौव् । दत्त्वा धावञ्ज-
गाम ॥ जेननस् कितु दवान् गच्छि । जेतुं धावन्गमिष्यति ॥ दिथ् क्यथ् ख्यन-
स् कितु गच्छि । दत्त्वा भोक्तुं गमिष्यति ॥ च्यथ् क्यथ् असान् यिवान् छुह् ।
पीत्वा हसन्नायाति ॥ श्रान् करिथ् परनस् कितु गयोव् । स्नात्वा पठितुं ययौ ॥
नन्नान् वसनस् कितु गच्छान् छुह् । नृत्यन्निवसितुं याति ॥

॥ वर्तमाने धातुभ्य आन् ॥ २ ॥

मुख्यक्रियाया वर्तमानकाले चशब्दं विना अपरक्रियायां वाच्यायां
सत्यां धातुभ्य आन् प्रत्ययो भवति स चाव्ययः ॥ करान् । कुर्वन् ॥ बोजान् ।
शृण्वन् ॥ परान् । पठन् ॥ इत्यादि । कर करणे । बोज निशामने । पर पठने ।
अनेन आन् प्रत्ययः ॥

॥ वपूर्वः स्वरान्तात् ॥ ३ ॥

स्वरान्ताद्धातोरान् प्रत्ययः वकारपूर्वो भवति क्रियावर्तमाने गम्यमाने
सति ॥ दिवान् । ददन् ॥ ख्यवान् । खादन् ॥ च्यवान् । पिबन् ॥ दि दाने ।
खि खादने । चि पाने । अनेन वान् प्रत्ययः । चिख्योः सर्वत्राकारागमो
निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इत्यकारागमः ॥

॥ आभीक्ष्ण्ये द्विश्च पदम् ॥ ४ ॥

आभीक्ष्ण्ये असकृत्कर्मणि गम्यमाने पदं द्विद्विवारं प्रयोज्यम् ॥ दिवान्
दिवान् गौव् । ददद्ददद्गतः ॥ च्यवान् च्यवान् आव् । पिबन्पिबन्नागतः ॥ परान्
परान् करुन् । पठन्पठन्नकरोत् ॥

॥ अतीते इथ् ॥ ५ ॥

मुख्यक्रियाकाले चशब्दं विना तदितरातीतक्रियायां गम्यमानायां धातोः
इथ् प्रत्ययः स्यात् ॥ करिथ् । कृत्वा ॥ परिथ् । पठित्वा ॥ दारिथ् । धृत्वा ॥
साधनं सुगमम् ॥

॥ इथ् क्यथ् वा ॥ ६ ॥

इथ् प्रत्ययात्परो विकल्पोन क्यथ् प्रत्ययो भवति ॥ करिथ् क्यथ् ।
कृत्वा ॥ परिथ् क्यथ् । पठित्वा ॥ दारिथ् क्यथ् । धृत्वा ॥ पक्षे । करिथ् ।
कृत्वा ॥ परिथ् । पठित्वा ॥ दारिथ् । धृत्वा ॥ इति पूर्वं साधितानि ॥

॥ स्वरान्तादिथो ऽत् ॥ ७ ॥

स्वरान्ताद्धातोः इथः इकारस्य अत् अकारो भवति ॥ ह्यथ् क्यथ् ।
धृत्वा ॥ ख्यथ् क्यथ् । खादित्वा ॥

॥ निदियिभ्य इलोपः ॥ ८ ॥

नि हरणे । दि दाने । यि आगमने । एभ्य इकारलोपो भवति ॥ निथ् ।
हृत्वा ॥ दिथ् । दृत्वा ॥ यिथ् । आगत्य ॥

॥ वुडो ज इथि मोक्षे ॥ ९ ॥

वुड उड्डयने इत्यस्य इथ् प्रत्यये परे डकारस्य जकारो भवति मोक्षे गम्यमाने ॥ वुजिथ् गौच् । मोक्षं गत इत्यर्थः ॥

॥ मष्रावो रलोपः स्वरविनिमयश्च मरणकर्मणि ॥ १० ॥

मष्राव विस्मारणे इत्यस्य धातोर्मरणपदे कर्मणि सति इथ् प्रत्यये परे रकारस्य लोपो भवति पूर्वापरस्वरविनिमयश्च स्यात् । पूर्वस्य दीर्घो द्वितीयस्य ह्रस्वो भवतीत्यर्थः ॥ मरुन् माषविथ् । मरणं विस्मारयित्वेत्यर्थः ॥

॥ इ प्रत्यय आभीक्ष्ण्ये द्विश्च पदम् ॥ ११ ॥

अतीते काले आभीक्ष्ण्ये गम्यमाने धातोः इ प्रत्ययो भवति पदं च द्विर्भवति ॥ कर्णि कर्णि । कारं कारम् ॥ बूजि बूजि । श्रावं श्रावम् ॥ लूनि लूनि । लावं लावम् ॥

॥ स्वरान्ताद्वा ॥ १२ ॥

स्वरान्ताद्धातोः अतीतकाले आभीक्ष्ण्ये गम्यमाने विकल्पेन इ प्रत्ययो भवति । पदं च द्विर्भवति ॥ दि दि । दायं दायम् ॥ यि यि । एत्यैत्य ॥ ख्य ख्य । भुक्त्वा भुक्त्वा ॥ प्रथमयोः निदियिभ्य इलोपः (सू० ८) । तृतीयस्य स्वरान्तादिथो ऽत् (सू० ७) इति इकारस्य अकारः । इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोपः (सू० १।१०) । पक्षे दिथ् दिथ् । दायं दायम् ॥ यिथ् यिथ् । एत्यैत्य ॥ ख्यथ् ख्यथ् । भुक्त्वा भुक्त्वा ॥ च्यथ् च्यथ् । पायं पायम् ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ आदुपधाया अप्रसिद्धता ॥ १३ ॥

अतीतक्रियायां धातोरुपधाभूतस्याकारस्याप्रसिद्धता भवति ॥ कारिथ् । कथित्वा ॥ मारिथ् क्यथ् । हत्वा ॥ तारिथ् । तारयित्वा ॥ एवं । कारि कारि । काथं काथम् ॥ मारि मारि । मारं मारम् ॥ तारि तारि । तारं तारम् ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ एत ईत् ॥ १४ ॥

अतीतक्रियायां धातोरुपधाभूतस्य एकारस्य ईकारो भवति ॥ च्रीदि च्रीटि । कुट्टं कुट्टम् ॥ बीहि बीहि । आसमासम् ॥ लीखि लीखि । लेखं लेखम् ॥ चेट कुट्टने । व्यह उपवेशने । लेख लेखने । इ प्रत्यय आभीक्ष्ण्ये द्विश्च पदम् (सू० ११) इति इ प्रत्ययः ॥ [व्यह धातुरस्य विधेरनाश्रयः । किंच विहि विहि इति ह्रस्वेकारेणैव पाठः श्रुद्धो ऽस्ति ॥]

॥ ऊदोकारस्य ॥ १५ ॥

अतीतक्रियायां धातोरुपधाभूतस्य ओकारस्य ऊकारो भवति ॥ खूचि खूचि । भायं भायम् ॥ बूजि बूजि । श्रायं श्रावम् ॥ तूलि तूलि । तोलयं तोलयम् ॥ एवं । खूचिथ् । भीत्वा ॥ बूजिथ् । श्रुत्वा ॥ तूलिथ् । तोलयित्वा ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ आनादयो ऽव्ययम् ॥ १६ ॥

आन् इथ् इथ्-क्यथ् इ इति चत्वारः प्रत्यया अव्ययमव्ययसंज्ञा भवन्ति ॥

॥ भविष्यति कितु पदम् ॥ १७ ॥

प्रधानक्रियाया भविष्यत्काले इतरस्याप्रधानायां क्रियायां गम्यमानायां

धातोः कितु इति पदं भवति । पदग्रहणात् कितु इत्यस्य पुंस्त्रीत्वमेकत्वानेकत्वं च भवतीति विज्ञेयम् ॥ परनस् कितु । पठितुं सः ॥ रननस् कितु । पक्तुं सः ॥ परनस् किञ्चू । पठितुं सा ॥ रननस् किञ्चू । पक्तुं सा ॥ परनस् किति । पठितुं ते ॥ रननस् किञ्च । पक्तुं ताः ॥ पर पठने । रन पाके । अनेन कितु । किता-
 वनस् (सू० २०) इति अनस् आगमः । द्वितीययोः सर्वेषामुकारान्तानामू-
 कारादेश (सू० ६।४) इति सूत्रेण ऊमात्रादेशः । तवर्गान्तानामप्रसिद्ध
 (सू० ६।११) इति तकारस्य चकारः । तृतीययोरेकस्य उवर्णान्तानामिकारः
 (सू० २ । १ । ३०) इति उकारस्य इकारः । अपरस्य ऊमात्रादेशे तकारा-
 देशे च कृते । बहुत्वे ऽकारागम (सू० २ । १ । ११) इत्यकारागमः । उव-
 र्णान्तानामिकार (सू० २ । १ । ३०) इति उकारस्य इकारः । इकारो ऽस-
 वर्णे यो ऽपरलोप (सू० १ । १०) इति यत्वम् । तस्य अप्रसिद्धचवर्गालोप
 (सू० ८ । ३ । ४७) । चेटनस् कितु । कुट्टयितुं सः ॥ चेटस् कितु
 (सू० ९ । २।१२) कुट्टनाय सः ॥ ग्रजनस् कितु । गर्जितुं सः ॥ ग्रजि कितु
 (सू० ९।२।६५) गर्जनाय सः ॥ इति चतुर्थीस्वरूपाणि च तेषां धातूनां
 दृश्यन्ते येषां भावा अनेकधा भवन्ति । येषां तु पुंस्त्रीभेदाद्विविध एव स्यान्न तत्र
 चतुर्थीप्रयोगेन सिद्धिः । किंतु वक्ष्यमाणव्यञ्जनान्तेभ्यो धातुभावशब्देभ्यश्चतुर्थी-
 प्रोक्तप्रत्ययेषु कृतेषु व्यञ्जनान्तस्योकारोपधाया अत् (सू० २ । १ । ३२)
 इत्यादिना चतुर्थीस्वरूपं सेत्स्यतीति ॥

॥ अ० च ॥ १८ ॥

प्रधानक्रियाया भविष्यत्काले इतरस्यामप्रधानायां क्रियायां गम्यमानायां
 धातोः परः अ० प्रत्ययो भवति ॥ परनि गच्छान् गृह् । पठितुं व्रजति ॥ रननि
 गौव् । पक्तुं गतः ॥ ख्यनि गच्छि । अत्तुं यास्यति ॥

॥ समखः शुक्प्रष्टव्ये नित्यम् ॥ १९ ॥

समखः समक्षीभवने इत्यस्य धातोः शोके प्रष्टव्ये सति नित्यमनि प्रत्ययो भवति ॥ समखनि गौच । शोकपृच्छायै गत इत्यर्थः ॥ अन्यत्र । समखन-पुष्ट्य रूढ । समक्षीभवनाय स्थितः ॥

॥ कितावनस् ॥ २० ॥

धातोः कितु प्रत्यये परे अनस् आगमो भवति ॥ करनस् कितु । कर्तुं सः । साधनं सुगमम् ॥

॥ निदिधिभ्यो ऽकारलोपः ॥ २१ ॥

नि हरणे । दि दाने । यि आगमने । एभ्यः परस्य अकारस्य लोपो भवति ॥ निनस् कितु । हर्तुं सः ॥ दिनस् कितु । दातुं सः ॥ यिनस् कितु । आगन्तुम् ॥

॥ उनु वा ॥ २२ ॥

धातोः कितु प्रत्यये उनु (सू० ९।२।३) आगमो विकल्पेन भवति ॥ करनु कितु । कर्तुं सः ॥

॥ उन्वन्तं लिङ्गवत् ॥ २३ ॥

अत्र वक्ष्यमाणे भावविकल्पस्वरूपे च उनु (सू० ९।२।३) अन्ते यस्य तत्पदं लिङ्गवद्भवति । यथा कितु प्रत्ययस्य पुंस्त्रीत्वमेकत्वानेकत्वं च संभवति तथैव तस्मात्पूर्वस्य उनु विशिष्टस्य धातोरपि भवति ॥ रनु कितु । पक्तुं सः ॥ रनन्ति किति । पक्तुं ते ॥ करन् किञ्चू । कर्तुं सा ॥ करञ्ज किञ्च । कर्तुं ताः ॥ साधनमुक्तवत् ॥

॥ स्वरान्तेभ्यो ऽनिदियिभ्य आदेरत् ॥ २४ ॥

नि हरणे । दि दाने । यि आगमने एतान्वर्जयित्वा स्वरान्तेभ्यो धातुभ्यः
उनु प्रत्ययस्यादेरुकारस्य अकारो भवति ॥ ख्यनु कितु । खादितुं सः ॥
च्यनु कितु । पातुं सः ॥ प्यनु कितु । पतितुं सः ॥ ह्यनु कितु । वोढुं सः ॥
अनिदियिभ्यः किम् । दिनु कितु । दातुं सः ॥ निनु कितु । हर्तुं सः ॥ यिनु
कितु । आयातुं सः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ कर्तरि वुनु ॥ २५ ॥

धातोः कर्तर्यर्थे वुनु प्रत्ययो भवति ॥ करवुनु । कर्ता ॥ परवुनु । पाठकः ॥

॥ वुनावकारागमः ॥ २६ ॥

धातोः वुनु प्रत्यये परे अकारागमो भवति ॥ व्यठवुनु । स्थूलीभवन् ॥
पोठवुनु । पोष्टा । सुगमम् ॥

॥ स्वरान्तेभ्यो वपूर्वः ॥ २७ ॥

स्वरान्तेभ्यो धातुभ्यो वपूर्वः अकारागमः वकारागमो भवति ॥ निववुनु ।
हारकः ॥ दिववुनु । दायकः ॥ यिववुनु । आगन्ता ॥ एवं । ख्यववुनु ।
खादकः ॥ च्यववुनु । पायकः ॥ ह्यववुनु । कायकः ॥ अत्र वकारागमे कृते
सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इति धातोरेव अका-
रागमः ॥

॥ वोलुग्राक् पदौ च ॥ २८ ॥

धातोः कर्तर्यर्थे वोलु प्रत्ययः ग्राक् प्रत्ययश्च भवति उदाहरणमुत्तरसूत्रे ॥

॥ तयोरनागमः ॥ २९ ॥

तयोर्वोलु ग्राक् प्रत्यययोः परयोर्धातोः अन् आगमो भवति ॥ करन्-
 वोळु । कर्ता ॥ परन्-वोळु । पठिता ॥ एवं । करन्-ग्राक् । कर्ता ॥ परन्-ग्राक् ।
 पाठकः ॥ पदसंज्ञाव्यपदेशाद्वक्ष्यमाणपुंस्त्रीभावपदात्परौ प्रयुक्तौ सन्तौ प्रोक्त-
 समासवत्सिद्धिरवधार्या ॥ तद्यथा । जानुन् भावपदात् अग्रे वोळुपदं । व्यञ्ज-
 नान्तस्योकारोपधाया अत् (सू० २।१।३२) इति उपधाया उकारस्य अकारः ॥
 एवं । जाञ्-वोळु । अत्र जान् (सू० १।२।७१) भावपदात् अग्रे वोळु पदम् ।
 तवर्गान्तानामप्रसिद्ध (सू० ६।११) इति नकारस्य झकारः । कृतादेशानामू-
 मात्रा आगम (सू० २।१।१६) इति ऊमात्रा आगमः ॥ जानन्-वोळु । ज्ञाता ॥
 जाञ्-वोळु । ज्ञाता ॥ इति सिद्धम् । यस्यैव धातोः स्वार्थे पुंस्त्रीरूपे भावपदे
 स्यातां तस्यैव स्वरूपद्वयं संगच्छत इत्यवधार्यम् ॥ [यस्यैवेत्यत्रायमर्थः यस्य
 धातोः स्वार्थे निजार्थे कर्तुः स्वस्यैवात्मन आन्तरधर्मद्योतके न तु केनचिद्वाह्येन
 कर्मादिना संयुज्यमानार्थके पुंस्त्रीरूपे पुंसि स्त्रियां च न तु द्वयोरन्यतरास्मिन्नेव
 निष्पद्यमानप्रयोगे भावपदे वक्ष्यमाणभावप्रत्ययान्तरूपे स्यातां तस्यैवेति । यथात्र
 जानुन् जान् इत्युभे पुंस्त्रीरूपे भावपदे कर्तृसंबन्धिज्ञानरूपस्यान्तरधर्मस्य वाचके
 स्त इति बोध्यम् । करादीनां (सू० १।२।२।) स्वबाह्यकर्मसंयोगात् चरादीनां
 (सू० १।२।२४) नित्यस्त्रीभावात् छ्वादीनां (सू० १।२।२९) स्त्रीभावप्रत्ययान्त-
 भावाभावात् ङलादीनां (सू० १।२।२७) बाह्यधर्मसंयोगभावात्पदसंज्ञाव्यपदेशा-
 दित्यादिना सूचितविधेरप्रसक्ततोह्येति ॥]

॥ स्वरान्तात्सस्वरः ॥ ३० ॥

सः अन् आगमः स्वरान्ताद्धातोः सस्वरः स्वरान्तो भवति ॥ ख्यन-वोळु ।
 खादिता ॥ च्यन-वोळु । पाता ॥ एवं । ख्यन-ग्राक् । भक्षकः ॥ च्यन-ग्राक्
 पायकः ॥

॥ न्यादीनामल्लोपः ॥ ३१ ॥

नि हरणप्रापणयोः । दि दाने । यि आगमने । इत्येषाम् अन् आगमस्य
अकारल्लोपो भवति ॥ निन-वोल् । नेता ॥ दिन-वोल् । दाता ॥ यिन-वोल् ।
आगन्ता ॥ एवं । निन-ग्राव् । नायकः ॥ दिन-ग्राव् । दायकः ॥ यिन-
ग्राव् । आगन्ता ॥

॥ दिदावोर्नल्लौ व्यभिचारिण्याम् ॥ ३२ ॥

दि दाने । दाव दापने । इत्यनयोर्व्यभिचारिण्यां स्त्रियां क्रमेण नल् अल्
प्रत्ययौ भवतः ॥ दिनल् । व्यभिचारिणी ॥ दावल् । व्यभिचारिणी ॥

॥ कर्मोपपदे पुंस्य ऽश्लीले ॥ ३३ ॥

तयोर्दिदावोः कर्मण्युपपदे सति पुंसः अश्लीले नल् अलौ भवतः ॥ माज्य-
दिनल् । मातृगामी ॥ व्यञ्ज-दिनल् । स्वसृगामी ॥ कोरि-दिनल् । कन्यागामी ॥
एवं । माज्य-दावल् । व्यञ्ज-दावल् । कोरि-दावल् ॥

॥ नलो लो वा ॥ ३४ ॥

नल् प्रत्ययस्यादेर्विकल्पेन लकारो भवति ॥ माज्य-दिलल् ॥

॥ क्वचिल्लोपः ॥ ३५ ॥

नल् प्रत्ययस्यादेः क्वचिल्लोपो भवति ॥ माज्य-दिल् । मातृगामी ॥

॥ प्रधानातीते उः ॥ ३६ ॥

धातोः प्रधाने क्रियारूपे अतीते गम्यमाने उ् प्रत्ययो भवति ॥ कृह् ।
कृतम् ॥ पृह् । पठितम् ॥ खनु । खातम् ॥

॥ चिरूयोरौवादेशः ॥ ३७ ॥

चि पाने । खि खादने । इत्यनयोः ऊ प्रत्ययस्य औव् आदेशो भवति ॥
च्यौव् । पीतम् ॥ ख्यौव् । भुक्तम् ॥

॥ नेरूव् ॥ ३८ ॥

नि हरणे इत्यस्मात् ऊ प्रत्ययस्य ऊव् आदेशो भवति ॥ न्यूव् । नीतम् ॥
तत्र युष्मच्छब्दकर्तारि आख्यातोक्तभूतक्रियैव (सू० ८।३।३४) मुख्या स्पष्टा च
प्रोक्ता तु गौणेति बोध्यम् ॥

॥ कर्तृधातूनामाख्यातभूतक्रियैव नित्यम् ॥ ३९ ॥

येषां धातूनामतीतकाले कर्तृप्रयोगा एव भवन्ति तेषामाख्यातोक्तभूतकाल-
क्रियैव नित्यं भवति कर्मप्रयोगाभावात् ॥ ज्ञलु । पलायितः ॥ ज्ञलि । पलायिताः ॥
व्यथ्यौव् । पुष्टः ॥ व्यथ्येय् । पुष्टाः ॥ आख्यातप्रक्रियायां साधितानि ॥

॥ भूतपदान्मंतु पदं कर्मणि ॥ ४० ॥

कर्मणि धातुक्रियाविशिष्टे पदार्थे अभिधेये सति कर्मधातोः कृदुक्तभूतक्रि-
यापदात् कर्तृधातोश्चाख्यातोक्तभूतपदात् मंतु पदं भवति । मंतु पदे तु मुतु इति
उकारविशिष्टं च व्यवह्रियते । भूतपदग्रहणेन यथा मंतु पदस्य प्रथमादिविभक्ति-
परिणामो भवति एकत्वानेकत्वपुंस्त्रीपरिणामश्च भवति तथा तत्तद्भूतक्रियापदस्या-
पि भवति । मंतु विशिष्टं पदं त्वेकमेव भवति न तु द्वितयम् ॥ कर्-मंतु । कृतम् ॥
कर्-मंचू । कृता ॥ गर्-मंतु । घट्टितम् ॥ गर्-मंचू । घट्टिता ॥ गर्-मंति ।
कृतानि ॥ कर्-मच्च । कृताः ॥ गर्-मंति । घट्टितानि ॥ गर्-मच्च । घट्टिताः ॥ कर
करणे । गर घट्टने । प्रधानातीति ऊः (सू० ३६) । कर् पदात् गर् पदाच्चात्तरेण मंतु
पदम् । पुंवद्वत्त्वे पूर्वोत्तरपदयोरन्त्यस्वरस्य इकारः । स्त्रीलिङ्गे ऊमात्रादेशः । तका-

रस्य च चत्वम् । एवं सर्वत्र विभक्तिगणे विज्ञेयम् ॥ कर्तृधातूनां यथा । व्यट्यो-मंतु । स्थूलीभूतः ॥ खूचु-मंतु । भीतः ॥ व्यठ स्थूलीभवने औव् यागमः (८।३।४६ सूत्रेण) व्यट्योव् पदात् मंतु पदम् । संबन्धिप्रत्ययेषु वयोर्लोप (सू० ८।३।४१) इति वकारस्य लोपः । एवं । खोन्न भये ओव् तस्य छुह् आदेशः छहोर्लोपश्च । ओ-कारस्योकारः सादेशपुंर्कर्तरि च (सू० ८।३।२४) इत्युपधाया ऊकारः । खूचु पदात् मंतु पदम् ॥ ननु कर्तृधातूनां वकारस्य लोपे ओदन्तावशेषणादोदन्तस्य च लिङ्ग-प्रयोगादर्शनात्कथं पूर्वपदस्य लिङ्गपरिणामः क्रियते । अत्रोच्यते यथा उकारान्तस्य प्रथमाबहुत्वादिषु एकमात्र एव इकारादेशः क्रियते तथैव द्विमात्रस्य संध्यक्षरस्य ओकारस्यापि द्विमात्रसंध्यक्षरस्य एकारस्यादेशो भवतीति बोध्यम् । तेन व्य-ट्यो-मंति । स्थूलीभूताः ॥ यद्वा । व्यट्येय् इति बहुवचनभूतक्रियाया मंतु पदे कृते प्रोक्तसूत्रेण यकारलोपात्सेत्स्यतीति ॥ एकाक्षरावशिष्टानां तु पदसंज्ञानिवृत्तिः ॥ तेन । आमंतु । आगतः ॥ आमंति । आगताः ॥ चामंतु । प्रविष्टः ॥ चामंति । प्रविष्टाः ॥ द्रामंतु । निर्गतः ॥ द्रामंति । निर्गताः ॥ प्यामंतु । प्रसूतः ॥ प्यामंति । प्रसूताः ॥ जामंतु । जातः ॥ जामंति । जाताः ॥ मूढु-इति क्रियापदस्य मंतौ अन्त्यव्यञ्जनादेर्विकल्पेन लोप इष्यते ॥ मूढु-मंतु । मृतः ॥ मूढे । मूमंतु । मृतः ॥ स्त्रीलिङ्गे तु नित्यमिष्यते ॥ मूमंचू । मृता ॥ मूमन्न । मृताः ॥

॥ हेः पूर्वं भावपदं चारब्धे ॥ ४१ ॥

हि ग्रहणादिषु इत्यस्य धातोः कृदुक्तभूतपदात्परं मंतु पदं भवति । धातोः पूर्वं च भावपदं (सू० ९।२।३) प्रयोज्यम् आरब्धे कर्मणि अभिधेये सति ॥ ग्यवुन्तु हंतु मंतु । गीयमानम् ॥ करुन्तु हंतु मंतु । क्रियमाणम् ॥

॥ गच्छो ऽतीतानागतौ धातुभावतस्तव्यार्थे ॥ ४२ ॥

अत्र शब्दशास्त्रे तव्यार्थकः शब्दः अतीतकाले भविष्यत्काले च भवतीति बोध्यम् । गच्छ सामञ्जस्ये इत्यस्य प्रधानभूतकालस्वरूपं प्रधानभविष्यत्कालस्वरूपं

च धातोर्भावशब्दाद्वक्ष्यमाणरीत्या पूर्वे परे वा प्रयुज्येते क्रमेण भूततव्यार्थमवि-
 व्यक्तव्यार्थके भवतः ॥ इय गच्छु गच्छुन् । त्वया गन्तव्यं भूते ॥ त्वह्य गच्छु गच्छुन् ।
 युष्माभिर्गन्तव्यम् ॥ अनागते यथा ॥ तंतु गच्छि गच्छुन् । तत्र गन्तव्यम् ॥
 साधनं सुगमम् ॥

॥ विधिनिषेधयोर्लगः ॥ ४३ ॥

लग संगे पीडायां च इत्यस्य स्वरूपं धातोर्भावशब्दात्प्रयोज्यम् विधौ
 निषेधे च गम्यमाने । तत्र अतीतक्रियाया विधिनिषेधयोर्निषेधादनागतस्वरूप-
 मेव ज्यायः न भूतस्वरूपं । किंत्वपूर्णभूतस्वरूपं युज्यते ॥ तंतु लगिं गच्छुन् । तत्र
 गन्तव्यम् ॥ तंतु लगि न गच्छुन् । तत्र न गन्तव्यम् ॥ तंतु लगिहे गच्छुन् [तत्र
 गन्तव्यं योग्यमभविष्यत्] ॥

॥ भाव्यार्थे पजश्च ॥ ४४ ॥

पज युक्तीभवने इत्यस्यातीतापूर्णभूतस्वरूपं धातुभावतः प्रयोज्यं चशब्दा-
 द्भूतप्रयोगाश्च भाव्ये सामञ्जस्ये गम्यमाने ॥ तंतु पजिं गच्छुन् । तत्र गमनेन
 भाव्यम् ॥ तंतु पजिहे गच्छुन् । [तत्र गन्तव्यं योग्यमभविष्यत्] ॥ एवमन्यत् ॥

॥ षष्ठी तृतीया वैषां कर्तरि ॥ ४५ ॥

एषां प्रोक्तानां गङ्गादीनां कर्तरि षष्ठी तृतीया वा स्यात् ॥ इय गच्छु
 करुन् । त्वया कर्तव्यं भूते ॥ वा । च्योन् गच्छु करुन् । ते कर्तव्यं भूते ॥ इय
 पजि रनुन् । त्वया पक्तव्यम् ॥ च्योन् पजि रनुन् । तव पक्तव्यम् ॥ इय लगि
 दपुन् । त्वया वाच्यम् ॥ च्योन् लगि न दपुन् । तव न वक्तव्यम् ॥

॥ एभ्य एव संबन्धप्रत्ययाश्च ॥ ४६ ॥

एभ्यो गङ्गादिभ्यः स्वरूपेभ्यस्तत्संबन्धादिप्रत्ययाश्च भवन्ति न तु धातु-
भावतः ॥ गङ्गुस् करुन् । तस्मै कर्तव्यं भूते ॥ गङ्गुय् करुन् । तुभ्यं कर्तव्यम्
भूते ॥ एवं । लग्यस् करुन् । कर्तव्यं तस्य ॥ लगिय् करुन् । कर्तव्यं तव ॥ लग्यम्
करुन् । कर्तव्यं मम ॥ एवं । पङ्गयस् परुन् । पाठेन तस्य भाव्यम् ॥ पङ्गयम्
परुन् । पाठेन मम भाव्यम् ॥

॥ एकपदे भावतः परा वा ॥ ४७ ॥

एकस्मिन्नेव क्रियारूपे पदे वक्तव्ये सति गङ्गादीनां प्रयोगा भावतः परा
वा प्रयोज्याः ॥ गङ्गु गङ्गुन् वा गङ्गुन् गङ्गु [। गन्तव्यम्] ॥ लगि परुन्
वा परुन् लगि [। पठितव्यम्] ॥ पजि ख्यन्तु वा ख्यन्तु पजि । अत्तव्यम् ॥

॥ अनेकपदेषु वाक्यारम्भपदात् ॥ ४८ ॥

एकाधिकपदैर्वाक्ये वक्तव्ये सति वाक्यस्य आरम्भपदादग्रे ते गङ्गादीनां
प्रयोगाः स्युः ॥ अद गङ्गु तंतु गङ्गुन् । ततस्तत्र गन्तव्यम् ॥ एवं । अद लगि
सति बिहुन् । ततस्तत्रासितव्यम् ॥ एवम् । अद पजि तति दपुन् । ततस्तत्र
वक्तव्यम् ॥ एवमन्यत् ॥

॥ गङ्गो गतागतप्रयोगा उदन्तभावतः कामार्थे

॥ ४९ ॥

इच्छार्थे गम्यमाने सति गङ्गु गतौ सामञ्जस्ये च इत्यस्य अतीतानागत-
कालिकाः सर्वे प्रयोगा उकारान्तभावतः प्रयोज्याः । ते तु कर्तर्येव ज्ञेयाः । भाव-
स्योकारान्तत्वं च धातुवत् एकत्वानेकत्वपरिणामार्थमिति ॥ तत्रानागते यथा ।

सुह् गच्छि गच्छुन् [। स गच्छतु] ॥ तिम्र गच्छन् गच्छन्ति [। ते गच्छन्तु] ॥
 चूह् गच्छस्व गच्छुन् [। त्वं गच्छ] ॥ त्वंहि गच्छिस्व गच्छन्ति [। यूयं गच्छत] ॥ बृह्
 गच्छ गच्छुन् [। अहं गच्छानि] ॥ असि गच्छिस्व ज्ञेनन्ति [। वयं जयेम ॥ इत्या-
 दयो वाक्यार्था इच्छार्थे बोध्याः] ॥ अतीतकालिकेषु यथा । ताप् गच्छु कर्तु
 [। आतपो ऽभविष्यत्] ॥ कुलि गच्छि स्वसन्ति [। वृक्षा अरुक्ष्यन्] ॥ चूह्
 गच्छस्व गच्छुन् [। त्वमगमिष्यः] ॥ त्वंहि गच्छिस्व गच्छन्ति [। यूयमगमिष्यत] ॥ बृह्
 गच्छस्व गच्छुन् [। अहमगमिष्यम्] ॥ असि गच्छि बडन्ति [। वयमवधिष्याम ॥
 इति वाक्यार्था आशंसापरा बोध्याः । अतीतकालश्चात्र क्रियातिपत्तौ चरि-
 तार्थः ॥ सर्वेषाम्] साधनं पूर्ववत् ॥

॥ भावकर्मणोरनी ॥ ५० ॥

धातोर्भावकर्मणोर्विषये अनी प्रत्ययो भवति ॥ करनी । करणीयम् ॥
 पकनी । गमनीयम् ॥ वृथनी । उत्थेयम् ॥ दिनी । देयम् ॥ ह्यनी । क्रेयम् ॥
 हेः सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इत्यकारागमः ।
 शेषं स्पष्टम् ॥

॥ नञो ऽर्थे धातोरनय् ॥ ५१ ॥

धातोः नञ्शब्दस्य अभावस्यार्थे वाच्ये अनय् भवति स चाव्ययम् ॥
 करनय् । अकृतम् ॥ गरनय् । अघटितम् ॥ परनय् । अपठितम् ॥ पोठ-
 नय् । अपुष्टम् ॥ दिनय् । अदत्तम् ॥ ह्यनय् । अक्रीतम् ॥ साधनं सुगमम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते कृदन्तप्रक्रियायां

कृत्क्रियादिपादः प्रथमः ॥ ९।१ ॥

अथ कृदन्तप्रक्रियायाम् ॥६॥

भावपादः ॥२॥

॥ भावे ॥ १ ॥

इतः परं ये वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्ते सर्वे भावे विज्ञेयाः ॥

॥ पुंस्युन् ॥ २ ॥

धातोर्भावे उन् प्रत्ययो भवति स च पुंलिङ्गे वर्तते ॥ करुन् । करणम् ॥
परुन् । पठनम् ॥ द्युन् । दानम् ॥ असुन् । इसनम् ॥

॥ अन्तु [उन्तु] वा ॥ ३ ॥

धातोर्भावविषये अन्तु प्रत्ययो वा विकल्पेन भवति सोऽपि पुंलिङ्गे ॥
चरन्तु । उपचयनम् ॥ जुर्वन्तु । जीवनम् ॥ [अन्तु प्रत्ययस्थाने उन्तु प्रत्ययव्यव-
हारो दृश्यते । यथा ९१ सूत्रेषु २२, २३, ४१, ४२ इत्यादिषु] । पक्षे । चरुन् ।
जुवुन् । इति स्वरूपे स्तः ॥

॥ तलबजोर्यागमो वा ॥ ४ ॥

तल स्नेहपाके । बज सेवायां स्नेहने च । इत्यनयोः उन् प्रत्यये परे

विकल्पेन यकारागमो भवति । तत्र बजः स्नेहन एव ॥ तल्युन् । स्नेहपाकः ॥
बज्युन् । स्नेहपाकः ॥ पक्षे । तलुन् । बजुन् ॥

॥ मषश्च रब् ॥ ५ ॥

मष विस्मरणे इत्यस्य भावे रब् प्रत्ययो भवति ॥ मषूर्ब् । विस्मरणम् ॥
पक्षे । मषुन् ॥

॥ द्वदरज्वज्रस्वसरां च उ ॥ ६ ॥

द्वदर जीर्णीभवने । ज्वज्र जर्जरत्वे । स्वसर काष्ठादिजीर्णने । इत्येषां
भावे उ प्रत्ययश्च स्यात् ॥ द्वदर्ह । जीर्णनम् ॥ ज्वज्रह । जीर्णनम् ॥ स्वसरह ।
जीर्णनम् ॥ पक्षे । द्वदरुन् । ज्वजरुन् । स्वसरुन् ॥

॥ छ्म्वज्वसवगारव्यहलमलोसवुनाम ऽच्च ॥ ७ ॥

छ्म्व कणमर्दने । ज्वस कासे । वगार अक्षणे । व्यह उपवेशने । लम
आकर्षणे । लोस श्रमे । वुन दैवानार्जवे । एषां भावे अ प्रत्ययश्च भवति ॥
छ्म्व । मर्दनम् ॥ ज्वस । कासः ॥ वगार । अक्षणम् ॥ व्यह । आसनम् ॥
लम । आकर्षणम् ॥ लोस । श्रमः ॥ वुन [दौर्भाग्यम्] ॥ पक्षे । छ्म्वुन् । इत्या-
दयो भवन्ति ॥

॥ लदश्चाव् वेतने ऽपि ॥ ८ ॥

लद वस्तुप्रेषणे गृहादिनिर्माणोर्ध्वान्तरीकरणयोः सूत्रादिकर्मणि च इत्यस्य
भावे आव् प्रत्ययश्च भवति ॥ तद्धेतने ऽपि गृहादिनिर्माण एव बोध्यम् । इतर-
योस्तु गौणतया ॥ लदाव् । [गृहादि] निर्माणम् । तद्धेतनं च ॥

॥ छुकवछुकटकटुकटुकटुकत्रुकथकपाकवफुकफुक
ब्रकामुंलोपो वा ॥ ९ ॥

छुकव जलावगाहने । छुक वाङ्मनैर्वल्ये । टक शब्दवद्दन्तैश्छेदने । टुक आखु-
वच्छेदे । टुकव कूटाद्याघाते । टुक उत्खनने । त्रुक कणशश्छेदने भक्षणे च । थक
श्रमे । पाकव पचने । फुक अङ्गारप्रदीपने । ब्रक दंष्ट्राघाते । एषां भावे उन् प्रत्य-
यस्य लोपो वा भवति ॥ तत्र छुको दाहवैदग्ध्ययोः । टकश्छेदन एव । टुकव-
छुकवपाकवानामन्त्यस्वरादिलोपः ॥ फुकः फूत्कारे उपधाया वत्वमिष्यते ॥
छुख् । जलशोधना ॥ छुख् । दाहः वैदग्ध्यं वा ॥ टख् । छेदः ॥ टुख् । छिद्र-
वच्छेदः ॥ ट्रख् । सृगादिहननम् ॥ टुख् । उत्खननम् ॥ त्रुख् । कणभक्षणं
छेदनं वा ॥ थख् । श्रमः ॥ पाख् । पाकः ॥ फुख् । अङ्गारप्रदीपनम् ॥ फूख् ।
फूत्कारः ॥ ब्रख् । आघातः ॥

॥ ढगरङ्गसगां गात् ॥ १० ॥

ढगव अवखण्डने । रङ्ग रञ्जने । सगव वृक्षादिसिञ्चने । गकारान्तेषु एषां
धातूनां भावे उन् प्रत्ययस्य विकल्पेन लोपो भवति । ढगवसगवयोर्मूलधातू अनु-
पलब्धावपि कारितोत्पन्नो व प्रत्ययो ऽनुमीयते । अतः टुकवधातुवदत्रापि अन्त्य-
स्वरादिलोपे गान्तेषु पठितौ ॥ ढग् । खण्डनम् ॥ रङ्ग् । रागः ॥ सग् । सेकः ॥

॥ वाँचश्चात् ॥ ११ ॥

अप्रसिद्धचवर्गान्तेषु धातुषु वाँच वञ्चने इत्यस्य धातोर्भावे उन् प्रत्ययस्य
लोपो वा भवति ॥ वाँछ् । वञ्चनम् ॥

॥ चेटलूटवाटां टात् ॥ १२ ॥

टकारान्तेषु धातुषु । चेटकुट्टने । लूट लुण्ठने । वाट संधापने । इत्येषां भावे
उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ चेट् । कुट्टनम् ॥ लूट् । लुण्ठनम् ॥ वाट् ।
संधिः ॥

॥ गण्डो डात् ॥ १३ ॥

ङकारान्तेषु । गण्ड ग्रन्थे । इत्यस्य भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥
गण्ड् । ग्रन्थिः ॥

॥ खनछ्यनोर्नात् ॥ १४ ॥

नकारान्तेषु । खन अवदारणे । छ्यन छेदे । इत्यनयोर्भावे उन् प्रत्ययस्य
लोपो वा भवति ॥ खन् । खातः ॥ छ्यन् । छेदः ॥

॥ काम्पकृपचापजपटपां पात् ॥ १५ ॥

पकारान्तेषु । काम्प कम्पने । कृप कर्तने । चाप अदने । जप जपने । टप
परोक्षपरिभाषणे । एषां धातूनां भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति । टपः
अश्वाघाते कार्यघाते च ॥ काम्प् । कम्पः ॥ कृप् । कुन्तनम् ॥ चाप् । अद-
नम् ॥ जप् । जपः ॥ टप् । अश्वपादादिप्रहारादि ॥

॥ ब्रमो मात् ॥ १६ ॥

ब्रम भ्रान्तौ । इत्यस्य मकारान्तेषु धातुषु भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा
भवति ॥ ब्रम् । भ्रान्तिः ॥

॥ चारचीरतारफुकारफ्यारमारस्वरां रात् ॥ १७ ॥

रकारान्तेषु धातुषु । चार बलाद्धन्धने । चीर निष्पीडने । तार तारणे ।
 फुकार कोषालापे । फ्यार रसनिष्कासने । मार मारणे । स्वर स्मरणे ।
 इत्येषां भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ फुकारः पाकभेदे च । स्वरश्चेष्टा-
 यां च ॥ चार् । अतिबन्धनम् ॥ चीर् । निष्पीडनम् ॥ तार् । तारणम् ॥ फुकार ।
 ऊष्मनिर्गमः ॥ मार । मारणम् ॥ स्वर । चेष्टा स्मृतिश्च ॥

॥ च्यलछलजूलतोलदलमेलां लात् ॥ १८ ॥

लकारान्तेषु धातुषु । च्यल बलात्प्रवेशने । छल छलने । जूल नखैस्तक्षणे ।
 तोल तोलने । दल विदारणे । मेल संगमे । एषां धातूनां भावे उन् प्रत्ययस्य
 लोपो वा भवति ॥ च्यल् । बलात्प्रवेशः ॥ छल् । छलम् ॥ जूल् । नखक्षतम् ॥
 तोल् । तौल्यम् ॥ दल् । अवखण्डनम् ॥ मेल । सङ्गः ॥

॥ जुवडुवताववृहवां वात् ॥ १९ ॥

वकारान्तेषु जुव जीवने । डुव संमार्जने । ताव तापने । वृहव शापे । इत्येषां
 भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ जुव् । जीवः ॥ डुव् । नाशः ॥ ताव् ।
 तापः ॥ वृहव् । शापः ॥

॥ रसह्रसवोः सात् ॥ २० ॥

रस सरसीभवने । ह्रसव श्वादिसूचनायाम् । इत्यनयोर्भावे उन् प्रत्ययस्य
 लोपो वा भवति ॥ ह्रसवो ऽत्रापि पूर्ववद्वकारलोप इष्यते ॥ रस् । रसः ॥ ह्रस् ।
 सचना ॥

॥ गृहः सकारो वा ॥ २१ ॥

गृह घर्षणे इत्यस्य भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति । धातोरन्त्यस्य च विकल्पेन सकारो भवति ॥ गृह् । घर्षणम् ॥ पक्षे । गस् । घर्षणम् ॥

॥ चूहश्च ॥ २२ ॥

चूह चूषे इत्यस्य भावे उन्प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ चूह् । चूषणम् ॥

॥ स्त्रियाम् ॥ २३ ॥

इत उत्तरं ये वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्ते स्त्रियां भावे विज्ञेयाः ॥

॥ चरचुवमोरवमर्चं नित्यमिञ् ॥ २४ ॥

चर अन्तःकोपे । चुव कलहे । मोरव पीडासहने । मर्च अमर्षे । इत्येषां भावे नित्यम् इञ् प्रत्ययो भवति स च स्त्रियामेव ॥ चरिञ् । अन्तःकोपः ॥ चुविञ् । कलहः ॥ मोरवूञ् । सहनम् ॥ मर्चूञ् । अमर्षणम् ॥

॥ मोरवमर्चख्सफिचादिभ्य ऊदादेः ॥ २५ ॥

मोरव पीडासहने । मर्च अमर्षे । इत्याभ्यां परस्य उत्तरसूत्रे वक्ष्यमाणफिच्चादिभ्यश्च इञ् प्रत्ययस्य आदिस्वरस्य ऊमात्रादेशो भवति ॥ मोरवूञ् [सहनम्] ॥ मर्चूञ् [अमर्षणम्] ॥

॥ फिच [ख्स] फुहफुशवजववुचां वा ॥ २६ ॥

फिच विस्मरणे । [ख्स ततूरुहकर्षणे ।] फुह फुश अन्तःकोपे । वजव सार्द्धीकरणे । वुच दग्धी भवने । इत्येषां भावे स्त्रियां विकल्पेन इञ् प्रत्ययो

भवति ॥ फिचूञ् । कार्यविस्मृतिः ॥ [ख्सूञ् । तनूरुह + + कर्षणम् ॥]
 फुहूञ् । अन्तःकोपः ॥ फूशूञ् । अन्तःकोपः ॥ वज्रवूञ् [। सार्द्धीभावाय
 जलादौ स्थापनम्] ॥ वुचूञ् । दाहः [अत्रापि क्रोधेनैवान्तर्दाह इव संताप
 इत्यर्थः] ॥ पक्षे । फिचुन् । [ख्सुन् ।] फुहुन् । फूशुन् । वज्रवुन् । वुचुन् ॥

॥ सारखुतटुवडुवडलत्रुकथ्यकनचनटनमवुज- वुठवुपां च ॥ २७ ॥

सार स्वारादिषु । खुत अन्तःखनने । टुव संकोचने । डुव संमार्जने ।
 डल उल्लङ्घने । त्रुक भक्षणे । थ्यक श्लाघायाम् । नन्न नर्तने । नट कम्पे । नम
 नम्रीभावे । वुज जलादिव्यक्तीभावे । वुठ वेष्टने । वुप अन्तर्दाहे । इत्येषां भावे
 स्त्रियां विकल्पेन इञ् प्रत्ययो भवति ॥ सारिञ् । स्वारः ॥ खुतिञ् । अन्तः-
 खननम् ॥ टुविञ् । संकोचः ॥ डुविञ् । संमार्जना ॥ डलिञ् । प्रवणम् ॥
 त्रुकिञ् । कणभक्षणम् ॥ थ्यकिञ् । श्लाघा ॥ नन्निञ् । नर्तनम् नर्तकी च ॥
 नटिञ् । कम्पः ॥ नमिञ् । नम्रता ॥ वुजिञ् । जलादेराविर्भावः ॥ वुठिञ् ।
 वेष्टनम् ॥ वुपिञ् । अन्तर्दाहः ॥ तत्र प्रसङ्गागतस्तद्धितोक्तः अल्पप्रत्ययश्चेन्नन्त-
 भावादेव व्यवह्रियते नान्यत इति धीमद्भिरवधार्यम् । तद्यथा । थ्यकिञ्जल् ।
 श्लाघी ॥ नटिञ्जल् । कम्पवान् । इत्यादि ॥

॥ लिवल्यवोश्च ॥ २८ ॥

लिव लेपने । ल्यव लेहने । इत्यनयोर्भावे स्त्रियां विकल्पेन इञ् प्रत्ययो
 भवति ॥ लिबिञ् । लेपनम् ॥ ल्यविञ् । लेहनम् ॥

॥ लिवो वस्य पश्च ॥ २९ ॥

लिब लेपने । इत्यस्य वकारस्य पकारश्च भवति ॥ लिपिञ् । लेपनम् ॥

॥ करो लेपकायुधे ॥ ३० ॥

कर करणे । इत्यस्य लेपकायुधे गम्यमाने स्त्रियाम् इष् प्रत्ययो भवति ॥
करिष् । लेपकायुधः ॥ भावे करुन् इति पुंलिङ्गमेव भवति ॥

॥ वटः संग्रहे ॥ ३१ ॥

वट वेष्टने । इत्यस्य संग्रहार्थे स्त्रियाम् इष् प्रत्ययो भवति ॥ वटिष् । संग्रहः ॥

॥ फरश्चौरिण्याम् ॥ ३२ ॥

फर स्तेये । इत्यस्य चौरिण्या अर्थे स्त्रियाम् इष् प्रत्ययो भवति ॥ फरिष् ।
चौरिणी ॥

॥ च्वकतपलङ्गमिश् ॥ ३३ ॥

च्वक क्रोधे ऽम्लीभवने च । तप औष्ण्योपादाने । लङ्ग पङ्ग्वीभवने ।
इत्येषां भावे स्त्रियाम् इष् प्रत्ययो भवति ॥ च्वकिष् । क्रोधः ॥ तपिष् । तापः ॥
लङ्गिष् । पङ्गुता ॥

॥ मिलवो ऽन्त्यस्य मश्च ॥ ३४ ॥

मिलव संयोजने इत्यस्य भावे इष् प्रत्ययो भवति । अन्त्याक्षरस्य च मकारो
भवति ॥ मिलमिश् । संयोगः ॥

॥ कपटद्दननहावपिलफिरमाजमिलवमुचरमूर-
ल्यववुठवुहामन् ॥ ३५ ॥

कपट कुन्तने । दून दूनव वस्त्रादिरजोपहरणे । नहाव क्रियाघाते । पिल

प्राप्तौ । फिर पुस्तकादिपरिवर्तने । माज तत्परतायां शोधने च । मिलव संयोजने ।
मुन्नर उद्घाटने । मूर त्वचो निष्कर्षे । ल्यव लेहने । वुठ वेष्टने । वुह अनि-
र्वाणे । इत्येषां भावे स्त्रियाम् अन् प्रत्ययो वा भवति ॥ कपटन् । कुन्तनम् ॥
दूनन् । [वस्त्रादेः] रजोपहरणार्थं कम्पनम् ॥ नहावन् । क्रियाघातः ॥ पिलन् ।
प्राप्तिः ॥ फिरन् । परिवर्तनम् ॥ माजन् । शोधना । सा तु धान्यादिक
एव व्यवहियते ॥ मिलवन् । संयोजना ॥ मुन्नरन् । उद्घाटनम् ॥ मूरन् ।
त्वङ्निष्कर्षणम् ॥ ल्यवन् । लेहः ॥ वुठन् । वेष्टनम् ॥ वुहन् । अनिर्वाणः ॥

॥ गिलवश्चेष्टार्थे ऽन्त्यलोपश्च ॥ ३६ ॥

गिलव भ्रामणे । इत्यस्य चेष्टाया अर्थे अन् प्रत्ययो भवति अन्त्याक्षरस्य
च लोपो भवति ॥ गिलन् । चेष्टा ॥

॥ आड्रखण्ड्रखण्ड्रजीठ्रट्ट्रपीठ्रफुट्रबड्रबा-
ग्रम्बट्रवोव्रां च ॥ ३७ ॥

आड्र मिश्रणे । खण्ड्र विभाजने । छुट्र हस्वीकरणे । जीट्र दीर्घी-
करणे । ट्ट्र वृत्तिसंकोचे । पीट्र सशिक्षं प्रतिक्षेपणे । फुट्र भञ्जने । बड्र व-
र्धने । बाग्र विभाजने । म्बट्र घनीकरणे । वोव्र धातूनां तक्षणे । इत्येषां
भावे अन् प्रत्ययो भवति ॥ आड्रन् । मिश्रणम् ॥ खण्ड्रन् । खण्डना ॥
छुट्रन् । संक्षेपता ॥ जीट्रन् । विस्तारः ॥ ट्ट्रन् । वृत्तिसंकोचः ॥ पीट्र-
रन् । सशिक्षमुपालम्भः ॥ फुट्रन् । भञ्जनम् ॥ बड्रन् । वर्धनम् ॥
बाग्रन् । विभागः ॥ म्बट्रन् । घनता ॥ वोव्रन् । तक्षणम् ॥

॥ नव उपधाया वश्च ॥ ३८ ॥

नव नूत्रतायाम् । इत्यस्य अन् प्रत्ययो भवति उपधाया अकारस्य
वकारश्च भवति ॥ न्व्वरन् । दोषोपचयनम् ॥

॥ तञ्जरतञ्चरस्यञ्जरां च क्वचित् ॥ ३९ ॥

तञ्जर विरलीकरणे । तञ्चर तापने । स्यञ्जर ऋज्वीकरणे । इत्येषां भावे
क्वचित् अन् प्रत्ययो भवति ॥ तञ्जरन् । तनुता ॥ तञ्चरन् । तप्तता ॥
स्यञ्जरन् । ऋजुता ॥

॥ लारः कम्पे ॥ ४० ॥

लार स्पर्शानुगमनस्निग्धीकरणेषु । इत्यस्य कम्पार्थे अन् प्रत्ययो भवति ॥
लारन् । कम्पः ॥

॥ चिखिह्यां पुंस्येव ॥ ४१ ॥

चि पाने । खि खादने । हि धारणादिषु । इत्येषां भावे पुंसि अन् प्रत्ययो
भवति ॥ च्यन् । पानम् ॥ ख्यन् । अशनम् ॥ ह्यन् । धारणम् ॥

॥ कडपास्त्रश्रुकामञ् ॥ ४२ ॥

कड निष्कासने । पास्त्र धिकरणे । श्रुक क्रन्दने । इत्येषाम् अञ् प्रत्ययो
भवति । तेषां तु नित्यं बहुत्वमेव ॥ कडञ् । धिकारः ॥ पास्त्रञ् । धिकारः ॥
श्रुकञ् । रोदनम् ॥

॥ चेनश्चावागमः ॥ ४३ ॥

चेन चेतने । इत्यस्य अञ् प्रत्ययो भवति अच् आगमश्च ॥ चेनवञ् ।
संज्ञापनम् ॥

॥ अर्जवाववृषजश्रपस्यदगस्वटशहलह्यकामत् ॥ ४४ ॥

अर्ज अर्जने । वाव अभिप्रायाविष्करणे । वृषज उत्पत्तौ । श्रप जीर्णने ।
स्यद सिद्ध्यामृज्जीभवने च । गर घटने । वट वेष्टने । शहल शीतीभवने ।
ह्यक शक्तौ । एषां भावे स्त्रियाम् अत् प्रत्ययो भवति ॥ वृषजो ऽन्त्यस्वरादि-
लोपश्चेष्ट्यते ॥ वटः संग्रहे ॥ गरः पुंसि च ॥ अर्जथ् । अर्जनम् ॥ वावथ् ।
अभिप्रायाविष्करणम् ॥ वृषथ् । उत्पत्तिः ॥ श्रपथ् । अन्नादेर्जीर्णनम् ॥
स्यदथ् । सिद्धिः ॥ गरथ् । घटना ॥ वटथ् । संग्रहः ॥ शहलथ् । शीतलता ॥
ह्यकथ् । शक्तिः ॥

॥ पोठो ऽक् शक्तौ ॥ ४५ ॥

पोठ स्थूलीभवने । इत्यस्य धनादिशक्त्यर्थे अक् प्रत्ययो भवति ॥
पोठव् । [धनादिसंचयेन] शक्तिः ॥

॥ वखनखारजागवालनचङ्कखामनाम ऽय् ॥ ४६ ॥

वखन व्याख्याने । खार आरोहणे । जाग प्रतिजागरणे । वाल अवतारणे ।
नञ् नर्तने । हख शोषे । आमन वैवर्ण्ये । इत्येषां भावे स्त्रियाम् अय् प्रत्ययो भ-
वति ॥ खारवालोर्निन्दार्थे तयोस्तु अन् आगमो वेष्ट्यते ॥ वखनय् । व्याख्यानम् ॥
खारनय् वा खारय् । आरोहणम् ॥ जागय् । प्रतिजागरणम् ॥ वालनय् वा वालय् ।
अवतारणम् ॥ नञ् । नर्तनम् ॥ हखय् । शोषणम् ॥ आमनय् । वैवर्ण्यम् ॥

॥ मङ्गो दीर्घश्च ॥ ४७ ॥

मङ्ग याचने । इत्यस्य भावे अय् प्रत्ययो भवति पूर्ववर्णस्य च दीर्घः स्यात् ॥
माङ्गय् । याच्ना ॥

॥ बाङ्गो रलोपश्च ॥ ४८ ॥

स्पष्टम् ॥ बाङ्गय् । विभागः ॥

॥ जेन उपधाया इदाद्यन्तलोपो ऽपि प्रत्ययधात्वोः ॥ ४९ ॥

जेन जये । इत्यस्य अय् प्रत्ययो भवति उपधायाश्च इत्वं भवति प्रत्ययस्य
आद्यक्षरस्य धातोश्चान्त्याक्षरस्यापि लोपो भवति ॥ जिप् । जयः ॥

॥ उदोपपदे साव उन्निद्रतायाम् ॥ ५० ॥

साव शायने । इत्यस्य उदशब्दे उपपदे सति उन्निद्रताया अर्थे अय्
प्रत्ययो भवति ॥ उदसावय् । उन्निद्रता ॥

॥ केवलात्सुखार्थे ॥ ५१ ॥

साव शायने । इत्यस्मात्केवलात् सुखार्थे अय् प्रत्ययो भवति ॥ सावय् ।
सुखम् ॥

॥ होपपदे आमनो मिथ्याभियोगे ॥ ५२ ॥

आमन वैवर्ण्ये । इत्यस्य हशब्दे उपपदे सति मिथ्याभियोगार्थे अय् प्रत्ययो
भवति ॥ हामनय् । मिथ्याभियोगः ॥

॥ लागो ऽनय् कृष्यर्थे ॥ ५३ ॥

स्पष्टम् ॥ लागनय् । कृषिः ॥

॥ बाग्रो रलोपश्च ॥ ५४ ॥

स्पष्टम् ॥ बागनय् । विभागः ॥

॥ सादो निमित्ते ॥ ५५ ॥

स्पष्टम् ॥ सादनय् । मुख्यहेतुः ॥

॥ छकछिकचमकट्कफूँकशैँकामिजो लोपः ॥ ५६ ॥

छक कीर्णने । छिक सेचने प्रमेहने च । चमक दीप्तौ । ट्क धावने । फूँक
आघ्राणे । शैँक शङ्कायाम् । इत्येषां धातूनां भावे इस् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥
छक् । कीर्णनम् ॥ छिक् । सिञ्चनम् ॥ चमक् । दीप्तिः ॥ ट्क् । धावनम् ॥
फूँक् । आघ्राणम् ॥ शैँक् । शङ्का ॥

॥ जागटाँगदगमङ्गलगलागवुङ्गश्वङ्गां गात् ॥ ५७ ॥

गकारान्तेषु धातुषु । जाग प्रतिजागरे । टाँग घोरवाशिते । दग घातने ।
मङ्ग याचने । लग सङ्गे पीडायां संगतीभवने च । लाग अनुकरणादिषु । वुङ्ग
श्वरवे । श्वङ्ग शयने । इत्येषां धातूनां भावे इस् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ जाग् ।
अवेक्षा ॥ टाँग् । घोरवाशितम् ॥ दग् । घातः ॥ मङ्ग् । याच्ना ॥ लग् ।
सङ्गः ॥ लाग् । नियमाल्लगनम् ॥ वुङ्ग् । श्वादिरवः ॥ श्वङ्ग् । निद्रा ॥ वुङ्गस्तु
अकारान्तस्वरूपं मनुष्याणां चिन्तया रात्रिक्षेपे चेति ॥ [वुङ्ग] ॥

॥ पचरोचश्रोचां चात् ॥ ५८ ॥

अप्रसिद्धक्षकारान्तेषु । पच ऋणादिविश्वासे । रोच रोचने । श्रोच शुद्धौ ।
इत्येषां धातूनां भावे स्त्रियाम् इष् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ पच्छ् । विश्वासः ॥
रुच्छ् । रुचिः ॥ श्रोच्छ् । शौचः ।

॥ इच्छप्रिच्छाश्छात् ॥ ५९ ॥

इच्छ इच्छायाम् । प्रिच्छ पृच्छायाम् । अनयोरप्रसिद्धक्षकारान्तेषु इष् प्रत्य-
यस्य लोपो भवति ॥ इच्छ् । इच्छा ॥ प्रिच्छ् । पृच्छनम् ॥ द्वितीयस्योदाहृति-
र्यथा । प्रिच्छ् प्यौव् । पृच्छनयोग्यः संपन्नः ॥ यथा च । प्रिच्छ्-गोरु कर्तुनस् ।
पृच्छनादिका रचिता तस्य ॥

॥ दून्छ्रो ऽन्त्यव्यञ्जनलोपः ॥ ६० ॥

दून्छ्र् पृथक्पृथकरणे । इत्यस्य भावे इष् प्रत्ययस्य लोपो भवति अन्त्य-
व्यञ्जनस्य च लोपो भवति ॥ दून्छ् । पृथक्पृथकरणम् ॥

॥ तछमन्दछरछां छात् ॥ ६१ ॥

अप्रसिद्धक्षकारान्तेषु धातुषु । तछ तक्षणे । मन्दछ मन्दाक्षे । रछ रक्षायाम् ।
इत्येषां भावे इष् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ तछ् । कण्डूः ॥ मन्दछ् । लज्जा ॥
रंछ् । रक्षा ॥

॥ तछ उमात्रागमो वा ॥ ६२ ॥

स्पष्टम् ॥ तंछ् । कण्डूः ॥

॥ रछो नित्यम् ॥ ६३ ॥

अस्य नित्यम् ऊमात्रागमः स्यात् न तु विकल्पेन ॥ रछू । रक्षा ॥

॥ ग्रजो जात् ॥ ६४ ॥

जकारान्तेषु घातुषु । ग्रज गर्जने । इत्यस्य इञ् प्रत्ययलोपो भवति ॥ ग्रज् ।
गर्जनम् ॥

॥ चूँटछटफुटां टात् ॥ ६५ ॥

चूँट अपानशब्दे । छट उत्क्षेपणे । फुट भङ्गे । इत्येषाम् इञ् प्रत्ययलोपो
भवति ॥ चूँट् । पर्दनम् ॥ छट् । उत्क्षेपनम् ॥ फुट् । वलिः ॥

॥ व्यठः प्रयोजने ॥ ६६ ॥

व्यठ तिक्तीभवने । इत्यस्य प्रयोजनार्थे इञ् प्रत्ययलोपो भवति ॥ व्यट् ।
प्रयोजनम् ॥

॥ माँडवडूरोडात् ॥ ६७ ॥

माँड मिश्रीकरणे । वडूर निक्षेपे । इत्यनयोरिञ् प्रत्ययलोपो भवति ॥
माँड् । मिश्रणम् ॥ वडूरो ऽन्त्यव्यञ्जनलोप इष्यते ॥ वड् । उत्कोचः ॥

॥ छाँड ऊमात्रागमो वा ॥ ६८ ॥

छाँड अन्वेषणे । इत्यस्य ऊमात्रा आगमो वा स्यात् ॥ छाँड् वा छाँडू ॥
अन्वेषणम् ॥

[॥ छाडो नित्यम् ॥ ६८ क ॥

छाड अन्वेषणे । इत्यस्य धातोः स्त्रियां भावे इञ् प्रत्ययलोप ऊपात्रागमश्च
नित्यं भवति ॥ छाडू । अन्वेषणम् ॥]

॥ न्यतलतोस्तात् ॥ ६९ ॥

न्यत पशुरोमकृन्तने । लतव लत्ताघाते । इत्यनयोः इञ् प्रत्ययलोपः
स्यात् । लतवो वकारस्य च लोप इष्यते ॥ न्यथ् । पशुरोमकृन्तनम् ॥ लथ् ।
लत्ताघातः ॥

॥ पदप्यदप्वन्दां दात् ॥ ७० ॥

पद कुत्सिते शब्दे । प्यद वृत्तज्ञतायाम् । प्वन्द क्षुते । एषां भावे इञ् प्रत्य-
यस्य लोपः स्यात् ॥ पद् । पर्दनम् ॥ प्यद् । वृत्तज्ञता ॥ प्वन्द् । क्षुतम् ॥

॥ आमनजानोर्नात् ॥ ७१ ॥

आमन वैवर्ण्ये । ज्ञान अवबोधने । इत्यनयोर्भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो
भवति ॥ आमन् । आमता ॥ जान् । ज्ञानम् ॥

॥ छानदोनोरूदागमश्च ॥ ७२ ॥

छान उत्पवने शातने च । दोन पिचुवद्विवरणे । अनयोः इञ् प्रत्ययस्य
लोप ऊपात्रागमश्च भवति ॥ छाञ् । उत्पवनम् ॥ दूञ् । पृथक्पृथक्करणम् ॥

॥ चापः पात् ॥ ७३ ॥

चाप अदने । इत्यस्य इञो लोपो भवति ॥ चाप् । अदनम् ॥

॥ वुफः फात् ॥ ७४ ॥

वुफ विहायसा गतौ । इत्यस्येञो लोपो भवति ॥ वुफ् । उड्डीतिः ॥

॥ लेखो ऽन्त्यस्य च फः ॥ ७५ ॥

लेख लेखने । इत्यस्य इञ् प्रत्ययलोपो भवति अन्त्यस्य खकारस्य च फकारः ॥ लेफ् । लिपिः ॥ शास्त्रदर्शिनां मते एवायं प्रयोगः ॥

॥ रम्बशूबोर्वात् ॥ ७६ ॥

रम्ब शोभायाम् । शूब शोभायाम् । बान्तेष्वनयोः इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ रम्ब् । शोभा ॥ शूब् । शोभा ॥

॥ प्रयो यात् ॥ ७७ ॥

प्रय प्रीणने । इत्यस्येञो लोपो भवति ॥ प्रय् । प्रीतिः ॥

॥ आवरडंख्रतूरथाँथरदोरमूरलारसखरां रात् ॥ ७८ ॥

रकारान्तेषु । आवर व्यापने आवरणे च । डंख्र आधारीकरणे । तूर शीतलीभवने । थाँथर त्वरायाम् । दोर गतिचातुर्ये । मूर त्वचो निष्कर्षे भक्षणे च । लार स्पर्शानुगमनस्निग्धीकरणेषु । सखर प्रस्थाने । इत्येषां भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ [आवरडंख्रतूरांमूमात्रागमश्च बोध्यः ॥] आवरू । आवृतिः ॥ डंख्रू । आधारः ॥ तूरू । शीतम् ॥ थाँथर् । [सभयं]

त्वरा ॥ दोर् । धावनम् ॥ मूर् । निष्कर्षणम् ॥ छार् । पलायनम् ॥
सम् । प्रस्थानम् ॥ [मूरो ऽनृच । मूरन् ॥]

॥ थारबाँबरसारहृन्द्रामूदागमश्च ॥ ७९ ॥

थार त्वरायाम् । बाँबर त्वरायाम् । सार स्वारैकग्रीभवनक्रमानयनेषु ।
हृन्द्र शीतीभवने । एषां भावे इङ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ऊमात्रागमश्च स्यात् ॥
थारू । [सभयं] त्वरा ॥ बाँबरू । त्वरा ॥ सारू । स्वारः ॥ हृन्द्रू । शीतम् ॥

॥ गाँगलटालतम्बलम्बकलवूललशहलां लात् ॥ ८० ॥

गाँगल गाँगल परैश्चाञ्चल्ये । टाल उपेक्षागमने । तम्बल चाञ्चल्ये । म्बकल
मुक्तौ । वूलल अलंकरणे । शहल शीतीभवने । लकारान्तेषु एषां धातूनां भावे
इङ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ गाँगल् वा गाँगल् । चञ्चलता ॥ टाल् ।
उपेक्षागमनम् ॥ तम्बल् । चाञ्चल्यम् ॥ म्बकल् । मुक्तिः ॥ वूलल् । वेशः ॥
शहल् । शीतलता ॥

॥ दवो वात् ॥ ८१ ॥

दव शीघ्रगतौ । इत्यस्य भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ दव् । शीघ्र-
गतिः ॥

॥ वेतनार्थे धातोर्वञ् ॥ ८२ ॥

क्रियाया वेतने गम्यमाने सति धातोर्भावे स्त्रियां वञ् प्रत्ययो भवति ॥
करवञ् । कर्मवेतनम् ॥ परवञ् । पाठवेतनम् ॥ लोनवञ् । लवनवेतनम् ॥
रोजवञ् । स्थितिवेतनम् ॥

॥ व्यञ्जनान्तादकारागमः ॥ ८३ ॥

व्यञ्जनान्तादातोरकारागमो भवति उदाहरणानि पूर्वसूत्रे (८२)
उक्तानि ॥

॥ स्वरान्ताद्वः ॥ ८४ ॥

स्वरान्तादातोः वकारागमो भवति ॥ दिववञ् । दानवेतनम् ॥ निववञ् ।
हरणवेतनम् ॥ खयववञ् । भुक्तिवेतनम् ॥ चयववञ् । पानवेतनम् ॥

॥ छानद्वसिल्भ्यां वय् ॥ ८५ ॥

छानशब्द-द्वसिल्भ्यां तयोर्वेतने गम्यमाने वय् प्रत्ययो भवति ॥
छानवय् । तक्षवेतनम् ॥ द्वसिल्वय् । लेपकवेतनम् ॥

॥ नावो वलोपश्च ॥ ८६ ॥

नाव् शब्दात्तद्वेतने अभिधेये वय् प्रत्ययो भवति वकारस्य च लोपो
भवति ॥ नावय् । आतरः ॥

॥ बार उपधाऽप्रसिद्धता ॥ ८७ ॥

बारशब्दात्तद्वेतने वाच्ये वय् प्रत्ययो भवति उपधायाश्चाप्रसिद्धता ।
तदप्रसिद्धत्वे सिद्धे । व्यञ्जनान्तात् (सू० ८३) इत्यादिसूत्रेणोक्ताकारा-
गमस्य च ऊमात्तादेशो ऽवगन्तव्यः ॥ बारुवय् । भारवेतनम् ॥

॥ क्रेयाद्वरू शिल्प्यर्थे ॥ ८८ ॥

[स्त्रियामिति निवृत्तम्] शिल्पिनः अर्थे तस्य [वि] क्रेयाद्वस्तुनः गृह

प्रत्ययो भवति ॥ लायगृह् । लाजाविक्रेता ॥ गंडनगृह् । पुस्तकसंदर्भा ॥
कङ्कजगृह् । कङ्कतिकाविक्रेता ॥ मण्डनगृह् । और्णमर्दकः ॥ एवमन्येषां
रूढपदव्यतिरिक्तानां पदानां बोध्यम् । यथा स्वनर् इति स्वर्णकारस्य रुढिः
तस्य स्वनगृह् इति न भवति ॥

॥ दाञ् आदेर्दः ॥ ८९ ॥

दाञ्जशब्दात् क्रेयाद्वस्तुनः शिल्प्यर्थे गृह् प्रत्ययो भवति । आद्यक्षरस्य
दकारस्य ढकारो भवति । उत्तरपदे परे तु जकारस्यानुस्वारः पूर्व (सू० ३ । ८)
सिद्ध एव ॥ ढाँगृह् । धान्यविक्रेता ॥

॥ योग्यार्थे लगो हार ॥ ९० ॥

लग सङ्गे पीडायां च । इत्यस्मात् हार प्रत्ययो भवति योग्यार्थे ॥ लगहार ।
योग्यः ॥

॥ धातोस्तयोग्यार्थे ऽनागमश्च ॥ ९१ ॥

तस्य धातोः क्रियाया योग्यत्वे अभिधेये सति हार प्रत्ययो भवति अना
गमश्च स्यात् ॥ करन्हार । करणयोग्यः ॥ गण्डन्हार । ग्रन्थनयोग्यः ॥

॥ स्वरादागमः स्वरवृद्धः ॥ ९२ ॥

स्वरान्ताद्धातोः अन् आगमः स्वरवृद्धः स्वरं अकारेण वृद्धः भवति
अर्थात् अन आगमो भवति ॥ ख्यनहार । खादनयोग्यः ॥ च्यनहार । पान-
योग्यः ॥ ह्यनहार । धारणयोग्यः ॥ तत्र न्यादिभ्यस्त्रिभ्य आगमादिवर्णलोप
इष्यते ॥ निनहार । हरणयोग्यः ॥ यिनहार । आगमनयोग्यः ॥ दिनहार ।
दानयोग्यः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते कृदन्तप्रक्रियायां

भावपादो द्वितीयः ॥९।२॥ कृदन्तप्रक्रिया समाप्ता ॥ ९ ॥

समाप्तं चेदं कश्मीरशब्दामृतं नाम व्याकरणम् ॥

निष्प्रत्यूहानिरर्गलत्वविधये योगं जुषद्भ्यामिव
 संप्रीत्या विषये^१ ऽत्र पण्डितपटुः प्रोज्झावितो ऽहं पुरा ।
 तत्पादाभ्युपपात्तितः खलु सरस्वत्या^२ गणेशेनै च
 ग्रन्थं नूतनमेव पूर्तिमनयं सच्छाब्धिकोऽल्लासनम् ॥ १ ॥
 वेदव्याकरणे किल त्रिनयनाभ्यस्ते च सारस्वत
 ऐन्द्रे सादर ऐन्दवे सुमनसां यो बाहुलेये ऽपि च ।
 प्रीत्या ईश्वरकौल ईशनिरतः कश्मीरशब्दामृतं
 सद्रूपे सुतिथौ शुभोदुनि शुभे घस्ते च मासे व्यधात् ॥ २ ॥
 दोषाच्छादनकृन्मर्त्यः किल देवप्रियो भवेत् ।
 स देवानां प्रियो यस्तु दोषाच्छादनकृद्भवेत् ॥ ३ ॥

इति श्रीकश्मीरमण्डकान्तर्भध्यनगरवार्तिसिद्धकक्ष्युपचितप्राशस्त्यवितस्ताकमला-
 प्लावितब्रीडामठप्रदेशनिवासिनेश्वरकौलेनेषा शारदाक्षेत्रभाषाव्याकृतिः कश्मीरशब्दामृताख्या
 यथामति विस्तरतां नीता ॥ शुभाय भवतु वाचकश्रोतृपाठकानामोम् ॥

भद्रं पश्येम प्रचरेम भद्रम् । समाप्तं चेदं साङ्गं शब्दशास्त्रम् ।

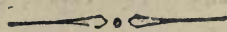
(१) ^१ विषये देशे च ^२ सरस्वत्या देवतया तन्नाम्नया मात्रा च ।

^३ गणेशेन देवेन तन्नाम्ना पित्रा च ॥

(२) वेदेति इदं पद्यं ग्रन्थारम्भ एव व्याख्याय प्रकाशितम् ॥

[३ । दोषेति दोषाणामाच्छादनं गोपनं शोधनं च करोतीति दोषाच्छादनकृत्
 तादृशो मर्त्यो देवप्रियो देवस्य प्रकाशात्मनो ज्योतिःस्वरूपस्येश्वरस्य प्रियो भवति ईश्वरस्तं
 प्रति प्रसन्नो भवतीत्यर्थः । यस्तु दोषाच्छादनकृत् दोषाणामाच्छादनं वस्त्रतुल्यं कृन्ताति
 छेदयतीति स देवानां प्रियो (देवानां प्रिय इति च मूर्खे पा० सू० ६। ३। २१ स्थ-
 वार्तिकोक्त्या) मूर्खः पापी च भवतीत्यर्थः ॥]

अथाकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठसूची ।

खि . चि . जि . दि . नि . पि . यि . हि ॥

खिस्क . ग्रक . चमक . चूक . छक . छिक . [छूक] . टक . टुक . ट्क .
ठाक . ठीक . ठुक . डक . डूक . ङुक . थक . थ्यक . थ्वक . द्रक . निक .
पक . फक . फुक . फूँक . फूक . बक . ब्रक . लोक . वक . शक . श्वक .
सुक . हक ॥

जख . लख . लिख . लेख . समख . हख ॥

चयङ्ग . जाङ्ग . टाँङ्ग . ठङ्ग . तङ्ग . तङ्ग . दङ्ग . दङ्ग . फाँङ्ग . बूङ्ग . मङ्ग .
रङ्ग . लग . लङ्ग . लाङ्ग . वुङ्ग . वलङ्ग . श्वङ्ग . स्वङ्ग . खङ्ग . हङ्ग ॥

खरच . बच ॥

अञ्ज . कञ्ज . खोज . शृञ्ज . चञ्ज . छञ्ज . तञ्ज . नञ्ज . पञ्ज .
फिञ्ज . मञ्ज . म्वञ्ज . रोञ्ज . ल्यञ्ज . वाञ्ज . व्यञ्ज . वुञ्ज . श्रोञ्ज . हञ्ज ॥

काँछ . तछ . बुछ . बेछ . मन्दछ . मुछ . रछ . वुछ . हछ ॥

अछ . इछ . गछ . पिछ . मिछ ॥

माँज ॥

अर्ज . कन्ज . खन्ज . ग्रज . तेज . दज . न्यवाज . पज . पलज .
पाज . पूज . पिन्ज . वज . बावज . बुज . बीज . ब्रज . माज . रन्ज .
रोज . लज . वज . वुज . वृपज . सपज . सोज ॥

कपट . काँट . कुँट . क्रट . खट . गुरट . ग्यमट . च़ट . चूँट . च़ेट .
छ़ट . छाँट . छ़यट . छ़ुट . दूट . ड़ाँट . नट . पट . पलट . पिट . पीट .
प्रीख़ट . प्राट . फट . फुट . म्वट . रट . रोट . लूट . वट . वाट . वूट . हट ॥

काठ . कुठ . क़ेठ . ज़मठ . ज़ठ . ख़्यठ . टोठ . द्रैठ . नाँठ . पठ .
पोठ . ब्रेठ . मेठ . व्यठ . वुठ . शिठ . श्रिठ . हाँठ ॥

अड . कड . गणड . छ़णड . छाड . छाँड . ताड . पेड . बड . बुड .
बूड . मण्ड . माँड . म्वण्ड . रूड . लड . लयड . वुड . सड . ह्यड ॥

तूरण . प्राण . पिण . रूण . वुण्ण ॥

कत . खत . छत . जोत . तत . न्यत . मत . रत . लवत . वात .
वृन्नत . श्रुत . स्वत . सूत ॥

पाथ . मथ . वृथ ॥

अन्द . आरद . गुन्द . गिन्द . तुन्द . थद . पद . प्यद . पुन्द . बाद .
ब्राद . मन्द . लद . वद . वन्द . व्यन्द . बुद . सपद . साद . स्यद ॥

श्वद्ध ॥

अन . आछन . आन . आमन . कान . कूइन . कून . क्यन्न . खन .
गन . गुमन . ज्ञान . ज़न . छन . छान . छाँछन . छ़्यन्न . छ़ुन . छ़न्न .
ज्ञान . ज़न . दमन . तन . तीलन . दोन . दून . नन . पछान . पर्जन .
पाकन . पिलन . पुन्नन . पुन . प्रजन . प्रन . फान . बन . वसन . बाखन .
व्यन्न . मान . मुन . मेन . रन . लहन . लून . लान . लहन . वखन . वन .

अकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठसूची । २८१

व्यङ्गन . व्यगन . वुन . वोन . शिग्न . सन . सपन . स्यन्न . दान . दामन .
होन . हन ॥

काम्प . कृा . कृप . खप . गुप . ज्ञाप . छप . जप . टप . व्यप .
तप . त्रप . थिप . दप . नप . नाँप . पप . पण्प . याप . व्यप . वुप . श्रप .
हप ॥

बुफ ॥

कव . ग्वव . चूम्ब . छूम्ब . व्यम्ब . डुव . त्यम्ब . त्वम्ब . वृम्ब . [निव.]
फव . रम्ब . लव . लूव . शूव ॥

खम . गर्म . जम . चुम . थम . दम . नम . व्रम . लम . वाम . वृम .
शम . सम . हम . हुम ॥

काय . दय . दूय . पय . प्रय . विय . लय . लाय . ल्य . वय . वाय .
वुय ॥

अदूर . अन्जूर . अंवर . अलर . आजूर . औदूर . आदूर . आपर .
आवर . ईर . कतर . कन्जूर . कर . कहर . कात्तर . कायर . कार . कावर .
कूर . कूर . खण्डूर . खर . खार . खखर . खोर . गन्जूर . गर . गार .
ग्रांशूर . गीर . गेर . गोर . गोवर . जूर . जूर . चार . चार . व्यंत्तर . चीजूर .
चीर . चूकर . चूर . चौखर . छूकर . छर . छूर . छ्यंत्तर . छिन्दूर .
छ्यंत्तर . छंजूर . छंदूर . छंवर . छेर . छोर . जर . जर . जिह्वार . जीदूर .
ज्वङ्गूर . ज्वजूर . जुवर . जूर . जोवर . ज्जूर . ठहर . डंखर . डर . तंत्तर .
तंजूर . तर . तार . तीजूर . तूर . तोवर . त्रकर . त्रंवर . त्रोर . थंजूर .
थर . थौंथर . थार . थुर . दर . दर्द . दांजूर . दार . द्दूर . द्दंवर .
दून्जूर . दूर . दोर . नंजूर . नांशूर . निक्कर . न्वंमूर . न्वंवर . नेर .

नोम्र . पंज्र . पंज्र . पंद् . पर . पार . पाम्र . प्यतर . पीद् . पीर .
 पुश्र . पूठ्र . पूर . पैर . पोर . प्रार . फर . फाम्र . फहर . फास्र . फिर .
 फुकार . फुद्र . फेर . फोर . फ्यार . वगार . वंद् . वंज्र . वर . वल्र .
 वहर . वाग्र . वाज्र . वाँवर . विगर . व्यम् . व्रम् . मठार . मंज्र .
 मर . मर . मघ्र . महार . मार . मुत्र . म्वद् . म्वण्ड्र . म्वद् . मुसर .
 मून्द् . मूँत्र . मूर . मोर . यत्र . यार . येर . रंद् . रावर . लतार .
 लार . लण्द् . लूर . लोर . वंद् . वथर . वर . वहार . वार . विचार .
 व्यज्र . व्यज्र . व्यद् . व्यद् . व्यप् . व्यलर . व्यव्र . व्यसर . वुक्र .
 वुखर . वुथर . वुदर . वुफर . वुषर . वुर . वुसर . वोर . वोव्र . शूव्र . शेर .
 सखर । संज्र . संज्र . सन्दर . सन्दार . सर . साँगर . सार . स्यज्र .
 स्यन्द्र . सीर . स्वम्ब्र . स्वर . स्वसर . सोर . हकर . हट्र . हन्दर .
 हर . हहर . हार . ह्व्र . ह्व्र . ह्व्र . हॉर . ह्र ॥

अल . अहल . कल . कुमल . कोल . खल . खोल . गल . गाँगल .
 गाल . गेल . गाँगल . जल . जाल . ज्यखल . ज्यल . छल . छल . क्वकल .
 जल . जाल . जल . टल . टाल . डल . डाल . ड्यल . डल . डोल .
 तम्बल . तल . ताल . तुल . तेल . तोल . थल . दल . न्यङ्गल . नील .
 पल . पाल . पिल . पिशल . पुल . प्रजल . फल . फाँफल . फल . वल .
 बोल . ममल . मल . म्वकल . मेल . लल . वल . वाल . विगल . वृजल .
 वृतल . वृलल . वृशल . वोल . शहल . संभाल . हल . हाँकल . हिल . हल ॥

अद्ग्राव . अंज्राव . अवसाव . अग्गाव . अपाव . अलराव . आद्ग्राव .
 आपराव . आयव . आरव . आलव . आवराव . कंज्राव . कपटाव .
 कपनाव . कपव . कौकव . कूत्रव . काव . खण्ड्राव . खललाव . गंज्राव .

गिलव . ग्यव . गुजराव . गुलव . ग्राश्राव . चताव . चाव . च्रीङ्गाव . चुकाव .
 चुक्राव . च्वग्नाव . च्वम्प्राव . चुव . छक्काव . छच्चाव . छाव . छ्येद्गाव . छिव .
 छिव्गाव . छ्यव . छ्येव्गाव . छ्वक्व . छ्वङ्गाव . छ्वद्गाव . छ्वग्गाव . जीद्गाव .
 जुव . जुव्राव . जोव्गाव . ज्ज्रव . डुव . ड्वक्व . ठगाव . डखव . डेव्गाव .
 डुलनाव . डुलव , डुव . तच्चाव . तञ्ज्राव . तव . ताव . तीञ्ज्राव . तोवराव .
 त्रक्राव . त्रग्नाव . त्रच्चाव . त्रम्प्राव . त्राव . त्रम्भव . त्रङ्गाव . थञ्ज्राव . थव .
 थाव . दद्गाव . दवव . दव . दाञ्ज्राव . दाव . द्गव . द्गग्नाव . द्दद्गाव . द्दव्गाव .
 दून्द्गाव . दूनव . द्वग्गाव . द्दप्गाव . नञ्ज्राव . नद्गाव . नव . नहाव .
 नाव . नाश्राव . निक्राव . न्वम्प्राव . न्वव्गाव . नेछव . नोम्प्राव .
 न्याव . पछताव . पङ्गाव . पञ्ज्राव . पटाव . पद्गाव . पखवि . पर्जनाव .
 पाक्व . पाव . पाम्प्राव . पिद्गाव . पिलनाव . प्यव . पीद्गाव . पनिव .
 पुश्राव . पूद्गाव . पोरव . प्रजनाव . प्राव . फर्काव . फालव . फाम्प्राव .
 फ्यञ्जव . फिरव . फुद्गाव . बच्चाव . बडाव . बद्गाव . बद्गाव . बन्ज्राव .
 बर्काव . बल्गाव . बाग्गाव . बाञ्ज्राव . बाव . व्यञ्ज्राव . ब्व . ब्रम्प्राव .
 भच्चाव . भनव . भन्ज्राव . मर्दाव . मष्गाव . माञ्ज्राव . मिलनाव . मिलव .
 मुत्तगाव . म्वद्गाव . म्वण्ड्राव . म्वद्गाव . म्वलव . मुसराव . मून्द्गाव .
 मूत्राव . मोरव . यत्गाव . रल्गाव . रन्जनाव . रन्जव . राव . रावराव .
 रिन्जव . रिव . रुव . रक्व . लटाव . लडाव . लतव . ललव . लिथव .
 ल्येद्गाव . लिव . ल्यव . लूक्काव . वज्जव . वद्गाव . वथराव . वनव . वव .
 वहाराव . व्यञ्ज्राव . व्यञ्ज्राव . व्यट्गाव . व्यद्गाव . व्यप्प्राव . व्यव .
 व्यव्गाव . वुक्राव . वृखराव . वुग्गाव . वुडाव . वृथराव . वुसराव .
 वृहव . वोव्राव . शमाव . शूश्राव . सगनाव . सगव . सञ्ज्राव . सताव .

सन्दराव . साव . स्यञ्जराव . स्यञ्जराव . सिव . स्वखनाव . स्वखव .
 स्वग्राव . स्वचूराव . सुरव . सुलव . सुव . स्रव . स्वर्गाव . हृद्गाव .
 हृन्द्गाव . ह्राँद्गाव . हाव . हृग्गाव . हृचूराव . हृग्गाव . हृमगाव . हृमनाव .
 हृसव ॥

कश . केश . वृश . नश . पश . पयश . फुश . (फूश) फेश .
 ब्रश . शाश . स्वर्श ॥

डेष . तोष . द्वष . पोष . बाष . मष . मुष . रोष . वष . शष ॥

अवस . अस . आवस . आस . कस . कास . खस . ख्म . जस .
 ज्वस . दस . ठास . डस . त्रस . दस . पिस . प्रस . फस . बस . बास .
 मुस . रस . र्स . लस . लिस . लोस . वस . विस . वृवस . वृलस . वृस .
 स्म ॥

कुह . खह . ग्वह . ग्ह . चूह . पिह . फह . व्यह . मुह . ल्ह . चुह .
 सह ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

अकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठ-

सूचीपत्रं समाप्तम् ॥

अथाकारादिक्रमेण सूत्रसूची ।

अकार इकारे ए १ । ६

अकारलोपोपधाहस्वौ चोनुज्ञोः २ ।

३ । ३७

अकारव्यञ्जनान्तानां पुस्येकवचने

वा ऽन ऽसर्वनाम्नाम् २ । १ । ५८

अकारान्तानां प्रथमैकषट्त्वे लिङ्ग-

वत् २ । १ । १

[अकारे ऽकारलोपः १ । ५ क ।]

अख्जोरयोराहागमो निश्चयसामान्ये

२ । ३ । ३८

अङ्गीकारे संबोधनमुख्यप्रत्यया आह-

नशब्दात्परा उक्त्युपक्रमे २ ।

२ । २६

अच्न आदेर्लोपश्च ८ । ३ । ५७

अच्नप्रसोराकारः ८ । ३ । ५२

अङ्गिशब्दादुद्दिष्टाविद् ४ । ३६

अहर्ल्यकुशब्दो विकलार्थे ४ । २६१

अतीते इत् ९ । १ । ५

अधिकरणे कथयन्तौ २ । १ । ५३

अधीनार्थे बुद्ध्य् ४ । १६०

अनः पूर्वमावा ८ । ४ । ११

अनादरापत्यार्थे ऽधमशब्देभ्यः कद्

४ । ५

अनादरार्थे कल्य् ६ । ३

अनादेशकर्तृधातुभूतादौ नो आदेशाः

८ । ३ । ६८

अनारब्धा क्रिया भविष्यत्कालः

८ । २ । १

अनि च ९ । १ । १८

अनु वा ९ । २ । ३

अनेककार्यवित्कर्तृसत्तायां तत्तत्क्रिया

धातुभ्यश्च ८ । १ । १०

अनेकपदेषु वाक्यारम्भपदात् ९ ।

१ । ४८

अन्ते सां प्रत्ययश्च २ । २ । ३

अन्त्यस्य वाप्तिः २ । ३ । ६

अन्द्रान्तैर्निर्धारणे च २ । १ । ५७

अन्यतो ऽपि च ४ । १२८

अन्यतो ऽपि च ४ । १४३

अन्यतो ऽपि पशुजातेः ६ । २१

वर्तमानभविष्यद्भूतसंज्ञाः ८।१।२
 आवरडंखरतूरयाँपरदोरमूरलारस-
 खरां रात् ९।२।७८
 आव्यनागमः ८।४।३
 आशिपि यन् यन् यख् इव प्रत्ययाः
 ८।२।२६
 आसखसफसचसलसलोसवसां सात्
 ८।३।९६
 आसन्नदूराभ्यां विधिर्द्विविधः ८।
 २।३
 आसो लोपो धातोश्च ८।१।२१
 इकारस्य यत् ८।३।११
 इकारान्तादेकत्वे ऽपि ८।३।६
 इकारान्तादपूर्वः ८।१।२०
 इकारान्ताद्वा ८।४।१०
 इकारे लोपः २।१।७५
 इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोपः १।१०
 इच्छमिच्छोश्छात् ९।२।५९
 इतो लोपः २।१।६
 इथः क्यथ् वा ९।१।६
 इदुदूदन्तानामवर्णाप्रसिद्धता २।
 १।७०
 इदुदूद्युतानां पूववर्णस्वराप्रसिद्धता
 ८।३।१९

इ प्रत्यय आभीक्ष्ण्ये द्विश्च पदम् ९।
 १।११
 इ प्रत्ययस्याकारो व्यञ्जने २।१।४
 इवार्थे जन् ४।१८१
 इह्रौदशब्दाभ्यां वर्षार्थे उस् ४।
 १५०
 इहहोहोर्बुञ्ज्वादेशौ ४।१३९
 उकार ओ।१।७
 उकारोपधायाः स्त्रियां वत्वमप्राणि-
 नि च २।३।३
 उकारो वः १।११
 उकु प्रत्ययस्योकारस्याकारः २।१।६४
 उत्तमैकत्वे पुंस्त्रियोः क्रमात् ८।१।१७
 उत्तरपदस्थस्य पोजुशब्दस्य लो वः
 ३।६
 उदन्तत्रयक्षराणामुकारस्याकारः २।
 १।७३
 उदन्तानामोदुपधाया आत्वमप्रथमै-
 कत्वे २।१।६९
 उदन्तानां लिङ्गवदेकत्वमेव २।१।८
 उदोपपदे साव उन्निद्रतायाम् ९।२।
 ५०
 उद्युतस्योपधाया आत ओत्वम् ८।
 ३।२०

उनु वा ९ । १ । २२

उन्वन्तं लिङ्गवत् ९ । १ । २३

उपमाने थु ४ । १२६

उभयेषां तम्यम्कम्इम्हुमो द्वितीया-

द्येकवचनेषु २ । ३ । ५

उल्ल २ । ५ । ७२

उल्लन्ताभ्यां राहुह्भ्यामिः ४ । १४१

उवर्णान्तानामिकारः २ । १ । ३०

उ वा ४ । २९

ऊकारादौकारस्य वत्वम् २ । १ । २०

ऊदन्तवर्गस्य चवर्गः प्रथमाबहुत्वा-

दिषु २ । १ । २२

ऊदन्तानां पुंसि २ । १ । २

ऊदिशोरकारागमः स्त्रियां सकारे

२ । १ । २१

ऊदोकारस्य ९ । १ । १५

एकत्वनिर्दिष्टपरिमाणदिशब्दात्तल-

ण्डा च २ । ३ । ४५

एकत्वे ऊमात्रादेशः ८ । ३ । ८

एकपदे भावतः परा वा ९ । १ । ४७

एकानेकाभ्यां द्वे द्वे वचने ८ । १ । ४२

एकार ऐ १ । ८

एत ईत् ९ । १ । १४

एभ्य एव संबन्धप्रत्ययाश्च ९ । १ । ४६

एयश्च पुंसि ८ । ३ । १८

ऐठादिभ्यो ऽमरागमश्च २ । ३ । ४४

ओकारस्योकारः सादेशपुंक्तरी च ८ ।

३ । २४

ओदतौ वत्वाप्रसिद्धत्वे ८ । ३ । ४३

ओदेदुपधाया ऊदीतौ ८ । २ । ७

ओर्तुप्रत्ययौ वान्त्यलोपश्च ४ । १३६

ओवावादयः सामान्यपूर्णयोः ८ । ३ ।

७८

औकार औ १ । ९

औ प्रत्ययः प्रियकनिष्ठयोः २ । २ । १७

कंगो ऽल्पार्थे राकारश्च ६ । १२

कडपांस्त्रशुकामञ् ९ । २ । ४२

कथादीनां च २ । १ । २५

कपटदननहावपिलफिरमाज्जमिलव-

मुत्तरमूरल्यववुठवुहामन् ९ । २ । ३५

करो लेपकायुधे ९ । २ । ३०

कर्तरि वुनु ९ । १ । २५

कर्तुः परौ वा ८ । २ । ३५

कर्तृतीयायामिदौतौ २ । १ । ५६

कर्तृधातूनामाख्यातभूतक्रियैव नित्यम्

९ । १ । ३९

कर्तृयुक्तायः कर्तुरन्ते च २ । २ । ३१

कर्मणि पुंवहुत्वे इराद्यस्वरस्य ८ । ३ । ४

कर्मण्यन् ८ । १ । ३४

कर्मण्यस् भूते ८ । १ । ४३

कर्मयुक्तायाः कर्मान्ते २ । २ । ३०

कर्मोपपदे पुंस्यऽश्लीले ९ । १ । ३३

कवर्गस्यैकत्वे ऽपि ८ । ३ । ७१

कवर्गान्तानां चवर्गः ६ । ९

कवर्गान्तातां चवर्गादेशः क्रमात् ४।

४७

कशीर्देशभवे उह् अन्त्यस्वरादिलो-

पोपधादीर्घौ च ४। ११८

काँछ्राह्कँछ्राह्शब्दावेकत्वे २।३।३१

कामप्रवेदने आपराः ८ । १ । १४

काम्पकृपञ्चापजपटपां पात् ९।२।१५

कालत्रयतद्विशेषक्रियाकर्मकर्तृवबोध-

कृदारुयातः ८।१।१

कालार्थे कालवाचिभ्यः ४। १५४

काव्नागवूँट्भ्यश्च ६। २०

किञ्चिदर्थे पहान् ४।१९३

कितावनस् ९ । १ । २०

कित्तिक्त्रिान्तौ कर्मबहुत्वतः २। १।

५५

कुतु एककार्ये ४ । १९१

कृतुशब्दादल्पार्थे उतू ४ । ९७

कृतुशब्दस्योपधायाः प्रथमाबहुत्वे

द्वितीयाद्येकवचनादिषु चाप्रसिद्धता

२ । ३ । २५

कूँहो ऽन्त्यस्य सश्च २ । ३ । २९

कृतादेशव्यञ्जनान्तेभ्यश्च २।१।१४

कृतादेशानामुमात्रा आगमः २।१।१६

केन्च्शब्दो नित्यं बहुत्वे २।३।३०

केवलात्सुखार्थे ९ । २ । ५१

केवलो हतशब्दः कचिन्नैकव्ये २।२

२४

कोजुमिभ्युजुशब्दाभ्यां स् ४। १४४

कौतुके सर्वे प्रत्यया ह्यपराः ८। २।

३३

क्ञ्जखोञ्जपञ्जरोञ्जव्यञ्जह्रन्त्रां ज्ञात् ८।

३ । ८१

क्ञ्जह्रन्तोस्तः ८ । ३ । ६३

क्याहः कृ ४ । १४०

क्याहो ह्रस्वः ४ । १२९

क्रियातिपत्तिः इहे अहान् अहास् इ-

हीव् अहा अहाव् प्रत्ययाः ८।२।३२

क्रियाऽभावे नपराः ८ । १ । १३

क्रियायाः किमादिशब्दस्वरूपेभ्यो वा

सन प्रत्ययः शङ्कायाम् ८।१।२५

क्रियासंबन्धिनो ऽव्यया नित्यम् ५।१

क्रेयाद्गुरु शिल्पार्थे ९ । २ । ८८

कचित्पूर्व एव ४ । ४४
 कचिदेकतरः ४ । ६०
 कचिद्युगपच्च ४ । ६१
 कचिल्लदपि ४ । २०
 कचिल्लोपः ९ । १ । ३५
 कृच्छ्रशब्दाद्धारिके ४ । ८१
 कंडो ऽल्पाथे ४ । ७४
 कंबुगंशुभ्यां वा लोपः ४ । ४६
 खनञ्चनोर्नात् ९ । २ । १४
 खरतरफरफेरमरसोरां रात् ८ । ३ । ९१
 खरश्च ६ । ६
 खसवसोरन्त्यस्य रश्च ८ । ४ । २९
 खसवसोस्थः सर्वत्र ८ । ३ । ६६
 खार्मासार्सादीनां च २ । १ । १८
 ख्वतनिश्च वा ऽणायपञ्चम्याम् २ ।
 १ । ६२
 गच्छः पकः ८ । ४ । ३३
 गच्छो गतागतप्रयोगा उदन्तभावतः
 कामार्थे ९ । १ । ४९
 गच्छो ऽतीतानागतौ धातुभावतस्त-
 न्यार्थे ९ । १ । ४२
 गच्छो ऽपि योग्यार्थे ऽत्र ८ । १ । ४७
 गच्छो योग्यार्थे ८ । ३ । ८३
 गंडो ङात् ९ । २ । १३

गंडो वस्तुसाकल्ये ४ । ७५
 गतौ गच्छो ऽन्त्यस्यैव ८ । ३ । ५८
 गदश्च ४ । ७७
 गरः काठिन्ये च ८ । १ । ५३
 गराद्गृहसंस्कारे ६ । २६
 गलच्चलडलडोलफलपवल्लमेलां लात्
 ८ । ३ । ९३
 गांगलटालतंबलम्बकलवल्ललशइलां
 लात् ९ । २ । ८०
 गाटशब्दान्निपुणे ४ । ७३
 गाव्शब्दस्यौकारः २ । १ । ७२
 गिलवश्चेष्टार्थे ऽन्त्यलोपश्च ९ । २ । ३६
 गौणे प्रत्ययस्वराच्चः ८ । २ । १४
 गूत्शब्दादतिशये ४ । ७६
 ग्रजो जात् ९ । २ । ६४
 गृहः सकारो वा ९ । २ । २१
 चट्शब्दाच्चारौ ४ । ८३
 चतुर्थ्यां कितु किञ्चान्तौ पुंस्त्रीकर्मैकतः
 २ । १ । ५४
 चरचुत्रमोरचमर्चा नित्यमिच् ९ । २ ।
 २४
 चरपवशफुडमर्चवुच्चफिच्चां नित्यं
 संबन्धप्रत्ययाः ८ । १ । ४५
 चरादीनामिन्प्रत्ययसंबन्धप्रत्ययैवि-

धिः ८ । २ । ९
 झलञ्जनथकफसफुटफुल्लनपरान-
 हस्रहृत्त्रश्रेभ्यो वा ८ । ४ । ११
 चादौ ऽनेककालक्रियायुगपदुक्ताव-
 प्रधाना कृत्क्रिया ९ । १ । १
 चापः पात् ९ । २ । ७३
 चारचीरतारफुकारफयारमारस्वरां
 रात् ९ । २ । १७
 चासः कृत्तिमे सस्य च खः ६ । १३
 चिखिह्यां पुंस्येव ९ । २ । ४१
 चिख्योरौवादेशः ९ । १ । ३७
 चुवमोरवयोर्नित्यम् ८ । ३ । ९
 चुचौ च स्त्रियाम् २ । १ । ४९
 चूँटछूँटफुटां टात् ९ । १ । ६५
 चूरशब्दाद्वालक्रीडायां च ४ । ३
 चैटलूटवाटां टात् ९ । २ । १२
 चेनश्चावागमः ९ । २ । ४३
 चोरश्चमरः २ । ३ । ४०
 चोरश्चादेशो दशभ्यश्च ४ । १९०
 चोरो विश्वार्थे च्वच्चवादेशौ च ४ ।
 १५७
 च्यलञ्जलज्जलतोलदलमेलां लात् ९ ।
 २ । १८
 च्वक्तपलंगामिश्र ९ । २ । ३३

च्वच्छब्दात्स्वव्यभिचारे ४ । ८५
 च्वच्छब्दस्य म्बंद्वादेशः सस्य-
 व्यतिरिक्ते ३ । १२
 च्वहृद्दोश्च्यभ्यौ च २ । ३ । ८
 च्वश्च ९ । २ । २२
 छकछिकचमकट्कफूकशेकामिश्रो
 लोपः ९ । २ । ५६
 छकः स्वार्थे ८ । ४ । २३
 छपच्चेनमानां भूतकर्मधातुषु ८ । ४ । २२
 छल्लितिलिमावन्यतश्च ४ । १६५
 [छाडो नित्यम् ९ । २ । ६८ क]
 छाँड उमात्रागमो वा ९ । २ । ६८
 छानदोनोरुदागमश्च ९ । २ । ७२
 छानद्वसिलभ्यां वय् ९ । २ । ८५
 छावो यखि यो वा ८ । २ । २७
 छञ्जनसपनोर्नात् ८ । ३ । ८८
 छ्यह् छ्यह् छ्यख् छ्यव् छ्यस्
 छ्यह् स्त्रियाम् ८ । १ । १२
 छ्वकवञ्जकटकटुकटुकवटुकत्रुकथकपा-
 कवफुकफुकत्रकामुँल्लोपो वा ९ ।
 २ । ९
 छ्वक्शब्दात्स्पृतायाम् ४ । ८२
 छ्वम्बज्ज्वसवगारव्यदलमलोसवुना-
 मऽच्च ९ । २ । ७

जङ्काञ्त्तुश्च शाककाष्ठभेदयोः ४।

१६८

जत्शब्दात्तद्वृत्ति ४। ३३

जलस्थानार्थ एव बल् ४। १७१

जलात्तादनिदाघे ६। २५

जागटाङ्गदगमङ्गलगलागवुङ्गश्वङ्गां गात्

९। २। ५७

जातेरपत्यार्थे पूतु ४। १

जानो भविष्यन्त्याश्च ८। १। ५८

जाम ओत्वं परस्वरलोपश्च २। १। ७१

जिघत्सावलोपश्च ४। ३१

जीवादिव्यथाकारिभ्यो हतु ४। २५

जुवहुवताववृहवां वात् ९। २। १९

क्वेन उपधाया इदाद्यन्तलोपो ऽपि

प्रत्ययधात्वोः ९। २। ४९

जेरन्त्यस्यौव् ८। ४। २६

जेरन्त्यस्वरस्य पूर्ववच्च ८। ३। ५४

ज्यवश्च ४। १८

ज्यवः सूचके ४। १७

जूह्वशब्दस्य हु द्वितीयादिषु ३। ३।

३२

ट्टुशब्दान्मानावपने ४। ७८

ट्टुजटोर्जटाधारिणि ४। ८९

टवर्गान्तानां च २। १। २६

टवर्गान्तानां च ४। ४९

टोत्रोर्ना ज्ञागमो ऽन्त्यस्वरलोपश्च ४

४३

ट्यठः प्रयोजने ९। २। ६६

ट्यठो वा ८। ४। १९

डास्फासोर्विनाशकभेदकयोः ४।

१००

डेपव्यहरोपमर्षां ठः सर्वत्र ८। ३। ६२

डेपो ऽनो लोपो द्वेष्टादेशश्च ८। १।

५४

डेपो हावो वा ८। ४। ३२

ड्यठातिशये पूर्वं च ८। १। २७

तकारादोकारः ८। २। १८

तगश्वंगलगं गात् ८। ३। ८०

त चार्थे ४। १७८

तच्छब्दस्यैकत्वेन क्रियासंबन्धे ऽस्

८। १। ३३

तछ ऊमात्रागमो वा ९। २। ६२

तछमंदछरछां छात् ९। २। ६१

तञ्ज्रतञ्ज्रस्यञ्ज्रां च कचित् ९। २।

३९

तत्परतो हत् ४। १७५

तत्परतो हस्य शः ४। ११६

तदतिपत्तौ हे पराः ८। २। २३

तदभावे नपूर्वाः २ । २ । २९
तदस्यास्तीत्यळादयः ४ । १४
तदात्वारब्धे वर्तमाना ८ । १ । ७
तयोः पूर्वाकार ओदप्रसिद्धत्वे ८ ।
३ । ४२

तयोरनागमः ९ । १ । २९
तयोरेकतराद्ये तदितरः ८ । १ । ३१
तरमरडललागां हेतुप्रत्ययागमलोपो-
पधादीर्घौ ८ । ४ । २८
तलबजोर्यागमो वा ९ । २ । ४
तवर्गस्याप्रसिद्धचवर्गो रे ८ । ४ । २५
तवर्गस्याप्रसिद्धः सर्वत्र सामान्यादौ
८ । ३ । ७२

तवर्गान्तानामप्रसिद्धः २ । १ । २३
तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ४ । ५०
तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ६ । ११
तस्मात्परौ पाठि पाठिन्वा ४ । १२७
तस्मादनऽनसौ वा ४ । १३३
तिम्रयिमुकम्रइम्रहुमाश्चोभयेषाम् २ ।
३ । १६

तिहादिभ्यः काले ऽलिः ४ । १३८
तिहादिभ्यः प्रकारोक्तौ थः ४ । १२५
तिह्र यिह्र क्याह्रइह्रहुह्र शब्दाः पुंस्य-
प्राणिनि २ । ३ । १

तेभ्यस्ताज्ञताज्ञतौ स्वाज्ञातायाम्
८ । १ । २६
तौल्यपरिमिते युनु ४ । १०९
त्यंबो नित्यम् ८ । ३ । ४५
त्रकस्तुलायाम् ६ । १४

त्रकुशशब्दस्य च ४ । ५३
त्रिपहोरन्यलोपश्च २ । ३ । ३४
त्रिहस्तारादेशः २ । ३ । ३९
त्रयक्षरादीनामुलोप उलोश्च ६ । ८
त्रयक्षराधिकानामाह् ६ । ४२
त्वच्छब्देन कर्मणि भूते च ८ । १ । ३६
त्वच्छब्देनाय् ८ । १ । ४०
त्वद्देर्हन्दाँ हिलोपः पुंस्त्रियोर्वस्योत्वं
च २ । ३ । १८

त्वद्दस्यौ बहुत्वे २ । ३ । १५
थरूपकोरोवादीनां पुंवर्तमानादेशा-
च्छहोर्लोपश्च भूते ८ । ३ । ७७
थारबाँबरसारह्न्द्रामूदागमश्च ९ । २ ।
७९

दगादायुधे ६ । ९७
दजरोज्वपजां दः ८ । ३ । ६४
दजो जालः ८ । ४ । ३१
दन्दनस्तोरनिष्ठार्थे आन् ४ । २८
दवो वात् ९ । २ । ८१

दाज्ञ आदेर्हः ९। २। ८९

दाज्ञशब्दस्यापि ३। ८

दारुशब्दाद्यागमो वा ४। १९

दाहः करुणायामुपधाहस्वश्च ४।

८९

दिदावोर्नल्लौ व्यभिचारिण्याम्

९। १। ३२

द्वगरङ्सगां गात् ९। २। १०

द्वगृष्वतृशब्दाभ्यां सादृश्ये ४। ७९

द्वदरज्वजरस्वसरां च ७ ९। २। ६

द्वदृशब्दात्सृगार्थे ४। ६७

द्वदृशब्दादायुधे ६। २७

द्वषपोषमपरोषां पात् ८। ३। ९५

द्वहः प्रथलोपो वा ४। १४७

द्वन्द्वाङ्गोऽन्त्यव्यञ्जनलोपः ९। २। ६०

द्वारविधौ जिप्रत्ययः सर्वेषु ८। २। २२

द्वारे पूर्वं हतोच् च २। २। २१

देशकालभवे चोक्त्वा अस्त्रियाम् ४।

११९

देशभवे इ प्रत्ययश्च ४। ११७

द्रियुशब्दस्य द्यारादेशश्च ४। १३

द्वितीयायां स्तावसंबन्धषष्ठ्यां च

२। १। ३८

द्विरुक्तेन च ३। १४

द्व्यादिभ्यः पञ्चभ्यो युगपदर्थे

शव्य ४। १८६

धातुभ्य आनव्यये ५। २

धातोः परे प्रत्ययाः ८। १। ६

धातोराणागमः ८। १। १९

धातोरे बहुत्वे ८। ३। ३६

धातोस्तद्योग्यार्थे ऽनागमश्च ९। २।

९१

न क्चश्चक्ष्वक्ष छ्वक्षतेजपजरोक्षब्रज-

षावजलयक्षश्रोक्षाम् ८। ३। ४९

न क्क्षादिभ्यो ऽनो लोपादि ८। ४।

१७

न क्छलादीनां शेषं कर्म २। १। ७४

न ख्वन्तन्नान्स्वन्हन्वनादीनाम् २।

१। २४

न ख्वंस्वक्ष्वकोः ६। १०

न गच्छो ऽप्रसिद्धचवर्गाच्च ८। ३।

५१

न गुहत्वं ह्रस्वस्य संयोगे २। १। ७९

न क्वंक्वुखंक्वुशब्दयोः ४। ४८

नञर्थे धातोरन्य ९। १। ५१

न मूलादीनाम् २। १। ३५

नलो लो वा ९। १। ३४

नव उपधाया वश्च ९। २। ३८

नवय् वा ऽणौचभ्यः ४। १८७
 न वाक्येषु १। २
 न संख्यावाचिभ्यः २। १। ५
 न संज्ञायाः ४। २
 न संयोगे तज्ज्ञोः २। १। ६८
 न हौ ८। २। ८
 नान्तस्य झः ८। १। ७३
 नावो वलोपश्च ९। २। ८६
 नाऽसमोर्लोपो ज्ञेः ८। १। २५
 निकटविधौ इन् इन् हि इव प्रत्ययाः
 ८। १। ५

निदियिभ्य इलोपः ९। १। ८
 निदियिभ्योकारलोपः ९। १। २१
 निद्योरावादिलोपः ८। ४। १२
 नियमारब्धे च ८। १। ९
 निर्धारणे च ४। १८३
 निश्चयार्थे धातुलिङ्गस्वरूपान्ते यः
 प्रत्यययोर्मध्ये वा २। ३। २१
 नेरुदीतौ प्रत्ययोकारेकारयोः ८।
 ३। ३४

नेरुव् ९। १। ३८
 नेरो द्रा च ८। ३। ५६
 नेश्चाञ्चल्येपि ८। १। ५५
 नैरन्तर्यारब्धे च ८। १। ८

नोदन्तानां पुंसि २। १। १३
 नोदन्तानां पुंसि २। १। ३१
 न्यत्यये सर्वत्र २। १। १२
 न्यतलतोस्तात् ९। २। ६९
 न्यादीनामलोपः ९। १। ३१
 पञ्चोच्चश्रोचां चात् ९। २। ५८
 पञ्चअपञ्चशब्दाभ्यां योह् ४। २२
 पञ्चम्यन्तादिगर्थे किन्ति ४। १५३
 पञ्चम्यामपर ओह् ४। १३७
 पञ्चम्यामिदौतौ प्यठान्तौ निशा-
 न्तावन्द्रान्तौ वा २। १। ६५
 पञ्चम्यां प्यठान्तोपि ४। १३४
 पञ्चाहः समासे ३। १०
 पटस्य त्र् ४। १६४
 पण्डितगुजरयोरा ६। ३१
 पतशब्दादुडुपे ४। ८४
 पत्याह्वाने म्लेच्छयापि २। २। २२
 पथो रकारश्च ४। १५१
 पथ्श्चशब्दस्य पुंलिङ्गे च ३। ९
 पदप्यदप्चन्दां दात् ९। २। ७०
 परशब्दादुह् ४। १२४
 पांजुवृशब्दस्य वस्य शश्च ४। ११०
 पाथो नित्यम् ८। १। ५९
 पानशब्दादिप्रत्ययलोपः २। ३। ३६

पानशब्दादनु उपधाह्रस्वश्च ४।१२३

पान्त्रः पैशः २ । ३ । ४१

पिगङ्गोभूते ८ । ३ । ४८

पिगङ्गोः स्त्रियामत्प्रत्ययस्वरस्य ८ ।

३ । ६०

पित्रोः सहजापत्नीयसंबन्धे पुंसि तु

४।८

पितृशब्दात्त्रलोपः ४।१०

पिद्योरिलोपश्च ८ । ४ । ९

पिहमुहसहगृह्णां शः ८ । ३ । ७५

पुंर्कर्तरि ओक् एक् ओक् एव ओक्

एक् भूते प्रत्ययाः ८ । ३ । ३९

पुंर्कर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च ८ ।

३।१०

पुमादराद्धाने विशिष्टान्नाम्नो वा

पूर्वे हे २ । २ । २

पुंप्राणिन एकत्वसंबन्धे हस्य सः

सर्वत्र २ । १ । ४६

पुंसि संबन्धषष्ठ्यां च २ । १ । ४१

पुंस्युन् ८ । २ । २

पुंस्येकारस्य यूदीतौ कर्मैकत्वानेकत्वे

८।३।२१

पूर्णभूते आन् आक् आथ् आव आम्

आक् प्रत्ययाः पुमेकत्वे ८।३।३५

पूर्वतरार्थे प्रार्थादेशः ४ । १५२

पूर्वपदस्थे अस्यानुस्वारः ३ । ७

पूर्ववर्णोकारस्यौकारः स्त्रियाम् २ ।

१ । ३३

पूर्वे परे वा यिधातुरूपतः ८।१।५०

पूर्वोत्तरपदस्थभेद्यभेदकोभयविशिष्टा-

न्यपदबोधको बहुव्रीहिः ३।१३

पैसयुगले टूक् ४ । १७४

पोढो ऽक् शक्तौ ९ । २ । ४२

प्रत्ययस्य लोपो द्वितीयाकर्तृतृतीययोः

२।३।९

प्रत्ययादेरोत्पुंसि २ । ३ । १३

प्रत्ययादेर्योऽन्तरान्तेभ्यः ६ । ३०

प्रत्यये प्रत्ययखकारस्य हः ८।१।३८

प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र ४।१३१

प्रथमैकानेकत्वे च ८ । १ । ४८

प्रथमोत्तमैकत्वे दीर्घः ८ । २ । ३१

प्रधानातीते उ ९ । १ । २६

प्रयत्नवयां यात् ८ । ३ । ९०

प्रयोगलिङ्गस्यौकारोपधाया आत्वं

सर्वत्र २ । ३ । १४

प्रयो यात् ९ । २ । ७७

प्रसः पिच्च ८ । ३ । ५५

प्रसः पीनादेशश्च वा ८।४।१५

प्राणप्रकाशयोर्लृथ् ४ । १६३

प्राणिकृतादेशेभ्यो रंग च ४ । १२८

प्राणिनि मिलोपो वा सकारे २।३।२०

फट उपधादीर्घश्च ८ । ४ । १६

फटफटरोटां टात् ८ । ३ । ८४

फरश्चौरिण्याम् ९ । २ । ३२

फश उन्मादिनि ४ । २१

फिन्नफुह्पशवज्जववुच्चां वा ९।२।१६

फेरव्यहमेलां च ८ । ३ । २२

फवतुशब्दस्य च ६ । १६

बंगात्तत्पायिनि ४ । १०१

बहुशब्दादीमी वा ४ । ५६

बमोन्तरायिणि ४ । १०२

बर्साशब्दादाढ्यार्थे ४ । २७

बहुत्वे ऽकारागमः २ । १ । ११

बहुत्वे आ अय्पराः ८ । १ । १८

बहुत्वे एकारः ८ । ३ । १५

बहुत्वेनाख् ८ । १ । ३५

बहुत्वे वैत्वम् २ । ३ । २६

बहुत्वेस्मत्प्रयोगसंबन्धएव च ८।१।४४

बहुत्वे हन्ज् अन्तौ २ । १ । ४५

बहुत्वे हन्त्यन्तौ २ । १ । ४३

बहुषु पुंस्यप्रथमायाम् २ । १ । ३४

वांग्रो रलोपश्च ९ । १ । ४८

वांग्रो रलोपश्च ९ । २ । ५४

वा प्रत्ययः पुरोहितसामान्यदासेषु

१ । २ । ५

वायवायौ सामान्यसंज्ञायाश्च १।३।

२०

वार उपधाऽप्रसिद्धता ९।२।८७

विङ् सामान्यायाः २ । २ । १२

विय पुनरपरार्थे ४ । १८०

वुगिय्शब्दाद्यलोपश्च ६ । २४

वोजः कर्मकर्ता चाक्षुषज्ञान एव

नित्यम् ८ । १ । ५२

वोज्शब्दाद्धट् च ४ । ६२

व्यञ्जकूशब्दाभ्यामश्लीले ४ । १८

व्यञ्जबोयुशब्दाभ्यां पुमपत्ये थ्रन्त्य-

योर्नबौ च ४ । ११

व्यहो हात् ८ । ३ । ९७

व्याख्शब्दस्य धिप् प्रथमाबहुत्व

दिषु २ । ३ । २४

ब्रमो भ्रमपदे ४ । १०७

ब्रमो मात् ९ । २ । १६

ब्राह्मण्यां पतिसंबोधनाभावः २ ।

२ । २३

व्वट्शब्दात्त्रियाम् ६ । २३

व्वहो हात् ८ । ३ । ८५

व्व इनि यो वा ८ । २ । १३	मध्यमैकत्वादित्ये ऽपरा वा ८ ।
व्वंरावोर्वात् ८ । ३ । ९४	१ । १५
भविष्यति कितु पदम् ९ । १ । १७	मनुष्यजातेरञ्ज ६ । २९
भविष्यद्वर्तमानोत्तमेप्यय् ८ । १ । ३७	मनुष्यजातेः सर्वत्र वाय् ६ । २
भविष्यन्ती इ अन् अस् इक् अ अक्	मनुष्यसंज्ञयोन्यौ पुंसि २ । १ । ५०
प्रत्ययाः ८ । २ । २८	मन्त्रपुमशब्दाद्वृत्तार्थे ४ । २३
भावकर्मणोरनी ९ । १ । ५०	मन्दछमोदमानेभ्यो व्यत्तु ४ । २६
भावकर्मिणां भूते उन् उस् उथ् उव	मयार्थे उवु ४ । १५९
उम् उ प्रत्ययाः ८ । ३ । ३	मरश्च पुंसि ८ । ३ । २६
भावशब्देभ्यो हेर्भूतप्रयोगा वर्तमान-	मरश्च मरणे ऽस्त्रियाम् ८ । ३ । ६५
बोधकाः ८ । १ । ५७	मरश्चापुंभूते ८ । ३ । ५९
भावे ४ । ४०	मरः संधापने ८ । ४ । १०
भावे ९ । २ । १	मरः स्त्रियां स्त्रीप्रत्ययादेशाः ८ । ३ ।
भाव्यार्थे पञ्चश्च ९ । १ । ४४	९२
भूतपदान्मतु पदं कर्मणि ९ । १ । ४०	मरो वकारः ८ । ३ । ३०
भूतसामान्यपूर्णापूर्णभेदाच्चतुर्विधः	मलाद्यनु तद्वति ४ । ९६
८ । ३ । २	मषश्च रक् ९ । २ । ५
भूतोक्तस्त्रयेकत्ववदुपधादेशादयश्च	मषरावो रलोपः स्वरविनिमयश्च
८ । ४ । २७	मरणकर्मणि ९ । १ । १०
मकुशब्दाच्च प्रत्ययः ६ । १८	माँजूप्रत्ययो वृद्धस्त्रियो नाम्नः २ ।
मंगो दीर्घश्च ९ । २ । ४७	२ । ११
मच्छब्देनाम् ८ । १ । ४२	माँजूशब्दादपत्रापिणौ ४ । ९५
मङ्स्त्रिहोः स्त्रेहवति ४ । ९२	माँडवङ्गोर्डात् ९ । २ । ६७
मध्यमानेकत्वे यत् ८ । ३ । ६१	माशब्द आदावन्ते वा ८ । १ । २९

मिश्रशब्दात्स्वार्थे ४ । ४
 मिलवो ऽन्त्यस्य मश्च ९ । २ । ३४
 मिलोपयुक्तात्प्राप्तिप्रत्ययान्तात्सर्व
 नाम्नोः युष् ४ । १२०
 मिषान्नखमांसलेशे ४ । ९३
 मुख्यगोणाभ्यां निकटविधिर्द्विधा
 ८ । २ । ४
 मूनशब्दाद्वस्त्रे ४ । ८७
 मूर्तिषाह्यवस्तुवत्त्वे वोलु प्राकौ ४ ।
 २४
 मूष ऐत्वम् २ । ३ । २८
 मूषशब्दाच्च ४ । ७
 मैत उन् ४ । ६५
 मो निषेधार्थो ऽत्रैव ८ । २ । १९
 मोरवमर्चस्फस्फिन्नादिभ्य ऊदादेः
 ९ । २ । २५
 म्वंहुशब्दस्यान्त्यस्वरलोपः ६ । १५
 म्वंहुशब्दादुस् ४ । ६६
 म्वलसादोस्तद्वति ४ । ८०
 यद्वाक्कृत्वर्वडां च कृतादेशविधिः
 २ । १ । १७
 यद्वाक्कृत्वर्वद्भ्य ऊकारमात्रादेशः
 २ । १ । ७
 यद्शब्दादृद्धावल् ४ । ३०

यप्रत्यये औकारस्याव् २ । ३ । २३
 यप्रत्यये नित्यम् ४ । १४८
 यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेषु च ८ ।
 ३ । ४६
 युकारोपधाया इत् २ । १ । ७६
 युक्तायुक्तपदविभक्तीनां संगतिकृ-
 त्तमासः ३ । १
 युगपदुक्तौ वाचकासन्नो मुख्यः ८ ।
 १ । ५
 युलु ४ । ८८
 युष्मदा ऽवः ८ । १ । ४१
 युस्कुसोरन्त्यस्य द्वित्वप्रकारागमश्च
 २ । ३ । ४
 यूकारस्येसोरीत् २ । १ । ७७
 येरनादेशो ऽनि ८ । ४ । ६
 येरात्प्रत्ययादिस्वरस्य च ८ । ३ । ५३
 येर्वलादेशो वा ८ । २ । १२
 योग्यार्थे लगो हाद् ९ । २ । ९०
 योरुशब्दान्ताज्ज् ४ । ५८
 य् प्रत्ययः कनिष्ठनीचयोः २ । १ । १४
 य्यूतुत्यूतुयूतुशब्दानामीत्वमप्रथमैक-
 वचने २ । ३ । २७
 रंग्स्वन्मन्त्रम्दाँदूकाँदूभ्यः शिल्पिनि
 २ । ४ । ९९

रछो नित्यम् ९ । २ । ६३
 रंशूबोर्वात् ९ । २ । ७६
 रसहसबोः सात् ९ । २ । २०
 रसात्तद्वति ४ । ९१
 रातः कितु च ४ । १४२
 रादाबो लोपो वा ८ । ४ । २४
 राहुहोस्तत्काळे ४ । ८६
 रूपलोभाभ्यामतिशये ४ । ३७
 रेङ्ग् संबन्धस्य ४ । १६७
 रेम्फ् अल्पकरुणयोः ४ । १६६
 रूषस्ताच्छील्ये ४ । ३५
 लटोश्च ६ । १७
 लदश्वाच् वेतने ऽपि ९ । २ । ८
 लमो विलम्बके ४ । १०३
 लसश्च ८ । ३ । २७
 लसश्च पुंभूते ८ । ३ । ३३
 लसश्च स्त्रियाम् ८ । ३ । ६७
 लागो ऽन्य् कृष्यर्थे ९ । २ । ५३
 लौङ्गशब्दस्योपधाया ऊत्वं वा ४।६२
 लान्तस्य जः ८ । ३ । ७४
 लान्तानां जः ४ । ५२
 लान्तानां जः ६ । ७
 लाबो वार्धुषिके ४ । १०४
 लारः कम्पे ९ । २ । ४०

लिङ्गाभीक्ष्ण्येन च ५ । ५
 लिवल्यबोश्च ९ । २ । २८
 लिवो वस्य पश्च ९ । २ । २९
 लूकशब्दादय् ४ । १२२
 लूकशब्देन शतादिषु ४ । १७७
 लूयो लुण्ठके ४ । १०६
 लूबो ऽन्त्यस्य दश्च ४ । १०८
 लेखो ऽन्त्यस्य च फः ९ । २ । ७५
 ल्यकलशब्दादूट् ४ । ३९
 वकारात्सपूर्व ऊकारः ८ । २ । १७
 वखनखारजागवालनन्नहखामनामय्
 ९ । २ । ४६
 वटः संग्रहे ९ । २ । ३१
 वपूर्वः स्वरान्तात् ९ । १ । ३
 वर्गप्रथमान्तानां प्रथमायां द्वितीयः
 २ । १ । ६६
 वर्तमानायां छुह् छिह् छुव् छिव्
 छुम् छिह् पुंसि ८ । १ । ११
 वर्तमानायां प्रत्ययादावेव २ । २ । २८
 वर्तमाने धातुभ्य आन् ९ । १ । २
 वर्षार्थे च ४ । ११३
 वा ऽकर्मकेभ्यः ८ । १ । ५१
 वा कुंडलकर्तृलोः २ । १ । २९
 वाक्यान्ते गौणः ८ । १ । २४

वाक्यारम्भपदात्परो मुख्यः ८।१।२३

वाक्येष्वयं प्रयोगो मुख्यः ८।१।२२

वा गन्ज्गुगामुवाचूहान्ज्भ्यः २।१।१५

वा चोर्शब्दस्य न्यत्यये ह्रस्वश्च

२।३।३५

वा छुट्शब्दात् ६।५

वातस्तात् ८।३।८६

वान्त्रिधात् ९।२।११

वाद्यः पाद्यो वानुप्रासिकशब्दः ८।

१।३०

वा प्रथमावदसर्वनाम्नः २।१।३९

वारुशब्दस्य स्तानस्थाने वस्य यः

४।१७३

वालसालजालकलां जः २।१।२७

विधितदतिपत्तिभेदाद्विधिविधिविधः

८।२।२१

विधिनिषेधयोर्लङ्गः ८।१।४३

विध्याशीर्भविष्यन्त्यपूर्णभूतार्थभेदा-

च्चतुर्विधः ८।२।२

विशेषणविशेष्ययोः पूर्वोत्तरपदस्थ-

योरेकपदेनाभिधानं कर्मधारयः

३।४

विशेष्यानायत्तानामिल्भाज्प्रत्ययौ

४।५९

विशेष्यायत्तानामर् ४।४१

वीप्तायामाद्यात्पथन्वर्थे ८।१४२

वीप्सया वा ५।३

वुज्जकाम्प्रसां वा ८।३।५

वुज्जवृडलारपिलकाम्प्रज्जभ्य आवो

ह्रस्वः ८।४।१४

वुडो ज इथि मोक्षे ९।१।९

वुनावकारागमः ९।१।२६

वुपश्रयोः पात् ८।३।८९

वुफः फात् ९।२।७४

वुफो नो लः सूचनायाम् ८।४।४

वुष्णश्च ८।४।८

वेतनार्थे धातोर्वञ् ९।२।८२

वैसो जैवातृके ऽद् ४।३४

वोलुयाक्पदौ च ९।१।२८

वोलुप्रत्ययान्तान्नित्यम् ६।२९

व्यञ्जनं परेण संधेयम् । १।३

व्यञ्जनान्तस्योकारोपधाया अत् २।

१।३२

व्यञ्जनान्तात्संबन्धप्रत्ययादेरुकारः

८।२।१६

व्यञ्जनान्तादकारागमः ९।२।८३

व्यञ्जनान्तादकारागमो व्यञ्जने २।

१।३६

व्यञ्जनान्तादिचागमो जा ८।२।२४

व्यञ्जनान्ताद्धलोपः ८।२।६

व्यञ्जनान्तानां च २।१।३

व्यञ्जनान्तानां च २।१।१०

व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजना-
देशप्रत्ययानाम् ८।३।५०

व्यङ्गूद्भ्यां निन्दार्थे ६।२२

वृथस्तुलः ८।४।३४

वृथस्थात् ८।३।८७

वृषजदजरोजां जात् ८।३।८३

शतावधि जनसंख्यायां जनशब्देनैव
संख्यासमाप्तः ४।१७६

शत्रुमित्रपितुर्कृषिवन्धुभ्य उत् ४।६४

शाकादिभ्यो मुष्ट्यर्थे ४।७१

शिष्टेभ्य आवि रागमो ऽनादेशेषु
८।१।२०

शेषेभ्योप्यन् ४।१।४५

शेषेष्वेकारः २।१।७८

शैठः शस्य हः ३।११

श्रुचृर्द्यट्शब्दाभ्यां यां च ४।५७

श्वंगः सावादेशो वा ८।४।३०

षष्ठी कर्तरि सर्वत्र ८।१।४६

षष्ठीतृतीया वैषां कर्तरि ८।१।४५

षष्ठ्यादेर्माँल्यसंख्यायां च ४।१११

षष्ठ्यामन्त्यस्वरस्य व्यख्यातत्वं च
२।३।२२

षहो ऽन्त्यस्य स्वाद् २।३।४२

सकाराच्च ८।३।१३

संख्यायाश्च पूरणे युम् ४।११४

सजातीयविभक्तिकानां विजातीय-
पदानामन्त्यपदविभक्त्या कथनं
द्वन्द्वः ३।३

सतष्ट एठागमश्च २।३।४३

संधिसिद्धिः पदेषु १।१

सप्तम्यन्तात्कुन् १।१५८

सप्तम्यामनन्तादी च ४।१३१

सप्तम्यां स्तावन्दर्मन्ज्प्यठन्तौ स्वार्थ-
भेदतः २।१।५२

सप्तादिभ्यो वय् ४।१८९

समत्तः शुक्प्रष्टव्ये नित्यम् ८।१।१९

समत्तह्रस्वोः स्वात् ८।३।७९

समापितक्रियाकालो भूतकालः ८।
३।१

समासमध्ये विभक्तिलोपो व्यञ्जना-
द्यवयवस्य ३।२

समूहे ख्यलु ४।१२१

संबन्धिनां तोन् ४।६३

संबन्धिप्रत्ययेषु वयोर्लोपः ८।३।४१

स्त्रियामूदोतौ ८ । ३ । २५

स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदातावप्रसिद्धौ

८ । ३ । २८

स्त्रियामेकवचन एव २ । १ । ६७

स्त्रियाम् एय एय एयस् एव एयस्

एय प्रत्ययाः ८ । ३ । ४४

स्त्रियामेयादेशः सर्वत्र ८ । ३ । १६

स्त्रियां तृ ४ । ९

स्त्रियां भूते ऽपि ८ । ३ । ३१

स्त्रियां यत् ८ । ३ । ५

स्त्रियां हन्ज् अन्तावेकत्वे २ । १ ।

४४

स्त्रीसंबन्धैकानेकत्वे स्त्री हन्द्वन्तावेकत्वे

२ । १ । ४२

स्त्रीसंबोधने पुंवत् २ । २ । २५

स्त्रयपत्ये जो नवौ च ४ । १२

स्त्रयये इकारागमः २ । ३ । १७

स्यकः स्वादादिसादृश्ये ४ । ९४

स्त्रोपः स्त्रियां सर्वत्र २ । १ । ४०

स्वनरूपशब्दयोर्वा २ । १ । ४७

स्वनशब्दाद्दृ ४ । ६८

स्वप्राधान्ये सान् ४ । १८५

स्वमूर्तिवर्तमानद्रव्यगुणवत्त्वाभिधेये

ऽल ४ । १५

स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपो १ । ५

स्वरादलोपः ८ । १ । ३९

स्वरादागमः स्वरद्वयः ९ । २ । ९२

स्वरान्तात्सस्वरः ९ । १ । ३०

स्वरान्तादितो ऽत् ९ । १ । ७०

स्वरान्ताद्यागम इकारे ८ । २ । १०

स्वरान्ताद्वः ९ । २ । ८४

स्वरान्ताद्वा ९ । १ । १२

स्वरान्ताद्वा ५ । ४

स्वरान्तानामुत्तमे मागमः ८ । २ । २९

स्वरान्तेभ्यो ऽनिदियिभ्य आदेरत्

९ । १ । २४

स्वरान्तेभ्यो वपूर्वः ९ । १ । २७

स्वस्वकार्योद्यमेनाभिधेये कट् ४ । ६

स्वाकर्तृत्वावसरे परक्रियाकर्तृत्वारो-

पो हेतुः ८ । ४ । १

हतपूर्वो पूर्वे च २ । २ । १३

हतपूर्वो पूर्वे च २ । २ । १८

हतसाहे पूर्व वा २ । २ । ४

हतसाहे पूर्व वा वृद्धेषु २ । २ । ६

हतादिभ्यः संख्यायाम् ४ । ७०

हताशब्दः पूर्व च २ । २ । ८

हतो वा २ । २ । १०

हपूर्वाश्च केवलक्रियाया अन्ते २ । २ । २७

हृशब्दात्ताच्छील्ये ४ । ३२
 हृजोरौ युगलार्थे ४ । १९२
 हशो ऽश्लीले ४ । ४५
 हस्तुशब्दान्नित्यमिञ् ६ । १९
 हहरस्तु मध्यान्त्यवर्णविनिमये वा
 ८ । ३ । ७६
 हात्त्रो ऽभियोक्तारि ४ । १६
 हा दूरविषादयोराप्रत्ययस्य चोकारः
 २ । २ । ९
 हान्तानां शः ४ । ५४
 हान्तानां शश्च २ । १ । १९
 हालशब्दस्य स्त्रियां समासे ऽपि २ ।
 १ । २८

हा हत हता पूर्वः पूर्वे च २ । २ । १५
 हिद्योरत् ८ । ३ । ७
 हिद्योस्तकारागमः ८ । ३ । ३२
 हेतोः संबन्धपट्टीकर्तृतृतीययोः प्रयो-
 गलिङ्गात्प्रत्ययौ वा २ । १ । ६१
 हेतौ धातोराव् ८ । ४ । २
 हेतौ सूतिन्नन्तौ सूत्यन्तौ वा २ । १ । ५९
 हेः पूर्वं भावपदं चारब्धे ९ । १ । ४१
 हेर्वन्धने ऽपि ८ । १ । ५६
 हेर्ह्रस्वः ८ । ४ । १३
 होपपदे आमनो मिध्याभियोगे
 ९ । २ । ५२
 हौ धातोरेव ८ । २ । १५

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

अकारादिक्रमेण सूत्रसूचीपत्रं

समाप्तम् ॥

अकारादिक्रमेणोदाहरणसूची ।

अकवन्जाह् ३ । १०

अकहैद् ३ । ११

अकिरंग ४ । १३०

अवयुम् ४ । ११४

अव् २ । ३ । ३८

अव्जोर ४ । १९२

अव्हथ् ४ । ११५

अव्हर्ह् ४ । १९२

अखाह् २ । ३ । ३८

अखाह् खण्डा २ । ३ । ४५

अछर् ४ । ५१

अछि ४ । ३६

अछीद् १ । ५—४ । ३६

अछु ४ । ५१

अछ्यौव् ८ । ३ । ४९

अज्कनि ४ । १५४

अज्गुक् ४ । ११९

अजर् ४ । ५१

अडल्यक् ४ । १६१

अडल्यचू कोम् ४ । १६१

अद्वातन् ४ । १४५

अति ४ । १३२

अति ४ । १ । ३२

अंतु ४ । १३६

अंतुकुन् ४ । १५८

अतुत् ४ । १३६

अतुय् ४ । १३६

अत्यन् ४ । १३३

अत्यनन् ४ । १३३

अत्यनस् ४ । १३३

अथ सूतिन् ख्योन् २ । १ । ५९

अथुकु माज् २ । १ । ४६

अथौ सूतिन् ख्योन् २ । १ । ५९

अथ् कुन् ४ । १५८

अद गंछु तंतु गछुन् ९ । १ । ४८

अद पजि तति दण्डु ९ । १ । ४८

अद लगि तति बिह्नु ९ । १ । ४८

अद्रक् म्वह् ३ । १२

अननावान् छुह् ८ । ४ । ६	असान् ८ । ३ । ४८
अनु ४ । ५१	अमि २ । २ । १५
अन्दर्युम् ४ । १२०	अमि गच्छ्व जेननि ९ । १ । ४२
अनवार पनवार ८ । १ । ३०	अमि गच्छ्व बडेनि ९ । १ । ४९
अनवार वनवार ८ । १ । ३०	असुन् ८ । ३ । ३
अपजर ४ । ४४	असुन् ९ । २ । २
अपजियारज् ४ । ५९	असौन् ८ । ३ । ४८
अपजियोह् ४ । २२	अस्य २ । २ । १५
अपज् ४ । २२	अस्य करान् छिव ८ । १ । ४४
अपारि ४ । १५६	अस्य करान् छुस् ८ । १ । ४४
अपार्युम् ४ । १२०	आहान् ९ । २ । ३७
अव-म्बहु ३ । १२	आप्तु ९ । १ । ४०
अब्रम्बया ४ । १७०	आप्ति ९ । १ । ४०
अब्रिग् ४ । १६२	आप्त ९ । २ । ७१
अब्रहना ४ । १७०	आप्तय् ९ । २ । ४६
अमि २ । ३ । ६	आम्यर् ४ । ५५
अमिकनि ४ । १५३	आय् ८ । ३ । ४२
अमिपारि ४ । १५६	आयात् ८ । ३ । ५३
अमिरंग ४ । १३०	आयोष् ८ । ३ । ५३
अमिस् २ । ३ । ६	आरह्नु ४ । २५
अमि सन्हु २ । ३ । २०	आव् ८ । ३ । ५३
अर्जथ् ९ । २ । ४४	आवरिञ्जवल् ४ । १७१
अवकनि ४ । १५३	आवरू ९ । २ । ७८
असेन्हु २ । ३ । २०	आवस् ८ । ३ । ४१

आवस्यौव् ८ । ३ । ४८
 आशयन् ८ । २ । २६
 आस् ८ । ३ । ४१
 आस ८ । ३ । ९६
 आसस् ८ । ३ । ४१
 आसि ८ । ३ । ९६
 आसू ८ । ३ । ९६
 आहनिय् २ । १ । २६
 आहनृव् २ । २ । २६
 आहनू २ । २ । २६
 आहनो २ । २ । २६
 आहन्वा २ । २ । २६
 आहन् विस् २ । २ । २६
 आहन् माजू २ । २ । २६
 आहन्सा २ । २ । २६
 आहन्सा करान् हसां छुह् २।२।२८
 आहन्सा नारान् हसां छुह् पूथि प-
 रान् २ । २ । ३१
 आहन्सा वत हसां छुह् रनान् २ ।
 २ । ३०
 आहस् ८ । ३ । ४१
 इछ् ९ । २ । ५९
 इछान् ८ । ३ । ४७
 इति ४ । १३२

इति ४ । १३१
 इतिकिनि ४ । १५३
 इतिप्यठ ४ । १३४
 इतु ४ । १३६
 इतुकुन् ४ । १५८
 इतुत् ४ । १३६
 इतुय् ४ । १३६
 इत्यनी ४ । १३५
 इत्युकु ४ । ११९
 इथ् २ । ३ । ७
 इथ ४ । १२५
 इथपाठि ४ । १२७
 इथय् ४ । १२६
 इथु ४ । १२६
 इथ्कुन् ४ । १५८
 इपारि ४ । १५६
 इपार्युम् ४ । १२०
 इमन् २ । ३ । १६
 इमन् हन्तु २ । ३ । २०
 इमिकनि ४ । १५३
 इमिपारि ४ । १५६
 इमिरंग ४ । १३०
 इमिस् २ । ३ । ५
 इमिस् १ । ३ । २०

इमि सन्तु २ । ३ । २०
 इवकनि ४ । १५३
 इसन्तु २ । ३ । २०
 इह २ । ३ । १-२ । ३ । २
 इहन्तु २ । ३ । २०
 इहुम् ४ । १५०
 ईति २ । ३ । २७
 ईत्युन् ४ । ११२
 ईत्युम् ४ । ११४
 ईरञ्जु २ । १ । २३
 ईरञ्जु सूतिन् २ । १ । २३
 ईरन् २ । १ । २३
 ईरानि गुरु ४ । ११७
 ईर्येव ८ । ३ । ३९
 ईर्योम् ८ । ३ । ३९
 ईश्वरन् दण्ड २ । १ । ५८
 ईश्वरौ दण्ड २ । १ । ५८
 ईश्वरं छुह आसान् काशिय अन्दर
 ८ । १ । २४
 ईश्वर जगतस् रछान् छुह ८ । १ । ८
 उदसावय् ९ । २ । ५०
 उहयुद्ध पहान् ४ । १९३
 ऊत्रकनि ४ । १५४
 ऊर्य ४ । १३६

कछ् २ । १ । ६८
 कथाह खण्डा २ । ३ । ४५
 कण्युत् ४ । ६४
 ऐठमर २ । ३ । ४४
 ऐठय् २ । ३ । ४४
 ऐठवय् ४ । १८८
 ऐठि ४ । १६२
 ऐठि सूतिन् २ । १ । ५
 ओन्तु वोन्तु ८ । १ । ३२
 ओम् ४ । ५५
 ओय् ८ । ३ । ४२
 ओर ४ । १३६
 ओर ४ । १३७
 ओरकनि ४ । १५३
 ओर्कुन् ४ । १५८
 ओम् ८ । ३ । २०—८ । ३ । ९६
 कङ्गजगह् ९ । २ । ८८
 कञ्जन् ८ । ३ । ७२
 कञ्जान् ८ । ३ । ७७
 कञ्जायन् ८ । ३ । ७२
 कञ्जिम् ४ । ११४
 कञ्जन् ८ । ३ । ७२
 कञ्जुम् ४ । ११४
 कञ्ज २ । १ । २७

कञ्जू सूतिन् २ । १ । २७	कंतु ४ । १३६
कञ्जजू २ । ३ । ४६	कंतुकुन् ४ । १५८
कञ्ज हंजू छल् २ । १ । ४६	कतुत् ४ । १३६
कञ्ज हन्दि खत छह वकुह् २ । १ । ६२	कतुय् ४ । १३६
कञ्ज हन्तु प्यतु २ । १ । ४६	कतुयुकु ४ । ११६
कटजू २ । ३ । ४६	कथ २ । १ । १६—२ । १ । २५
कट पुछ्य २ । १ । ६६	कथ २ । १ । २५
कट पुतु ४ । १	कथाह् २ । ३ । ३८
कटन् छह मारान् २ । १ । १२	कथ कुन् ४ । १५८
कटमलिजार् ४ । ५०	कथौ सूतिन् २ । १ । २५
कटमलिनु ४ । ५०	कन-चूटु ३ । १३
कट सन्ज् जोर्य २ । १ । ४६	कनुकु वाल् २ । १ । ४६
कट् २ । १ । ६६	कनक-चूटु ३ । १२
कडज् ६ । २ । ४२	कपटन् ६ । २ । ३५
कटरनावान् छह् ८ । ४ । ७	कपटनावान् छह् ८ । ४ । ७
कति ४ । १३१	कपर्छल् ४ । १६५
कति आय् १ । १०	कपर्तर ४ । १६४
कति किन् ४ । १५३	कपर् तिलिम् ४ । १६५
कतिचू ४ । १२०	कपर् रैछ् ४ । १६७
कत्यन् ४ । १३३	कपारि ४ । १५६
कत्यनम् ४ । १३३	कपार्युम् ४ । १२०
कत्यनी ४ । १३५	कपन् २ । ३ । १६
कतिप्यठ ४ । १३४	कपन् हन्तु २ । ३ । २०
कति सना ओम् ८ । १ । २८	कपवनावान् छह् ८ । ४ । ७

कमिकानि ४ । १५३
 कमिपारि ४ । १५६
 कमिरंग ४ । १३०
 कमिविजि ४ । १४३
 कमिस् २ । ३ । ५—२ । ३ । २०
 कमिसिन्हु २ । ३ । २०
 कमिस् वनि २ । १ । ३६
 कट् ४ । १४०—८ । २ । ५—८ ।
 २ । ६
 कर ८ । २ । २८
 करख् ८ । २ । २८
 करख् ८ । २ । ३१
 करञ्ज किञ्च ६ । १ । २३
 करञ्ज किञ्चू ६ । १ । २३
 करथ् ८ । १ । ३७
 करन् ८ । २ । २८—८ । २ । २६—
 ८ । २ । ३१
 करनय् ६ । १ । ५१
 करनस् ८ । २ । २६
 करनस् कित् ६ । १ । २०
 करनावान् छुह् ८ । ४ । २—८ । ४ । ३
 करनी ६ । १ । ५०
 करन्-ग्राख् ६ । १ । २६
 करन्-बोल्ल ६ । १ । २६

करन् हार् ६ । २ । ६१
 करफल् ४ । १६६
 करव् ८ । २ । २८
 करव् ८ । २ । ३१
 करवञ् ६ । २ । ८२
 करवुनु ६ । १ । २५
 करस् ८ । २ । २६
 करहन् ८ । २ । २६
 करहस् ८ । २ । २६
 करहा ८ । २ । ३२
 करहाख् ८ । २ । ३२
 करहान् ८ । २ । ३२
 करहानस् हय् ८ । २ । ३३
 करहान् नय् ८ । २ । ३४
 करहान् हय् ८ । २ । ३३
 करहाव् ८ । २ । ३२
 करा ८ । २ । ३१
 करान् ६ । १ । २
 करानूय् छुह् २ । ३ । २१
 करान् छिख् ८ । १ । ३५
 करान् छ्यख् ८ । १ । १२
 करान् छ्यख् ८ । १ । १६
 करान् छ्यखय् ८ । १ । १६
 करान् छ्यख्वन् ८ । १ । ११

करान् छ्यख्नय् ऽ । १ । १६	करान् छिह् ऽ । १ । १२
करान् छ्यख्ना ऽ । १ । १६	करान् छ्यह् ऽ । १ । १२
करान् छ्यत्या ऽ । १ । १४	करान् छिह् अस्य ऽ । १ । ४४
करान् छिथ् ऽ । १ । ३७	करान् छुख् ऽ । १ । १२—ऽ । १
करान् छिन ऽ । १ । १३	१५—ऽ । १ । ३५
करान् छ्यन ऽ । १ । १३	करान् छुखा ऽ । १ । १५
करान् छ्यना ऽ । १ । १४	करान् छुन ऽ । १ । १३—ऽ । २ । १६
करान् छिम् ऽ । १ । ४१	करान् छुना ऽ । १ । १४
करान् छिय् ऽ । १ । ४०	करान् छुम् ऽ । १ । ४१
करान् छ्यय् ऽ । १ । १८	करान् छुय् ऽ । १ । ४०
करान् छिव ऽ । १ । १२—ऽ । १ । १५—	करान् छुव ऽ । १ । ४१
ऽ । १ । ४१	करान् छुस् ऽ । १ । १२—ऽ । १ ।
करान् छ्यव ऽ । १ । १२	३३—ऽ । १ । ३६
करान् छिवख् ऽ । १ । २६	करान् छुस ऽ । १ । १५
करान् छ्यवनय् ऽ । १ । १६	करान् छुसख् ऽ । १ । ३५
करान् छ्यवना ऽ । १ । १६	करान् छुसथ् ऽ । १ । ३७
करान् छिवम् ऽ । १ । ४१	करान् छुसय् ऽ । १ । ४०
करान् छ्यवय् ऽ । १ । १६	करान् छुसव ऽ । १ । ४१
करान् छिवस् ऽ । १ । ३६	करान् छुसस् ऽ । १ । ३३
करान् छिवा ऽ । १ । १५	करान् छुसा ऽ । १ । १५
करान् छिस् ऽ । १ । ३३—ऽ । १ । ३६	करान् छुह् ऽ । १ । १२—ऽ । १ । १६
करान् छ्यस् ऽ । १ । १२	करान् छुह् अस्य ऽ । १ । ४४
करान् छ्यस ऽ । १ । १७	करान् छुह्ख् ऽ । १ । ३८
करान् छ्यसय् ऽ । १ । १७	करान् छुह्म् ऽ । १ । ४१

करान् छुहस् ढ।१।३४—ढ।१।३८

करान् छ्या १।५।—ढ।१।१४

करान् छ्या अस्ति ढ।१।१८

करान् छ्या तिम ढ।१।१८

करान् छ्या स्वह् ढ।१।१८

करान् छा १।११—ढ।१।१४

करान् मा छुह् ढ।१।२६

करान् वरान् छुह् ढ।१।३०

करि ढ।२।२८

करि करि ६।१।११

करिजि ढ।२।२४

करिजि न।ढ।२।१६

करिजिय् ढ।२।२५

करिजिहे ढ।२।२४

करिजिहेस् ढ।२।२५

करिज्यन् न ढ।२।१६

करिज्यम् ढ।२।२५

करिज्यस् ढ।२।२५

करिञ् ६।२।३०

करितन् ढ।२।१४

करितव् ढ।२।१४

करितोख् ढ।२।१८

करितोन् ढ।२।१५—

ढ।२।१८

करितोम् ढ।२।१८

करितोस् ढ।२।१८

करित्या ढ।१।१४

करिथ् ६।१।५—६।१।६

करिथ् क्यथ् ६।१।६

करिन् ढ।२।५—ढ।३।४६

करिन्तिम् ढ।२।५

करि-मति ६।१।४०

करिय् २।३।२१

करिव् ढ।२।५—ढ।२।१७—

ढ।२।२८

करिव ढ।२।३१

करिस् छुह् गरान् २।१।३६

करिहीव् ढ।२।३२

करिहे ढ।२।३२

करिहे नय् ढ।२।३४

करिहेस् हय् ढ।२।३३

कह् २।१।८—ढ।३।३—

६।१।३६

करुकु ४।११६

करुख् ढ।२।१६

करुख् ढ।३।३

कह् छुह् गरान् २।१।३६

करुथ् ढ।३।३

करुन् ङ । ३ । ४६

करुन् ङ । २ । २

करुन् ह्यतु मंतु ङ । १ । ४१

करुन् कितु ङ । १ । २२

करुन् जानि ङ । १ । ५८

करुन् न ङ । २ । १६

करुन् ह्यतुन् ङ । १ । ५७

करुम् ङ । २ । १३

करुम् ङ । ३ । ३

करुमख् ङ । १ । ३६

करु मंतु ङ । १ । ४०

करुव ङ । ३ । ३

करुम् ङ । २ । १६

करुन् ङ । ३ । ८

करु-मंचू ङ । १ । ४०

करयेख् ङ । ३ । ३६

करयेथ् ङ । ३ । ३६

करयेन् ङ । ३ । ३६

करयेम् ङ । ३ । ३६

करयेय् ङ । ३ । ३६

करयेव ङ । ३ । ३६

करोथ् ङ । १ । ३७

करोन् ङ । २ । २६

करोम् ङ । २ । २६

कर्त ङ । २ । १५

कर्तजू मूतिन् २ । १ । २६

कर्तन् ङ । २ । १५

कर्तल् २ । १ । २६

कर्तलि मूतिन् २ । १ । २६

कर्तस् ङ । २ । १६

कर् ताञ् आव् ङ । १ । २६

कर्यख् ङ । ३ । ५

कर्यन् ङ । २ । २६-८ । ३ । ५

कर्य-मञ्च ङ । १ । ४०

कर्यस् ङ । २ । २६

कर्या ङ । २ । ३१

कर्यान् १ । ३-८ । ३ । ४६

कर्याव ङ । ३ । १४

कर्युकु १ । १०

कर्यूस् ङ । २ । १७-८ । २ । २६

कर्येख् ङ । ३ । १५

कर्येथ् ङ । ३ । १५

कर्येन् ङ । ३ । १५

कर्येम् ङ । ३ । १५

कर्येय् ङ । ३ । १५

कर्येयख् ङ । ३ । १६

कर्येयन् ङ । ३ । १६

कर्येव ङ । ३ । १५

कयोस्व् ८ । ३ । १४
 कयोथ् ८ । ३ । १४
 कयोथस् ८ । १ । ४३
 कयोन् ८ । ३ । ४६-८ । ३ । १४
 कयोन्स्व् ८ । १ । ३६
 कयोन्स् ८ । १ । ४३
 कयोन्तूय् २ । ३ । २१
 कयोन्त्या ८ । १ । १४
 कयोन्मा ८ । १ । २६
 कयोम् ८ । ३ । १४
 कयोव् ८ । ३ । १४
 कइसना बाणि यिवान् छुह् ८ ।
 १ । २६
 कइसना यियि ८ । १ । २८
 कल् २ । १ । २७
 कल्रावान् छुह् ८ । ४ । २०
 कवकानि ४ । १५३
 कस् २ । ३ । २०
 कसन्दु २ । ३ । २०
 कस्तूह् २ । १ । ३५
 कइन्दु २ । ३ । २०
 काँगर् ६ । १२
 कात्तरावान् छुह् ८ । ४ । ७
 कात्तर् ४ । ४४

कात्त सूतिन् २ । १ । ६६
 काछ् २ । १ । ६६
 काछ्य २ । १ । ७०
 काछ्य छ्यह् २ । १ । २२
 काछ्यन् छुह् फुटरान् २ । १ । २२
 काछि सूतिन् २ । १ । २२
 काजिस् ४ । १४४
 काँछाह् २ । ३ । ३१
 काँझावान् छुह् ८ । ४ । ४७
 काठ काँझ ४ । १६८
 काठ जंद् ४ । १६८
 काठतुलु ४ । १६८
 काठवु ४ । १५६
 काठू २ । १ । ७०
 कानियाव् ८ । ३ । ६८
 कान्जून २ । १ । १३
 काँदूर ४ । ६६
 काँदूर्यस् ६ । ३०
 कान्याव् ८ । ३ । ६८
 कान्योव् ८ । ३ । ६८
 काम्पनावान् छुह् ८ । ४ । ५-८ ।
 ४ । १४
 काम्पवान् छुह् ८ । ४ । ५-८ ।
 ४ । १४

काम्फ ६।२।१५
 कार्यर्य ४।४४
 कारि कारि ६।१।१३
 कालचनन् ४।१४५
 कालि ४।१४३
 कालिक्यथ ४।१४३
 कालिक्यथ कनि ४।१५४
 काव् २।१।३६
 काव-पुतु ४।१
 कावर्यर् ४।४४
 काव संन्दु २।१।३६—२।
 १।४८
 काविस् ६।२०
 कावौ सूतिन् २।१।३१
 काशिरु कट् ४।११८
 काशुरु कंग् ४।११८
 काशुरु पश्मीन ४।११८
 काशुरु पहान् ४।१६३
 काशू २।१।१६
 काशूव् सूतिन् २।१।१६
 काह २।१।१६
 कयञ्जरावान् छुह् ८।४।२५
 काह् शथ् ४।११६
 कयथ ४।१२५

कयथताञ् पाठि ४।१२६
 कयथ पाठि ४।१२७—४।१२६
 कयथय् ४।१२६
 किथु ४।१२६
 कयलि ४।१३८
 कयलि ४।१३८
 क-कट् ४।५
 ककर-पुतु ४।१
 कछ् ४।८१
 कछल् २।१।७४
 कछुल् २।१।७४—४।८१
 कछू २।१।१६—६।११—६।
 १८
 कछू छयह् २।१।२३
 कछून छह् वुठान् २।१।१४—२।
 १।२३
 कछूव् सूतिन् २।१।२३
 कटू २।१।१७
 कटू सूतिन् २।१७
 कट् ४।७४
 कुंडजू सूतिन् २।१।२६
 कुंडल् २।१।२६
 कुंडलि सूतिन् २।१।२६
 कुंडुल् ४।४७

कथ २ । १ । १४-२ । १ । २३

कथु ६ । ११-६ । १८

कुनवन्जाह ३ । १०

कुनहैद ३ । ११

कुनु ४ । १६१

कव्यर् ४ । ४३

कवु ४ । ४६

कुमज्यार् ४ । ५२

कुमलावान् छुह ८ । ४ । ७

कुमल्येवस् ८ । ३ । ४१

कुमल्येस् ८ । ३ । ४१

कुमल्योस् ८ । ३ । ४१

कुमुलु ४ । ५२

कलयवुङ्ग्य ४ । १६०

कुलिकि वथर् २ । १ । ४८

कलिकुन् ४ । १५८

कुलि गछि खसन्ति ६ । १ । ४६

कुलिच लज्ज्य २ । १ । ४६

कुलिचू लण्डू २ । १ । ४६

कुल्यन् २ । १ । ७३

कुल्यन् हन्ज लज्ज्य २ । १ । ४६

कुल्यन् हन्दि वथर् २ । १ । ४८

कुल्यन् हन्दु वथर् २ । १ । ४८

कुलिस् २ । १ । ७३

कुम् २ । ३ । २

कस्स २ । ३ । ४

कृदि लद्द ६ । १७

कृदु २ । १ । ३५-४ । ६७

कृटनु ४ । ६७

कूति २ । ३ । २५

कूल्यन् २ । ३ । २६

कूतिस् २ । ३ । २५

कूतिसना आसहान् ८ । १ । २८

कूतु २ । ३ । २५

कूतु ताञ् दितुन् ८ । १ । २६

कूत्युनु ४ । ११२

कूल्यौ सूतिन् २ । ३ । २६

कूरु २ । १ । ३३

कूर्य ४ । १३६

कूम् ४ । ५५

कूह २ । ३ । २६

कृपञ्जर ४ । ४४

कृपारामञ्ज व्यञ्ज २ । १ । ५१

कृपारामञ्ज माञ्जू २ । १ । ५१

कृफ ६ । २ । १५

कृहञ्जर ४ । ४४

कृहमाञ्जल ४ । १६५

केन्च २ । ३ । ३०

केचन् २ । ३ । ३०

केन्चौ २ । ३ । ३०

केछाह् २ । ३ । ३१

केछर ४ । ५५

कैत्यन् २ । ३ । २६

कैत्यासा लूख् अस्मि ८ । १ । २६

कैत्यौ मूतिन् २ । ३ । २६

कैसर ४ । ५५

कैसि दप् २ । ३ । २६

कैसि दंपु २ । ३ । २६

कैसि ह्नु २ । ३ । २६

कोछल् ४ । १५

कोतरजूरि ४ । १६२

कोतर-पूतु ४ । १

कोतर-बाय् ६ । २

कोतुरु ६ । २

कोदबल् ४ । १७२

कोर ४ । १३६

कोर ४ । १३७

कोरकानि ४ । १५३

कोरि दंपु २ । १ । ५६

कोरि-दावल ६ । १ । ३३

कोरि-दिनल् ६ । १ । ३३

कोरि-बोलु ४ । १८—४ । २४

कोकुन् ४ । १५८

कोर्य २ । १ । ३३—२ । १ । ३४

कोर्य लुह् रछान् २ । १ । ३३

कोर्यन् २ । १ । ३३

कोर्यन् लुह् रछान् २ । १ । १२

कोर्यल् ४ । १८

कोर्यौ दंपु २ । १ । ५६

कोर्यौ मूत्य् २ । १ । ३३

कौल् ४ । १

कौल-कंदु ४ । ६

कौल-पूतु ४ । १

कौलबाय् ६ । २

क्त्त ८ । ३ । ८१

क्त्तनावान् लुह् ८ । ४ । १७

क्त्तू ८ । ३ । ८१

क्त्तयाव् ८ । ३ । ६३

क्त्तयोव् ८ । ३ । ६३—८ । ३ । ८१

क्त्तयौव् ८ । ३ । ४६

क्त्ति ८ । ३ । ६३—८ । ३ । ८१

क्त्तु ८ । ३ । ६३—८ । ३ । ८१

क्याह् २ । ३ । १

क्याह् लुह् जान् लेखान् ८ । १ । १०

क्याह् लुह् मुर्क् करान् ८ । १ । १०

क्याह् लुह् रतु ग्यवान् । १८ । १ । १०

क्याह ताञ् वनुन् ८ । १ । २६
 क्याह ताञ् वनुन् ८ । १ । २६
 क्याह ताम् वनुन् ८ । १ । २३
 क्यासन खयवान् छ्वा ८ । १ । २५
 क्यासना खयवान् छ्वा ८ । १ । २८
 क्रक २ । १ । १०—२ । १ । ६७
 क्रक् २ । १ । १०—२ । १ । ६७
 क्रटियाव् ८ । ३ । ६८
 क्रट्याव् ८ । ३ । ६८
 क्रट्याव् ८ । ३ । ६८
 क्रीरि वोञ् ३ । ६
 क्रीरिबल् ४ । १७१
 कुह खण्ड २ । ३ । ४५
 कुदाह खण्डा २ । ३ । ४५
 क्रूदहंतु ४ । २५
 कूरिबल् ४ । १७१
 खन्न ८ । ३ । २१
 खछ् ८ । ३ । १२—८ । ३ । ६६
 खछ्वाय् ८ । ३ । १८
 खछ्वाय् ८ । ३ । १७—८ । ३ । ५१
 खछ्वाव् ८ । ३ । ६६
 खछ्वा ८ । ३ । ६६—८ । ३ । ६६
 खछ्वाव् ८ । ३ । ६६
 खज्यर् ४ । ५२

खज्रावान् छ्वा ८ । ४ । २०
 खण्डरन् ६ । २ । ३७
 खथु ८ । ३ । ६६—८ । ३ । ६६
 खथि ८ । ३ । ६६
 खन् ६ । २ । १४
 खन्तु ६ । १ । ३६
 खरन् नञ् २ । १ । ५८
 खरि ८ । ३ । ६१
 खरिञ् ६ । ६
 खरु ६ । ८—६ । १८—८ । ३ । ६१
 खरु ६ । ६—६ । ८—६ १८
 खरु ४ । ५२
 खल्लावान् छ्वा ८ । ४ । ७—८ । ४ । २०
 खार् २ । १ । १८
 खारनय् ६ । २ । ४६
 खारवाय् ६ । २
 खारय् ६ । २ । ४६
 खारान् छ्वा ८ । ४ । २६
 खारितन् ८ । २ । १४
 खारु २ । १ । १८
 खारुम् ८ । ३ । ८
 खार्थिन् बाहु ४ । १०६
 खय खय ६ । १ । १२
 खयजि ८ । २ । २४

खयथ् कयथ् गछान् छह् ६ । १
 खयथ् खयथ् ६ । १ । १२
 खयथ् गछि ६ । १ । १
 खयथ् गयाव् ६ । १ । १
 खयन् ६ । २ । ४१
 खयन-ग्राख् ६ । १ । ३०
 खयन-बोलु ६ । १ । ३०
 खयनहार ६ । २ । ६२
 खयनि गछि ६ । १ । १८
 खयन् किन् ६ । २ । २४
 खयन् पजि ६ । १ । ४७
 खययन् ८ । ३ । ६-८ । ३ । ७
 खयल्ल वथर् ३ । ६
 खयववञ् ६ । २ । ८४
 खयववुन् ६ । १ । २७
 खयवान् ६ । १ । ३
 खयवान् खयवान् ५ । ४
 खयवान् खयवान् परनस् किन् गयाव्
 ६ । १ । १
 खयवान् गछान् छह् ६ । १ । १
 खयवान् गछि ६ । १ । १
 खयवान् छह् ८ । १ । २०
 खयवान् छहन् ८ । १ । ३४
 खयवान् छासन ८ । १ । २५

खयह् ८ । २ । ११
 खीति २ । १ । ३३
 खडबुङ्ग ४ । १६०
 खुतिञ् ६ । २ । २७
 खन् २ । १ । २४
 खन २ । १ । २४
 खर सूत्य् आव् २ । १ । ५६
 खरौ सूत्य् गौव् २ । १ । ५६
 खूखु ४ । ४८-६ । १०
 खूखू ६ । १०
 खूख्यर् ४ । ४८
 खूच्चि ८ । ३ । ८१
 खूच्चि खूच्चि ६ । १ । १५
 खूच्चिथ् ६ । १ । १५
 खूचू ८ । ३ । ८१
 खूचू-मन् ६ । १ । ४०
 खूचू ८ । ३ । ८१
 खेत्य २ । १ । ३३
 खोच्च ८ । ३ । ८१
 खोच्चाय ८ । ३ । १७-८ । ३ । ५१
 खोच्चाव् ८ । ३ । ८१
 खोव्वि ४ । १५५
 खोव्विगिनि ४ । १५३
 खोव्विपारि ४ । १५६

खोवर्यर् ४ । ४४
 खोवर्यकु ४ । १२०
 ख्यावनावान् छुह् ८ । ४ । ११
 ख्यावान् छुह् ८ । ४ । १०—८ । ४ । ११
 ख्योन् १ । ७
 ख्याव् ६ । १ । ३७
 खावह् ४ । १ । ६२
 ख्मुन् ६ । २ । २३
 ख्मुञ् ६ । २ । २६
 गगर २ । १ । ७४
 गगरु ६ । ४
 गगरु २ । १ । ७४—६ । ४
 गंगबल् ४ । १ । ७१
 गंग वोञ् ३ । ६
 गंगाय गङ्गनावान् छुह् ८ । ४ । ३३
 गंगाय गङ्गान् छुह् प्रथ् कुं वस् ८ । १ । ६
 गच्यर् ४ । ४६
 गङ्गनावान् छुह् ८ । ४ । ३३
 गङ्गान् छुव् ८ । १ । ४८
 गङ्गान् छुप् ८ । १ । ४८
 गङ्गान् छुय् ८ । १ । ४८
 गङ्गान् छुव ८ । १ । ४८
 गङ्गान् छुस् ८ । १ । ४८
 गङ्गान् छुह् ८ । १ । ४८

गङ्गि ८ । ३ । ५८—८ । ३ । ८२—८ । ३ । ८२
 गङ्गिव ८ । ३ । ८२
 गङ्गु ८ । ३ । ५८—८ । ३ । ८२
 गङ्गुव् ८ । ३ । ८२
 गङ्गु गङ्गुन् ६ । १ । ४७
 गङ्गुन् गङ्गु ६ । १ । ४७
 गङ्गुय् करुन् ६ । १ । ४६
 गङ्गुस् ८ । ३ । ८२
 गङ्गुस् करुन् ६ । १ । ४६
 गङ्गू ८ । ३ । ६३
 गङ्ग्य ८ । ३ । ६३
 गङ्ग्यन् ६ । ३ । ७०
 गङ्ग्यान् ८ । ३ । ६६
 गङ्ग्येयन् ८ । ३ । ७०
 गङ्ग्योन् ८ । ३ । ६६
 गङ्गु ४ । ४६
 गङ्गु ४ । ७५—६ । २ । १३
 गङ्गन् गङ्गु ६ । २ । ८८
 गङ्गन् हारु ६ । २ । ६१
 गङ्गुलु ४ । ७५
 गङ्गून् ८ । ३ । ७०
 गणुन् न्यचिवु २ । १ । ५०
 गङ्गुलु ४ । ७७
 गङ्गन् २ । १ । १५

गंज्जुन् छुह् पारान् २ । १ । १५

गंज्जुव् सृत्य् २ । १ । ३१

गय् ८ । ३ । ४३

गय ८।३।४८-८।३।५८-८।३।६०

गयस् ८ । ३ । ६०

गयव ८ । ३ । ६०-८ । ३ । ६१

गयस् ८ । ३ । ६०

गयाव् ८ । ३ । ५१

गर अन्द्र छुह् जान् लौक २।१।५७

गर अन्द्र द्राव् २ । १ । ६५

गरकुन् ४ । १५८

गरथ् ६ । २ । ४४

गरन् १ । ५ क

गरन् अन्द्र २ । १ । ५२

गरनय् ६ । १ । ५१

गरन यिवान् छुह् ८ । १ । ५३

गरण्यठ ४ । १३४

गरबोलु ४ । २४

गरस् अन्द्र २ । १ । ५२

गर सूतिन् २ । १ । ४

गरिञ् ६ । २६

गरि-मति ६ । १ । ४०

गरु ६ । ४

गरुकु ४ । ११६

गरु-मनु ६ । १ । ४०

गरु ६ । ४

गरु-मनु ६ । १ । ४०

गरौ अन्द्र छुह् जान् आँगन् २ । १ । ५७

गर्य-मन्त्र ६ । १ । ४०

गर्वाज्यन् ६ । २६-६ । २६

गर्वेठ् २ । १ । २६

गर्वेठि पुच्छ्य् २ । १ । २६

गर्वोलु ४ । २४

गल् २ । १ । २७

गलि ८ । ३ । ६३

गलु ८ । ३ । ६३

गलौ सूतिन् २ । १ । २७

गश्यर् ४ । ४६-४ । ५४

गंशु ४ । ४६

गस् ६ । २ । २१

गह् ६ । २ । २१

गाँगल् ९ । २ । ८०

गाँझ ६ । ११

गाटल्यन् २ । १ । ७३

गाटलिस् २ । १ । ७३-२।१।७५

गाटलिस् प्यठ २ । १ । ७३

गाटल्यौ २ । १ । ७३

गाटुलु १।४-४।७३-६।८

गादुलुय् २ । ३ । २१

गादजू ६ । ८

गाद्लि २ । १ । ७५

गाद्लि वन्तु २ । १ । ७५

गाद्लि सन्दि पुछ्य् २ । १ । ७५

गाद्लि सन्तु २ । १ । ७५

गान् ६ । ११

गान-कट् ४ । ५

गाम प्यठ २ । १ । ६५-४ । १३४

गामौ प्यठ २ । १ । ६५

गाम्कुन् ४ । १५८

गाव् २ । १ । ७२

गाशल्थ् ४ । १६३

गासन् २ । १ । १५

गासून् २ । १ । १५

ग्यञ्जल् ४ । १५

ग्यञ्जलद् ४ । २०

गिन्जान् ८ । ३ । ४७

गिलन् ६ । २ । ३६

ग्यवुन् हतुमत्तु ६ । १ । ४१

ग्यदपाम्यर् ४ । ४४

गीदू २ । १ । ३३

गीरि सूतिन् २ । १ । ३३

गीरू २ । १ । ३३

ग्वगल् २ । १ । ७४

ग्वगुल् २ । १ । ७४—६ । ८

ग्वगजि बहु ४ । ७१

ग्वगजि पत्तु ३ । ६

ग्वगजू ६ । ८

गुजराञ् ६ । ३१

गुपन ख्यल् ४ । १२१

गुपन् वोलु ४ । २४

ग्वंत्तु ४ । ५५

ग्वंत्तु ग्वंत्तु लुह् पकान् ५ । ५

ग्वंत्तु पकान् लुह् ५ । ५

ग्वव्यर् ४ । ५५

ग्वव्योस् ८ । ३ । ३६

ग्वव्रावान् लुह् ८ । ४ । २०

गुमञ्जार ४ । ५०

गुमन्तु ४ । ५०

गुमहत्तु ४ । २५

ग्वंय् ८ । ३ । ४३

ग्वरन्यू अन्दर् २ । ३ । २१

ग्वरन्यू हन्दि पुछ्य् २ । ३ । २१

ग्वरन् किञ्च २ । १ । ५५

ग्वरन् हन्दि पुछ्य् २ । ३ । २१

ग्वरन् हन्दि पुछ्य् २ । ३ । २१

ग्वर सन्दि ख्वत् लुह् गादुलु २ । १ । ६२

ग्वर सन्दिद्य् पुछ्य् २ । ३ । २१

ग्वर सन्हु च्चाट् २ । १ । ४१

ग्वरसूय् अन्दर् २ । ३ । २१

ग्वरस् कर्गिजि नमस्कार् २ । १ । ३८

ग्वरस् किञ्च अञ्जन् पोथ्य २ । १ । ५५

ग्वरस् छुह् नमस्कार् करान् २ । १ । ४१

गुरि ख्यलु ४ । १ । २१

गुरिजू २ । ३ । ४६

गुरिजूरि ४ । १ । ६२

गुरि मोरु २ । १ । ५६

गुरि रेम्फ् ४ । १ । ६६

गुरि लोयु २ । १ । ४

गुरि सन्जु जंग् २ । १ । ४६

गुरि सन्दि सूतिन् २ । १ । ६१

गुरि सन्हु २ । १ । ३६

गुरि सन्हु लट् २ । १ । ४६

गुरि सूतिन् २ । १ । ४-२ । १ । ३०

गुरि सूत्य् आव् २ । १ । ६१

गुरिस् किति अनिन् रव २ । १ । ५५

गुरिस् छुह् खसान् २ । १ । ३०-२ । १ ।

२८

गुरिस् प्यट् २ । १ । ५२

गुरु २ । १ । ३०-२ । १ । ३८-

६ । ४

गुरू ६ । ४-६ । ८

गुर्यन् २ । १ । ३०

गुर्यन् किति २ । १ । ५५

गुर्यन् छुह् खसान् २ । १ । १२

गुर्यन् छुह् रछान् २ । १ । ३८

गुर्यन् प्यट् २ । १ । ५२

गुर्यौ मोरु २ । १ । ५६

गुर्यौ सूतिन् २ । ३ । २३

गुर्यव्य् सूतिन् २ । ३ । २३

ग्वहनावान् छुह् ८ । ४ । १७

गूजू ६ । ८

गूठिञ् २ । १ । ३४

गूरिल् ४ । ५६

गूरिलाञ् ४ । ६१

गूरिस् २ । १ । ३४

गूरु २ । १ । ३४-६ । ८

गुरू ६ । ८

गूलि २ । १ । ३४

गूलिस् २ । १ । ३४

गूलु २ । १ । ३४-६ । ८

गैय् १ । ८

गौछल् ४ । १५

गौछल् ४ । २०

गोराञ् ४ । ५६

गोर्यन् २ । १ । ३४
 गोयौ सूतिन् २ । १ । ३४
 गोह्यन् २ । १ । ३४
 गोवू २ । १ । १७—२ । १ । ७२
 गोवू ख्यलु ४ । १२१
 गोवून् २ । १ । ७२
 गोवून् प्रकनावान् छुह् ८ । ४ । ३३
 गोवू सूतिन् २ । १ । ७
 गोवू हन्जु वङ्गलु २ । १ । ४६
 गोवू हन्हु २ । १ । ४८—२ । १ । ७२
 गोवू हन्हु वङ्गलु २ । १ । ४६
 गौव् १ । ६—८ । ३ । ४८—८ । ३ । ५८
 गूति सून्य २ । १ । २५
 गूतुलु ४ । ७६
 गूथ् २ । १ । २५
 प्रकनावान् छुह् ८ । ४ । १७
 प्रज् ६ । २ । ६४
 प्रजनम् कितु ६ । १ । १७
 प्रजान् ८ । ३ । ४७
 प्रजि कितु ६ । १ । १७
 प्रटबल् ४ । १७२
 प्रन्जु २ । १ । १६
 प्रन्ज छ्यह् २ । १ । २३
 प्रन्जुन् छुह् गन्ज्रान् २ । १ । २३

प्रन्जुन् छुह् वुछान् २ । १ । १४
 ग्रन्द् २ । १ । १४—२ । १ । १६—२ । १ । २३
 ग्राँगल् ६ । २ । ८०
 गृच्यौव् ८ । ३ । ४६
 गृह्यन् ८ । ३ । ७५
 गृशुन् ८ । ३ । ७५
 गृह्येयन् ८ । ३ । ७५
 चमख् ६ । २ । ५६
 चारु ६ । २ । १७
 च्यथ् क्यथ् ६ । १ । ७
 च्यथ् क्यथ् असान् यिवान् छुह्
 ६ । १ । १
 च्यथ् च्यथ् ६ । १ । १२
 च्यन् ६ । २ । ४१
 च्यन-ग्राख् ६ । १ । ३०
 च्यन-वोलु ६ । १ । ३०
 च्यनहार ६ । २ । ६२
 च्यन्तु कितु ६ । १ । २४
 च्यमहा ८ । २ । ३२
 च्यमहाव् ८ । २ । ३२
 च्ययन् ८ । ३ । ६—८ । ३ । ७
 च्ययिहीव् ८ । २ । ३२
 च्ययिहे ८ । २ । ३२
 च्यववञ्ज ६ । २ । ८४

च्यववुनु ६।१।२७	च्यौव् ६।१।३७
च्यवान् ६।१।३	चक २।१।७४
च्यवान् च्यवान् आव् ६।१।४	चकुलु २।१।७३—६।८
च्यवान् छुह् ८।१।२०	चक्जु ६।८
च्यह् ८।२।११	चच्यान् ८।३।४७
च्यहास् ८।२।३२	चंजू ८।३।७४—८।३।६३
च्यहान् ८।२।३२	चज्य ८।३।७४—८।३।६३
चीनि खोस् ४।११७	चज्याव् ८।३।४६—८।३।६३
चीर् ६।२।१७	चज्याव् ८।३।४३—८।३।६३
चीरि २।१।३३	चटुलु ४।८३
चौखरावान् छुह् ८।४।७	चंतुर ख्यवान् छुह् ५।५
च्याञ् २।३।१२	चंतुर चंतुर ५।५
च्याञ् २।३।१२	चतर्त्यर् ४।४४
च्यानि न्यचिवि २।३।१२	चप चफ् ३।१४
च्यानि सन्दि सूतिन् २।३।१४	चपल् ४।१५
च्यानि सूतिन् २।३।१४	चमर् ४।६६
च्यान्यौ सूतिन् २।३।१४	चरंतु ६।२।३
च्यावनावान् छुह् ८।४।११.	चरान् छ्यस् ८।१।४५
च्यावान् छुह् ८।४।१०—८।४।११	चरिञ् ६।२।२४
च्येन् १।६	चग्निस् ८।२।६
च्योन् १।७	चग्निन् ८।२।६
च्योनु २।३।११—२।३।१३—२।३।१४	चग्नि नव ८।२।६
च्योनु गळु करुन् ६।१।४५	चग्निस् ८।२।६
च्योनु पजि रनुन् ६।१।४५	चर्गर् ४।५२
च्योनु लगि न दपुन् ६।१।४५	

चरुन् ६ । २ । ३
 चलनावान् लुह् ८ । ४ । २१
 चलि ८ । ३ । ४६-८ । ३ । ६३-६ । १ । ३६
 चल्लु ८ । ३ । ४६-८ । ३ । ६३-६ । १ । ३६
 चल्लरावान् लुह् ८ । ४ । २१
 चसुन् ८ । ३ । ३
 चाख् ४ । १ । ६२
 चाखाह् खण्डा २ । ३ । ४५
 चाख् ६ । १ । ३
 चाँगिल्थ् ४ । १ । ६३
 चाँग्युकु तील् २ । १ । ४६
 चाटहालम् अंदर् २ । १ । २८
 चाट् तिं गौव् न्यचिवुव् २ । ३ । २१
 चाप २ । १ । ६७
 चाफ् २ । १ । ६७-६ । २ । १५-६ । ३ । ७३
 चामञ्जू २ । १ । २३
 चामञ्ज्म्बद्धु ३ । १ । २
 चामञ्जूव् सूतिन् २ । १ । २३
 चामंति ६ । १ । ४०
 चामंतु ६ । १ । ४०
 चामन् २ । १ । २३
 चाम्फ् २ । १ । ६८
 चाय् ८ । ३ । ४२
 चाय ८ । ३ । ५७

चायाव् ८ । ३ । ५२-८ । ३ । ५७
 चायेय ८ । ३ । ५७
 चायोव् ८ । ५७
 चाव् ८ । ३ । ५७
 चाश्यर् ४ । ५४
 चाण्यर् ४ । ५४
 चासिलद् ४ । २०
 च्य गळु करुन् ६ । १ । ४५
 च्य गळु गळुनु ६ । १ । ४२
 च्य लुह् वनान् २ । ३ । ८-२ । ३ । ६
 चित २ । १ । २५
 चित्थ् २ । १ । २५
 च्य पजि रनुन् ६ । १ । ४५
 च्यल् ६ । २ । १८
 च्य लगि दपुन् ६ । १ । ४५
 च्य वनुथ् २ । ३ । ६
 च्य सूतिन् २ । ३ । १०
 चीञ्जरावान् लुह् ८ । ४ । २२
 चीटि चीटि ६ । १ । १४
 चीटिन् ८ । ३ । २१
 चीटून् ८ । ३ । २३-८ । ३ । ७०
 चीनि २ । १ । ७७
 चीनिस् २ । १ । ७७
 चीरि पहान् ४ । १ । ६३

चक्षुष ४ । ४८

चक्षिष् ६ । २ । ३३

चक्षु ४ । ४८-६ । १०

चक्षु ६ । १०

चक्रान् छुह् ८ । ४ । २४

चक्रावान् छुह् ८ । ४ । २०-८ । ४ । २४

चक्रावान् छुह् ८ । ४ । २०

चक्ष्यछल् ४ । १६५

चक्ष्य छुह् ख्यवान् २ । १ । २६-२ ।

१ । ३६

चक्ष्यतिलिम् ४ । १६५

चक्ष्यन् छुह् ख्यवान् २ । १ । ३६

चक्ष्यौव् ८ । ३ । ४६

चक्ष्यौ मूतिन् २ । १ । २६

चक्षू २ । १ । २६-३ । १२

चक्ष् ४ । ८५

चक्ष् २ । १ । २५

चक्षन् प्यद् २ । १ । २५

चक्षल् २ । १ । ७४

चक्षुल् २ । १ । ७४-४ । ८५-६ । ८

चक्षू ६ । ८

चक्ष्विद्युन् ४ । १०६

चक्ष्वि ४ । १०६

चक्ष् २ । १ । २५

चक्ष् ४ । १६०

चक्ष् २ । ३ । ३२

चक्षव्य ४ । १८७

चक्ष्वि ४ । १५७

चक्ष् २ । ३ । ४०-२ । ३ । ४५

चक्ष्वि ४ । १५७

चक्ष्वि ६ । २ । २४

चक्ष्वि ८ । ३ । ६

चक्ष्वि ४ । १६०

चक्ष्वि ८ । ३ । ६

चक्ष्वि ४ । १८६-४ । १६०

चक्ष्वि चक्षव्य ४ । १८६

चक्ष्वि ४ । १५

चक्ष्वि ६ । २ । ६५

चक्ष्विरेम् ४ । १६६

चक्ष्वि २ । १ । ३५

चक्ष्वि-कक्ष्वि ४ । ५

चक्ष्वि-पुत् ४ । ३

चक्ष्वि ८ । ३ । २३-८ । ३ । ७०

चक्ष्वि ८ । ३ । ६६

चक्ष्वि ८ । ३ । ७०

चक्ष्वि ८ । ३ । ६६

चक्ष्वि किन् ६ । १ । १७

चक्ष्वि किन् ६ । १ । १७

ज्ञेत् ६ । २ । १२
 ज्ञेनानावान् छुह् ८ । ४ । २२
 ज्ञेनवञ् ६ । २ । ४३
 ज्ञेन्यन् २ । १ । ७८
 ज्ञेन्यन् प्यत् २ । १ । ७८
 ज्ञेति सूतिन् २ । १ । २५
 ज्ञेथ् २ । १ । २५
 ज्ञेन्युकृ २ । १ । ७८
 ज्ञेन्यौ सूतिन् २ । १ । ७८
 ज्ञोय् ८ । ३ । ४२
 ज्ञोद् २ । ३ । ३५-२ । ३ । ४०
 ज्ञोरन् २ । ३ । ३५
 ज्ञोरय् २ । ३ । ४०
 ज्ञोराह् खण्डा २ । ३ । ४५
 ज्ञोरिपांरि ४ । १५७
 ज्ञोर्हथ् ४ । १७५
 ज्ञोह् ४ । ५४
 ज्ञञ्जफल् ४ । १६६
 ज्ञञ्जम्बया ४ । १७०
 ज्ञञ्जहना ४ । १७०
 ज्ञ्युदुन् ८ । ३ । २१
 ज्ञाजू ६ । ८
 ज्ञालू ६ । ८
 ज्ञान् ८ । ३ । ७५

ज्ञश्यन् ८ । ३ । ७५
 ज्ञ्येयन् ८ । ३ । ७५
 ज्ञह् ६ । २ । २२
 ज्ञह् कर्गिजि ८ । २ । २४
 ज्ञह् गङ्गुख् गङ्गुनु ६ । १ । ४६
 ज्ञह् गङ्गुख् गङ्गुनु ६ । १ । ४६
 ज्ञह् त बृह् परव् ८ । १ । ५
 ज्ञह् वृल १ । ४
 छकनावान् छुह् ८ । ४ । २३
 छकान् छुह् ८ । ४ । २३
 छक्रनावान् छुह् ८ । ४ । २३
 छक्रान् छुह् ८ । ४ । २३
 छक्रावान् छुह् ८ । ४ । २३
 छख् ६ । २ । ५६
 छच्यन् ८ । ३ । ७१
 छचून् ८ । ३ । ७१
 छच्यान् ८ । ३ । ७१
 छच्योन् ८ । ३ । ७१
 छञ्जरावान् छुह् ८ । ४ । २५
 छत्यौ गुयौ सूतिन् आव् ३ । २
 छपनावान् छुह् ८ । ४ । २२
 छप्रावान् छुह् ८ । ४ । २२
 छाञ् ६ । ११
 छाञ् ६ । २ । ७२

छान् ६ । ११	छाँछनावान् छुह् ८ । ४ । ७
छान-कट्ट ४ । ६	छाँह् ६ । २ । ६८
छान कल्य ६ । ३	छाँह् ६ । २ । ६८
छानवय् ६ । २ । ८५	छाँह् ६ । २ । ६८
छानाज् ४ । ५६	छ्यच्यर् ४ । ९७
छानिल् ४ । ५६	छ्यञ् ८ । ३ । ७०
छानि लाज् ४ । ६१	छ्यञ् ८ । ३ । ७०
छाययस् ८ । २ । २७	छ्यञ्नाव् ८ । ३ । ६६
छाव्यस् ८ । २ । २७	छ्यञ्नावान् छुह् ८ । ४ । २१
छिस् ६ । २ । ९६	छ्यट्टियारज् ४ । ५८
छ्यञ् ८ । ३ । ७३	छ्यट्टियाँरु ४ । ९७
छ्यञ् ८ । ३ । ७३	छ्यट्ट ४ । ९७
छिह् ८ । १ । २१	छ्यट्टान् छुह् ८ । ४ । २४
क्क् ४ । ८२	छ्यट्टावान् छुह् ८ । ४ । २४
क्कलद् ४ । २०	छ्यन् ६ । २ । १४
क्कल्ल ४ । ८२	छ्यन्ननावान् छुह् ८ । ४ । २१
क्क्स् ६ । २ । ६	छ्यन्नान् छुह् ८ । ४ । २४
क्क्प्रावान् छुह् ८ । ४ । २२	छ्यन्नान् छुह् ८ । ४ । २४
क्क्म् ६ । २ । ७	क्कलद् ४ । २०
क्क्मुन् ६ । २ । ७	क्क्स् ६ । २ । ६
छुह् ८ । १ । २१	क्क्त्रर् ४ । ९१
छुल् २ । १ । ३९	क्क्चु ४ । ९१
छट् ६ । २ । ६९	क्क्चौव् ८ । ३ । ४६
छल् ६ । २ । १८	क्क्चिञ् ६ । ९

छट् ६ । १
 छट् ६ । १
 छट् ६ । २ । ३७
 छट् ६ । ४ । २४
 छट् ६ । ४ । २४
 जत् ४ । ३३
 जट् ४ । ८६
 जट् ४ । ८६
 जथ् ४ । ३३
 जोराह् २ । ३ । ३८
 जोराहौ सूतिन् २ । ३ । ३८
 जंगि लोय् २ । १ । ५८
 जनानख्यल् ४ । १२१
 जनिपञ्चाह्मर ४ । १७६
 जनिपथ्जनि ४ । १४६
 जलिञ् ६ । २५
 जाग् ६ । २ । ५७
 जाग्य् ६ । २ । ४६
 जाजू २ । १ । २७
 जाजूव् सूतिन् २ । १ । २७
 जाञ् चोल्ल ६ । १ । २६
 जान् ६ । २ । ७१
 जानन् चोल्ल ६ । १ । २६
 जाम् २ । १ । ७१

जामति ६ । १ । ४०
 जामत् ६ । १ । ४०
 जायाव् ८ । ३ । ५४
 जायोव् ८ । ३ । ५४
 जाय्ज्यार् ४ । ५२
 जाल् २ । १ । २७
 जालान् लुह् ८ । ४ । ३१
 जालि सूत्य् २ । १ । २७
 जाव् ८ । ३ । ५४
 जिठि २ । १ । ७६
 जिठिस् २ । १ । ७६
 जिनिनुल् ४ । १६८
 जिय् ६ । २ । ४६
 ज्यव् ४ । १७—४ । ३८
 ज्यवल् ४ । १७
 ज्यविट् ४ । ३८
 ज्यविचोल्ल ४ । १७
 ज्यविसस्तु ४ । १७
 जीट् ६ । २ । ३७
 ज्वज् ६ । २ । ६
 ज्वजरुन् ६ । २ । ६
 जुव् ६ । २ । १६
 जुवत् ६ । २ । ३
 ज्वस ६ । २ । ७

जेङ्गयन् ८ । २ । २६	जह् हरि ४ । १६२
जेठियाव् ८ । ३ । १०-८ । ३ । ६८	टेकु ४ । ४७
जेठ्याव् ८ । ३ । ६८	टख् ६ । २ । ६
जेठ्योव् ८ । ३ । ६८	टच्यर् ४ । ४७
जेठ्यौव् ८ । ३ । १०	टदु ४ । ७८
जेननस् कितु दवान् गछि ६ । १ । १	टटुलु ४ । ७८-६ । ८
जेनुन् जानि ८ । १ । १८	टट्जू ६ । ८
जोतन यिवान् छुह् ८ । १ । ११	टप टफ् ३ । १४
जोतनावान् छुह् ८ । ४ । १७	टपु ४ । ८६
जोतान् छुह् ८ । १ । ११	टप्यलु ४ । ८६
जोम् २ । १ । ७१	टफ् ६ । २ । ११
जोम् काकञ् ३ । ३	टाँग् ६ । २ । १७
जोम् देपु २ । १ । ७१	टाछ्यर् ४ । ४३
जोम् २ । १ । ७१	टाठञ्जार ४ । ४३
जोम् २ । १ । ७१	टाल् ६ । २ । ८०
जोम् वन् २ । १ । ७१	ट्यव् ६ । २ । ६६
जोम् ह्नु २ । १ । ७१	टीदु २ । १ । ३३
जोव्रान् छुह् ८ । ४ । २६	टीरु २ । १ । ३३
जोव्रावान् छुह् ८ । ४ । २६	दुख् ६ । २ । ६
जल् ६ । २ । १८	दुख् ६ । २ । ६
जह् २ । ३ । ३२	दुदरान् ६ । २ । ३७
जह् जोर ४ । १६२	दुविञ्ज् ६ । २ । २७
जह् हथ् ४ । १११	दूकु ४ । १७४
जह् हथ् लूक ४ । १७७	दूर २ । १ । ३१

टोपि फल ३ । १
 टकनावान् छुह् ८ । ४ । १७
 टख् ६ । २ । ५६
 ठीकियाव् ८ । ३ । ६८
 ठीकियान् ८ । ३ । ६८
 ठीकियौव् ८ । ३ । ६८
 ठीक्रावान् छुह् ८ । ४ । २०
 ठुख् ६ । २ । ६
 ठुळ ठुळ ३ । १४
 ठुळल् ४ । १५
 ठूँक ठूँख् ३ । १४
 ठूँकल् ४ । १५
 ठूळ म्वंहु ३ । १२
 डखल् ६ । २
 डखल् ४ । १५
 डउय् ८ । ३ । ६३
 डंजू ८ । ३ । ६३
 डंलि ८ । ३ । ६३
 डलिञ् ६ । २ । २७
 डंलू ८ । ३ । ६३
 डॉगल् ६ । २ । ८६
 डालान् छुह् ८ । ४ । २८
 डाम् ४ । १००
 डाम् ४ । १००

ड्यक २ । १ । १
 ड्यकन् कर् २ । १ । ५८
 ड्यकुक् १ । ४ — २ । १ । ४१
 ड्यकुक् वत २ । १ । ५०
 ड्यकुक् रथ् २ । १ । ५०
 ड्यज्यह् ४ । १६२
 ड्यठ कन आव् ८ । १ । २७
 ड्यठ कनि ८ । १ । २७
 ड्यठ कर् आव् ८ । १ । २७
 ड्यठ कूति ८ । १ । २७
 ड्यठ क्याह् ८ । १ । २७
 डींजू ६ । ६
 डीठिन् ८ । ३ । ६२
 डीठून् ८ । ३ । ६२-८ । ३ । ७०
 डुलिजि ६ । ७
 डुलू ६ । ७
 डुव् ६ । २ । १६
 डुविञ् ६ । २ । २७
 डूजू ८ । ३ । ६३
 डूह् २ । १ । ३५
 डूलि ८ । ३ । ६३
 डूलू ८ । ३ । ६३
 डूस् २ । १ । ३५
 डेछयन् ८ । ३ । ६२-८ । ३ । ७०

डेछ्यान् ८ । ३ । ६२-८ । ३ । ६६

डेछ्येयन् ८ । ३ । ६२-८ । ३ । ७०

डेछ्योन् ८ । ३ । ६२-८ । ३ । ६६

डेपन यिवान् छुह् ८ । १ । ५४

डेपनावान् छुह् ८ । ४ । ३२

डोज्य ८ । ३ । ६३

डूँगु ६ । ६

ड्यूठुन् ८ । ३ । ६२

तंगि ८ । ३ । ८०

तंगु ८ । ३ । ८०

तन्नर् ४ । ५०

तन्नर्म् ६ । २ । ३६

तन्नरावान् छुह् ८ । ४ । २५

तच्छ ६ । २ । ६१

तच्छू ६ । २ । ६२

तज्य ८ । ३ । ८०

तजू ८ । ३ । ८०

तज्याव् ८ । ३ । ८०

तज्योव् ८ । ३ । ८०

तन्नर् ४ । ५०

तङ्गय २ । १ । २१

तंझू २ । १ । २१

तंझान् ६ । २ । ३६

तंझरावान् छुह् ८ । ४ । २५

तति ४ । १३१

तति ४ । १३१

ततिकालिक्वथ् ४ । १४३

ततिकिन्ति ४ । १५३

तत्यन् ४ । १३३

तत्यनम् ४ । १३३

तत्यनी ४ । १३५

ततिप्यठ ४ । १३४

ततियाव् ८ । ३ । ४६-८ । ३ । ६८

तंतु ४ । ५०-४ । १३६

तंतुकुन् ४ । १५८

तंतु गछि गछुन् ६ । १ । ४२

ततुत् ४ । १३६

तंतु पजि गछुन् ६ । १ । ४४

तंतु पजिहे गछुन् ६ । १ । ४४

ततुय् ४ । १३६

ततुर् ६ । १८

तंतु लगि गछुन् ६ । १ । ४३

तंतु लगि न गछुन् ६ । १ । ४३

तंतु लगि हे गछुन् ६ । १ । ४३

तत्याव् ८ । ३ । ४६-८ । ३ । ६८

तत्युकु ४ । ११९

तत्योव् ८ । ३ । ४६-८ । ३ । ६८

ततुरू ६ । १८

नत्थकु ४ । १५८
 तथ् छुह् च्छटान् २ । ३ । ७
 तथ्यकुन् ४ । १५८
 तन् २ । १ । २४
 तन २ । १ । २४
 तनि २ । १ । ७०
 तनियाव् ८ । ३ । ६८
 तनु २ । १ । ७०—४ । ५०
 तनौ सृत्य २ । १ । २४
 तन्याव् ८ । ३ । ६८
 तन्योव् ८ । ३ । ६८
 तपारि ४ । १५६
 तपार्युप् ४ । १२०
 तपिश ६ । २ । ३३
 तपञ्जार ४ । ९०
 तमन्तु ४ । ५०
 तमिकानि ४ । १५३
 तमिपत ४ । १५३
 तमिपारि ४ । १५६
 तमिरंग ४ । १३०
 तमिर्वन्तु २ । १ । ५६
 तमिविजि ४ । १४३
 तमिस् २ । ३ । ९—२ । ३ । १७—
 २ । ३ । २०

तमिसन्तु २ । ३ । २०
 तमि सन्दुय् २ । ३ । २१
 तमिस्कुन् ४ । १५८
 तमिस् गङ्गान् छुह् जि परहा
 ८ । १ । ४७
 तमिस् च्छरान् छ्यह् ८ । १ । ४३
 तमिस् दपिजि २ । १ । ३६
 तमिस् ल्युखुय् सोनु नमस्कार
 ८ । १ । ५८
 तम्बल् ६ । २ । ८०
 तम्बलियाव् ८ । ३ । ५०
 तम्युकु २ । ३ । २०
 तारि ८ । ३ । ६१
 तह् ८ । ३ । ६१
 तर्थाव् ८ । ३ । ४६
 तर्थाव् ८ । ३ । ४६
 तलि ४ । १५५
 तलिकिनि ४ । १५३
 तलुन् ६ । २ । ४
 तल्युन् ६ । २ । ४
 तल्युप् ४ । १२०
 तवकानि ४ । १५३
 तव पत ४ । १५३
 तव पत आसनस् प्यद् विहित्

पूजा करान् छुह् ८ । १ । २४	तिथ पाठिन् ४ । १२७
तव पत छुह् आसिनस् प्यट् बिहिथ्	तिथ्य् ४ । १२६
पूजा करान् ८ । १ । २३	तिथु ४ । १२६
तस् २ । ३ । २०	तिमन् २ । २ । १६
तसन्दु २ । ३ । २०	तिमन् प्यट् २ । ३ । १६
तसन्दुय् २ । ३ । २१	तिमन् इन्दु २ । ३ । २०
तापस् प्यट् २ । १ । ६६	तिम् आय् १ । ३
ताप हेतु ४ । २५	तिमौ प्यठ २ । ३ । १६
तापुकु १ । २	तिमौ वनु २ । १ । ५६
ताफ् २ । १ । ६६	तिमौ सूतिन् २ । ३ । १६
ताफ् गङ्गु करुन् ६ । १ । ४६	तिम् करिजि ८ । २ । २४
ताफ् गट ३ । १	तिम् गङ्गन् गङ्गिन् ६ । १ । ४६
ताइ ६ । २ । १७	तिम् छिह् परान् ८ । १ । ४
तार २ । ३ । ३६—२ । ३ । ४५	तिम् नय् करहान् ८ । २ । ३५
तारान् छुह् ८ । ४ । २८	त्यंबियेयस् ८ । ३ । ४५
तारि तारि ६ । १ । १३	त्यंब्येयस् ८ । ३ । ४५
तारिथ् ६ । १ । १३	तिम् हय् करहान् ८ । २ । ३५
तारिन् ८ । १ । १६—८ । ३ । २०	त्यलि ४ । १३८
ताव् ६ । २ । १६	त्यलि ४ । १३८
तावहेन्नु बुतराथ् ४ । २५	तिह् २ । ३ । १
तावहेतु ४ । २५	तिहन्दि पुछ्य् २ । ३ । १६
तिक्कि-पूतु ४ । १	तिहन्दु २ । ३ । १६—२ । ३ । २०
तिथ ४ । १२५	तीज्रावान् छुह् ८ । ४ । २०
तिथ पाठि ४ । १२७	तीति २ । ३ । २७

तीत्युन् ४ । ११२
 तीत्युम् ४ । ११४
 तीरि ख्यलु ४ । १२१
 त्वम्ल-चूटू ३ । १२
 त्वम्ल फलि ४ । १६६
 त्वम्लफलु ४ । १६६
 त्वम्ल-म्बहु ३ । १२
 तुलान् छुह् ८ । ४ । ३४
 तुहन्जु २ । ३ । १८
 तुहन्दि मूतिन् २ । ३ । १४
 तुहन्दु २ । ३ । १८
 तुहन्धौ मूतिन् २ । ३ । १४
 त्वहि २ । २ । १५
 त्वद्य २ । २ । १५
 त्वहि क'रिजि ८ । २ । २४
 त्वहि गच्छिक् गच्छनि ६ । १ । ४६
 त्वहि गच्छिक् गच्छनि ६ । १ । ४६
 त्वद्य गच्छु गच्छुन् ६ । १ । ४२
 त्वद्य छुह् वनान् २ । ३ । ६
 त्वद्य वनव २ । ३ । ६
 तूरज्जार ४ । ५०
 तूरिन् ४ । ५०
 तूरिहन्तु ४ । २५
 तूरु २ । १ । ३५-६ । २ । ७८

तूर्य ४ । १३६
 तूर्यकुन् ४ । १५८
 तूलि तूलि ६ । १ । १५
 तूलिथ् ६ । १ । १५
 तूलिन् ८ । २ । ७
 तेजाय ८ । ३ । १७
 तेजेय ८ । ३ । १७
 तेज्याय् ८ । ३ । ४६
 तोत जन् छुह् परान् ४ । १८१
 तौति मूतिन् २ । १ । २५
 तौथ् २ । १ । २५
 तोर ४ । १३६
 तोर ४ । १३७
 तोरकनि ४ । १५३
 तोकुन् ४ । १५८
 तोल् ८ । २ । ८-६ । २ । १८
 त्युकु ४ । १
 त्युत् २ । ३ । २७
 त्रकज्यार ४ । ५३
 त्रकर्ण ४ । ५३
 त्रक मूतिन् २ । १ । १६
 त्रकुह् ४ । ५३
 त्रकृह् ४ । १४
 त्रव २ । १ । ६६-६ । १४

त्रयौव् ८ । ३ । ४६

त्राक्युनु कट् ४ । १०६

त्राक्युनु नट्टु ४ । १०६

त्रिच ४ । १६२

त्रिछि कोरि पुछ्य् ३ । ४

त्रिछ्यर् ४ । ४७

त्र्यनवय् ४ । १८७

त्रिय् २ । ३ । ३६

त्र्ययरंग ४ । १३०

त्र्ययौ सूतिन् २ । ३ । ३४

त्र्यशवय् ४ । १८६

त्र्यंशि त्र्यशवय् ४ । १८६

त्रिह २ । ३ । ३४—२ । ३ । ३६

त्र्यहजोर ४ । १६२

त्रिश्थ् ४ । ११५—४ । १७५

त्रिहथ्लूक् ४ । १७७

त्र्यहह्रि ४ । १६२

त्रुकिञ् ६ । २ । २७

त्रुख् ६ । २ । ६

त्रेष ह्रु ४ । २५

त्र्युख् ४ । ४७

थकनावान् छुह् ८ । ४ । ७—८ । ४ । २१

थकि ८ । ३ । ११—८ । ३ । ७७

थकु ८ । ३ । ७७

थक्रावान् छुह् ८ । ४ । २१

थख् ६ । २ । ६

थच्य ८ । ३ । ११—८ । ३ । ७१

थचू ८ । ३ । ७१

थच्याव् ८ । ३ । ७१

थच्योव् ८ । ३ । ७१

थज्जर ४ । ५०

थज्जरावान् छुह् ८ । ४ । २५

थट्टु ४ । ५०

थरू २ । १ । १७

थरू सूतिन् २ । १ । ७

थारू ६ । २ । ७८

थारू ६ । २ । ७६

थालन् क्यथ् २ । १ । ५३

थालस् क्यथ् २ । १ । ५३

थ्यकिञ् ६ । २ । २७

थ्यकिञ्जल् ६ । २ । २७

थ्वत् २ । १ । २५

थ्वति सूतिन् २ । १ । २५

थ्वथ् २ । १ । २५

दग् ४ । ६८—६ । २ । ५७

दगुनु ४ । ६८

दछिनि ४ । १५५

दछिनि किनि ४ । १५३

दछिनिपरि ४ । १५६

दछिन्यकु ४ । १२०

दज्यन् ८ । ३ । ७१

दज्जन् ८ । ३ । ७१

दज्योन् ८ । ३ । ७१

दज्यान् ८ । ३ । ७१

दज्ज ८ । ३ । १२-८ । ३ । ७२

८ । ३ । ८३

दज्जन यिवान् छह ८ । १ । ५१

दज्जान् छह ८ । १ । ५१

दज्जाय ८ । ३ । १७

दज्जाव ८ । ३ । ८३

दज्जू ८ । ३ । ७२-८ । ३ । ८३

दज्जोव् ८ । ३ । ८३

दत्त २ । १ । २५

दत्तौ पुञ्जच् २ । १ । २५

दत्थ २ । १ । २५

ददि ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३

ददु ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३

दंदान् ४ । २८

दंदु ४ । २६

दंदू ४ । २६

दय् २ । १ । ३

दयि दपु २ । १ । ५८

दर ४ । १

दर-कटु ४ । ६

दर-पुतु ४ । १

दरबाय् ६ । २

दरियाव् ८ । ३ । ४३

दर्याव् ८ । ३ । ४६

दर्योव् ८ । ३ । ४६

दल् ६ । २ । १८

दव् ६ । २ । ८१

दहन् हन्तु दाँद् ४ । १११

दहमर २ । ३ । ४४

दहु ४ । १६२

दहुम्कनि ४ । १५४

दहुमु ४ । ११४

दहुलु छह वदान् ४ । ६०

दहा खण्डा २ । ३ । ४५

दाँ खार् ३ । ८

दाञ्जचू खार् ३ । ८

दाञ्जुकु त्वमुल् २ । १ । ४८

दाँदजूरि ४ । १६२

दाँद सन्तु हांग् २ । १ । ४६

दाँदहूरि ४ । १६२

दाँद् ४ । ६६

दाँदूर्यञ् ६ । ३०

दानू २।१।२-२।१।३१
 दानून् छुह् खयवान् २।१।१३
 दानून् मूतिन् २।१।२०-
 २।१।३१
 दाँ फलि ४।१६६
 दाँ फुतु ३।८
 दाँम्बया ४।१७०
 दायपोनु ४।६३
 दारि-ज्युतु ३।१३
 दारिथ् ६।१।५-६।१।६
 दारिथ् क्यथ् ६।१।६
 दागियाल् ४।१६
 दार्यल् ४।१५
 दाहू ४।१६
 दावल् ६।१।३२
 दावान् छुह् ८।४।६-८।४।१२
 दाह् ४।६०
 दिख् ८।२।२६
 दिन्नन् ८।३।७
 दिन्नान् ८।३।३२-८।३।४७
 दिन्नायन् ८।३।१७
 दिन्नोन् ८।३।३२
 दिजि ८।२।२४
 दित ८।२।१५

दितुन् ८।३।३२
 दिथ् ६।१।८
 दिथ् क्यथ् खयनस् कितु गछि ६।१।१
 दिथ् क्यथ् द्कान् गौव् ६।१।१
 दिथ् दिथ् ६।१।१२
 दि दि ६।१।१२
 दिन् ८।२।२९
 दिन-ग्राख् ६।१।३१
 दिनय् ६।१।५१
 दिनल् ६।१।३१
 दिन-वोलु ६।१।३१
 दिनस् कितु ६।१।२१
 दिनहार ६।२।६२
 दिनी ६।१।५०
 दिनु कितु ६।१।२४
 दिम ८।२।२६
 दिमव् ८।२।२६
 दियि ८।२।२६
 दियिव् ८।२।१०-८।२।१७-
 ८।२।२६
 दिथ्युस् ८।२।१७
 दिवनावान् छुह् ८।४।११
 दिववन् ६।२।८४
 दिववुन् ६।१।२७

दिवान् ६।१।३
 दिवान् छुह् ८।१।२०
 दिवान् दिवान् गौव् ६।१।४
 दिस् ८।२।१६
 दिह् ८।२।६—८।२।११
 द्वखलद् ४।२०
 द्वग् ६।२।१०
 द्वग् ४।७६
 द्वगुल् ४।७६
 द्वदह् ६।२।६
 द्वदरुन् ६।२।६
 द्वन् २।३।३२
 द्वनवय् ४।१८७
 दुग्हरन् ४।१४२
 द्विष् ६।२७
 द्वव्यन् दिजि चादह् २।१।३८
 द्विवाय् ६।४—६।२७
 द्वबिल् ४।६७
 द्वबिस् दिजि चादह् २।१।३६
 द्वब् ६।४
 द्वबुस् ४।६७
 द्वब् ६।४—६।२७
 द्वयिरंग ४।१३०
 द्वयि सूतिन् २।३।३३

द्वयौ सूतिन् २।३।३२—२।३।३३
 द्ववन्जाह् ३।१०
 दुवरिष् ३।१३
 दु-वह् ३।१३
 द्वशवय् ४।१८६
 द्वशि द्वशवय् ४।१८६
 द्वपि ८।३।६५
 द्वष्य ८।३।६५
 द्वष् ८।३।६५
 द्वष् ८।३।६५
 द्वष्याव् ८।३।६५
 द्वष्योव् ८।३।६५
 द्वसिलाज् ४।६०
 द्वसिलिल् ४।६०
 द्वसिल् वय् ६।२।८५
 द्वह् ४।८६
 द्वह् पथ् द्वह् ४।१४६
 द्वहय् ४।१४८
 द्वहाह् खण्डा २।३।४१
 दुहुल् ४।८६
 द्वहैव् ३।११
 द्वहलि ४।१४१
 द्वजू ६।२।७२
 द्वजू ६।२।६०

दूरहृ ४ । १६२

दूरु २ । १ । ३५

दूर पहान् ४ । १६३

दोर ६ । २ । ७८

धारज ४ । १३

धारथ् ४ । १३

धारबोलु ४ । २४

धार व्याह अनिन् ८ । १ । ३०

द्युन् ६ । २ । २

द्राग लद् ४ । २०

द्रौण्यर् ४ । ४६

द्रामति ६ । १ । ४०

द्राम्तु ६ । २ । ४०

द्राय् ८ । ३ । ४२

द्राय ८ । ३ । ५६

द्रायाव् ८ । ३

द्रायेय् ८ । ३ । ५६

द्रायोव् ८ । ३ । ५६

द्राव् ८ । ३ । ५६

द्रुग् ४ । ४७

द्रुज्यर् ४ । ४७

द्रैद् यिवान् लुह् ८ । १ । ५४

द्रौह् ४ । ४६

द्रोय् ८ । ३ । ४२

दूनन् ६ । २ । ३५

दहम्बया ४ । १७०

दहरिङ् ४ । १६२

दहहना ४ । १७०

नत्रय् ६ । २ । ४६

नत्तान् बसनम् कितु गङ्गान् लुह्

६ । १ । १

नत्तिञ् ६ । २ । २७

नैचुन् ८ । ३ । ३

नट २ । १ । ६७

नटिञ् ६ । २ । २७

नैटिञ्जल् ६ । २ । २७

नटि सूतिन् २ । १ । २६

नद् २ । १ । २६-२ । १ । ६७

नद्वरि-म्बह् ३ । १२

नब् नम् फल् ३ । ३

नमव्यू सूतिन् २ । ३ । २३

नमिञ् ६ । २ । २७

नमियाव् ८ । ३ । ४६

नैम् ४ । १६२

नमौ सूतिन् २ । ३ । २३

नम्याव् ८ । ३ । ४६

नम्यौव् ८ । ३ । ४६

नह् ६ । १८

नेहृ ६ । १८

नवमर २ । ३ । ४४

नवय् २ । ३ । ४४

नववय् ४ । १८८

नवियेव ८ । ३ । ४४

नव्यर् ४ । ५२

नव्येव ८ । ३ । ४४

नव्यथ् ४ । ११६-४ । १७५

नस्तृ २ । १ । ६८

नस्तान् ४ । २८

नस्तु ४ । २६

नस्तूहृ २ । १ । ३५-४ । २६

नहावन् ६ । २ । ३५

नागच नारिज २ । १ । ४६

नागचू नारिजू २ । १ । ४६

नागन् हन्ज नारिज २ । १ । ४६

नाग वोष् ३ । ६

नागिञ् ६ । २०

नान् २ । १ । २४

नान २ । १ । २४

नानौ मूतिन् २ । १ । २४

नावन् क्यथ् २ । १ । ५३

नावन् मन्ज् २ । १ । ५२

नावय् ६ । २ । ८६

नावि अन्द्र द्राव् २ । १ । ६५

नावि क्यथ् २ । १ । ५३

नावि मन्ज् २ । १ । ५२

नावि मूत्य् वोतृ २ । १ । ६१

नावि हन्दि मूत्य् वोतृ २ । १ । ६१

निकृ ४ । ४७

निकृ मृकु ८ । १ । ३२

निच्यर् ४ । ४७

न्यचिषि वोलृ ४ । २४

निथ् ६ । १ । ८

न्यथ् ६ । २ । ६६

निन-ग्राव् ६ । १ । ३१

निन यिवान् छुह् ८ । १ । ५५

निन-वोलृ ६ । १ । ३१

निनस् कितृ ६ । १ । २१

निन हारृ ६ । २ । ६२

निनु कितृ ६ । १ । २४

न्यद्दरि हतृ ४ । २५

न्यर्घ्यम् ४ । १२०

नियन् ८ । ३ । ६-८ । ३ । ७

नियिक् ८ । २ । १०

निवनावान् छुह् ८ । ४ । १२

निववञ् ६ । २ । ८४

निववुन् ६ । १ । २७

निवान् छुह् ८ । १ । २०

निस् ८ । २ । १६

निह् ८ । २ । ६-८ । २ । ११

न्यहफ़लि ४ । १४३

नीन् ८ । ३ । ३४

नीरिन् ८ । २ । ७

नील्यन् २ । १ । ७७

नीलिस् गुरिस् ३ । २

नील्यौ सूतिन् २ । १ । ७७

न्वमिस् २ । ३ । ५

न्व्वान् ६ । २ । ३८

नेर् ८ । २ । ८

न्यावान् छुह् ८ । ४ । १०-८ । ४ । १२

न्यून् ८ । ३ । ३४

न्यूर् पद्मान् ४ । १६३

न्यूल् २ । १ । ७७

न्यूव् ६ । १ । ३८

पकनावान् छुह् ८ । ४ । ३३

पकनी ६ । १ । ५०

पकि ८ । ३ । ७७

पकिव ८ । ३ । ७७

पकु ८ । ३ । १६-८ । ३ । ७७

पकुव् ८ । ३ । ७७

पकुस् ८ । ३ । ७७

पगाह् कनि ४ । १५४

पच्य २ । १ । ६-२ । १ । ११-

२ । १ । २१-२ । १ । ३०-

८ । ३ । ७७

पच्य कूच्य ३ । ३

पच्य छल् ४ । १६५

पच्य छ्यह् २ । १ । २२

पच्यन् २ । १ । ३०

पच्यन् छुह् गरान् २ । १ । १४-

२ । १ । २२

पच्यव ८ । ३ । ७७

पचि सूतिन् २ । १ । ३०

पच्य सूतिन् २ । १ । २२

पच्य ह्नु २ । १ । ३७

पचू ८ । ३ । ७७

पचूव् ८ । ३ । ७७

पचूस् ८ । ३ । ७७

पच्याव् ८ । ३ । ७८

पच्योव् ८ । ३ । ७८

पचाय ८ । ३ । १७-८ । ३ । ५१

पचि ८ । ३ । ८१

पचू ८ । ३ । ८१

पछिन्-पुत् ४ । १

पछ् ६ । २ । ५८

पंछि इम् १ । ५

पञ्जर ४ । ५१

पञ्जि ख्यन्तु ६ । १ । ४७

पङ्कयम् परन् ६ । १ । ४६

पंजियारुज् ४ । ५६

पंजियोर् ४ । २२

पङ्कयम् परन् ६ । १ । ४६

पंजु ४ । २२—४ । ५१

पंजु ४ । १६२

पङ्कयौव् ८ । ३ । ४६

पंष्टि २ । १ । ७०

पठ्यकि पुष्ट्य् २ । १ । ६४

पंष्टित् ४ । १६४

पटु २ । १ । ७०—६ । ४

पटु अन् १ । ११

पटु २ । १ । ९—२ । १ । २१—

२ । १ । ३०—६ । ४

पण्डिताज् ४ । ५६

पंडिताञ् ६ । ३१

पण्डितिल् ४ । ५६

पति ४ । १५५

पतिकिनि ४ । १५३

पतिम् पहरन् ४ । १४५

पतिमिपारि ४ । १५६

पतुलु ४ । ८४—६ । ८

पतजू ६ । ८

पत्युम् ४ । १२०

पथ् पहान् ४ । १६३

पद् ६ । २ । ७०

पनेञ् २ । ३ । ३७

पतुनु २ । ३ । ३७—४ । १२३

पत्न्यर् ४ । ५२

पंष्टु ४ । ५५

परनय् ६ । १ । ५१

परनम् किञ् ६ । १ । १७

परनम् किति ६ । १ । १७

परनम् कितु ६ । १ । १७

परनम् कितु गच्छि ६ । १ । १

परनावान् छुह् ८ । ४ । २—८ । ४ । ३

परनि गच्छान् छुह् ६ । १ । १८

परन् ग्राख् ६ । १ । २६

परन्-बोलु ६ । १ । २६

परवञ् ६ । २ । ८२

परवुनु ६ । १ । २५

परान् ६ । १ । २

परान् छुह् ८ । १ । ६—८ । १ । ७

परान् परान् करुन् ६ । १ । ४

परि ८ । १ । ६

परिथ् ६।१।६-६।१।६
 परिथ् क्यथ् ६।१।६
 परिथ् जेननस् कितु गछान् लुह
 ६।१।१
 पंरु ६।१।३०
 परुट् ४।१२४
 पंरुन् ८।१।६
 परुन् ६।२।२
 परुन् जानि ८।१।५८
 परुन् लगि ६।१।४७
 परुम् ४।१९१
 पर्सम् ८।२।१६
 पर वर ८।१।३१
 परसुकु ४।११६
 पाख् ६।२।६
 पाञ्जुकु त्रस् ३।७
 पान्च् २।३।४१
 पाँच् प्वनुह् ३।१३
 पान्चय् २।३।४१
 पाँच्त्रव्य् ४।१८६-४।१८७
 पाँच्त्रह् ४।१७९
 पाजि पातु ४।६३
 पाज्यन् ८।३।७४
 पाजून ८।३।७४

पाज्येयन् ८।३।७४
 पाँजशुनु ४।११०
 पाँजुवु ४।११०
 पाथ ८।१।५६
 पाथस् ८।१।५६
 पाथन् ८।१।५६
 पाथव् ८।१।५६
 पाथहास् ८।१।५६
 पाथहान् ८।१।५६
 पाथि ८।१।५६
 पाथिव् ८।१।५६
 पाथिहीव् ८।१।५६
 पाथिहे ८।१।५६
 पाथिहेह्य् ८।१।५६
 पान् २।३।३६
 पान २।३।३६
 पानचू २।३।३७
 पानझाट् ४।५०
 पान पानस् रछान् लुह ८।१।८
 पान्य लुह यिवान् करन ८।१।५०
 पानस् २।३।३६
 पानुकु २।३।३७
 पाँत्रस् ३।७
 पाँनट् ३।७

पारिमु ४ । १२०
 पार्युमु ४ । १२०
 पावान् छुह् ८ । ४ । ६
 पाशू २ । १ । १६
 पास्त्रञ्ज ६ । २ । ४२
 पाह् २ । १ । १६
 प्यति ४ । १५५
 प्यति किन् ४ । १५३
 प्यथ्युमु ४ । १२०
 पितुरुत् ४ । ६४
 पितुरु बोयु ४ । १०
 पित्स् बायि काकञ् ४ । १०
 पित्स् व्यञ्ज ४ । १०
 प्यद् ६ । २ । ७०
 प्यन्तु कितु ६ । १ । २४
 प्यय् ८ । ३ । ४३
 प्यय ८ । ३ । ४८—८ । ३ । ६०
 प्ययस् ८ । ३ । ६०
 प्ययव ८ । ३ । ६०—८ । ३ । ६१
 प्ययस् ८ । ३ । ६०
 प्ययाव् ८ । ३ । ५०
 पिलन् ६ । २ । ३५
 पिलनावान् छुह् ८ । ४ । १४
 पिलवान् छुह् ८ । ४ । १४

पिशज्याह् ४ । ५२
 पिश्यन् ८ । ३ । ७५
 पिशून् ८ । ३ । ७५
 पिश्येयन् ८ । ३ । ७५
 पीदरन् ६ । २ । ३७
 पीडिन् ८ । २ । ७
 पीति सृत्य २ । १ । २५
 पीथ २ । १ । २५
 पीनवान् छुह् ८ । ४ । १५
 पीरु २ । १ । ३३
 प्रखरिबल् ४ । ४७१
 प्रतु ४ । ७६
 प्रतुल ४ । ७६
 पुत्रतोनु ४ । ६३
 पुत्रन् इन्दि पुङ्ग्य २ । १ । ६३
 पुत्र पुङ्ग्य आव् २ । १ । ६३
 पुत्र सन्दि पुङ्ग्य २ । १ । ६३
 पुत्रौ पुङ्ग्य २ । १ । ६३
 प्वन्द ६ । २ । ७०
 प्वन्दल् ४ । १५
 प्रफतुरु-बोयु ४ । ८
 प्रफत्स् बायि काकञ् ४ । १०
 प्रफत्स् व्यञ्ज ४ । ६
 पुलद् ४ । १६१

पुद्गल्य ६ । ३०
 पूँत्ति पाँत्तव्य ४ । १८६
 पूठिन् ८ । २ । ७
 पूदगान् छुह् ८ । ४ । २४
 पूदरावान् छुह् ८।४।२०—८।४।२४—
 ८ । ४ । २७
 पूथि २ । १ । ६—२ । १ । २१—
 २ । १ । ३३
 पूषि ८ । ३ । ६५
 पूषु ८ । ३ । ६५
 पूषू ८ । ३ । ६५
 पूड्यौव् ८ । ३ । २२
 पैश २ । ३ । ४१
 पैस वैस दितिन् ८ । १ । ३१
 पोग-कट् ४ । ५
 पोठस् ६ । २ । ४५
 पोठनय् ६ । १ । ५१
 पोठवृन् ६ । १ । २६
 पोठ्यौव् ८ । ३ । २४
 पोध्य २ । १ । ६—२।१।११—
 २ । १ । २१—२।१।३३—
 २ । १ । ३४
 पोध्य छुह् परान् २ । १ । ३३
 पोथि स्रूतिन् २।१।६—२।१।३३

पोध्यौ पुढ्य् २ । १ । ३३
 पोथ्यौव् ८ । ३ । २४
 पोष् २ । १ । ६६
 पोषकाञ् ४ । १६८
 पोषज्जं ४ । १६८
 पोषतुलु ४ । १६८
 पोषम्वया ४ । १७०
 पोष वंथ् ३ । ६
 पोष स्रूतिन् २ । १ । ६६
 पोषहना ४ । १७०
 पोष्य ८ । ३ । ६५
 पोष्यनय् ८ । २ । २६
 पोष्याव् ८ । ३ । ६५
 पोष्योव् ८ । ३ । ६५
 प्यामति ६ । १ । ४०
 प्यामन्तु ६ । १ । ४०
 प्यायाव् ८ । ३ । ५२—८।३।५५
 प्यायेय ८ । ३ । ५५
 प्यायोव् ८ । ३ । ५५
 प्याव् ८ । ३ । ५५
 प्य्व ८ । ३ । ४३
 प्यैय् १ । ८
 प्यौव् १ । ६—८ । ३ । ४८
 प्रथ् अकिस् ४ । १४६

प्रयुज्जनानि ४ । १४६	फच्याव् ८ । ३ । ६६-८ । ३ । ८४
प्रयुद्ध ४ । १४६	फच्योव् ८ । ३ । ८४
प्रयुद्धय् ४ । १४८	फज्य ८ । ३ । ७४-८ । ३ । ६३
प्रय् पहर ४ । १४६	फजू ८ । ३ । ७४-८ । ३ । ६३
प्रथमहनिविस् ४ । १४६	फटि ८ । ३ । ८४
प्रथ्वरिह्य ४ । १४३	फट्ट ८ । ३ । ८४
प्रथ्विजि ४ । १४६	फट्ट ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ८४
प्रय् ६ । २ । ७७	फफयर् ४ । ५५
प्रयि ८ । ३ । ६०	फफु ४ । ५५
प्रयु ८ । ३ । ६०	फरि ८ । ३ । ६१
प्रय्याव् ८ । ३ । ५०-८ । ३ । ६०	फरिज् ६ । २ । ३२
प्रयोव् ८ । ३ । ६०	फरिश्यर् ४ । ५४
प्रसनावान् छुह् ८ । ४ । ५-८ । ४ । १५	फरु ८ । ३ । ६१
प्रसवान् छुह् ८ । ४ । ५	फलि ८ । ३ । ६३
प्राज्ञर् ४ । ४६	फलु ८ । ३ । ६३
प्राणल्य् ४ । १६३	फलु फय्तु ८ । १ । ३२
प्रार्थुसु ४ । १५२	फश ४ । २१
प्रार्थेय् ८ । ३ । ३६	फशल ४ । १५-४ । २१
प्रिछ् ६ । २ । ५६	फशलद्ध ४ । २१
प्रिछ् गांरु कंरुनस् ६ । २ । ५६	फस ८ । ३ । ६६
प्रिछ् प्याव् ६ । २ । ५६	फसनावान् छुह् ८ । ४ । २१
प्रोणु ४ । ४६	फसाव् ८ । ३ । ६६
फकलद्ध ४ । २०	फसि ८ । ३ । ६६
फच्य ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ८४	फसु ८ । ३ । ६६

फंसू द । ३ । ६६	फुटनावान् छुह् द । ४ । २१
फसोव् द । ३ । ६६	फुटि द । ३ । ८४
फसौव् द । ३ । ४८	फुट् द । ३ । ८४
फस्यौव् द । ३ । ४८	फुटुलु ६ । ८
फस्रावान् छुह् द । ४ । २१	फुटू द । ३ । ८४
फहर्यर् ४ । ५२	फुट्जू ६ । ८
फाटनावान् छुह् द । ४ । १६	फुट्रन् ६ । २ । ३७
फाटवान् छुह् द । ४ । १६	फुट्रावान् छुह् द । ४ । २१
फाम् ४ । १००	फुट् ६ । २ । ६५
फाम्स् ४ । १००	फुत्तु ६ । १६
फिन्नान् छ्यस् द । १ । ४५	फुत्स् ६ । १६
फिचुन् ६ । २ । २६	फुलि ८ । ३ । ६३
फिचून् ६ । २ । २६	फुलु ८ । ३ । ६३
फिरन् ६ । २ । ३५	फुशान् छ्यस् द । १ । ४५
फीरि द । ३ । २२-८ । ३ । ६१	फुशुन् ६ । २ । २६
फीरू द । ३ । २३	फुशून् ६ । २ । २६
फुकार् ६ । २ । १७	फुहान् छ्यस् द । १ । ४५
फुख् ६ । २ । ६	फुहुन् ६ । २ । २६
फुख् ६ । २ । ६	फुहून् ६ । २ । २६
फुच्य द । ३ । ८४	फूख् ६ । २ । ५६
फुच्याव् द । ३ । ८४	फेर्य द । ३ । २३
फुच्यौव् द । ३ । ८४	फ्यूह् द । ३ । २२-८ । ३ । ६१
फुज्य द । ३ । ७४-८ । ३ । ६३	बकलद् ४ । २०
फुज्जू द । ३ । ७४-८ । ३ । ६३	बगार ६ । २ । ७

बंगालुकु पहान् ४ । १६३
 बंगर् ४ । १०१
 बढ-कट्टु ४ । ६
 बज्य २ । १ । २
 बज्य ग्रन्जु हन्तु ३ । ४
 बज्य छ्यह २ । १ । २२
 बज्यन् छुह दपान् २ । १ । २२
 बज्यर् ४ । ४६-४ । ५६
 बजि लरि प्यठ ३ । ४
 बज्यौ सूतिन् २ । १ । २२
 बजुन् ६ । २ । ४
 बज्युन् ६ । २ । ४
 बझ्रावान् छुह ८ । ४ । ७-८ । ४ । २५
 बढकल्य ६ । ३
 बढ कैत्यासन आसान् छिह ८ । १ । २५
 बढ कोर्य हन्तु ३ । ५
 बढज् ६ । २८
 बढ वाय् ६ । २
 बढिफल्लु ४ । १६६
 बज्यन् धारन् छुह जेनान् ३ । ४
 बडियाव् ८ । ३ । ५०
 बडियेयस् ८ । ३ । ४४
 बडिस् गुरिस् प्यठ् ३ । ४
 बडीमी ४ । ५६

बड् ४ । ४६-४ । ५१
 बड् पहान् ४ । १६३
 बड् २ । १ । २-२ । १ । २२
 बड्येयस् ८ । ३ । ४४
 बड्रान् ६ । २ । ३७
 बतक् २ । १ । ७४
 बत छुह रनन यिवान् ८ । १ । ५०
 बत छुह सुह ख्यवान् ८ । १ । २२
 बत दबन् ४ । १४५
 बतन्यंगन् ४ । १४५
 बतफल्ला ४ । १७०
 बतम्बया ४ । १७०
 बत वत ख्ययिन् ८ । १ । ३०
 बत सुह ख्यवान् छुह ८ । १ । १२
 बतहना ४ । १७०
 बतुकु २ । १ । ७४-६ । ६
 बत्च २ । १ । ६८
 बत्चू ६ । ६
 बनि सूतिन् २ । १ । २५
 बन्तुत् ४ । ६४
 बबल् ४ । १५
 बमर् ४ । १०२
 बसर्व्यितु ४ । २७
 बस ८ । ३ । १३-८ । ३ । ६६

बसाव् ८ । ३ । ६६
 बसि ८ । ३ । ६६
 बसू ८ । ३ । ६६
 बसू ८ । ३ । ६६
 बसोव् ८ । ३ । ९६
 बागनय् ६ । २ । ५४
 बागय् ६ । २ । ४८
 बाग्रन् ६ । २ । ३७
 बाग्रन् २ । १ । १५
 बाचू २ । १ । १६
 बाचून् लुह् प्यतरान् २ । १ । १५
 बाचूव् सूत्य् २ । १ । ३१—२ ।
 १ । २१
 बाजि बद् ४ । १६
 बाजि बट् ४ । १६
 बाब थर् ४ । ११
 बाँबरियेय ८ । ३ । ४४
 बाँवरू ६ । २ । ७६
 बाँवर्येय ८ । ३ । ४४
 बायि २ । १ । ६६
 बायि तोनु ४ । ६३
 बायिस् २ । १ । ६९
 बायि संन्दु २ । १ । ६६
 बायिस् सूतिन् म्यूलु २ । १ । ६०

बाँरुवय् ६ । २ । ८७
 बावज् ४ । १२
 बावजाय ८ । ३ । १७
 बावजेय ८ । ३ । १७
 बावज्यौव् ८ । ३ । ४६
 बावथ् ६ । २ । ४४
 बाशू २ । १ । १६
 बाह् २ । १ । १६
 बाह् शथ् ४ । ११६
 व्यञ्ज २ । १ । १
 व्यञ्ज दावल् ६ । १ । ३३
 व्यञ्ज दिनल् ६ । १ । ३३
 व्यञ्जल् ४ । १८
 व्यञ्ज-बोलु ४ । १८
 व्यन थर् ४ । ११
 व्यनज् ४ । १२
 विय् २ । ३ । २४
 विय करिजि ४ । १८०
 वियन् २ । ३ । २४
 विय पाठिन् ४ । १२८
 विय वति ४ । १८०
 विर्यद् ४ । ५२
 वियौ २ । ३ । २४
 व्यह ६ । २ । ७

बिहि बिहि ६।१।१४
 बीठि ८।३।२२-८।३।६७
 बीठू ८।३।२३-८।३।६७
 बक्त् २।१।६८
 बुगिञ् ६।२४
 बुगिय् ६।२४
 बुछहत्तु ४।२५
 बुज्य ८।३।७०-८।३।८५
 बुज्याव् ८।३।६६-८।३।८५
 बुज्योव् ८।३।८५
 बुजायन् ८।३।१७
 ब्वटवाय् ६।२३
 बुटिञ् ६।२३
 ब्वटिञ् ६।२३
 बुडनावान् छुह् ८।४।७-८।४।१४
 ब्वडवान् छुह् ८।४।१४
 ब्वडि ८।३।८५
 बुडियाव् ८।३।६८
 ब्वड् ८।३।८५
 बुड् बुह् अनिङ्गयन् ४।१८३
 ब्वड् ८।३।७०-८।३।८५
 बुड्याव् ८।३।६८
 बुड्यौव् ८।३।६८

ब्वनकुन् ४।१५८
 ब्वन्युम् ४।१२०
 ब्वयिन् ८।२।१३
 ब्वयन् ८।२।२३
 बुर्जिछल् ४।१६५
 बुर्जितिलिम् ४।१६५
 ब्ववि ८।३।६४
 ब्वव्य ८।३।६४
 ब्वविन् ८।२।१३
 ब्वव् ८।३।६४
 ब्वव् ८।३।६४
 ब्वह् गळ् गळ्नु ६।१।४६
 ब्वह् गळुम् गळुनु ६।१।४६
 ब्वह् मा कर ८।१।२६
 ब्वजिथ् ६।१।१५
 ब्वजिन् ८।३।२४
 ब्वजिं ब्वजि ६।१।११-६।१।१५
 ब्वजुन् ८।३।२४
 ब्वजून ८।३।२८
 ब्वथ् २।१।३५
 ब्वलिन् ८।३।२४
 ब्वलुन् ८।३।२४
 बेछ्य ८।३।२३-८।३।६७
 बेछ्याव् ८।३।६२-८।३।६७

बेछ्याव् ङ । ३ । ६७

बोजन् ङ । ३ । २५

बोजन आव् ङ । १ । ५२

बोजन यिधि ङ । १ । ५२

बोजन यिवान् छुह् ङ । १ । ५२

बोजनम् अन्दर् यिवान् छुह् ङ ।

१ । ५२

बोजाख् ङ । ३ । ३५

बोजाथ् ङ । ३ । ३५

बोजान् ङ । ३ । ३५-६।१।२

बोजान् छुह् ङ । १ । ५२

बोजाम् ङ । ३ । ३५

बोजायेन् ङ । ३ । ३७

बोजाव् ङ । ३ । ३५

बोजाव ङ । ३ । ३५

बोजि वर्थर् ३ । ६

बोशु २ । १।६६

ब्याख् २ । ३ । २४

ब्यूतु ङ।३।२२-ढ।३।६२-ढ।३।६७

ब्रख् ६ । २ । ६

ब्रज्यौव् ङ । ३ । ४६

ब्रम् ६ । २ । १६

ब्रमर् ४ । १०७

ब्रीठिलाज् ४ । ६१

ब्रीदगवान् छुह् ङ । ४ । २७

ब्रूँठि ४ । १५९

ब्रूँठिकिन् ४ । १९३

ब्रूँठिपारि ४ । १५६

ब्रूँठ्यु ४ । १२०

ब्रेक्यौव् ङ । ३ । २२

ब्रौठुम् ४ । १५०

ब्रौठ् पहान् ४ । १६३

म कर् ङ । २ । १६

म करिन् ङ । २ । १६

म करिव् ङ । २ । १६

मक्च् २ । १ । ६८

मङ् ६ । २ । ९७

मज्जर ४ । ५०

मंचू ६ । ११

मछ्य ङ । ३ । ७०-ढ।३।६५

मछ्यव्यचल् ४ । १५

मछ्याव् ङ । ३ । ६२-ढ।३।६५

मछ्यौव् ङ । ३ । ६५

मछ् ४ । ६२

मछन् ङ । ३ । ७२

मछान् ङ । ३ । ४७

मछायन् ङ । ३ । ७२

मछून् ङ । ३ । ७२

मच्छ्युलु ४ । ६२

मंजिमयारज् ४ । ५८

मंज्युम्योह् ४ । २३

मंठि ८ । ३ । ६५

मंठु ८ । ३ । ६२—८ । ३ । ६५

मंठु ८ । ३ । ७०—८ । ३ । ६५

मणहन्गह् ६ । २ । ८८

मत कंरितन् ८ । २ । २०

मत कंरितब् ८ । २ । २०

मत कर्त ८ । २ । २०

मत वा कर्त ८ । २ । २०

मतसा कर्त ८ । २ । २०

मता कर्त ८ । २ । २०

मतिल् ४ । ६१

मंतिलाज् ४ । ६१

मंनु ४ । ५०—६ । ११

मनिञ्ज कोर्य २ । १ । ५१

मनिञ्ज कूरु २ । १ । ५१

मन्जर ४ । ५०

मन्दल्ल ६ । २ । ६१

मंदल व्यंतु ४ । २६

मन्दल्लवान् लुह् ८ । ४ । ७

मन्दिञ्जन् ४ । १४५

मंनु ४ । ५०

मनर् ४ । ६६

मनर् कंनु ४ । ६

मवा कर् ८ । २ । २०

म व्ययन् ८ । २ । २६

मरनावान् लुह् ८ । ४ । २८

मंरि ८ । ३ । ६१

मरिन् ८ । ३ । ६१

मंरु ८ । ३ । ६१

मंरुन् ८ । ३ । ६५—८ । ३ । ६१

मरुन् माषविथ् ६ । १ । १०

मंरु ८ । ३ । ६२

मरुन् ८ । ३ । ६५

मंरिन् छ्यस् ८ । १ । ४५

मंरिन् यस् ८ । ३ । १७

मंरिन् ६ । २ । २७—६ । २ । २९

मर्य ८ । ३ । ६१

मल्युनु ४ । ६६

मषुन् ६ । २ । ५

मषुर् ६ । २ । ५

मसा कर् ८ । २ । २०

मस्त २ । १ । ६८

महनिवि ख्यलु ४ । १२१

महनिवि ति गुपन् ति आय् ४ ।

१७६

महनिव्यन् हन्दि सूत्य् गौव् २।१।६१	माज्य हंजू माजू २।१।४६
महनिविरेम्फ् ४।१।१६	माज्य हंदि न्यचिवि २।१।४३
महन्युव् २।१।७६	माज्य हंद् न्यचिवु २।१।४२
महनिव्यौ सूत्य् गौव् २।१।६१	माज्य हंद् मोलु २।१।४६
महार्थञ् ६।३०	माजू २।१।७०-६।८
मा कर् ८।२।२०	माज्युलु ४।६५
मा करान् लुह् ८।१।२६	माजन् ६।२।३५
मार्गकि ब्रह् २।१।४८	माञ् रावान् लुह् ८।४।२१-४।२।२७
माङ्गय् ६।२।४७	माँड् ६।२।६७
मा लुह् करान् ८।१।२६	मातामाल् रेङ् छ्यह् ४।१।६७
माज्य २।१।७०	माननावान् लुह् ८।४।२२
माज्यकुन् ४।१।५८	मानव्यत् ४।२।६
माज्यकोर्य ३।३	मामतुरु बोयु ४।८
माजितोनु ४।६३	मामत्र् बायि काकञ् ४।१०
माज्य-दावल् ६।१।३३	मामत्र् व्यञ्ज ४।६
माज्य-दिनल् ६।१।३३	मार २।१।१८-६।२।१७
माज्य-दिल् ६।१।३५	मारनावान् लुह् ८।४।१८
माज्य-दिलल् ६।१।३४	मारान् लुह् ८।४।१८-८।४।२८
माज्यन् हन्ज् कोर्य २।१।४५	मारिथ् क्यथ् ६।१।१३
माज्यन् हंजू कूरु २।१।४४	मारि मारि ६।१।१३
माज्यन् हन्दि न्यचिवि २।१।४३	मारु २।१।१८
माज्यन् हंद् न्यचिवु २।१।४२	मारुथ् ८।३।८
माज्य हन्ज् कोर्य २।१।४५	मारुन् ८।१।१६
माज्य हंजू कूरु २।१।४४	मारुवल् ४।१।७१

मारु वोञ्जु ३ । ६
 माल् २ । १ । ३७
 मालि २ । १ । ६६
 मालि छुह् लुनान् २ । १ । ४०
 मालितोनु ४ । ६३
 मालि पुयर् ३ । ३
 मालिस् २ । १ । ६६
 मालि सन्ज कोर्य २ । १ । ४६
 मालि सन्हु २ । १ । ६६
 मालि सन्हु न्यचिवु २ । १ । ४६
 मालि सूतिन् २ । १ । ४
 मालिस् किञ् अञ्जुन् गाव् २ । १ । ५४
 मालिस् किञ् अनुन् पोञ्जु २ । १ । ५४
 मालिस् कुन् ४ । १५८
 मालिस् जन् छुह् रछान् ४ । १८१
 मालिस् सान् आव् ४ । १८५
 मालिस् सूतिन् आव् २ । १ । ६०
 मालिस् सूत्य आव् ४ । १८४
 मालिस् ह्नु [हिह्] ४ । १८२
 मालि ह्नु २ । १ । ३७
 मालि ह्नु पोप् २ । १ । ४०
 मालौ सूतिन् २ । १ । ३७
 मासतुह् वोय् ४ । ८
 मासतर् वायि काकज्ञ ४ । १०

मासतर् व्यञ्ज ४ । ६
 म्यञ्जि फुत्तु थव् ३ । ५
 म्यञ्ज्यफुल् ४ । १६६
 म्यञ्ज्यम्वया ४ । १७०
 म्यञ्ज्यहना ४ । १७०
 म्यञ्ज्यवु ४ । १५६
 मिञ्ज-पूतु ४ । ४
 म्यंहु व्यंहु ८ । १ । ३२
 म्यत्रुत् ४ । ६४
 मिमिजिस् ४ । १४४
 मिलमिन् ६ । २ । ३४
 मिलवन् ६ । २ । ३५
 मिष् ४ । ६३
 मिष्पुल् ४ । ६३
 म्य सूत्य २ । ३ । १०
 मीजू ८ । ३ । २३-८ । ३ । ६३
 मीद्रावान् छुह् ८ । ४ । २७
 मीलि ८ । ३ । २२-८ । ३ । ६३
 म्वकज्याह् ४ । ४२-४ । ५२
 म्वकल् ६ । २ । ८०
 म्वकलियाख् ८ । ३ । ४०
 म्वकलियाय् ८ । ३ । ४०
 म्वकलियाव् ८ । ३ । ४०
 म्वकलियास् ८ । ३ । ४०

म्वकलियेय् ८ । ३ । ४०

म्वक्त जूरि ४ । १६२

म्वंगफल् ४ । १६६

म्वंगर २ । १ । ७४

म्वगुरु २ । १ । ७४-६ । १८

म्वंगुरु ६ । १८

म्वचि च्वचि सूतिन् ३ । ४

म्वच्यर् ४ । ४६

मुन्नरन् ६ । २ । ३५

मुज्यतुल् ४ । १६८

मुजि पत्र् ३ । ६

मुजि बट्ट ४ । ७१

म्वन्न-पूतु ४ । ४

म्वज्यर् ४ । ४६

म्वटि गुरि सूतिन् गौव् ३ । १

म्वट्ट ४ । ४६-६ । ४

म्वट्ट ६ । ४

म्वट्टरन् ६ । २ । ३७

म्वट्ट ४ । ६६

म्वट्ट ३ । १२-४ । ४६-६ । १५

म्वट्टुम् ४ । ६६

म्वट्ट ३ । १२

म्वट्ट ६ । १५

मुनुलु ४ । ८७

म्वय ८ । ३ । ३१-८ । ३ । ५६ - ८

३ । ६५-८ । ३ । ६२

म्वयस् ८ । ३ । ६२

म्वयव ८ । ३ । ६२

म्वयस् ८ । ३ । ६२

म्वयाय् ८ । ३ । ३०

म्वयाय् ८ । ३ । ३०

म्वयाव् ८ । ३ । ३०-८ । ३ । ४६

८ । ३ । ५०-८ । ३ । ५६

म्वयेय् ८ । ३ । ३०

म्वयेय ८ । ३ । ३०-८ । ३ । ५०

म्वयोव् ८ । ३ । ३०-८ । ३ । ४६

८ । ३ । ५६

म्वल् ४ । ८०

म्वलुलु ४ । ८०

मुश्यन् ८ । ३ । ७५

मुगुन् ८ । ३ । ७५

मुश्येयन् ८ । ३ । ७५

मुसल्लानञ् ६ । २८

मूट्ट ४ । ४६

मूदि ८ । ३ । २६-८ । ३ । ६५

८ । ३ । ६१

मूट्ट ८ । ३ । २६-८ । ३ । ३१-८ । ३ ।

५६-८ । ३ । ६५-८ । ३ । ६१

मूढ-मृत् ६।१।४०
 मून् ४।८७
 मूमन्न ६।१।४०
 मूमन्नू ६।१।४०
 मूमृत् ६।१।४०
 मूर ६।२।७८
 मूरन् ६।२।३५-६।२।७८
 मूरु २।१।३५
 मूल २।१।३५-२।१।३५
 मूलन् २।१।३५
 मूलनिश २।१।३५
 मूलन् प्यट् २।१।३५
 मूलन् ह्नुट् २।१।३५
 मूल पुछ्य् २।१।३५
 मूलस् २।१।३५
 मूल सूतिन् २।१।३५
 मूलस् प्यट् २।१।३५
 मूलकु २।१।३५
 मूलौ निश २।१।३५
 मूलौ पुछ्य् २।१।३५
 मूलौ सूतिन् २।१।३५
 मूष २।३।२८-४।७
 मेज्य ८।३।२३-८।३।६३
 मेज्याव् ८।३।५०

मेळ्याव् ७।३।२२
 मेल् ६।२।१८
 मेळ्यर् ४।४६
 मैत् ४।६५
 मैतुन् ४।६५
 मैष २।३।२८
 मैष-कटु ४।७
 मैषन् २।३।२८
 मैषौ सूतिन् २।३।२८
 मोदव्यत् ४।२६
 मोरव्यन् ८।३।६
 मोरवृञ् ९।२।२४-६।२।२५
 मोरवृन् ८।३।६
 मोलु २।२।६६-६।८
 म्यानि न्यच्चि २।३।१२
 म्यानि सन्दि सूतिन् २।३।१४
 म्यानि सूतिन् २।३।१४
 म्योनु २।३।११-२।३।१३—
 २।३।१४
 म्यान्यौ सूतिन् २।३।१४
 म्याँ-पूत् ४।१
 म्यूलु ८।३।२२-८।३।९२
 यच्चिरंग ४।१३०
 यच्चूकालि ४।१४३

यड-बड् ३ । १३

यडल् ४ । ३०

यड् २ । १ । १७

यड् पुङ्ग्य २ । १ । २०

यड् सूतिन् २ । १ । ७

यडल् ४ । ३१

यति ४ । १३१

यतिकिन् ४ । १५३

यत्यन् ४ । १३३

यत्यनन् ४ । १३३

यत्यनस् ४ । १३३

यत्यनी ४ । १३५

यतिप्यठ ४ । १३४

यत् ४ । १३६

यत्कुन् ४ । १५८

यतुत् ४ । १३६

यतुय् ४ । १३६

यत्युकु ४ । ११६

यथ् २ । ३ । ७

यथ्कुन् ४ । १५८

यथ्यकुन् ४ । १५८

यद्वनै करख् ५ । १

यपारि ४ । १५६

यपार्युम् ४ । १२०

यमिकनि ४ । १५३

यमिपारि ४ । १५६

यमिरंग ४ । १३०

यमि विजि ४ । १४३

यमिस् २ । ३ । ५—२ । ३ । २०

यमि सन्हु २ । ३ । २०

यमिस् कुन् ४ । १५८

यवकनि ४ । १५३

यस् २ । ३ । २०

यसन्हु २ । ३ । २०

यहुयुहु पहान् ४ । १६३

यारबल् ४ । १७३

यार्ज़ा ४ । ५६

यिथ् ६ । १ । ८

यिथ ४ । १२५

यिथ पाठि ४ । १२७

यिथ पाठिन् ४ । १२७

यिथ्य ४ । १२६

यिथु ४ । १२६

यिथ् यिथ् ६ । १ । १२

यिन-ग्राख् ६ । १ । ३१

यिन वोल् ६ । १ । ३१

यिनस् कितु ६ । १ । २१

यिनहार ६ । २ । ६२

यितु कितु ६ । १ । २४

यिमन् २ । ३ । १६

यिमन् हन्तु २ । ३ । २०

यि यि ६ । १ । १२

य्यलि ४ । १३८

य्यलि ४ । १३८

यिव वुन् ६ । १ । २७

यिवान् लुह् ८ । १ । २०

यिह् २ । ३ । १-८ । २ । ११

यिहन्तु २ । ३ । २०

यीति २ । ३ । २७

यीतिम् ४ । ११४

यीत्युन् ४ । ११२

यीत्युम् ४ । ११४

युस् २ । ३ । २

य्वस् २ । ३ । ४

यूतु २ । ३ । २७

यूर्य ४ । १३६

यूर्यकुन् ४ । १५८

योर् ४ । १३६

योर ४ । १३७

योरकानि ४ । १५३

योर्कुन् ४ । १५८-४ । १५८

य्यूतु २ । ३ । २७

रङ् ६ । २ । १०

रंग् ४ । ६६

रंग्यङ् ६ । ३०

रञ् २ । १ । ६७

रञ्च्यन् ८ । ३ । ५

रञ्छु ६ । २ । ६१-६ । २ । ६३

रङ्क् २ । १ । ६७

रञ्जन् ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ७३

रञ्जान् ८ । ३ । ६६-८ । ३ । ७३

रङ्ग्यन् ८ । २ । २६

रञ्जुन् ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ७३

रञ्जेयन् ८ । ३ । ७०

रञ्जोन् ८ । ३ । ६६-८ । ३ । ७३

रथ् २ । १ । ६८

रनन यिवान् लुह् वत ८ । १ । ५०

रननस् किञ् ६ । १ । १७

रननस् किञ्चू ६ । १ । १७

रननस् कितु ६ । १ । १७

रननावान् लुह् ८ । ४ । २-८ । ४ । ३

रननि किति ६ । १ । २३

रननि गौव् ६ । १ । १८

रनुतु कितु ६ । १ । २३

रन्जनावान् लुह् ८ । ४ । १४

रन्जवान् लुह् ८ । ४ । १४

रम् ६ । २ । ७६

रस् ४ । ६१—६ । २ । २०

रस्युल्लुह् ग्यवान् ४ । ६१

रा'चू २ । १ । १६

रा'चू छ्यह् २ । १ । २३

रा'चून् लुह् निवान् २ । १ । २३

रा'चून् लुह् परान् २ । १ । १४

रा'चूव् सूतिन् २।१।२०—२।१।२३

राज्यर्यञ् ६ । ३०

राज न्यचिवि पुच्छ् ३ । ५

राज न्यच्युवु ३ । १

राजवल् ४ । १७२

रात् २ । १ । १४—२ । १ । १६—

२।१।२३—४ । ८६

रातुकु ४ । ११६

रातुल्लु ४ । ८६

रात्कित् ४ । १४२

रात्लि ४ । १४१

राधाकृष्णानि गुरि २ । १ । ५०

रा'वि ८ । ३ । ६४

राव्य ८ । ३ । ६४

रा'वू ८ । ३ । ६४

राव्याव् ८ । ३ । ६४

राव्योव् ८ । ३ । ६४

राश २ । १ । १८

रा'शू २ । १ । १८

रास-कद् ४ । ५

रुप'चू रज् २ । १ । ४७

रुप निश लुह् स्वन् जान् २।१।६२

रुपय'जू २ । ३ । ४६

रुपयाह् खण्डा २ । ३ । ४६

रुप स'न्जू लूर् २ । १ । ४७

रुप स'न्दु खोस् २ । १ । ४७

रुपुकु थाल् २ । १ । ४७

रुपौ ख्वत छिह् चार जान् २।१।६२

रु'त्ति ८ । ३ । ८१

रु'चू ८ । ३ । ८१

रु'चू ८ । ३ । ८१

रु'छ् ६ । २ । ५८

रु'जिन् ८ । २ । ७

रु'जू ८ । ३ । ८३

रु'टि ८ । ३ । ८४

रु'टु ८ । ३ । ८४

रु'टु ८ । ३ । ८४

रु'ठि ८ । ३ । २४

रु'टु ८।३।२४—८।३।२५—८।३।६२

रु'टु ८ । ३ । ६५

रु'ट् २ । १ । ३५

रुद वोञ् ३ । ६
 रुदि ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३
 रुदु ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३
 रूप् ४ । ३७
 रूपिद् ४ । ३७
 रेम्फ् २ । १ । ६८
 रोच्य ८ । ३ । ८४
 रोच्याव् ८ । ३ । ८४
 रोच्योव् ८ । ३ । ८४
 रोञ् ८ । ३ । ८१
 रोञ्जाय ८ । ३ । १७
 रोञ्ज्योव् ८ । ३ । ८१
 रोञ्ज्यौव् ८ । ३ । ४६
 रोञ्ज्य ८ । ३ । २५-८ । ३ । ६५
 रोञ्ज्याव् ८ । ३ । ६२-८ । ३ । ६६
 ८ । ३ । ९५
 रोञ्ज्योव् ८ । ३ । ६५
 रोञ्ज् ८ । ३ । ८
 रोञ्ज ८ । ३ । ८३
 रोञ्जवञ् ६ । २ । ८२
 रोञ्जाय ८ । ३ । १७-८ । ३ । ५१
 रोञ्जाव् ८ । ३ । ८३
 रोञ्जोव् ८ । ३ । ८३
 रोञ्ज्याव् ८ । ३ । ८४

रोञ्ज्योव् ८ । ३ । ८४
 रोञ्ज् ८ । ३ । ६४
 रून् ४ । ४१
 रूप् ४ । ३५
 रूप्द् ४ । ३५
 लग् ६ । २ । ५७
 लगनावान् लृद् ८ । ४ । २८
 लगद् ६ । २ । ६०
 लङ्गि ८ । ३ । ८०
 लङ्गि परन् ६ । १ । ४७
 लङ्गि कर्तुन् ६ । १ । ४६
 लङ्ग ८ । ३ । ८०
 लङ्ग्यम् कर्तुन् ६ । १ । ४६
 लङ्ग्यस् कर्तुन् ६ । १ । ४६
 लङ्गिश् ६ । २ । ३३
 लङ्ग्यवद् ४ । ७०
 लङ्ज्य ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०
 लङ्जू ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०
 लङ्ज्याव् ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०
 लङ्ज्योव् ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०
 लङ्जन् ८ । ३ । ७१
 लङ्जायन् ८ । ३ । ७२
 लङ्जून ८ । ३ । ७२
 लङ् ६ । १७

लट् ६ । १७	लाङ्गाय् ८ । ३ । १८—८ । ३ । २६
लत २ । १ । २५	लाङ्गाय् ८ । ३ । १८—८ । ३ । २६
लतौ सूत्य् २ । १ । २५	लाङ्गाय् ८ । ३ । २६
लथ् २ । १ । २५—६ । २ । ६६	लाङ्गाव् ८ । ३ । २६—८ । ३ । ३३
लदाव् ६ । २ । ८	८ । ३ । ६६
लम ६ । २ । ७	लाङ्गाव् ८ । ३ । २६—८ । ३ । ६६
लम् ४ । १०३	लाङ् ४ । ६१
लयि ८ । ३ । ६०	लाङ्गिल् ४ । ६२
ल्यु ८ । ३ । ६०	लावर् ४ । १०४
ल्ययाव् ८ । ३ । ६०	लायगर् ६ । २ । ८८
ल्ययोव् ८ । ३ । ६०	लार् ६ । २ । ७८
लरि ग्राव् ४ । २४	लारन् ६ । २ । ४०
लरिवोल् ४ । २४	लारनावान् छुह् ८ । ४ । १४
लवहंतु ४ । २५	लारवान् छुह् ८ । ४ । १४
लश्यन् ८ । २ । २६	लारियेयव् ८ । ३ । ४४
लश्यनय् ८ । २ । २६	लारुन् २ । १ । १३
लसाव् ८ । ३ । ६६	लार्येयव् ८ । ३ । ४४
लसाव् ८ । ३ । ६६	ल्यकलूट् ४ । ३६
लाग् ६ । २ । ५७	ल्यव् ४ । ३६
लागनय् ६ । २ । ५३	ल्यच्यौव् ८ । ३ । ४६
लागान् छुह् ८ । ४ । २८	लिपिङ् ६ । २ । २६
लाङ् ८ । ३ । २८—८ । ३ । ६७—	ल्यवन् ६ । २ । ३५
८ । ३ । ६६—८ । ३ । २८	लिविङ् ६ । २ । २८
लाङ्गव ८ । ३ । २८	ल्यविङ् ६ । २ । १८

लीखि ८ । ३ । ४
 लीखिख् ८ । ३ । ४
 लीखिथ् ८ । ३ । ४
 लीखिन् ८ । ३ । ४ — ८ । ३ । २१
 लीखिम् ८ । ३ । ४
 लीखि लीखि ६ । १ । १४
 लीखिव ८ । ३ । ४
 लीछुन् ८ । ३ । ७१
 लृति लृति ५ । ५
 लृत् कान् लृह् ५ । ५
 लृत् लृत् ५ । ५
 लृकबुज् ४ । १६०
 लृकम् ४ । १२२
 लृकरावान् लृह् ८ । ४ । २७
 लृक् २ । १ । ३५
 लृङ्गिल् ४ । ६२
 लृङ् ८ । ३ । २८ — ८ । ३ । ६७ —
 ८ । ३ । ६६
 लृङ् ८ । ३ । ३३
 लृङ्ग्व् ८ । ३ । २८
 लृङ्गम् ८ । ३ । २८
 लृङ् ४ । १०६
 लृट् ६ । २ । १२
 लृट् २ । १ । ३५ — ४ । १०८

लृनि ६ । १ । ११
 लृव् ४ । ३७
 लृषिद् ४ । ३७
 लृव् २ । १ । ३५
 लृप्ति ८ । ३ । ६३
 लृम् ८ । ३ । ६६
 लृम् ८ । ३ । ८६
 लृप्ति ८ । ३ । २७ — ८ । ३ । ३३ —
 ८ । ३ । ६६
 लृप्तिव ८ । ३ । २७
 लृप्त् ८ । ३ । २७ — ८ । ३ । ३३ —
 ८ । ३ । ६७ — ८ । ३ । ६६
 लृप्त् ८ । ३ । २७
 लृप्त् ८ । ३ । २७
 लेखुन् जानि ८ । १ । ५८
 लेख्यन् ८ । ३ । ५ — ८ । ३ ।
 ७१
 लेख्यान् ८ । ३ । ७१
 लेख्योन् ८ । ३ । ७१
 लेफ् ६ । २ । ७५
 लोङ् ८ । ३ । १३ — ८ । ३ । ६६
 लोनवज् ६ । २ । ८२
 लोस ८ । ३ । १३ —
 ८ । ३ । ६६ — ६ । २ । ७

लोसाव् ८ । ३ । ६६
 लोसोव् ८ । ३ । ६६
 ल्युखुन् ८ । ३ । २१
 वखनय् ६ । २ । ४६
 वछ् ८ । ३ । ६६
 वछर् ४ । ५०
 वछ्राय् ८ । ३ । १७
 वछ्राव् ८ । ३ । ८७—८ । ३ । ६६
 वंछु ६ । १८
 वंछु ८ । ३ । ६६—८ । ३ । ६६
 वछ्रोव् ८ । ३ । ६६
 वछर् ६ । १८
 वज्रवुन् ६ । २ । २६
 वज्रवृञ् ६ । २ । २६
 वज्रान् ८ । ३ । ४७
 वंञ् ६ । ११
 वज्रान् ८ । ३ । ४७
 वट् ६ । २ । ४४
 बटिञ् ६ । २ । ३१
 बड् ६ । २ । ६७
 बहू २ । १ । १७
 बहू सूतिन् २ । १ । ७
 बत २ । १ । ६७
 बथ् २ । १ । २५—२ । १ । ६७

बथि ८ । ३ । ६६
 बथु ४ । ५०—८ । ३ । ६६—८ । ३ । ६६
 वन् ६ । ११
 वयि ८ । ३ । ६०
 वयु ८ । ३ । ६०
 वय्याव् ८ । ३ । ६०
 वय्योव् ८ । ३ । ६०
 वरिह पथ् वरिह ४ । १४६
 वव्यान् ८ । ३ । ४६
 वव्योन् ८ । ३ । ४६
 वाँ कूरु ३ । ८
 वाँगन् पाँगन् अन् ८ । १ । ३१
 वाञ् ८ । ३ । १२—८ । ३ । ४७—
 ८ । ३ । ७२—८ । ३ । ८६
 वाञ्चाव् ८ । ३ । ८६
 वाञ्चु ८ । १ । १६—८ । ३ । १०—
 ८ । ३ । ४७—८ । ३ । ७२—
 ८ । ३ । ८६
 वाञ्चोव् ८ । ३ । ८६
 बाँछु ६ । १ । ११
 वाञ्जू २ । १ । २७—६ । ७—६ । ३०
 वाञ्जुन् ८ । ३ । ७४
 वाञ्जू सूतिन् २ । १ । २७
 वाज्येयन् ८ । ३ । ७४

वाज्रकट् ४ । ५
 वाज्र पाज छिह् ८ । १ । ३१
 वाक्यञ् ६ । २८
 वाद् ६ । २ । १२
 वातल् २ । १ । ७४
 वाति ८ । १ । १६—८ । ३ । ८६
 वातुल्लु २ । १ । ७४—६ । ८
 वातजू ६ । ८
 वाँदर २ । १ । ३२
 वाँदरौ सूत्य् २ । १ । ३२
 वाँदुर २ । १ । ३२
 वाँ बल्लु ३ । ८
 वारिकुन् ४ । १५८
 वारि कुलि फल जल पुच्छ् आव्
 ३ । ३
 वाँर्णुन् ४ । ११३
 वाल् २ । १ । २७
 वालनय् ६ । २ । ४६
 वालय् ६ । २ । ४६
 वाल सूतिन् २ । १ । ४—२ । १ । २७
 वालान् छुह् ८ । ४ । १६
 वालि २ । १ । ६६
 वालितन् ८ । २ । १४
 वालि दंपु २ । १ । ६६

वालिस् २ । १ । ६६
 वालि हह् ४ । १६२
 वावम्बया ४ । १७०
 वावरिण् ४ । १६२
 वावहना ४ । १७०
 वयन् ८ । ३ । ८१
 व्यञ्जि ८ । ३ । ८१
 व्यञ्जु ८ । ३ । ८१
 व्यञ्जु ८ । ३ । ८१
 व्यञ्जोव् ८ । ३ । ८१
 व्यञ्जौव् ८ । ३ । ४६
 व्यञ्ज्यौ सूतिन् २ । १ । ३१
 व्यठनस् किति आय् २ । १ । ५५
 व्यठनस् कितु आव् २ । १ । ५५
 व्यठनावान् छुह् ८ । ४ । १६
 व्यठवुन् ६ । १ । २६
 व्यठान् आव् ५ । २
 व्यठान् व्यठान् गौव् ५ । ३
 व्यठिञ् ६ । २२
 व्यठियेय ८ । ३ । ४४
 व्यठु पहान् ४ । १६३
 व्यठु ६ । २२
 व्यठ्ये-मति ६ । १ । ४०
 व्यठ्येय ६ । १ । ३६

व्यञ्ज्येय ८ । ३ । ४४
 व्यञ्ज्यो-मृतु ६ । १ । ४०
 व्यञ्ज्योव् ६ । १ । ३६
 व्यञ्जरावान् छुह् ८ । ४ । १६-
 ८ । ४ । २०
 व्यथ् २ । १ । २५
 व्यथबल् ४ । १७१
 व्यथ बोझु ३ । ६
 व्यथि इन्दि पाञ्च मूर्तिन् ३ । ६
 विद्या ज्ञानि ८ । १ । ५८
 व्यस पोनु ४ । ६३
 विसम्पद् ४ । ४४
 वुग बोझु ३ । ६
 वुङ्ग ९ । २ । ५७
 वुङ्ग ६ । २ । ५७
 वुजान् छ्यम् ८ । १ । ४५
 वुचुन् ६ । २ । २६
 वुचून् ६ । १ । २६
 वुच्यौव् ८ । ३ । ४६
 वुछ् ८ । ३ । ७२-८ । ३ । ८७
 वुछाय ८ । ३ । १७
 वुछू ८ । ३ । ७२-८ । ३ । ८७
 वुछोव् ८ । ३ । ८७
 वुजिथ् गौव् ६ । १ । ६

वृज्ज्याद् ४ । ४२-४ । ५२
 वृज्जनावान् छुह् ८ । ४ । ५-
 ८ । ४ । १४
 वृज्जलावान् छुह् ८ । ४ । ७
 वृजवान् छुह् ८ । ४ । ५-८ । ४ । १४
 वृजिञ् ६ । २ । २७
 वृञ् ४ । १३६
 वृञ् ४ । १३६
 वृठन् ६ । २ । ३५
 वृठिञ् ६ । २ । २७
 वृतलियाव् ८ । ३ । ४६
 वृतल्याव् ८ । ३ । ४६
 वृतल्याव् ८ । ३ । ४६
 वृथनाकान् छुह् ८ । ४ । ३४
 वृथनी ६ । १ । ५०
 वृथि ८ । ३ । ८७
 वृथ् ८ । ३ । ८७
 वुन ६ । २ । ७
 वृपज् ८ । ३ । ८३
 वृपजाव् ८ । ३ । ८३
 वृपजावान् छुह् ८ । ४ । ७
 वृपञ्जु ८ । ३ । ८३
 वृपजाव् ८ । ३ । ८३
 वृपथ् ६ । २ । ४४

वृषदि ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३	वृष्कि-चूट ३ । १२
वृषद्वि ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३	वृष्णावान् छुह ८ । ४ । ८
वृषि ८ । ३ । ८६	वृहन् ६ । २ । ३९
वृषिञ् ६ । २ । २७	वृहव् ६ । २ । १६
वृषिषाव् ८ । ३ । ८६	वृष्टु ४ । ११४
वृष्टु ८ । ३ । ८६	वृष्टिञ् ६ । २०
वृष्ट्याव् ८ । ३ । ८६	वृष्ट् २ । १ । ३५
वृष्ट्योव् ८ । ३ । ८६	वृल्ल ४ । ५२
वृष्ट् ६ । २ । ७४	वृस् ४ । ३४
वृफनावान् छुह ८ । ४ । ४	वृसद्व ४ । ३४
वृफलावान् छुह ८ । ४ । ४	वृज्यर् ४ । ५२
वृफ्याव् ८ । ३ । ४०	वृत्तु ८ । ३ । १०-८ । ३ । २०-
वृफ्येय् ८ । ३ । ३६-८ । ३ । ४०	८ । ३ । ८६
वृफ्योव् ८ । ३ । ३६	वृल्ल २ । १ । ६६-६ । ७-
वृफ्यौव् ८ । ३ । ३६	६ । ३०
वृवरावान् छुह ८ । ४ । ७	वोर्वरु ६ । ४
वृवबल् ४ । १७२	वोर्वरु ६ । ४
वृरुद्व ६ । ११	वोव्रन् ६ । २ । ३७
वृरुजू ६ । ११	वोव्रिवाय् ६ । ४
वृल्ल ८ । २ । १२	व्याकरण् परान् छुह ल्वकुट्टु ८ । १६
वृल्ल ६ । २ । ८०	व्युचु पोचु ८ । १ । ३१
वृलिन् ८ । २ । १२	शहल् ६ । २ । ८०
वृलिच् ८ । २ । १२	शहलथ् ६ । २ । ४४
वृषुण् पहान् ४ । १६३	शतरुत् ४ । ६४

शामन् ४ । १४५
 शायि बोलु ४ । २४
 शाहल्य ४ । १६३
 शिम्शानबल् ४ । १७१
 शीकिव् ८ । २ । ७
 शीव्युन् ४ । १११
 शीन वोञ्जु ३ । ६
 श्वङ् ६ । २ । ५७
 श्वङ्गनावान् छुह् ८ । ४ । ३०
 श्वंगि ८ । ३ । ८०
 श्वंगु ८ । ३ । ८०
 श्वङ्य ८ । ३ । ८०
 श्वञ्जु ८ । ३ । ८०
 श्वङ्याव् ८ । ३ । ८०
 श्वङ्योव् ८ । ३ । ८०
 श्वङ्ग्रावान् छुह् ८ । ४ । २५
 शुरिरेम्फ् ४ । १६६
 शुरि वंदु २ । १ । ५८
 शूव् ६ । ३ । ७६
 शौक् ८ । २ । ८
 शौख् ६ । २ । ५६
 शेदज्जनि ४ । १७६
 श्रपथ् ६ । २ । ४४
 श्रपि ८ । ३ । ८६

श्रपियाव् ८ । ३ । ८६
 श्रपु ८ । ३ । ८६
 श्राकि खग् ३ । ५
 श्राकौ मूतिन् मोरुन् २ । १ । ५६
 श्रान् करिथ् परनस् कितु गयोव्
 ६ । १ । १
 श्रुकञ्ज ६ । २ । ४२
 श्रूञ्जि यारु ४ । ५७
 श्रूञ्जि यारुज् ४ । ५७
 श्रूचु ४ । ५७
 श्रोच्चर् ४ । ५७
 श्रोच्चाय ८ । ३ । १७
 श्रोच्चेय ८ । ३ । १७
 श्रोङ्यौव् ८ । ३ । ४६
 श्रोङ्क् ६ । २ । ५८
 षक ४ । १६२
 षखाह् २ । ३ । ४२
 षनवय् ४ । १८७
 षय् २ । ३ । ४२
 षयौ मूतिन् २ । ३ । ३४
 षशवय् ४ । १८६
 षह् २ । ३ । ४२
 स २ । ३ । ३
 सग् ६ । २ । १०

संचू २ । १ । १६
 सटेठ २ । ३ । ४३
 सत् २ । १ । १६—२ । ३ । ४३
 सत वोचू ३ । १३
 सतय २ । ३ । ४३
 सति सूतिन् २ । १ । ५
 संतु ४ । १६२
 सपञ्ज ८ । ३ । ८८
 सपञ्ज ८ । ३ । ८८
 सपञ्जाव् ८ । ३ । ८८
 सपञ्जाव् ८ । ३ । ८८
 सपञ्जि ८ । ३ । ८८
 सपन्तु ८ । ३ । ८८
 सबबल् ४ । १७२
 समखन पुच्छ् रुहु ६ । १ । १६
 समखनि गौव् ६ । १ । १६
 समखावान् लुह् ८ । ४ । ७
 समखि ८ । ३ । ७६
 समखु ८ । ३ । ७६
 समछ्य ८ । ३ । ७६
 समछू ८ । ३ । ७६
 समछ्याव् ८ । ३ । ७६
 समछ्यौव् ८ । ३ । ७६
 सर्प निश २ । १ । ६५

सर्प वय सूतिन् ३ । २
 सर्पौ निश २ । १ । ६५
 सश्यन् ८ । ३ । ७५
 संशुन् ८ । ३ । ७५
 सश्येयन् ८ । ३ । ७५
 साजू २ । १ । २७
 साजूव् सूतिन् २ । १ । २७
 साञ्ज २ । ३ । १६
 साञ्ज २ । ३ । १६
 साव् ४ । ८०
 सादनय् ६ । २ । १५
 सादुल्लु ४ । ८०
 सानि २ । ३ । १६
 सानि सूतिन् २ । ३ । १६
 सान्यौ सूतिन् २ । ३ । १६
 सार २ । १ । १८
 सारि २ । ३ । २२
 सारिञ्ज ६ । २ । २७
 सारिय् २ । ३ । २२
 सारिय् पाठिन् ४ । १२८
 सारिरंग ४ । १३०
 सांरू २ । १ । १८—६ । २ । ७६
 साल् २ । १ । २७
 साल् ४ । १०९

सावय् ६।२।५१

सावान् छुह् ८।४।३०

सासबहु ४।७०

सास्युप् ४।११४

साम् जानि ४।१७७

स्यक् ४।६४

स्यकिञ्चु वृतराथ् ४।६४

स्यक्युलु चूँटु ४।६४

स्यज्जान् ६।२।३६

सिठाहिरंग ४।१३०

स्यठाह् जानि ८।१।५८

स्यदथ् ६।२।४४

सिनि तुलु ४।१६८

स्यसल् ४।१५

स्यसलद्व ४।२०

सीर्युन् थाल् ४।१०६

सीर्युन् बान ४।१०६

सीरु २।१।३३

स्व-कट् ४।५

स्वख-कट् ४।५

स्वगियाव् ८।३।६८

स्वग्याव् ८।३।६८

स्वग्योव् ८।३।६८

स्वञ्जगावान् छुह् ८।४।२५

स्वञ्ज्यञ् ६।३०

स्वन् २।१।२४-४।६८

स्वन २।१।२४

स्वनचू वाञ्जु २।१।४७

स्वन डव अन् ३।५

स्वन बहु ४।६८

सु नय् करिहे ८।२।३५

स्वन सन्जु गंजु २।१।४७

स्वन सन्दु कंहु २।१।४७

स्वनुकु छथ् २।१।४७

स्वनुवु ४।१५६

स्वनौ सूतिन् २।१।२४

स्वनर् ४।६६

स्वनर्-कटु ४।६

स्वनर् बाय् ६।२

स्वनर्यञ् ६।३०

स्वन् बुह् छुह् नाँपान् ४।१८२

सुबहन् ४।१४५

सुय् करिहे ८।२।३५

स्वर् ६।२।१७

स्वरहाञ्जु अंदर् २।१।२८

सुलि ४।१४३

स्वसह् ६।२।६

स्वसरुन् ६।२।६

स्वह् २ । ३ । ३

सुह्य् करिहे ८ । २ । ३५

सुह् करिजि ८ । २ । २४

सुह् गच्छि गच्छु ६ । १ । ४६

सुह् लुह परान् ८ । १ । ४

सुह् त च्छ ४ । १७८

सुह् त च्छ त बृह् परव् ८ । १ । ५

सुह् त च्छ परिव् ८ । १ । ५

सुह् त बृह् परव् ८ । १ । ५

सुह् ति च्छ ति ४ । १७६

सुह् मा करि ८ । १ । २६

सूर २ । १ । ३५

सूरि ८ । ३ । ६१

सूरु ८ । ३ । ६१

सेर्य २ । १ । ३३

सोनु २ । ३ । १४-२ । ३ । १६

सोह् २ । ३ । २२

सोह्य् २ । ३ । २२

सोव् पूरि नाव् ४ । ११७

मृच् २ । १ । ६८

सिंह ४ । ९२

सिंहुल् ४ । ६२

सृग् ४ । ४७

सृज्यर् ४ । ४७

हच्य २ । १ । २१

हटि २ । १ । ७०

हट्ट २ । १ । ७०

हट्ट २ । १ । २१

हतबट्ट ४ । ७०

हत वा काक २ । २ । १६

हत वा काकौ २ । २ । १८

हत वा महादेव वाय २ । २ । २०

हत वा हे जन वा २ । २ । ६

हत बिष् पार्वत् मांजू २ । २ । १३

हत बिष् सरस्वत् बिष् २ । २ । १३

हत मांजू पार्वत् मांजू २ । २ । १३

हतय् वछ्रिय् २ । २ । १५

हतसाहे गण सां २ । २ । ४

हतसाहे नारान् जुव् २ । २ । ४

हतसाहे नारान् जुव् सां २ । २ । ४

हतसाहे रामकौल् २ । २ । ४

हतसाहे रामकौल् सां २ । २ । ४

हतसाहे सहज् वा २ । २ । ६

हता गुल्या २ । २ । ८

हता मान कौला २ । २ । ८

हता माना २ । २ । ८

हताय् वछ्रिय् २ । २ । १५

हतुकु २ । १ । ६६

हतो पर्यो २ । २ । १०
 हतोव् मनसारागौ २ । २ । २१
 हतौ काकौ २ । २ । १८
 हतौ गण २ । २ । १६
 हतौ महादेव बायौ २ । २ । २०
 हतौ हिमत् कोलौ २ । २ । १८
 हत्युम् ४ । ११४
 हथ् २ । १ । ६६
 हथाह् खण्डा २ । ३ । ४५
 हथ् जनि ४ । १७७
 हथ् लूक ४ । १७७
 हनि सूतिन् २ । १ । २४
 हन्द्रू ६ । २ । ७६
 हर् ४ । ३२
 हरंशुन् ८ । ३ । ७६
 हर्ल् ४ । ३२
 हर्लि पाठिन् ४ । १२८
 हर्ल् कर्ल् ८ । १ । ३२
 हर्ल् वल् ८ । १ । ३२
 हर् ४ । ४५
 हशतोन् ४ । ४५-४ । ६३
 हश न्वष ३ । ३
 हशर् ४ । ४५
 हसाहे नारान् जुव् २ । २ । ४

हस्तिन् ६ । १६
 हस्तिहाज् अंदर् २ । १ । २८
 हर्हून् ८ । ३ । ७६
 हाककाञ् ४ । १६८
 हाकग्राकञ् ६ । २८
 हाकजंङ् ४ । १६८
 हाकतुल्ल ४ । १६८
 हाकतुल्ला ४ । १७०
 हाकवद् ४ । ७१
 हाकम्बया ४ । १७०
 हाक वथर् ३ । ६
 हाकहना ४ । १७०
 हा काको २ । २ । ६
 हाचल्ल ४ । १६
 हाछ् ४ । १६
 हाजू किन् २ । १ । २८
 हाजू प्यद् २ । १ । २८
 हाञ्जू २ । १ । १६
 हान् २ । १ । १६
 हा नारानो २ । २ । ६
 हान्जन् २ । १ । १५
 हान्जू गान्जू ८ । १ । ३२
 हान्जून छुह रछान् २ । १ । १५
 हान्जुव् सूत्य् २ । १ । ३१

हामनय् ६ । २ । ५२
 हा मूल २ । १ । ३५
 हा मूलौ २ । १ । ३५
 हाय् वङ्गरिय् २ । २ । १५
 हार कनि ४ । १५४
 हारुकु म्वंग् २ । १ । ४८
 हाल् २ । १ । २८
 हावान् छुह् ८ । ४ । ३२
 हकथ् ६ । २ । ४४
 हङ्गल् ४ । १५
 हन्नन् ८ । ३ । ७
 हन्नान् ८ । ३ । ३२-८ । ३ । ४७
 हन्नायन् ८ । ३ । १७
 हन्नायेथ् ८ । ३ । ३७
 हन्नोन् ८ । ३ । ३२
 हतुस् परुन् ८ । १ । ५७
 हतुन् ८ । ३ । ३२
 हथ् कयथ् ६ । १ । ७
 हथ् कयथ् दवान् पकि ६ । १ । १
 हन् ६ । २ । ४१
 हनय् ६ । १ । ५१
 हन यिवान् छुह् ८ । १ । ५६

हनहार ६ । २ । ६२
 हनी ६ । १ । ५०
 हनु कित् ६ । १ । २४
 हिन्दुस्तानि कपुर ४ । ११७
 हलुकुन् ४ । १५८
 हवनावान् छुह् ८ । ४ । १३
 हववुन् ६ । १ । २७
 हिश्यर् ४ । ५४
 हिह् ४ । ५४
 हह् ८ । २ । ११
 हीर्युम् ४ । १२०
 हखय् ६ । २ । ४६
 हखि ८ । ३ । ७६
 हखु ४ । ४७-६ । ६-८ । ३ । ७६
 हन्न ८ । ३ । ८१
 हन्नाय् ८ । ३ । ६३
 हन्नू ८ । ३ । ८१
 हन्नोव् ८ । ३ । ६३-८ । ३ । ८१
 हछ्य ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ७६
 हछ्यर् ४ । ४७
 हछू ८ । ३ । ७६-६ । ६-
 ८ । ३ । ७१

हृच्छ्याव् ८ । ३ । ७१

हृच्छ्योव् ८ । ३ । ७१

हृह् २ । १ । २६

हृडि मृतिन् २ । १ । २६

हृति ४ । १३२

हृति ४ । १३२

हृति ८ । ३ । ६३-८ । ३ । ८१

हृति किन् ४ । १५३

हृतिप्यठ ४ । १३४

हृत् ४ । १३६

हृत् ८ । ३ । ६३-८ । ३ । ८१

हृत् कुन् ४ । १५८

हृत् ४ । १३६

हृत् ४ । १३६

हृत्यनी ४ । १३५

हृत्यकु ४ । ११६

हृत् २ । ३ । ७

हृथ ४ । १२५

हृथ पाठि ४ । १२७

हृथ ४ । १२६

हृथ ४ । १२६

हृथकुन् ४ । १५८

हृपांरि ४ । १५६

हृपार्युम् ४ । १२०

हृमन् २ । ३ । १६

हृमन् हृन्दु २ । ३ । २०

हृमिकनि ४ । १५३

हृमि पांरि ४ । १५६

हृमिरंग ४ । १३०

हृमिस् २ । ३ । ५-२ । ३ । २०

हृमि संन्दु २ । ३ । २०

हृमौ २ । ३ । ६

हृसन्दु २ । ३ । २०

हृह् २ । ३ । १-२ । ३ । २

हृह् २ । ३ । ३

हृहृन्दु २ । ३ । २०

हृञ् ६ । ११

हृनि वृथु ३ । १-३ । १३

हृनु ६ । ११

हृस् २ । १ । ३५

हे गणकौल् २ । २ । २

हे नारान् जुव् २ । २ । २

हे नारान् जुव् सा २ । २ । ३

हे नारान् बा २ । २ । ५

हे नारान् सा २ । २ । ३
 हे राम कौल् सा २ । २ । ३
 होर् ४ । १३६
 होर ४ । १३७
 होरकनि ४ । १५३

होर्कुन् ४ । १५८
 ह्युर्कुन् ४ । १५८
 ह्युर्कुन् ४ । १५८
 ह्यावान् लुह् ८ । ४ । १३
 ह्स् ६ । २ । २०

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते अकारादिवर्ण-
 क्रमेणोदाहरणसूचीपत्रं समाप्तम् ॥

अथ गणपाठः ।

तत्रादौ ॥

कथादयः ॥ २११२५ ॥

कथ् । वथ् । व्यथ् । लथ् । दथ् । ध्वथ् । च्वथ् । च्छित्थ् । च्छैथ् । गथ् ।
पाँथ् । तोँथ् । इति कथादयः ॥

कछलादयः ॥ २११७४ ॥

कछलु । च्वतुलु । ज्ञकुलु । ग्वगुलु । वातुलु । बतुकु । गगुरु । म्वंगुरु ।
इत्यादयः कछलादयः ॥

कूचादयः ॥ ८१४१७ ॥

कूज आर्दीभवने । ग्वह दीप्तौ । ग्रक चाञ्चल्यपाकातिशययोः । ज्ञोत
दीप्तौ । दूक धावने । तेल विस्फोटादिदंशे । तोष तोषे । दोर गतिचातुर्ये ।
नौप दीप्तौ । नील हरितीभवने । पिस पाकेन बहिर्निःसरणे । पेढ नि-
र्यासे । पोर पर्याप्त्यनार्द्रत्वयोः । प्रार समीक्षणे । फव प्रशस्तीभवने ।
फर स्तेये । फल वस्त्रजीर्णने । फुह फुश अन्तःकोपे । फेर भ्रमणादिषु ।

फोर स्फुरणे । बाद प्रबलीभवने । बास भासने । बुड स्थविरीभवने ।
ब्रज दीप्तौ । याप व्याप्तौ । रम्ब शोभायाम् । रस सरसीभवने । रोच
रोचने । रोट अवष्टम्भे । रूढ रूढीभवने । रूण जीर्णने । ल्यड पराजयी-
भवने । लोर वैकल्ये । इत्यादयः कृत्त्रादयः ॥

चरादयः ॥ ८।१।४५ ॥

चर अन्तःकोपे । फ्रश फुह अमर्षे । मर्च अन्तःकोपे । बुच दग्धीभ-
वने । फिच विस्मरणे । इति चरादयः ॥

तिहादयः ॥ २।३।१ ॥

तिह् । यिह् । क्याह् । इह् । हुह् । इति तिहादयः ॥

मूलादयः ॥ २।१।३५ ॥

मूल् । कस्तूर् । कूट् । चूँट् । छूल् । टूर् । डूर् । डूम् । तूर् । दूर् ।
नस्तूर् । बूथ् । मूर् । रूट् । लूर् । लूट् । लूर् । हूट् । सूर् । हूम् ।
इत्यादयो मूलादयः ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते गणपाठः समाप्तः ॥

समाप्तं चेदं साङ्गं कश्मीरशब्दामृतं नाम व्याकरणम् ॥

मुदे भूयात्सताम् ॥

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

P.	L.	For	Read.
2	3	इश्वरकौल	ईश्वरकौल
7	12	पटु	पटु
11	13	कञ्जून	कञ्जून
13	3	सूतिन्	सूतिन्
17	1	अन्	अत्
19	15	करिजि	करिजि
20	6	दपिजि	दपिजि
26	14	तत्रेदानन्तिनः	तत्रेदानीन्तन
30	1	वत्च	वत्च्
„	9	बायिस	बायिस्
37	13	सामान्य संज्ञायाः	सामान्यसंज्ञायाः
40	10	युस् यः	युस् । यः
41	14	अमि	अमि
42	9	वनृथ्	वनृथ्
46	14	तसन्दुय्, सन्दुय्	तसन्दुय्, सन्दुय्
„	19	गाटुलुय्	गाटुलुय्
57	2	मारु	मारु [सू० २।१।१८]
59	15	कछलादि	कछलादि
84	17	कल्यती	कल्यनी

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

P.	L.	For	Read.
91	9	चाँगिल्थ्	चाँगिल्थ्
93	15	मारुवल्	मारुवल्
„	16	कूँरिवल्	कूँरिवल् [क्रीरिवल्] (कूँरिवल् is the form given in the Ms. but is incorrect.)
108	2	धातु पाठः	धातुपाठः
122	12	After this line, insert [अ भा । छुक । वाङ्मनैर्वल्ये (मू० ६।२।९)]	
133	16	After this line, insert [अ क । निव । उल्लङ्घने (मू० २।१।२३)]	
141	16	For ब॑न	Read बन
148	3	रङ्ग	रङ्ग
150	3	लताघाते	लताघाते
153	6	षव	वष
156	13	Dele अ क	
180	6	For छुम्	Read छुम्
194	3	करुव	करुव (which is more correct).
„	9	लीखिव	लीखिव (which is more correct).
213	9	वर्जयित्वा	वर्जयित्वा
218	16	गंडून्	गंडून्
236	19	नाम्प	नाँप
272	6	चूँट	चूँट
„	7	चूँट	चूँट
278	11	खरच	खरच

P.	L.	For	Read.
284	9	डस	डस
307	14,16	खयोनु	खयोनु
330	11,12	छयस्, छयस्	छयस्, छयस्, and transfer to proper place.
365	17	लुँछिल्	लुँछिल्

In a few instances, the dot under च has been omitted. This will cause no confusion, as च without the dot cannot appear in any Kāçmirī word.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PK Isvara, Kaula
7024 The Kacmiracabdamrta
I8
1898

